

VÁLASZÚTON

Az immáron 15. évfolyam lezárása alkalom a számvetésre, a megfogalmazott szándékok megvalósításának, a kitűzött célok elérésének az értékelésére. Ez utóbbi azonban nem ránk, hanem elsősorban az Olvasóra tartozik.

Amikor 1999 őszén útjára indítottuk ezt a folyóiratot, több körülménnyel is szembesülnünk kellett. Először is azzal, hogy Gömörnek, ennek a magyarságunk szempontjából is nagy múltú régióknak (szintúgy a vele egysorsú szomszédos régióknak) nem volt egy értékeket feltáró és továbbadó lapja. Így született meg a *Gömörország*.

„*Gömörország egy Hely, amely – konkrétságával – a Kozmoszhoz köt bennünket, s szembeszegezhető a globalizáció lélektelen trendjeivel ...*” – írta lapunk első számának bevezetőjében Tózsér Árpád, folyóiratunk fővédnöke.

Ugyanott, a Szászi Zoltánnal közösen jegyzett útravalóban így fogalmaztam meg szándékainkat:

„*Lapunk témaköreinek határait az átfogóan értelmezett regionalisztika cövekeli ki. Ebben éppúgy helye van a klasszikus értelemben vett honismeretnek, mint a társadalmi-művelődési közéletnek, illetve a művészeteknek. [...] Az öröm és gyász örök egységében, mindenkoron a valóság talaján állva, a tudományos hitelesség mércéjével, a művészet érzékenységevel szeretnénk láttatni ennek a régióknak a múltját, jelenét – és remélt jövőjét. Nem titkolt célunk annak hangsúlyozása, hogy magyarnak lenni nem hátrány. A magyarság presztízse nő! Mi egy egységesülő és emelkedő nemzet tagjaként, más nyelvű embertársainkat megbecsülve kívánunk az új évezredbe lépni. Ennek részeként reméljük, hogy szülőföldünk az egységesülő Európa keretei között továbbra is hazánk marad(hat).*”

A folyóirat hasábjain egyaránt helyet kaptak tudományos igényű tanulmányok és közlemények, művészeti és irodalmi alkotások, azok elemzése, beszámolók, emlékezések és méltatások, valamint közéleti tárgyu közlések, vitairatok is.

Wass Albert szavait idézem az *Üzenet haza* c. versből:

„...jönnek majd újra boldog építők,
és kiássák a fundamentumot,
s az erkölcs ősi, hófehér kövére
emelnek falat, tetőt, templomot...”

Építeni szerettünk volna, önismeretünk elmélyítésével olyan alapokat lerakni, amelyre jövő építhető.

A folyóirat ugyan igyekezett nyitott maradni a különböző szellemi irányzatok, felfogások iránt, de nem tagadjuk, hogy alapjában a konzervatív-keresztyén felfogást és értékrendet vallotta és vallja magáénak. Profilját tekintve sajátos, egyedi szint jelent a felvidéki magyar lapkiadás palettáján.

Számos laptársunktól eltérően nem állt (s máig sem áll) mögöttünk viszonylagos biztonságot jelentő, országos intézmény, szervezet, városi, megyei önkormányzat, nincs professzionális kiadói háttérünk. A folyóiratot a kezdetektől gyakorlatilag egyetlen ember irányításával egy maroknyi közösség elkötelezettsége teremti meg. Ebbe beleértendő az anyagiak pályázati úton való előteremtése, a szerkesztés a maga átfogó voltában, a terjesztés, s a mindezzel összefüggő adminisztráció is.

Az elmúlt 15 év alatt, úgy formailag, mint tartalmilag sok változáson ment át a *Gömörország*. Szerzőinek a számát sem tudom, noha nyilvánvalóan van egy „törzsgárda”, amely évtizedek óta elkötelezett szűkebb hazája iránt.

A kiadó és a szerkesztők végezték a szolgálatot, amit felkínáltak, illetve vállaltak, ám az, hogy a lap megjelenhet(ett), Olvasóinknak, s támogatóinknak köszönhető.

Mindezt azért mondtam el, mert úgy érezzük, hogy válaszúthoz érkeztünk.

A középkori kódexírók példájától nehéz szabadulni. Nem tudom, mit érezhettek, amikor híret vették, hogy egy Guttenberg nevű férfiú „feltalálta” a könyvnyomtatást. Azt viszont tudom, hogy a világháló léte miatt hasonló érzésünk lehet. A jövő évtől folyóiratunk a világhálón is elérhető lesz. A világháló előnye, hogy lehetővé teszi a bármily messze élők számára is folyóiratunk elérhetőségét. Igaz, az egyes lapszámok csak némi késéssel lesznek majd olvashatók a www.gomorszag.c.honlapon. Ugyanakkor a lap továbbra is megjelenik nyomtatott formában is, bár számolunk a példányszám fokozatos csökkenésével.

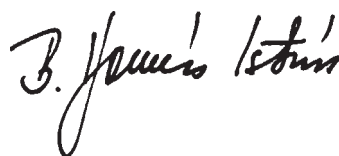
Végezetre, ismét csak visszatérnék a zászlóbontáshoz.

„*Köszönet az Olvasónak, aki vette a lapot, s köszönet a sajtónak, amely igen barátságosan fogadta kezdeményezésünket. Végül köszönet azoknak, akik írást adtak a lapnak, akik a nevüket és munkájukat adták/adják hozzá.*”

Adjon a Teremtő számunkra még sok-sok tartalmas Gömörországot!

Eros bizodalommal köszöntjük az Olvasót.”

A „boldog építők” nevében is:

B. Kovács István

Reformátusok a 17–18. századi Rimaszombatban*

1769. június 25

A rimaszombati református egyház sorsát az 1769. június 25-én történt felekezeti összecsapás pecsételte meg.

Ennek az volt az előzménye, hogy **Rozgonyi Ferenc** osgyáni alesperes-plébános és **Uhlarik József** szuhai plébános Hont vármegyéhez intézett levelükben előadták, miszerint „a katolikusoknak az igaz hitről való elpártolása miképpen terjed napról-napra, azt inkább könnyek között, mint panaszképpen adjuk elő”. Mint írják, „minden fáradságunk, éberségünk eredménytelen marad, olyannyira, hogy az egész Rima völgyön és a Kishonti kerület hegyei között egyetlen katolikus lelkész és hívő nem található”.

A megye a királyi helytartótanácsához továbbította a levelet, amelynek 1768. június 16-án kelt rendelete alapján **Bányai László** érseki helynök két hittérítő kiküldéséről határozott. A vezető misszionárius **Karaba György**, addigi rappi plébános lett, aki a sávolyi plébános, **Kanderka György** társaságában kezdte meg a szolgálatát, éspedig „teljes buzgalommal ott úgy a katolikusokat az igaz hitben megerősíteni, mint azokat, akik kárhuzatos közönyösségekben élnek, vagy pedig az üdvözítő igaz hitet elhagyva, protestánsokká lettek, teljes erővel észretéríteni”. A róluk való gondoskodással a Kishonti kerületet bízta meg. Tevékenységüknek részeként körmeneteket is tartottak. Május 28-án Rimaszombatba is vezettek körmenetet, de akkor az rendbontás nélkül zajlott le. Egy későbbi vizsgálat során **Abonyi István, Bernáth János és Róth András** egybehangzóan vallották, hogy a városvezetés az első körmenetkor nagyon körültekintően járt el. **Szakall Pál** városi notárius nem csupán a tizedeseket utasította, hogy „a városi népnek a vigyázása körül” legyenek, a polgárokat is erre intette.

Június 25-én újabb körmenetet szerveztek a városba, amelynek során összetűzésre került sor a két felekezet tagjai közt.

Az összetűzésről több leírás is készült.

Az esetet az akkori bíró, **Kelemen Mihály** a következőképpen írta le június 26-án keltezett, s a város jegyzőjének, **Szakall Pálnak**, illetve bírótársának, **Huszt Andrásnak** Sajókazára, illetve Sajókeresztúrra küldött levelében:

„Kedves sógor úr, bíró úr, úgy kedves komám, notárius úr!

Tegnapi napon minémű nem reménylett* casus* történt városunkban, amidőn az isteni tiszteletnek végben viteléről kijöttünk volna, a pápista atyafiak szemközben szintén akkor érkeztenek bé ceremóniájokkal* városunkba, együvéütközvén városunkbéli lakosokkal, a nép hallatlanképpen erumpált**, kicsinyben*, hogy emberhalálok is nem estenek, úgy annyira pediglen városunk lakosi

[...] candereáltak*, hogy sok kérésünkre is őket le nem csendesíthettük. Ezt végben vévén, perceptor, **Konyha** úr, igyekeztvén méltóságos grófunk halálos ágyában lévő látogatására, nem különben tekintetes nemes vármegye viceispányjának*, **Pongrácz** uramnak Balogon létében ezen dolgot representálni, hogy annyival magisztrátusunk ne vádoltassék, hogy teljességgel legkisebbekben* is magát nem ingerálta*, sőt, ha előre superálhattuk* volna, teljességgel meg nem engedték volna. Már így lévén a dolog, holnapi napra méltóztatott az úr, viceispány úr parancsolni, hogy szolgabíró úr bėjőjjen pro investigatione istarum rerum eractatum**, ki volt promotora*, igen helyesnek ítéltük kegyelmeteknek hazajövetelét, hogy valamiképpen ezen dolgot, vagy egyképpen vagy s másképpen sopiálhatnánk*, melyet igen nehezen hihetjük, hogy ez a dolog a tekintetes udvarnál is nem fogna representáltatni. Ezek után Istentől minden jókat kívánván, maradok bizodalmas kedves sógor és komám uraméknak igaz, kész, köteles szolgálója.”

Mindehhez, utóiratként hozzáfűzte:

„Igen jól esne, ha notárius (úr) az ekonomikális* bíró úr után nem várakozna, in antecissum** vévén levelemet, sietve jöhetne. Hozza Isten szerencsésen!”

Miután a város kocsisa kézbesítette a levelet, az érintett „nemzetes és vitézlő Szakall Pál úr” vissza is tért Rimaszombatba. A későbbiek során az ő magatartását is megvizsgálták.

A városvezetés próbálta menteni a menthetőt.

Az összetűzést követő napon **Konyha László**, megyei esküdt felkereste a Tamásfalán meghúzódott Karaba Györgyöt. Próbálta meggyőzni őt arról, hogy „ne gondolna a tudatlan népnek az ő rendetlen cselekedeteivel, további hivatalának gyakorlására, valamikor tetszéndik ökgyelmenek, szabadosan bėjővén, senkitől tovább semminémű háborgattatása nem lészen...” Ezt az ajánlatot a misszionárius nem fogadta el. A későbbi kötetlen beszélgetés során jelezte, hogy „lévén nekem 3 000 hallgatóim, a rimaszombatyai népet meggyőzhettem volna”.

Mint a városi tanács július 5-i üléséről készült emlékeztetőben olvassuk, „a városunk népe által elszélesztett misszionárius papok népén esett szomorú esetnek circumstantiális információjára**” nemes Kelemen Mihály „Sáropatakra, ahol mostan az examen* alkalmatosságával nagy érdemű úri emberek meg fognak jelenni, deputáltak**”.

A történetekről a kortárs **Kollár Sámuel** ezekkel a szavakkal számolt be:

A református egyház ilyen virágzó állapotban 177 évig tartotta magát, úgy, hogy békességét a legkisebb vizzály sem zavarhatta meg. Ha az esethez könnyelműség nem járul, a régi templom s iskolák megmaradtak volna. De

* A dolgozat első része a folyóirat előző számában jelent meg. A közlés módjára vonatkozó tájékoztatás ugyanott olvasható.

a tudatlan köznépet a veszedelmes őrjöngés egy fajtája ragadta el, amikor 1769. június 25-én Karaba György ráhói hittérítő a felséges császár és királynő jóváhagyása mellett másodízben ért körmenettel a városba (az első körmenet békésen folyt le, habár Máté alapján (20.8. – „hívd össze a munkásokat és add meg nekik az ő bérüket”) térítőbeszédet is tartott a megyeház előtt. A templomból éppen kivonuló köznép – századok óta nem észlelt, s hitelveihez méltatlan fölgerjedéssel – a harangzúgás alatt odaérkező, több helységből s megyéből összegyűlt katolikus népesség felé rohant. A józanabb résznek minden intései s kérelmei hasztalanok voltak, mert a nép közt az a vélemény terjedt el, hogy a körmenettartás eszméje nem a császári és királyi fenségtől származik. Karaba Györgyöt s követőit verekedés közben a város határain túl üzték, s az egész sereg, a Rima vizének hajtva, alig bírt a nép dühétől menekülni.

A város elöljárósága tájékoztatta a történetekről **Ráday Gedeont** is:

„városunk népe magunk templomában szintén akkor prédikáció alatt lévén, kijövetelünk alatt összeütközvén asszonyi népünkkel azon békés nép, a misszionárius atya devitizáló* népének városunk népe annyira merészlette vetni fejét, hogy azok közül városunkban nemcsak senkit bé nem bocsájtott, hanem őket egészen elszélesztette, sokakat közülök kövekkel való hajigálás által megsebesítettek, sokakat a Rima vizébe taszigáltak és meg is vertek.”

Július 20-án a város a következő beadvánnyal fordult a bécsi udvarhoz:

„Legkegyelmesebb Királynő és Apostoli Felség!

... A királyi helytartótanács 1768. október havában kiadott rendelete szerint Őfelségének azon legkegyelmesebb szándéka lőn velünk közölve, hogy két hittérítő számára Klenócon és Rimabányán, sőt más helyeken is, ha a körülmény úgy kívánja, megyei hatóságunk szállást rendeljen, s őket működésükben a szükséghez képest támogassa – miként ez a legalázatosabban idecsatolt rendelvénymásolatából kitűnik.

E rendelet készségeggel teljesítve lőn, s a hittérítőket megyei hatóságunk Nyüstyán és Ráhón helyezte el. Kik is, miután hitfeleiket többfelől egybehívták volna, Ráhóról megkezdték működésüket, ámbár a mi járásunk számos falvaiban csakis protestáns egyház lévén, ily helyeken a térítők megjelenése fölöslegesnek mondható.

A többi közt e hittérítők a folyó 1769. év május 28-án városunkat is meglátogatták, noha itt két-három katolikusnál több egyént alig ismerünk. Megdöbbenve nézték polgáraink a nagy sokaságot. Mivel azonban úgy hatóságunk, mint a beérkező hittérítő részéről minden szükséges óvintézkedés megtörtént, a legkisebb zavar és baj nélkül, amint körünkbe jött a sokaság, úgy csendesen el is távozott.

De a következő hó június 25-én Karaba György hittérítő ismét városunkba érkezett, és pedig sokkal nagyobb számú néppel mint azelőtt. Behívattak a körmenetre Hont, Gömör, sőt Heves megyékből igen sokan, méghozzá 50 pálca és 12

forint büntetés terhe mellett. Néhány nappal előbb némely katolikus atyafiak azon hírt terjeszték közöttünk, hogy a körmenetre beparancsolt népnek célja nem egyéb, mint templomunk elvétele. E hír főleg a nők körében oly hiteltelre talált, hogy erősen meg voltak győződve afelől, miszerint ily nagy számú s több megyékből beparancsolt népnek célja nem az Isten imádása – mely büntetés alatti megjelenés helyett önkéntes, jó indulatot kíván –, hanem egyes egyedül a mi templomunk elfoglalása.

Ehhez járult, hogy a roppant néptömeg éppen akkor vonult a városunkba, midőn a mieink, istentisztelet végeztével, kifelé mentek a templomból. (A nálunk bevett szokás szerint előbb a nők szokták helyeiket elhagyni, azután a férfiak, és a nép öregebbjei legutól.) Mihelyt a templomból kivonult nősereg a sokaságot meglátta, a fentebb említett balvéleményben és rettegettségben még inkább megerősödött: hogy t.i. a templom elfoglalása azonnal meg fog történni.

Ekkor valaki vakmerő és nyugtalan pajkosságból néhány sár s kődarabot vetett a katolikus nép közé. Onnan szintén köveket dobáltak vissza, mire a köznépközül tartozó nők közül többen, nem hallgatva az egykor legjobb eredményű intő szavakra, s csakhamar elfeledve az egyházi szószékről hallott szívélyes oktatást, hogy minden legkisebb sérelemtől és botránytól óvakodjanak, mind sűrűbben kezdtek a kölcsönös dobálásban és lármában résztvenni. Most már a súrlódás – melyet néhány gyermek s könnyelmű asszony idézett elő – általános lőn. A két felekezet haraggal egymásra tört, úgy, hogy a mieink közül sok ártatlanok is szenvedtek. A nagy zajra s heves szóváltásokra visszafordultak azok is, kik előbb lépteiket csendesen hazafelé irányozták, s oly vihar keletkezett, hogy midőn a nép öregebbjei s a tanácsosok kijöttek a templomból, rendet s békét eszközölni többé nem voltak képesek. Fenyegetéseik s kérelmeik siker nélkül hangzottak el, sőt, az asszonyok közül többen szénvonókkal, seprűkkel és lapátokkal, mások ismét egyéb védelmi eszközöket ragadva, az egész katolikus sokaságot kiűzték a városból. Egyik része Jánosi felé menekült, másik része pedig a Rimán futott keresztül, mindazonáltal – különös isteni gondviselés folytán – e nagy viharban senki jelentékeny sérülést nem szenvedett, s a hittérítők is minden bajt szerencsésen kikerültek.

Ámbár pedig a három ezerre menő katolikus néptömeg, mint fentebb legalázatosabban említők, büntetés terhe alatt hívatott össze, s hozzánk igen szokatlan időben érkező, nagy félelmet okozott a templom elvétele miatt, sőt, mindjárt a zavar kezdetével a mieink közül többen megsebesültek, úgyhogy a zavar folytatása egyenesen nekik tulajdonítható, mindazonáltal tudva azt, hogy vád fog emeltetni ellenünk, az egész ügyet felséged trónja előtt a legalázatosabban jelenteni kötelességünknek ismertük.

Esedezünk tehát Felséged legkegyelmesebb színe előtt – minden későbbi viszály elkerülése tekintetéből –, hogy a tisztelt hittérítő uraknak meghagyni szíveskedjék, miszerint oly helyeket, ahol alig két-három katolikus található, mint városunkban is, ne keressen föl, s hitfeleiket utasítsa,

LÁSSÁTOK, FELEIM!

hogy hasonló félelemgerjesztő hírek terjesztésétől tartózkodjanak, melyek mindkét részről csak a gyűlöletet s elkeseredést szítják, a keresztény szeretet magvait pedig elfojtják s nem fejlesztik.

Kegyeskedjék a mi köznépünk közül is a hatóságunk iránt engedetleneket, kik gyakran a békét s rendet felbontják, megyénk tekintélye által engedelmességre bírni, azon nemeseket pedig, akik büntető jogkörünknek magukat alávetni nem akarják, szigorúan megfeddeni, hogy így ezeket is az engedelmesség útján biztosabban kormányozhassuk. Mivel pedig katolikus atyánkfiai, nem tekintvén azt, hogy mi Felségednek teljes erőnkől szolgálni igyekszünk, a házi körünkben nyugalomban s békében élünk, városunk lakosait, főleg vásárra menésük alkalmával sokszor halálra keresni nem irtóznak – mint már nálunk két ily eset fordult elő – s többé a vakmerő köznép erőszakos megtámadásaitól biztosak nem vagyunk, legmélyebb hódolattal oda is terjed legalázatosabb kérelmünk, hogy mind a megyéhez, mind pedig annak szomszéd hatóságaihoz az iránt rendelvényt* küldeni kegyeskedjék, főleg pedig, hogy a mindkét részre homályt vető legközelebbi* esemény a feledésnek adassék által és senki az ő utaiában a foglalkozásai közt felebarátját ne bántalmazza. Mely kegyességéért, Felséged hosszú életéért, kormányzatának szerencséjéért s a királyi ház boldogságáért a nagy s jó Istent kérni soha meg nem szűnünk. Alattvalói hűséggel s örökös engedelmisséggel maradunk felségednek legalázatosabb

Kishont megyébe kebelezett
szabadalmas Rimaszombat város
bírája és tanácsa.”

Egy későbbi, 1782. évi feliratban a „Kishont megyébe kebelezett Rimaszombat város helvét hitvallású lakosai” visszatértek az ügyre. Ebben előadták:

„Mert habár vallásunk szabad gyakorlásának eltiltása zendülsből származott, ennek mindazonáltal nem mi valánk az okai, hanem egy Karaba György nevű ráhói hittérítő, ki néhány ezer embert gyűjtve össze, azokat éppen azért hozta városunkba, hogy az összeütközés megtörténjék. Ezt így bizonyítjuk:

a) Semmi legkisebb helyes ok nem volt arra, hogy a térítő városunkba jöjjön, mivel 5–6 lelket kivéve még akkor köztünk katolikus hívő nem találtatott, s ezek is, a polgári büntetéstől való félelem miatt, a mi vallásunkról tértek át.

b) A templom elvételéről való hírt már a zavar előtti hetivásáron beszélték a katolikus atyafiak, hogy így a nép előre elrémítettén, a merényletre hajlandó legyen, mely végre is bukását idézte elő.

c) Kora hajnalban az egész város körül volt véve, s az illetők valóban nem annyira vallásos, mint inkább ostromolni kész szándékot árultak el.

d) Ki volt számítva, hogy a körmenet éppen a templomból hazafelé tartó néppel találkozzék és így a civódásra s versengésre könnyebb alkalom legyen.

e) Azon nő, ki legelőször kezdé a sarat s köveket dobálni, s az egész bajnak fő okozója volt, néhány nap múlva a térítőhöz ment s vallásunkat elhagyta, nem csekély bizonyosságául annak, hogy az egész dolog előre elkészült tervezet nyomán lőn végrehajtva.

f) E szájalomra méltó lépés csakis a nép alsó osztályának, de korántsem az egész közönségnek tulajdonítható. Annál kevésbé volt ebben részes az értelmiség s a lelkészekkel a tanács, kik a zendülés elnyomásán teljes erejükből igyekeztek.

g) A zavargás okozói a csekélyebb bűnű résztvevőkkel együtt a legsúlyosabb büntetésben részesültek, de az ártatlanok közül is elegendő bűnhődtek, mert:

– a zavargás főbb résztvevői, vagy a nem nemesi állású férfiak három-, mások négy-, megint mások ötévi, vasban letöltendő börtönre lőnek ítélve; a nők, a nemesek egy év börtönbüntetés, a nemtelenek ezen felül – az áldott állapotban lévők kivételével – 60 korbácsütés alá estek.

– a városi tanács tagjai elmozdítottak állásukból.

– lelkészeinknek és tanítóinknak 6 órán belül távoznuk kellett a városból, a szolgálattól mindenütt eltiltattak.

– az egész nép megfosztatott a vallás szabad gyakorlásától, templomától, egyházi középületeitől, iskoláitól, azok is, akiknek a zendülésben semmi részük nem volt.

– olyanokat is börtönre ítéltek, akik a zavargáskor a debreceni vásáron időzvének, az egész esetről csak később értesültek.

Hogy városunk több szabad királyi városnál sokkal inkább virágzott, egyházunknak és iskoláinknak volt köszönhető.”

Az első, július 20-án keltezett beadványra a Pozsonyban székelő királyi helytartótanáctól a következő rendelet érkezett a megyéhez:

„Hont megyébe kebelezett Rimaszombat város bírája s tanácsa Ócsászári és Apostoli Királyi Felségéhez legalázatosabb kérvényét benyújtja, melyben azt adja elő, hogy Őfelsége legkegyelmesebb parancsából a Hont megyébe rendelt ráhói katolikus hittérítő az elmúlt hó június 25-én nagy sokasággal városukba jött, mégpedig szokatlan időben, mikor is némely katolikus egyének által terjesztett álhírek folytán – különösen a nők – elhittették magukkal, hogy a körmenet célja templomuk elfoglalása lenne. A templomból éppen kijövő asszonyok közül néhányan a katolikus nép közé köveket dobáltak, s nem használván az előjárók és lelkészek előleges* intései, a zavar csupán a katolikus nép kiűzésével lőn befejezve. Elmondják azt is, mit szenvedtek ez alkalommal, s kérik Őfelségét, hogy főleg közülök a vásárokat járókat némely katolikus egyének üldözéseitől bátorságba helyezni szíveskedjék – mint ezek felől címzett uraságtok a másolatban ide csatolt kérvény-nél fogva bővebb tudomást meríthetnek.

A folyamodványt, legmagasabb helyről érkezett kegyes rendelet következtében azért küldi le ezen királyi helytartótanács, hogyha még ekkoráig nem történt volna ez ügyben

vizsgálat, minden körülmények megfontolása után, a panaszkodók kihallgatásával rögtön megindíttassék, s ide az őszinte vizsgálat eredményéről jelentést azonnal felterjeszteni el ne mulasszák. Továbbá szigorúan és komolyan meghagyatik, hogy a két felekezetet minden egymás elleni súrlódástól és bántalmazásoktól megszüntetni legelső kötelességének ismerje.

Kiadatott Pozsonyban a királyi helytartótanácsból 1769. július 31-én.

Jóakarattal és szolgálatkészséggel

Pálffy Miklós gróf s.k.

Balog László s.k.

Aszalay József s.k.”

Az utasítás értelmében Hont vármegye hatóságai igen kiterjedt vizsgálatot indítottak, s ennek során rengeteg tanút hallgattak meg.

Kálnói Etre Zsigmond szolgabíró és **Vicziány Miklós** esküdt már 1769. július 5-én meghallgatta a Rima völgyi tanúkat, a szabadkapusztai **Utrata Jánost**, **Pasztorcsik Lőrincet**, **Jónás Andrást**, a baktipusztai nemes **Almásy Jánost**, **Kolenicska Jánost** és másokat. **Zsarnóczi István** vallomása szerint, az ő intő szavaira: „Bírák uraimék, szép állapot ez, mért engedik kendtek ezt tenni a népnek, én tiltom kendteket felséges királyné asszonyunkra és nemes vármegyére, hogy ha valami halállal esik, kendtek adóznak meg”, a jelenlévő **Káposztás András** vágott vissza, mondván: „téged is, akasztófára való, úgy kellene verni”. Egy **Borsody** nevű polgár ezt mondta: „bírák uraimék, tudják kendtek a szegény népet a templom keretésében verébféjért és pipákért megállítani, az ilyen felséges királyné asszonyunk parancsolatjéért nem”. **Babica Annának**, vallomása szerint, ezt mondták: „Juhászné, sohasem fél Rimaszombat. Sok fegyver van Rimaszombatban, nem parancsol a királyné, mind más városokkal, Rimaszombattal, mert nem oda tartozik ahova más város: mivel sokat fizet, mert szabad város”. Az orlaitöréki **Molnár János** megkérdezte a misszionáriust: „édes atyám úr, nem léssen-e valami bántásunk?”, de az megnyugtatta, mondván, „ne féljete, fiaim, elküldtettem bíró úrhoz, aki azt üzenete, hogy amivel segíthet bennünket, fog segíteni”. Az utóbbi vallomása szerint a következők is elhangzottak: „Csak a papot üssétek agyon, mert a pap után megyen mindenik”; „Édes sógorom, ihol* a vízbe hagyítottak a kálvinisták, meg azt mondták: baszom a pápista lelketeket, baszom a királynétoknak a lelkét, vegye le már a hátatokról, berek istenűek!”. A magyarhegymegi **Varga Ferenc Bábiczki Ferenc** szavait idézte: „nem csak a misszionáriust, hanem az osgyáni papot is öljétek, nem kell nekünk csábító papotok, megelepszünk mink a mienkkel”.

Karaba György királyi misszionárius július 7-én, Tamásfalván tett írásos vallomásában ugyancsak részletesen leírta a történeteket, kiemelve az elhangzott káromló szavakat: „Üsd az ilyen adta római disznót, mit jár itten, nincs itt semmi dolga, ki-ki a határból”; „ezt is üssétek agyon, ez

is pogány pápista”; „az ördög teremtettét, papot öljétek meg és (a) Rimába vessétek”; „ereszd a vizet és a kerekeket reájok, az ebattákra, gaz pogányokra, berki istenűikre”.

Augusztus 17-én, Balogfalán a kerekgedei, guszonai, balogfalvi, várgedei és kiscömöri tanúkat hallgatták meg.

A kerekgedei **Orosz Adalbert** vallomása szerint elhangzott: „Üsd, öld az osgyáni papot, adta teremtettét, mert ő ennek az oka, öld meg a papját, a hóhér adta pogányait, a pokolra valókat!” A guszonai **Gyenes Máttyás** azt is hallani vélte, hogy „üssed az ördög adta teremtette római disznait, berekhiten valókat”. **Fazekas Máttyás** azt vallotta, hogy a királynét is szidalmazták, ekképpen: „baszom a királynétok lelkét, ha bort nem tudtok innya, igyatok vizet: vegye le már most rólatok, amit nyertetek”. Mindezt **Fazekas Gergelyné** nemes **Mihályi Anna** és **Kovács Pál** is megerősítette, ekképpen idézve az elhangzottakat: „baszom a pápista lelketeket, jártatok már a búcsút a vízben, ha a piarcon* nem járhattátok, ezt nyertétek a jó királynétokkal”; „a papját keresd ki, azt üsd, azt öld meg”; „nem csak a papját meg nem ölném, az ördög teremtettét, de ha a királynéja itt volna is, megölném, baszom a lelkét, vegye le már rólatok, amit kerestetek”. **Nagy Gyenes István** neje, nemes **Bak Katalin** felpanaszolta, hogy a Rimába kergették őket, ezekkel a szavakkal: „arra akarunk hajtani, ördög teremtette kurvája, mert mind fattyústul akarjuk, hogy a vízbe vesszél”. **Molnár Varga Györgyné György Katalin** is megvallotta a rimaszombatiak káromló szavait: „baszom a lelki pápista disznait, ha lovam volna, mind ösztvetaposnám őket, valamint a disznókat”.

A balogfalai nemes **Mihályi István** ezt vallotta a vizsgálatot vezetőknél: „ki ki, vissza, kutya, itt eszi meg a kutya a véreteket, ha mindjárt vérrel kell megvenni is, mégsem eresztünk a városunkba”.

A várgedei illetőségű **Sinko Pál** szerint így biztatták egymást a kálvinisták: „verd agyon hóhér adta, pokol tűzére való pogányait, mind egyre egyik, ne hadd meg a határban, hajtsd ki őket a határból is, mert István király idejében is így volt a dolog, ilyen lárma volt itten, most is kelletik úgy vélek cselekedni”. Ifj. **Csépe** szerint ezt mondták volna róla: „ez is pápista, a nyársra való, sellyedjete el országostúl”. Ugyanő állította, hogy **Bábiczki Ferenc**től ezt hallotta: „ha lovam istállómban volna, fegyvert kötnék ellenetek”. **Talpas Márton** vallomása szerint ezekkel a szavakkal óvták őket a rimaszombatiak attól, hogy a városba bemenjenek: „Ne jöjjetek, nyárs kutyák, pokolra való, mert itt vesztek, mindnyájatoknak itt eszi a kutya véreteket”.

Bálinth István Kiscömöriből a rimaszombati **Bodnár Pál** állítólagos szavait idézte: „A rimaszombati nagy bíró a tanáccsal együtt az oka, hogy Rimaszombatban az a nagy támadás megesett, a köznép a pápisták ellen soha meg nem indult volna, ha az ő tanácsok ehhez nem járult volna, a bírót kellene a tanáccsal együtt felakasztani: mi haszna bújt el maga a bíró akkoron, midőn a veszedelem közöttünk megesett, mivel a bíró a tanáccsal már annak előtte felingerlették a köznepet: ha, úgymond, a bíró ta-

LÁSSÁTKOK, FELEIM!

gadná is azon cselekedeteket, és abban tagadást tenne is, szemébe azt mondanám: hamis ember vagy, bíró! Mert tük vagytok az oka azon cselekedetnek, tük ösztönöztetek bennünket azon pápistákkal végbenvitt cselekedetre”. Ugyanő **Molnár János**, rimaszombati polgárnak előtte mondott szavait is idézte: „Akasztanák fel az ebattát (azaz, a város bíróját) ottan, ahova ment (Bécsbe), mert ő az oka a város minden veszedelminek”.

Szeptember 7-én újabb tanúmeghallgatást tartottak, amelynek során szabadkapusztai, nagyszuhai, magyarhegyi, guszonai, losonci, valamint uzapanyiti, pálfalusi, jánosi, cserencsényi, keresztúri, apátipusztai, fazekaszaluzsányi és rimaszombati tanúk tettek vallomást. Babica Anna szabadkapusztai tanú hallotta, miszerint „sohasem volt Rimaszombatban tarka misétek, nem is lesz, nem is köll nekünk cifra papotok és misétek”. Ugyanő megerősítette korábbi állítását, miszerint egy **Thuróczy** nevű polgár feleségétől ezt vélte hallani: „Juhászné! Sok fegyver van Rimaszombatban, mi sok nyalka ember van Rimaszombatban, nem csak öt hat fegyver van egynél egynél, ha három, négy ezer gyön is Rimaszombatba a királyné népe közül, mégsem felünk.”

1770. január 14-én Rimaszombatban folytatódott a tanúk meghallgatása.

A rimaszombatiak közül **Babik Sándor** – vallomása szerint – a következő szavakkal intette a családját: „ha akkor kimentek, fejeteken is körösztüljárok, mert sokért fel nem venném, ha a nemes vármegye megtudná, hogy tük is köztetek vóltatok”. **Kecső Mihály** szerint **Halassi András** azt a megjegyzést tette, miszerint, „ha Rimaszombatba akar jönni (a misszionárius), jól felkösse a kardját”. A református **Farkas Mihály** szerint ehhez még hozzáfűzte: „mert ha bejön, mink fölkötjük a kardunkat”. A nevezett **Ecsegi Istvántól** ezt is hallani vélte: „nosza, most szegény rimaszombatiak, akinek erős karja van, most harcoljatok a lelki harcért”.

A rappi illetőségű **Dorok Zsuzsanna** a következő káromló szavakat idézte: „öld be, baszom a teremtsét, a vízbe, mit keres itt a berkes hitű, hiszen minden berekben van az Istenetek”, illetve „baszom a királyné lelkét, vegyen most ki a vízből”.

A zaluzsányi **Katona Mihály** és **Bolha Mihály** egybehangzóan vallották, hogy uruk, **Schifari** szájából a következő mondat hangzott el: „No, Miska, Isten úgy segéljen, háború lesz holnap a szombatyi piarcon”. Az utóbbi a tamásfalvi földesúrtól, **Pongrácz Tamástól** azt a megjegyzést is idézte, miszerint „ilyen teremtséte, olyan igazság van Rimaszombatban, a szegénységet kiküldötték, a tanács hátramaradt”. Elmondta továbbá, hogy mikor Schifari úr munkásai értesültek a körmeneten résztvevőktől a történekről, azt kérdezték: „Mért a kálvinistákból vagy tízet nem szúrtak agyon késsel, mert a pogány sem cselekedné azt, amit e pogány kálvinisták tettek.”

Egy bolyki katolikus szerint az is elhangzott: „üsd a pápistát, míg egy csepp vér tart bennük”. Ugyanő azt is

hallotta volna a városiaktól, hogy „a bírák jók enni innya a város házában, de ha valami előadja magát, nem adnak hírt a szegénységnek.”

Horacsek Péter, tamásfalvi katolikus elmondta, hogy a körmenetre készülő tamásfaliakat **Mitre János** óva intette, mondván „jobb volna, ha epret mennétek szedni, mint hogy búcsúra mentek, mert nehéz lesz nektek a búcsú”. **Czentnár Mihály** vallomása szerint ez is elhangzott: „pipa, veréb vagy más dologról a szegénységnek tudtok hírt adni, most pedig semmi híradással nem voltatok”.

Az említetteken kívül meghallgattak még nagydaróci, sávolyi, déteri, rappi, guszonai, kiscsömöri és péterfalai tanúkat is.

A tanúvallomások alapján számos rimaszombati polgárt idéztek be, vádlottként. Az idézésre, példaként a „nemes, nemzeti és vitézlő” **Király Lajosnak** küldött „citoria” levelet idézzük:

„Isten áldja Kigyelmedet!

Esett értésére tekintetes nemes Hont vármegyének, hogy legközelebb múlt 1769-dik esztendőbeli június havának 25-dik napján, Rimaszombat városában tartott pápisták ájtatosságának alkalmosságából a városbéliek-től tétetett zendülésben s verekedésben kigyelmedek jelen volt, ahol Isten ő szent felsége ellen szólott iszonyú káromkodási és felséges királyi asszonyunk szentséges lelke szidalmazásával, melyek a processuális aktákból világosan meg fognak mutatni, több ájtatoskodó pápistákat nyakba főbe vert, vértett és a rimaszombati határból éppen kiűzött. Mivel pedig ezen kigyelmed helytelen cselekedeti őfelsége királyné asszonyunk parancsolatja által érdemi szerint büntetni intimáltatnék*, ahhoz képest a nemes vármegye ellen maga magisztratuális érdemes fiskálisának, nemzeti és vitézlő **Liszkay Lászlónak** aktióját rendelni méltóztatott, ki kérésinek és nemes vármegye egyes rendelkezésének eleget akarván tennünk, kigyelmedet az most folyó esztendőbeli februárius havának 8-ik napján s következőben Kemence helységben, mely Hont vármegyében vagyon, tartandó nemes vármegye törvényszékire jelentett, a processusban béhozandó több cselekedeti megfelelés végett, hogy maga személye által megjelenjen, kigyelmedet citáljuk és certifikáljuk.

Sub dato** in Rimaszombat, die 18. január, 1770.”

A következőket idézték meg a tárgyalásra: **Szakall Pál**, **Király Lajos**, ifj. **Fejes Mihály**, **Legrád Ferenc**, **Bábiszky Ferenc**, id. **Fejes Mihály** felesége, **Tokay Ferencné Bornemisza Kovács Sára**, **Galambos Jánosné Csernahay Zsuzsanna** és leánya, **Erzsébet**, **Gyöngyösi Pálné Negrád Judit**, **Legrád Ferencné Sós Erzsébet**, **Bedécs Andrásné Molnár Katalin**, **Halásziné Szilassi Mária**, **Somogyi Istvánné Rimaszögi Zsófia**, **Thuróczy Ferencné Kovács Judit**, **Ecsegi Konyha Istvánné Király Klára**, **Posonyi Pál**, **Koss István** és **János**, **Szabó János**, **Mitre János**,

Pukanc Ádám, Szívós István, Ferenc és János, Borsos István, Darnyi János, Haluska István, Mészáros Sándor, Asztalos István, Káposztás András, Kőrösi István, Halasi András, Farkas Mihály, Kecő Mihály, Réti János, Bartus Sándor, Farkas János, Plikta veje, Molnár István, Miklóczi János, Varga Pál, Gyenes János, valamint Lengyel Kata, Molnár István hitvese, Urházy Mihályné Szabó Zsuzsanna, Darnyi Istvánné Szivos Jutka, id. Sós Istvánné Szűcs Judit, Gyenes Jánosné Hat Erzsébet, ifj. Sós Istvánné Molnár Zsófia, özv. Sallai Jánosné Radó Sára, Papp Jánosné Darnyi Erzsébet, Simony Andrásné Tóth Kata, Szoboszlai Andrásné Kardos Erzsébet, Simon Andrásné Zsun Zsuzsanna, Tóth Andrásné Asztalos Erzsébet, Bodzássy Istvánné Árva Kata és Nyerges Istvánné Tornóy Kata.

A tárgyalás eredményeképpen Kálnói Etre Zsigmond szolgabíró és Vicziány Miklós esküdt 1770. március 16-án és 17-én újabb részletes tanúmeghallgatást tartott. Ennek során ismét rimaszombatiakat idéztek meg. Összesen nem kevesebb, mint 12 kérdésre keresték a választ.

„1. Tudja-e tanú, hogy valamint első rimaszombati processziókor* a város bírása, hogy a köznéptől valamely zenebona s confuzis* ne essék, minden rendeléseket megtett, úgy második processzióknak alkalmatosságával, mely 25 junii Anni** [...] esett, aszerént a magisztrátus a város kapitányainak és a tizedeseknek a vigyázást megparancsolta?

2. Való-e, hogy a processzió második ízben 8 óra tájban a városba bejövén, akképpen az első bejövételt valami két órával megelőzte, és a második sokkal nagyobb számmal volt?

3. Igaz-e, hogy mások és ki által disponáltatott* arra páter misszionárius, hogy mivel a kálvinistáknak 25 junii halottjok lenne s kigyövén a templomból, szokás szerént harangoznának a halottnak, akkor mennének a városba, amint is

4. szemközben jöven a nép, confútióban esett, míg templomban lévén a tizedesek, ebbéli magisztrátus parancsolatját /: eredvén már akkor a zenebona :/ véghez nem vihették?

5. Vallja meg, ha* valóban volt-e akkora halottjok a kálvinistáknak és templomból kijövén akartak is csengetni a halottnak, de azalatt zenebona támadván, nem harangoztak, hanem mintegy fél óra múlva, a zenebona után?

6. Úgy-e, hogy tűznek veszedelmek a nagyharangot szokták félreverti, de az és más harang is meg nem vonatott, avagy félre nem veretett: annyival inkább töröksípon nem sípoltak?

7. Zenebona között, lecsendesítésére a népnek azonnal Kelemen Mihály bíró képe és Posonyi Istvan ekonomikális bíró több magisztratuális személyekkel együtt kimentek a népet mindenképpen csendesíteni, s dorgálták is őket, sőt perceptor Ecsegi Istvány és **Szigyártó Istvány** uraimék, mint magisztrális személyek, az* napon is a népet fenyegették és kérték, hogy ne zenebonáskodjanak?

8. Igaz-e az, hogy **Kocsis Györgyné Szabó Kata** a zenebona közt jelen volt és a misszionárius népet leginkább ő üldözte és verte, s a magisztratuálisokat, akik a népet intették, ő is mocskolta?

9. Hát azt hallotta-e a tanú, hogy tiszteletes prédikátor **Mártony János** úr azon nap reggel, amidőn páter misszionárius először be akart jönni, a templomban prédikáció alatt kimondotta, hogy valaki botránkozást ne okozzon és az után való vasárnap ugyanazon prédikátor a népet jelentésének megtartásáért megdicsérte, és hogy ezután is akképpen viselnék magokat, hírül adta?

10. Hát az igaz-e, hogy amidőn a magisztrátusnak referáltatott volna, hogy valami zsákkal **Nepomucenus Szent János** képe be volna takarva, a zenebona előtt egynehány hetekkel ez a bíró parancsolatjából levonatott és azután a vármegye esküdtjének, **Ecsegi László** úrnak bíró úr hírt adott, hogy investigálja* Szabatkán és Tamásfalván, kitül eshetett meg ezen csúfos dolog?

11. Tudja-e, hogy ámbár régi szokásból vasárnapokon a népnek templomból való kétszeri kigyöveleteig zárva szoktak lenni a város kapui, mindazonáltal a bíró parancsolatjából nyitva hagyatottak a kapuk akkor, amidőn processzió volt?

12. Való-e az, hogy casus után a magisztrátus nemzetes [...] urat nem egyebért, hanem jótanács kéréséért a város házához invitálta, s ökegyelme első invitációra megjelent?

Összesen 20 tanú jelent meg, név szerint **Bernát János, Tokai István, Abonyi István, Czentár Mihály, Esztergomi Sámuel, Varga András, Róth András, Száz Mihály, Bányai Mihály, Török András, Szűcs Csapó György, Marasi András, Lukács Pál, Lénárt Erzsébet, Szentpéteri István, Budai István, Osvard János, Runyai István** és **Percz János**. Mindannyian református hitűek, s egybehangzó vallomást tettek. Az utóbbiakból kiderül, hogy

1. a városi tanács úgy az első, mint a második alkalommal megtette a szükséges óvintézkedéseket.

2. valóban korábban és nagyobb számban érkeztek.

3. szerintük **Tarnóczi István** volt az, aki arra biztatta Karaba Györgyöt, hogy a harangozás alatt jöjjenek be.

4. a rendre felügyelni hivatott tizedesek még a templomban voltak, amikor az összetűzés megkezdődött,

5. valóban volt halottja a gyülekezetnek, de csak mintegy félórával a konfliktus után harangoztak neki.

6. sem harangszóval, sem síppal nem jeleztek.

7. úgy a bírák, mint tanácsbeli emberek kimentek a népet csendesíteni.

8. Kocsis Gergelyné Szabó Kata „a zenebonában erősen a pápisták között forgalódott, illetlen szókkal őket illette” (Bernát János). Czentár Mihály vallomása szerint még el is dicsekedett azzal, hogy „a maga fejét fekete kendővel, hogy meg ne ösmérjék, bekötötte volt és a pápista népet /: szöveget vervén pemetéjébe :/ verte és döfte.”

9. így történt. Szűcs Csapó György elmondta, hogy az első processziót követően a lelkész a következő szavakkal fordult a gyülekezethez: „szerelmesim, dicsérlek benne-

LÁSSÁTOK, FELEIM!

teket, hogy a pápista atyafiak bejövén, azoknak akadályokra ki nem mentetek, hanem minékünk engedtetek”.

10. Nyerges Istvánné jelentette az esetet Ecsegi Istvánnak, aki hírt adott róla a városházán. Ezt követően Róth András kilovagolt, a zsákat levette a szoborról, s a vízbe dobta. A tettes kilétét nem sikerült tisztázni. (Bernát János, Esztergomi Sámuel)

11. ez volt a szokás, de két alkalommal, éppen a körmenet miatt, a kapukat nyitva hagyták. Tokai István vallomása szerint „a tizedeseknek és város kapitányának meg volt parancsolva, hogy a kapusoknak megparancsolják, mivel deutrális* napon a processzió begyön, a kapuk nyitva legyenek, amiért is nyitva voltak”.

12. megfelel a valóságnak.

Több személy esetében külön is vizsgálatot folytattak.

Puhancz Ádám, Borsoss István és Szivos Ferenc ügyében a tanúk igazolták, hogy egyikük sem vett részt az összetűzésben.

A **Mészáros Sándor** személye is gyanúba került, ám őt négy tanú is egyöntetűen igazolta. **Ravasz István** így vallott:

„Fátens* úr jolsvai vásárról több társaival megtérve Rimaszombatba, érkezésével, mint utas, egy kenyeret vett a városban, a szekert pedig egyenesen a Sodomában lévő város vendégfogadójaiba ment, kit fátens úr a vett kenyérral követve, látta, hogy Szabatka felől jött volna a processzióval sok nép; fátens úr a vendégfogadó házába ment, látván Mészáros Sándor uramat a házában, aki még fel sem volt öltözve, csak papucsban, kit is fátens úr tudakozván, mi lelthe kigyelmedet, hogy csak így [...] kinek is Mészáros Sándor úr mondotta, már egy holnaptól fogva csak így nyomorgom a lábaimra, azalatt a processziót járó nép a vendégfogadó házában ment, a szolgáló leány az ablakon nézve, azt is fenyítette, tedd bé, úgymond az ablakot, láttam már én olyat eleget, forgasd a pecsenyét, hogy meg ne égjen, mely szolgáló az ablakot bé is tette, s pecsenye forgatásához fogott; emellett, a pitvarban egy komondor kuttyja is ugatván, azt is azon szolgálójának parancsolta, hogy zárja el, netalán kimenvén, a sok nép között valakit megmocskolna, s azt gondolnák, hogy szántszándékkal bocsájtatott volna ki, baja lenne iránta, azt is azon szolgáló bészárta, hogy ki ne mehessen, fátens úr együtt beszélgetve Mészáros Sándor urammal az házában, csak egy tapodatnyira* sem volt ki a házból és legkisebb indulatját sem látta, s nem is tapasztalta.”

Három kondás, **Gyenes János, Varga Pál János és Miklécz János** ugyancsak gyanúba keveredett. Mellettük vallott **Miskolczy János**, foglalkozását tekintve „borjú pásztor” és felesége, sz. **Besztercei Anna**. Igazolták, hogy „a város felett lévő nagyréten legeltették magok nyájait és együtt beszélgettek Varga Pállal. Gyenes Jánost pedig alól a réten, a város felé és Miklécz Jánost az ugar földeknek végén nyájjaival lenni látta.”

Király Lajost illetően elsőként **Pászthory István** tett vallomást. Elmondta, hogy „a zenebonáskodó nép között jelen nem volt, mivel, ahogy a tanú templomból előre, város háza felől lévő ajtón kiment volt, követte

a menésben a tanú nevezte* Király Lajos urat, kik is az utcán immár lévén, látták a sok embert a cserencsényi utca felé menni, ők is arra felé mentek, gondolván, hogy tűz volna, és Szigyártó Istvány úrnak háza előtt megállapodtak, onnan mintegy két Miatyánkig a lármát nézték, mely hely hogy azon helytől, ahol a zenebona támadott, hat vagy hétszáz lépésnyire volna, a tanú ítéli. Szigyártó Istvány házából folyvást **Vitárius Borbély Istvány** piarcon levő házához ment és ottan nevezett Király Lajossal a tanú egy óráig mulatott: de mivel azután a tanú nénjéhez, **Szöllősy Istvánné**hez elment, nem vallhatja, meddig mulatozott még ottan. Valamedig a tanú nevezte Király Lajos urammal volt, és azon helyeken mulatott, éppen nem hallotta, hogy Istene, ő szent fölsége, fölséges királyunk avagy római szent hit ellen káromkodott volna: mi illeti pedig a gyászruhát, tudja azt bizonyosan, hogy a cásus előtt atyjaura meghalálozott, és már akkor gyászruhában volt.” Mindezt Vitárius Borbély István és felesége, **Csapó Erzsébet** is megerősítette. Az utóbbi elmondta, hogy miután „a templomból a Szakall Pál úr háza tájától igyenesen Szigyártó Istvány háza felé indultak, ott mintegy tojás sülteig mulatván, tudja, hogy a történt zenebonában jelen nem volt, mivel azonnal a tanúnak házához ment, s ottan majd 17 óráig mulatott.”

Nemes **Vathy Mária** és fia, ifj. Fejes Mihály ügyében **Kálnai János** azt vallotta, hogy „nevezett ifjú Fejes Mihály úr nagyváradi vásárról negyednap hideglelésben hozatott haza, ötet, mivel a tanú borbély lévén, kúrálta is, de minthogy a deutrális cásusnak napján Bástban lévén, kiment a zenebonás helyre és dolmányban-e vagy mentében, nem tudja.” **Szigyártó Istvánné Perjesi Judit** „templomból való hazamenetelével, maga háza előtt megállapodván, akkor látta, hogy nemes Vathy Mária Fejes Mihályné asszonyom a tanúnak szomszédja lévén, a templomból igyenesen hazament, akit is a lárma után a cserencsényi utcán téstességes önnepnap ruházatjában, semmi nem lévén a keziben, felfelé menni szemlélte.”

Király Klára ügyében **Lukács Pál** ezt vallotta: „azon az utcán, amelyben preceptor Ecsegi Istvány úrnak háza vagyon, templomból haza való menetelével látta preceptor-né, nemes Király Klára asszonyt az utcán maga háza előtt állani, ki is nagy sóhajtással s keze törésével a zenebonára futó népet, hogy ne menjenek, kérte”. **Novák Mária, Nagy János** felesége „Ecsegi úrnak udvarában lévén, ökelme onokájától irtette, hogy tűz volna a városon, ezt karjaira felvéve, kiment és a kisajtó közében megállván, látta preceptor-né Nemes Király Klára asszonyt, aki akkor jött a templomból, kérve a népet és mondván: szívem, ne bántásatok, hagyjátok békét...”

Posonyi Pálról **Demjén István** azt vallotta, hogy a templomban volt, „ki is a tanúval együtt akkor ment ki a zenebonáskodók közé, mikor már a katolikusok elszédtek, és a szabatkaik erdő alatt jobb része volt. Kinek is kezében sem pálcát, sem kardot nem látott, sem lóháton nevezett Posonyi Pált ülni nem szemlélte, sem pedig káromkodni nem hallotta és ismét amint együtt kimentek, úgy vissza is együtt tértek a városba”.

Galambosi Ersébet azt a tanúságot tette, hogy „Noha ugyan a fehérség első(ként) szokott a templomból kimenni, de minthogy a tanúnak széke oly helyütt volna, hogy férfakkal esnék kimenetele, kimenvén a templomból deutrális időben a tanú, akkor deutrumban nevezett Posonyi Pál magát, midőn már a katolikusok elszéledtek, cserencsényi utcán kifeli menni, semmit sem látván kezében, szemlélte, ott kint pedig mit csinált, avagy mikor és kivel gyött vissza a városba, a tanú nem tudja.”

Djenes József azt vallotta, hogy „Kooos Istvány idehaza a zenebona alatt nem volt”. Ezt onnan tudja, hogy „vele együtt Jolsván kaszákat árolni a vásárban volt.”

Mint a forrásokból kitűnik, a körmenet résztvevői három vármegye katolikusai közül kerültek ki. A legtávolabbról a Nógrád megyében, a Szuha vizénél fekvő Sávolyból és ennek bolgáromi, kovácsi, guszonai és magyarhegyi leányegyházaiból (a Bucsony lábánál fekvő két utóbbi település közigazgatásilag Gömör megyei illetőségű) és Nógrádkeresztúrról érkeztek, akik négy zászló alatt vonultak Rimaszombatba. A Rimaszombattal egy közigazgatási egységbe, Hont vármegye Kishonti kerületébe tartozó katolikus hívók zömmel a Rima völgy evangélikus településeiről, köztük Klenócról, Tiszolcraól, Fűrészről / Rimapíláról, Rimabányáról, Rimaráhóról, Bakostörékről, Alsószkálnokról, Cserencsényből, Szabadkapusztáról, valamint Felsőhegyemegről, Felsőpokorágyról, és Tamásfalvából érkeztek. Ezen kívül, ha nem is szervezeten, de számos más településről is jelen voltak. Ezek között van a missziót kezdeményező osgyáni és szuhai plébános szolgálati helye, a Szuha patak folyásánál fekvő, kishonti illetőségű Osgyán, Nagyszuha és Fazekaszaluzsány, illetve a Gömörbe tartozó Gortva völgyi Kerekgede, Kisgömöri, Várgede és Balogfala, valamint a Macskás patak menti Péterfala, Gesztete és Dété is.

A katolikus körmenet tagjainak egy része (az Ipoly, Gortva és Macskás völgyéből, illetve a Bucsony alól érkezettek) magyar, más része (a Rima völgyiek) szlovák volt.

Miután elhangzott, hogy a körmenetben való részvétel büntetés (50 súlyos botütés és 12 forint) terhe alatt rendelték el, illetve a körmenet voltaképpen célja a rimaszombati templom elvétele volt, az érintett falvak zöme – nyilván, külső ösztönzésre – nyilatkozatot tett, s ezeket a vádakot tagadta.

A gesztetei, péterfali és déteri hívek, továbbá nemes és nemzeti **Balajti Pál** és **Csank János, Köböl Gábor, Pelle Gáspár** és **Sallai Mihály**, valamint nemes és nemzeti **Borbás Istvány, Borbás Antal** és **Bens Gergely** szeptember 14-én arról nyilatkoztak, hogy „múlt júniusnak sem 24. sem 25. napján megyénkből senki processzióval nem ment, hanem mind a két nap, úgymint Keresztelő Szent János napján, úgy következő vasárnap plébános urunkal együtt megyénkben szolgáltunk a mi Istenünknek. Hanem némelyek a megyebéliek közül, értvén, hogy misszionárius Rimaszombatan fog lenni és isteni szolgálatot tartani, minthogy misszióbeli ájtatosság

tájunkban majd hallatlan, kivált az eretnokség* között, egyedül az olyan ájtatosság kedviért mennének el néme-lyek”.

Az említett napon Pelle Gáspár és Sallai Mihály péterfali lakosok külön nyilatkozatban is tagadták, hogy a plébánosuk kényszerítette volna őket a részvételre. Mint olvasható, útban Rimaszombat felé az éjszakát Pálfalán, **Ferencz Istvány** hajlékában töltötték. A háziasszony valomása szerint ott azt mondták volna, hogy „az Ipol tájáról egynéhány ezer embereknek, büntetés alatt meg kellessék jelenni és hogy a rimaszombati piarczon kereszt felemel-tenni fog”. Ezt a nyilatkozók tagadták.

Szeptember 15-én kelt a rappi önkormányzat nyilatko-zata.

„Mi, tekintetes nemes Neográd vármegye rapi helységé-ben lakozó bírák igaz katolika hitünkre bizonyítjuk, hogy **Bajusz Jakab** rapi lakos és **Básti Tamás** terbelédi lakos előttünk megvallották, hogy ők, amidőn a losonciaknak borért mentek volna Noszvajra, a hajnácskői savanyúvíznél hálván, semmit sem beszéllettek, a rimaszombatiakat egész úton nem is látták, nem hogy rólok valamit be-szüllettek volna. Hogy pedig Rimaszombatba Keresztelő Szent János napig minden vasárnap processzió fog bemen-ni, német katonasággal, és hogy valaki a rimaszombati lako-zókból engedelmeskedni nem akarna, azt megölik, vagy hogy Keresztelő Szent János napján rapi plébános úr szent-misést akarna az ő templomjokban szolgálni, és azt örökre tőlök elvenni, soha sem beszéllettek, ennek felette** , hogy aki Rimaszombatba el nem mégyen processzióval Szent János napján, keményen megbüntetődik, soha sem hal-lották, minthogy akkoron processzió nem is ment a rapi megyéből. Azért is senki eztet őtőlök nem hallotta, mivel ők is most hallották először, mint hogy ahol háltak is, ők különös tűznél és a marha után voltak. Melynek nagyobb bizonyására és plébános urunk ártatlansága megmuta-tására bizonytságot teszünk és helységbeli pecsétünkkel erősítjük.

Simony János bíró

Ferencz Jakab törvény bíró

Petrik Mihály s a többi esküttek”.

Ugyanezen a napon a rappi „*anyahely*”-nek és a terbe-lédi, kalondai és pilisi „*filiális*”-nak a hívei is nyilatkozatot tettek.

„Mi, rapi, tekintetes nemes Neográd vármegyében situ-ált megyének minden hívei üdvözlendő igaz keresztény katolika hitünkkel és levelünkkel valljuk, tudtára adván mindeneknek akiknek illik: a mi plébánosunktól, mostani kis-honti misszionáriustól, Karaba György uramtól, vagy annak nálunk lévő káplányától, **Poroleczki Istvány**tól soha nem hallottuk, hogy valaha kényszerítő büntetés alatt Rimaszombatan menendő processziót hirdette, vagy ott való templom elvitele iránt valaha vagy egy szót szólott volna hallottunkra, nem is lehetett plébánosunktól az olyan büntetés alatt való hirdetés és kinszerítés, mivel plébános úr kis-hont vármegyében lutheránus és kálvinis-ták között lévő katolikus lelkeknek félesztendőül fogvást

LÁSSÁTOK, FELEIM!

állhatatosan szolgálván, azóta megyénkben nem is prédikált, annyival inkább valami büntetés alatt Rimaszombatba menendő processziót nem hirdetett. Aminthogyis közelebb múlt júniusnak 25-ik napján Rimaszombatba egy lélek sem ment processzióval. Melynek nagyobb bizonyosságára és plébánusunk ártatlansága hitünk letételével is megmutatására adtuk ezen levelünket, helységünk pecsétjével megerősítettett.

Dátum Rapp egész megye egybegyűlése alkalmatosságával.”

Szeptember 18-án kelt nyilatkozatukban a nagydaróciak is tagadták, hogy büntetés terhe alatt kényszerítették volna őket, sőt, azt is, hogy a processzióban egyáltalán részt vettek volna. Azt is tagadták, hogy a rimaszombati templom tervezett elvételéről beszéltek volna rimaszombati kálvinista asszonyok, **Takács Örzse**, **Varga Jutka** és **Majomi Zsófi** előtt, amint az utóbbiak állították. Mint megjegyzik, „Rimaszombatyi asszonyoknak ellenünk hamis költések nyilván onnan származik, hogy néha vásárookra hordozzuk őket marháinkon”.

Az „osgyányi katolika anyahelynek lakosi és hívei” is vallomást tettek ezen a napon. Ebben arról nyilatkoznak, hogy Rozgonyi Ferenc plébános soha nem hirdetett kötelező részvételt a körmeneten, illetve nem szólt a rimaszombati templom elvételéről. Június 25-én nem is volt otthon, mert a haldokló **Koháry Miklós** mellett tartózkodott. A kérdéses napon nem is voltak Rimaszombatban, a nagydaróci filiában vettek részt misén. Egyedül **Vég Mártony** volt az, aki „látván, hogy sávolyi megyéből Rimaszombatba mennek ájtatosságra, ez is oda ment, de maga kárával, kezinek hazahozott sérelmével, mint hogy kezi, háta megsebesítettett, mai napiglan kezének sebéit kötve hordozván, aki nem tudja mindazáltal, kinek híják, aki verte és sebesítette, tudja ugyan, hogy lóháton volt, de másoktól halljuk, hogy rimaszombatyi, Posonyi vezetéknévű kálvinistának fia volt volna, aki másokat is lóhátról doronggal kegyetlenül vert...”

A sávolyiak ugyancsak tagadták szeptember 19-i nyilatkozatukban, hogy káplánjuk hatása alatt cselekedtek, valamint hogy „előttünk a rimaszombati templomnak elvétele iránt valaha emlékezetet tett volna”. Elmondták, hogy „mi egyedül ájtatosságunkat akarván mutatni és misszióbéli ájtatosságban részesek lenni, minekutána értettük volna, hogy tisztelendő misszionárius Rimaszombatban fogja ájtatosságát ismét gyakorolni, egyedül megyénk-ből mentünk processzióval, négy zászló alatt, mindazáltal szerencsétlenül, mert reménységünk kívül a rimaszombati kálvinisták, egész városostúl, bemenetelünk idején nagy hirtelenséggel testünk és életünk ártalmára fogott eszközökkel ellenünk támadván, sokaknak közülünk vére ontásával, kegyetlenül megverésével, Rima vizébe (való) erőszakos hányásával, verve, kiűzött, úgy, hogy rajtunk kegyetlenkedő Rimaszombat városának fegyveres kezét némelyek mai napig is érzik.” Hozzátették még mind-

ehhez: „Azt is igaz hitünkkel, lelkünkkel valljuk: mivel csak egyedül megyénk-ből mentünk feljebb írt júniusnak 25-ik napján négy zászló alatt processzióval, a népnek harmadrésze sem volt annyi, amennyi volt múlt májusnak 28-ik napján.”

Ezt a nyilatkozatot a „sávolyi anyahelynek lakosai és a bolgáromi filiálisnak lakosai és hívei” mellett a „guszonai és magyarhegymegi filiálisnak lakosai és hívei”, valamint „Kovácsi filiálisnak lakosai és hívei” is jegyezték.

A rimaszombatiak sokáig bíztak – ha nem is a felmentő, de – az enyhe ítéletben. Adataink arra mutatnak, nem teljesen ok nélkül reménykedtek. Ennek jele, hogy – amint az a városi tanács jegyzőkönyvében, október 28-án olvasható – új igazgatót és tanítót kerestek:

„Eklézsiánk lelkipásztorai, tiszteletes Marton János és Varannay István, magok hivataljoknak pro anno etiam currente** megmarasztatnak. Rektor **Szabó Mihály** és preceptor **Kecskeméti Mihály** uraimék pedig, az első két esztendőket, a második pedig három esztendőket oskolánk tanítóságában eltöltvén, és már tovább maradni nem kívánnak, őkegyelmek helyébe a nemes sárospataki kollégium professzorainak mostan ottan logikát tanító **Mólnár István** úr iránt rektorságra, és **Bornemisza Kovács István** úr iránt preceptorságra, olyformán, hogyha magokat resolválják*, őkegyelmeket bocsássák oskolánk moderátiójára* és tanítójára. Ha pedig valamelyik őkegyelmek közül, avagy mind a kettő is nem resolválván, még érdemes ifjakat oskolánk igazgatására és tanítására rendeljenek és mutassanak. Kurátor **Szent Jóbi Joseph** úr hasonlóképpen maga hivatalában, úgy mindazonáltal, hogy mint az régen quessionált*, leányok tanításánál [...] resolvált 15 forintokból és hat kila búzából álló conventió őkegyelmektől substraháltatik*, megmarasztatik.”

Hogy az ügy kedvező lezárásában mások is bíztak, jelzi, hogy a losonci illetőségű „**Macza Susánna**, néhai **Paksi István** úrnak özvegye” 60 forintot „testált** az iskolára, amiért is a tanács részéről „illendőképpen megköszönni szükségesnek ítéltetik”.

Ugyanezen év május 17-én azt jegyzik be a tanácsi határozatok közé, hogy az uralkodó közelgő látogatása miatt az utakat rendbe kell tenni.

Május 28-án meg is érkezett **II. József**. Az anyja, **Mária Terézia** mellett társcsászárnak számító uralkodó fogadására az egész város kivonult. Az eseményt így örökítette meg a jegyző:

„Felsőleges Második József császárunk városunkon által Jánosi helység felé, Munkácsnál lévő campamentális milítiájának** nézésére kívánván ezen hólnapnak 21-dik napja táján útját felvenni. Hogy azért homágiális* alázatos devótiókat* őfelségéhez, mint hív jobbagyai, csak valamely részben is megmutassuk, ezen utazásaiban határunkban, de kivált városunk grémiumában* valamely akadály a rossz utak miatt ne történjen, minden erejeket és szorgalmatosságokat aktuális bírák uramék magisztratuális székünkkel arra fordítani tartozni fognak először is, hogy

idősb **Szarvas János** úr istállójánál erigált* új hídtúl fogva szintén a jánosi kapuig (azaz: a mai cukorgyári, Hatvani /eredetileg: cserencényi/ utca, Főtér, Bartók /eredetileg: jánosi/ utca vonalán – a szerző megj.) az ország útját recta linea** kövekkel és hordással alkalmasan megigazították. Ahol a szükség hozza magával, dobogós hidakat, ahol pedig anélkül alkalmas út lehet, töltéseket csináltassanak. A jánosi istállók köze (a mai Daxner tér) pedig, amennyiben a sok rendkívül való esőzés miatt igen megsemmélyesedett*, és azt hirtelen kövekkel megtölteni nem lehetne, gallyakkal rakattassék meg és arra kavacs hordassék; azután pedig a városon kívül, szintén a jánosi, néhai **Török Ferenc** úr vendégfogadó házáig, recta linea, az országutat, ahol másképpen nem lehetne a rövid idő miatt, ugyan gallyakkal, ahol pedig mód lészen benne, kavaccsal alkalmasan való megigazítása és reparációja* tanácsbéli uraimék seria inspectioja** és rendelése alatt, determináltak*.”

Magáról a látogatásról így emlékezik meg:

„Minekután felséges Második József császárunknak s kegyelmes urunknak ezen hónapnak 28-dik napján városunkon való általmenetele felől bizonyossá tettünk volna, hogy tartozó alázatos devótióját s homágiumát őfelségéhez közösségünk* megmutassa, a városon kívül, Osgyán felé épített kőhidunk töltésének végében, városunk kölkertjének innét, őfelsége bėjovetele várható (helyén) tanácsi székünk egész* számmal kimenvén, oskolánkban tanuló ifjak s gyermekek rektorával s tanítóival illendőképben, nem mesze tanácsi rendünk után, a köznép pedig két sorban városunk utcái ablakjai alá állítottak. Ezen felül, nevezett napnak reggeli kilenc és tíz órái között azért, szívszakadva váró népünknek öröme nem csak a maga felséges királyi és császári személyét az egész nép előtt kimutatni kegyelmesen méltóztatott, hanem circiter* egy órát magában foglaló ideig is felséges **Albert** herceg** locumtenensünkkel* és főbb utazó tisztjeivel, kívül a városon, közöttünk magát, sok kegyelmes szavaival distraháta*. Kiket is térd- és főhajtásunk után, primárius* prédikátorunk, tisztelendő **Marton János** úr, amidőn ezen kevés szóból álló köszöntését elvégezni kívánta volna”: Az Úr angyala kísérte útján ide Fenségedet, (Albert herceg) „ilyetén kegyelmes szavaival szakasztotta félbe ezen elmondandó dictioját*: helvét felekezetűek. Erre nevezett prédikátorunk így felelt [...]. Továbbmenvén kegyelmes szavaiban: ketten vannak lelkészek, mintegy három ezer lélek befogadására alkalmas templomuk van, büntetőeljárás van ellenük folyamatban, elbírálása egyébként kedvező, jól van, Őfelsége kegyelméből.

Ezen kegyelmes szavai után tanácsi székünket elhagyván, érkezett oskolánk rektorához s tanítójához, így kezdvén itten kegyelmességgel teljes szavait, akarván már előtte térdre leesni, és ekképpen ez is homágiumát mutatni (az uralkodó így szól) »maradjon, maradjon, maradjon«. Kérdezőn rektorunkat, illetéknéppen (felelt): iskolarektor. Ezen szavait kivévén rektorunk szájából Őfelsége, mondván: iskolarektor. Rektorunk, gondolván, valamely nagy titulushoz magyarázza Őfelsége a rektorságot, ismét

így felelt: mondom, iskolaigazgató. (A diákok számára és felekezetére vonatkozó kérdésre így válaszolt:) Mindnyájan helvét vallásúak, kétszázan vannak és inkább gyermekek, ifjakkal.

Itten is ekképpen végezvén szavait, míglen 8 hintaiba megkívántató lovak és három háts paripák befogattak és menésre felkészítették ugyan a városon kívül situált* réten, majdnem egy óráig hol prédikátorinkkal, hol bíráinkkal és nótáriusunkkal kegyelmes Albert hercegünk, s locumtenensünk beszélgetvén. Sok kegyelmes szavai közt ezek is observáltak*: hol végzik tanulmányaikat, prédikátorinkat kérdezőn, kik is Sárospatakot említvén...” Albert hercegnek az iskolára vonatkozó azon kérdésére, hogy gimnázium-e az vagy kollégium, azt válaszolták, hogy kollégium, nagy, akárcsak a debreceni, és annyi tanuló képes befogadni. A szuperintendens* illetően úgy válaszoltak, hogy az ő szuperintendensük Miskolcon van, és tőle vannak függő viszonyban. Hozzátették ehhez, hogy a miskolci és debreceni szuperintendens függő viszonya esetleges. Magyarán, az előbbinek megvan a saját egyházkerülete és ugyanaz (a neve), a jelzett miskolci.

„Ezen kérdései után a köznép közé Őfelsége ereszkedvén, a hintaja mellett összecsuportozott lakosunk közül az egyiket ilyenképpen szólította meg: [...] Nem tudván az ember deákul (a beszélgetés végig latin nyelven folyt), nótáriusunkra és bírójára igazított, kik(et) is, Őfelségéhez közelítvén, így szólította meg: Honnan vannak ezek az emberek?”

A nótárius azt válaszolta: a vásárból. Haladnak együtt, majd szétválnak, Szeged, Zólyom, Selmechánya, Debrecen és Kecskemét felé.

„Ez alatt elkészülvén a lovaknak befogása, csakhamar felséges urunk a maga hintójába beült, hintójához menvén prédikátoraink, bíráink és nótáriusunk, ottan is térdet, fejet hajtván, és kevés szóval prédikátorunk elbúcsúzáván, így végezte köztünk kegyelmes szavait” (latin nyelven): éljetez boldogul, ajánljuk uralkodói jókívánságunkat.

Ez hogy meglévén, felséges urunkat és császárunkat 109 marhából álló alkalmatossággal Jánosiba, circa concursum** [...] szerencsésen közösségünk leküldvén, és mind itten tett homágiumunk, mind pedig vecturációnk* [...] már sok felett, Isten segedelme által véghezmenvén, ugyan Jánosiban minden cügbéli* kocsis embert egy egy arannyal, s ezen kívül forspontba* adott marháinkért, lakosinkat Jánosiból küldött kilenc körmőci aranyakkal kegyelmesen megajándékozni méltóztatott. Mely premittált* 109 lovakból álló alkalmatosság partim* nemeseinktől, partim pedig contribuens* népüktől töltenek ki.”

Perjési András kéziratos krónikájában utóbb igen csak felpanaszolja, hogy II. Józsefnek Rimaszombaton történt átutazásakor az uralkodó fogadására kivonult tanácsstagok, lelkészek és tanítók közül senki nem akadt, aki felhozta fel a társuralkodó előtt az esetet, s kérték volna az ügyben való közbenjárását.

LÁSSÁTKOK, FELEIM!

*Ezerhétszázhatvankilenc hogy íraték,
Garaba György addig addig mesterkedék,
Keresztelő János napján be érkezék,
Ekkoron elére, miben ígérkezék.*

*De az processio itt félben szakadott,
Mert az sok parasztság mingyárt megszaladott,
Egy néhány rozsaszaszony eleikben állott,
Még is egész város lett elárultatott.*

*Majd két esztendőig folyt az processusunk,
Senki sem lón akkor a mi patrónusunk,
Felséges udvarnál rútul vádoltattunk,
És szentségtörőknek pronunciáltattunk.*

*Jöllehet hetvenben szintén az májusban
Felséges Josephus vala városunkban,
Tudakozta: „hányan laktok ez városban,
Bé tér-é ez sok nép az templomotokban?”*

De nem találtatott senki, ki instálna,
Ez nagy felség előtt a ki supplicálna*,
Filig benne valánk a nyomorúságba,
Mégis csak hallgatánk, mint pap a varsába.*

*Itt volt ez nagy felség, mégis Bétsben mentek,
Hasztalan költséget egynehányszor tettek,
Semmit felségének bé nem jelentettek,
Szabados grátiát* kérni itt nem mertek.*

*Nem instálták azon: kérje édes ANNYÁT,
Akkori nagy királyt, MÁRIA TRESIÁT,
Hogy kérjen ez népnek még ettzer gráziát,
De meg is fordíta nagyobb sententiát...”*

A Mária Terázia által 1771. április 3-án aláírt, s 9-én kihirdetett ítélet igencsak rácaffolt a rimaszombatiak reménységére.

A kronikás az ítéletről ekképpen ír:

*„Mivel nem hagygya Isten bünt büntetlen,
Király sem nézte el azt, mi volt helytelen,
Mi is, hogy vétettünk Isten s király ellen,
Jött deliberatum* ellenünk ekképpen:*

*Ezerhétszázhetvenegyben hogy irtanak,
Szent György nap tájában az idők folytanak,
Zajos sententiát* így deliberáltak
Rima Szombat ellen, s pronunciáltak*.*

Két svadron németek ellene küldettek,
Az executiok véghez vitettek,
Templom, schola ekkor tőlünk elvették,
Katholikus részre ekkor rendeltettek.*

*Az Úrnak papjai mingyárt ki hajtottak,
Marton s Varannai, az kiket így hívtak,*

*Pásztor nélkül juhok noha meghagyattak,
Deákok, gyermekek scholátúl fosztattak.*

*Az missionalis Garaba György vala,
Az parochiára ki hamar bé szálla,
Minden rend, szép szokás, ecclesia bomla,
Magistratus két fél tíz személyly be álla.”*

Lássuk a részleteket!

A másfél éven át folytatott vizsgálat eredményéről Hont megye a királyi helytartótanácsnak tett jelentést. Ebben egyrészt kollektív, másrészt egyéni büntetés kiszabását is javasolta. A kollektív elmarasztás értelmében a templomot a katolikusok javára engednék át, a lelkészeket, tanítókat és tógátus diákokat elűznék, iskolájukat megszüntetnék, javadalmaikat a római katolikus pap és tanító élvezné a továbbiakban. Ráadásként, a templom előtt egy nagy kőkeresztet állítanának fel – a lakosság költségén. A vádlottakra börtönbüntetés, illetve botütés kiszabását, sőt, ezt megelőzően még tortúra alá vetésüket, azaz megkínzásukat is javasolta.

Ez utóbbi már a királyi helytartótanácsnak is sok volt, s azt nem támogatta. Az egyes személyek büntetésére vonatkozó javaslatokat annyiban módosította, miszerint a javasolt 100 botütést a férfiakon 4, az asszonyokon pedig 2 részletben hajtsák végre. Úgy foglalt állást, hogy nők esetében a 100 botütésből 60-at nyilvánosan hajtsanak végre, s ennek során legyenek tekintettel a korukra és egészségi állapotukra. A nőekkel szembeni szigorúság oka az volt, hogy elsősorban őket tartották bűnösnek. Ugyanakkor felkarolta az egyházügyi tanács (kommissió religionis) álláspontját, miszerint a továbbiakban a városi jegyző és 4 tanácsnok katolikus legyen, hogy a katolikuság gyarapodását támogathassák.

A kancellária a királyi helytartótanáctól érkezett javaslatokat csaknem elfogadta, csak a kőkereszt felállítását nem támogatta, illetve a nőkre kiszabott botütések számát javasolta 60-ra mérsékelni. Javasolta viszont – alkalmatlanság miatt – a református lelkészeknek és tanítóknak állásuktól való végleges megfosztását. A foglyok ellátásának terheit azokra javasolta áthárítani. A királyi helytartótanácsnak az új városi testületre vonatkozó javaslatát is magáévá tette, azzal szigorítva, hogy a meglévő testületet oszlassák fel, s a település irányítását vegye át római katolikus városi jegyző és 4 tanácsnok.

A kancellária 1771 márciusában terjesztette jelentését az államtanács elé. Az államtanácsnak 7 tagja volt, akkori tagjait 1760. december 30-án nevezte ki a királynő.

Az ügy súlyát jelzi, hogy a királynő tanácsadó testületének 4 tagja külön-külön, hosszú és igen alapos indoklásban fejtette ki álláspontját.

Következzen most **Ravasz Boriska** összefoglaló ismertetése!

„**Gebler** őszintén megmondja, hogy nem volt okos dolog egy teljesen kálvinista vidéken négy hét alatt kétszer missziókat tartani; jó, de nem egészen menthető szándékból mégis csak okot adtak a reformátusoknak

a nyugtalanságra, mert őket és szabad vallásgyakorlatuk megszorítását célozták ezek a missziók és körmenetek. Ezt elismerve, a bűn nagy, amit elkövettek, s példás büntetést igényel.

A személyek büntetésére vonatkozólag el kell fogadnia a kancellária véleményét, a magyar nyelv ismeretének hiánya miatt – azonban kérdés, hogy a templom és iskola elvétele vajon tanácsos-e a nagyon szigorú büntetés mellett, mert az egész községet a legérzékenyebben sújtja. A királynő kegyet gyakorolhatna ebben az esetben, hiszen hasonló esetekben már cselekedett így – s most fenyegetsek csak meg a rimaszombatiakat templomuk elvevésével: s ha még egyszer valaminő excessust* elkövetnének, akkor templomukat és iskolájukat elvesztik.

Binder is büntetésre méltónak találja a zavargás résztvevőit, de ő is kénytelen elfogadni a helytartótanács és kancellária által javasolt büntetését egyes embereknek, mivel a tanúvallomásokat magyar nyelven vették jegyzőkönyvbe. Ez a tanácsos nem olyan bátor és egyenes, mint az előbbi, a királynő jóakaratótól függ, hogy elvegyék-e a rimaszombati reformátusok templomát, iskoláját s átadják-e a katolikusoknak – viszont szabad vallásgyakorlatukat, mivel Rimaszombat nem articuláris* hely, királyi kegyelemből kapták, azon feltétel alatt, »dass sie sich ruhig halten sollten**«.

Egyetlen kézzelfogható tanácsa, hogy a férfiakra kiszabott 100, az asszonyokra kiszabott 60 botütést felére szállítsa le, mivel a zavargás ezelőtt 2 esztendővel történt...

Gróf **Blümingen**, aki „államtanácsos”-i minőségben volt a testület tagja, „buzgón és odaadóan szenteli figyelmét az udvar szempontjából kevésbé fontos akatolikus eseteknek is”, aki „csak ritka esetekben ad az akatolikusokra kedvező tanácsot. Ő volt az a tanácsosok közül, aki leginkább a királynő inteniója* szerint gondolkodott”. A nevezett „határozottan kijelenti, hogy teljesen egyetért a kancelláriával; az eset annyira felháborító, hogy példás büntetést igényel »damit sie sich die acatholici auch in anderen Orthen daran spiegeln mögen***. Azon az állásponton van, hogy a papot, a 20 tógátust, tanítót el kell úzni, a szabad vallásgyakorlatot megszüntetni s az épületeket átadni a katolikusoknak.

Kaunitz a maga felvilágosodott gondolatvilágával természetesen az enyhébbek, Gebler és Binder véleményéhez csatlakozik.

Blümegeen március 19-én adta votumát*, s látván, hogy a tanácsosok többsége ellene van, március 28-án azután küld a királynőnek egy rescriptumot*, melyben még egyszer alaposan megmagyarázza szempontjait, s kéri a királynőt, fogadja el az ő, illetve a kancellária votumát s értesítse őt erről. Ez meg is történik: a királynő, mellőzve Gebler, Binder és Kaunitz szelídebb javaslatát, királyi rendeletét a kancellária és Blümegeen votuma alapján adja ki.

Április 6-án a királynő elfogadja a kancellár és Blümegeen ajánlatát, hogy a királyi resolútiók végrehajtására **Neuholdot**, a magyar kamara tanácsosát, mint comiszá-

riust* küldjék ki, aki „okos viselkedésével” nem fog elégedetlenséget, nyugtalanságot kelteni. Hívjon össze generális megye gyűlést s úgy intézze az ügyeket – az udvari haditanács pedig azt a parancsot kapja, utasítsa „titokban” (ez Blümegeen sajátkezű betoldása) az ottani katonai parancsnokságot, hogy szükség esetén Neuhold comiszáriusnak teljes katonai aszisztencia álljon szolgálatára.”

A kancellária, illetve helytartótanács és a vármegye útján a következő ítéletet közlik Rimaszombat városával:

„Méltóságos, nagytiszteletű, tekintetes nagyurak!

A rimaszombati akatolikusoknak* a katolikus hittérítő s a római katolikus nép ellen intézett botrányos s eddig hallatlan önviseléséről* szóló peres ügyiratok ócsászári s királyi felségétől leérkezvén, azokra ugyanő legkegyelmesebb rendeletére a következő végzést hoztuk.

Az ügyre vonatkozó peres okmányok megvizsgálásából és összehasonlításából kitűnik, hogy e botrányos zendülés a közrend s a királyi védnökség alá helyezett térítőnek vakmerő megsértésével volt kapcsolatban, s azt a városi tanács sem képes tagadni. A békés körmenetet ok nélkül, előre elkészített védeszközökkel egész dühhel támadták meg. A körmenetre gyűlt népet a királyilag felhatalmazott hittérítővel együtt a város határaiból vakmerően kiűzték, a nép közül többen megverettek, mások ismét megsebesültek, míg sokan életveszély közt a Rima folyón át kényszerültek menekülni. De mi a legfőbb, a mindenható Istent, az ortodox* vallást és a királyi felséget káromló, istentelen szidalmakkal illették, mely vakmerő kihágások nem csak az egyeseket, hanem leginkább a lelkészeket és a városi tanácsot terhelik, mert ezek, a peres ügyiratok világos tanulsága szerint, hallgatólagos belenyugvások által az egész dolog fő okozói valának. Mivel tehát e súlyos vétés nem csupán egyesek, de főleg a tanács, lelkészek és az egész református közönségnek tulajdonítható, kell, hogy a büntetés az egyeseket úgy, valamint a közönséget is sújtja. Rimaszombat város hálátlan lakosai merő kegyelemből bírták mindekkoráig az egykor katolikus birtokot képező templomot, és pedig azért, hogy az ortodox vallás sérelmeit kerülve, magukat a királyi parancsokhoz alkalmazva, békében s nyugalomban használják azt mint sajátjukat. Ők azonban nem hogy a békét szerették volna, de inkább minden ok nélkül, vallásgyűlöletből, a királyi akarat ellenére megtámadták az ájtatos körmenetet s véres verekedések közt városukból szégyenteljesen kiverték. A teremtő Istent, a törvényes fejedelmet s az egész világon uralkodó igaz /ortodox/ vallást káromló ajakkal átkozni nem iszonyodtak és így a tanács, a lelkészek s az egész református közönség vakmerően megsértve a nyilvános vallástürelmi törvényt, e részről magokat a királyi kegyelemre méltatlanokká tevék. Ez okból, hogy az Isten, a királyi felség s az igaz vallás iránt okozott súlyos sérelem büntetés nélkül ne maradjon, s a jövőben ily vakmerőségnek szigorú fék vettessék, ócsászári s királyi apostoli felsége legkegyelmesebben elhatározta, miszerint méltó büntetésül a rimaszombati református egyházat kegy útján illető nyilvános isteni tisztelet gyakorlása, valamint

LÁSSÁTOK, FELEIM!

a nyilvános iskolák fenntartása is megszűnjének. Az ottani lelkészek, togátusok és tanítók, kik eddig leginkább az adózó nép fáradságos keresményéből éltek, a várost elhagyják. Mivel pedig ezen lelkészek a tőlük függő népet a nyugalom, király iránti engedelmesség s a tisztelet határai közt megtartani nem igyekeztek, sőt, hallgatag beleegyezésük nélkül fogva inkább felingerelték, hivataluk viselésétől véglegesen s mindenütt eltiltatnak. A templom, mely eleinte anélkül is a katolikus egyházhoz tartozott, ismét ennek adassék vissza és hogy a lelkiekben hiányt egyik fél se lássson, a városba valamely buzgó katolikus plébános, tanító s egyházi rendeltessék.

Minthogy a lelkészek s hozzátartozóik elmozdításával az ő lakhelyeik s jövedelmük felőli rendelkezés a királyi felséget illeti, hozandó határozatig a lelkészek s tanítók lakásai, azok minden néven nevezendő jövedelmei az ingó s ingatlan hozzátartozókkal együtt részletenként s őszintén jegyzékbe vétetvén a hatóság által lefoglaltassanak. Ezen jegyzékbe vétetvén a hatóság által lefoglaltassanak. Ezen jegyzékbe vétetvén a hatóság által lefoglaltassanak. Ezen jegyzékbe vétetvén a hatóság által lefoglaltassanak. Ezen jegyzékbe vétetvén a hatóság által lefoglaltassanak.

Tekintve a városi bírót, jegyzőt s a református egyház tagjaiból álló tanácsot, mivel a vakmerő s botránys kihágást részint hanyagság, részint elhallgatás, sőt titkos beleegyezés által is előmozdították – mint ez a peres iratokból nem éppen homályosan kiviláglik – ennél fogva címzett uraságoknak intézkednie kell az iránt, hogy a jelenlegi bíró, jegyző s az egész tanács, legrosszabbul vitt hivataloskodásuk méltó büntetéséül nem csak rögtön minden hivataltól elmozdítottassanak, de aziránt is, hogy soha többé közülük bíró, jegyző, hiteles, tanácsos ne legyen, helyeikre más hivatalnokok lépjenek, úgy, hogy a jegyző és a tanácsosok katolikusokból választassanak.

Ennyiből áll az összes közönség bűnének általános megtorlása. Egyesek kihágásait tekintve – habár a megyei törvényhozás szerint a nemesekre egy évi börtön, a nemtelenekre száz pálca büntetés lón határozva, Király Lajos és társai ellen pedig az ítélet bővebb vizsgálat után lesz kihirdetve – mindazon férfiak és nők, akiknek nevei a megye által tett nyomozási okiratban előfordulnak, büntetés alá veendő, úgy, hogy a megesküdt tanúk vallomásai után ítéelve bünfokozathoz képest szenvedjenek és pedig ily módon s ily rendben:

1) Posonyi Pál, ki a tanúk vallomása szerint a többi verkedő, átkozódó s gyalázkodó közt az egyik vezető volt, 5 évi vasban letöltendő börtönre ítéltetik.

2) Benyo István, Szabó János, Torpis József, kik a káromlásokban s kihágásokban Pozsonyit leginkább megközelítik, 4 évi, vasban letöltendő börtönre ítéltetnek.

3) Babitzky Ferencz, Fejes Mihály és Mitre János, mint az előbbieket társai, 3 évi, vasban töltendő börtönre ítéltetnek.

A megyei hatóság útján felterjesztett okiratokban feljegyzett nők, akik a zászlónyelekre bögréket akasztottak s a széttépett rongyos lobogókkal gúnyból körmenetet

jártak, de később azokat összetörték, sárral, kövekkel a nép közé legelőször dobálni kezdték a megesküdt tanúk vallomásainál fogva büntetendő, és pedig:

nemesek: Fejes Mihályné született Nagy-Váthy Mária, Tokay Ferencné született Kováts Sára, Galambosi Józsefné született Csénuhay Zsuzsanna, Legralis Ferencné született Soós Eliz, Bedécs Andrásné született Molnár Katalin, Szilvási Mária, Jeszenszky Zsófia, Somogyi Zsófia és Kováts Judit Thuróczy Ferencné.

nemtelenek: Urházy Mihályné született Szabó Zsuzsanna, Molnár Istvánné Lengyel Katalin, Darnyi Istvánné Szivos Judit, Soós Istvánné Szüts Judit és leánya Erzsébet Denyes Jánosné, ifjabb Soós Istvánné Molnár Zsófia, öz. Szalay Jánosné Radó Sára, Pap Jánosné Darnyis Erzsébet, Simonyi Andrásné Todt Katalin, Szobolay Andrásné Kardos Erzsébet, ifjabb Simonyi Andrásné Zsun Zsuzsanna, Tóth Andrásné Asztalos Erzsébet, öz. Bozzásy Istvánné Árvay Katalin és Nyerges Istvánné Tornósy Katalin.

Mindezek bűneik nagysága és mértéke szerint büntetendő – tekintvén különben a velük született női gyarlóságot is. A nemesek csak egy évi börtönre, a nemtelenek pedig a város piacán, vétkeik helyén, külön mindenik, két ízben 30 korbácsütésekre. Az elzárottak a rabtartási költségeket, ha módjukban áll, maguk fedezendik, ha pedig vagyonatlanok, mindezen költségeket a városi pénztár fizesse.

Hogy pedig e kegyes császári s királyi határozat minél biztosabb módon végrehajtsák, **Najhold** királyi tanácsos ezennel biztosul kineveztetik, hogy Rimaszombatba mielőbb az összejövendő gyűlésre határnapot tűzön s a királyi határozatot hirdesse ki. Az illető katonai főparancsnokság pedig értesíttessék, hogy nevezett biztos úr parancsára szükség esetére kellő számban tüstént Rimaszombatba siessen.

E kegyes királyi határozat azon megjegyzéssel küldetik át címzett uraságtokhoz, miszerint annak végrehajtását eszközölni és az eredményről szóló körülményes tudósítást mielőbb ide intézni el ne mulasszák.

Kiadott Pozsonyban, a magyar királyi helytartótanácsból, 1771. április 9-én.

Hivatalos szolgálati készséggel:
Albert s.k.

a kiadvány hiteléül: Balogh Lajos, Boros Lajos”

Ezzel, a vértelen ellenreformáció történetében szinte példátlanul szigorú ítélettel zárult a rimaszombati református egyház aranykora.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Kollár Sámuel

1997: Rimaszombat város múltja és jelenkora. Gömör-Kishonti Téka 3.

Mályusz Elemér (kiadta és jegyzetekkel ellátta)

1940: Iratok a Türelmi Rendelet történetéhez. Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest

Ravasz Boriska

1935: A magyar állam és a protestantizmus Mária Terézia uralkodásának második felében. 1760–1780. Budapest

Manus scriptum 1.

Rimaszombat város tanácsi jegyzőkönyvei

SZÓJEGYZÉK

25 junii anni = év június 25-én

akatolikusoknak = protestánsoknak

Albert herceg = helytartóként a királyi helytartótanács vezetője

articuláris = Artikuláris helynek nevezték azokat a magyarországi helységeket, amelyeket az 1681. évi XXVI. törvény-cikk (artikulus) sorolt fel. Ez a törvény-cikk kimondja, hogy a felsorolt helységeket a protestánsok szabadon tarthatnak istentiszteleteket és általában szabadon gyakorolhatják vallásukat, de azokon kívül sehol. Megyénként két-két ilyen helyet engedélyeztek.

az = azon

campamentális milítiájának = tábori katonaságának

candereáltanak = felhevültenek

casus = eset

ceremóniáikkal = szertartásukkal

circa concursum = a találkozást követően

circiter = mintegy

circumstantiális információjára = részletes tájékoztatására

comisszáriust = biztost

confuzis = zavar

contribuens = adózó

cúgbéli = hámba való (német)

currente = folyó

damit sie sich die acatholici auch in anderen Orthen

daran spiegeln mögen = nehogy a protestánsok más helyeken is példaként szolgáljanak

dass sie sich ruhig halten sollten = hogy nyugton maradjanak

deliberátum = határozat

ekonomikális = gazdasági

deputáltatik = küldetik

determináltatik = határoztatik

deutrális = kérdéses

devitizáló = áhítatos

devótióinkat = kegyeletünket

dictióját = mondandóját, beszédét

disponáltatott = rendeltetett

distrahálta = gyönyörködtette

ennek felette = ezen kívül

egész = teljes

ekonomikális = gazdasági

előleges = megelőző

eretnekség = itt: protestánsok

erigált = felállított

examen = vizsga

excessust = kihágás

executiók = elkobzások

fatens = tanú

forspontba = előfogatba

grátiát = kegyelmet

grémiumában = testület

ha = hogy

hallatlanképpen erumpált = példátlan módon

homágiális = hűség

ihol = íme

in antecissum = előre

ingerálta = itt: működött együtt

instálna = közbenjárna

intentiója = iránymutatása, útmutatása

intimáltatnék = tudatnék, közölnék

investigálja = vizsgálja

innya = a.m. inni

kicsinyben = kis híján

kommunitásunk = önkormányzatunk

legkisebkekben = legcsekélyebb mértékben

legközelebbi = legutóbbi

locumtenensünkkel = helytartónkkal

megsemlyékesedett = vizenyőssé vált

moderációjára = igazgatására

nevezte = itt: megnevezett

observáltattak = észleltettek

ortodox = itt: r. katolikus

önviseletéről = magatartásáról

partim = részben

perceptor = adószedő

piarcon = piacon (a mai Főtéren)

premittált = elintézett

primárius = első

pro anno etiam currente = a folyó évre is

pro investigatione istarum rerum eractatum = az adott ügy kivizsgálására

processziókor = körmenekor

promotora = kezdeményezője, előmozdítója

pronunciáltak = nyivánítottak

questionált = jövedelemmel bírt

recta linea = egyenes vonal

reménylett = remélt

rendelvényt = rendeletet

reparációja = kijavítása

rescriptum = válaszirat

resolválják = elhatározzák

sententiát = ítéletet

seria inspectiója = szoros felügyelete

sopiálhatnánk = elsimíthatnánk

sub dato = kelt

substraháltatik = levonatik

superálhattuk = itt: tudhattuk, sejtettük

supplicálna = könyörögne

svadron = lovasszáhad

szuperintendenst = egyházkerület elöljárót, püspököt

tapodatnyira = lépésnyire

testált = hagyott (végrendeletileg)

vecturációnk = szállításunk

viceispánjának = alispánjának

votumát = tanácsát, ajánlását

Böszörményi István

Egy losonci tanár és két diákja a Nagy Háborúban

A losonci gimnázium első világháborús hősi halottainak emlékét megörökítette *A GIMNÁZIUM 350 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK ÜNNEPÉN, 1940. MÁJUS HÓ 26-ÁN, AZ UTÓKOR KEGYELETE*. Az emléktáblát **Györgyi Dénes** főiskolai tanár, műépítész terve szerint, fehér carrarai márványból, **Ferencz János**, losonci kőfaragó mester készítette. Az ünnepélyes leleplezésén a gimnázium igazgatójának, tanári karának, a város vezetésének és a katonai parancsnokságnak a képviselői mellett **József** főherceg, a világháború egykori hadosztályparancsnoka is jelen volt. Aktuálpolitikai üzenetekben bővelkedő beszédében elismerését fejezte ki, hogy *„a visszacsatolt Losonc városa [...] mélységes kegyelettel emlékezik meg azokról a hősookról, akiknek hamvai az ország határain túl, hősi sírokból porladoznak”*. Hangsúlyozta, hogy a világháború folyamán alkalma volt *„megismerni a losonci katonák hősiességét, fent, az Ortler csúcs körül folyó harcokban, erről a hősiességről tanúskodnak az ott levő fakeresztek százai. Ezekben a sírokból magyarok, szlovákok együtt alusszák örök álmukat. Ez a vér azonban nem hullott hiába, nem hiába áztatta a különböző harctereket, ezekből az áldozatokból ki kell sarjadnia a szentistváni gondolatnak: hogy a nagy magyar hazában meg kell találnia mindenkinek, nemzetiségre való különbség nélkül, a boldogulás feltételeit, s együtt dolgozni Nagymagyarország feltámadásán és felépítésén.”*

Az iskola egykori tanára, cserkészparancsnoka, vitéz dr. **Bodor Aladár** verset írt az ünnepi alkalomra: *„Őrszemek nehéz sorban, fagyban, hóban / [...] S gátszakadaskor ott elől a résen / [...] Ott is kiállva, magyarul megállva: / Ezek voltak a losonci diákok! Nevek, történelmet író acéttollal / Márványba vésve, koszorúkkal fedve. / Emlékek, könny s vér tüzes vésőjével / Beleírva a hálátelt szívekbe ...”*¹

A közadakozásból készített hatalmas (240 x 120 cm) emléktáblát, a belevéselt 54 névvel, a **Kármán József** nevét viselő gimnázium homlokzatáról a csehszlovák hatóság 1945-ben eltávolította. A református templom kertjében helyezték el, de az 1978-ban kezdődött felújítási munkálatok során darabokra tört.

A nagy háború idején centenáriuma alkalmából június 26-án, ünnepélyes keretek közt felavatták és megkoszorúzták az emléktábla kicsinyített másolatát a losonci **Kármán József Magyar Tanítási és Nevelési Nyelvű Alapiskolának és Óvodának** otthont adó, nagy múltú gimnáziumi épület előcsarnokának falán. Jelen volt az iskola igazgatója, az épület tulajdonosának, a helyi református egyháznak a lelkesze, az újraavatást kezdeményező és megszervező helyi **Csemadok** vezetősége, és mintegy félszáz losonci és környékbeli érdeklődő, köztük olyanok is, akik ott voltak a 74 évvel ezelőtti ünnepségen is.

Losonc.

Magy. kir. állami Kármán József-gimnázium, alapították 1590. évben.

A régi emléktábla a gimnázium épületén

Febr. 1. o. Meghaltunk Kátóvárosban, győryörü
 Katalinas pályaudvar. Csodálatos egészségűgyű szolgálat, egyen-
 nyűs vöröskeresztesek, intelligens emberek hordorrali es-
 mayjainkat. Mígvanum er az itdó éjfel ágyban, fűlött
 naldában.

Febr. 2. Felóra alatt az orosz határnál. A hátróni első uya-
 mai. Robbantott hidak, fűgyereselt épűletek. A lakosság
 mindennűt a vasúthoz tódul. Megrűllunk Norvo-Kadornos-
 ban, puskos, rövid családűnűl. Találkorműk a trónörűkűs au-
 tójával.

Febr. 3. Hátornai vonat Pietrokorvig, mi az udvarni vonat
 publikosiján. Egy nap itt. Egűsű jű, nyugodt városi élet.
 Prűpűtesek, pűdűkű, pűrdű.

Részlet Patak Károly naplójából – 1915. február 1-3.

„Az Égből dűhűdt angyal dobolt / Riadót a szomorű
 földre...” így emlékezett **Ady Endre** „Egy világot el-
 sűllyesztű / Rettenetes éjszakára” – az I. világháborű
 kezdetére. A száz évvel ezelűtti szarajevűi merűnyllettel,
 illetve az egy hónappal késűbbi hadűzenettel olyan feltar-
 tóztathatatlan folyamatok indultak el, amelyek ténylege-
 sen elsűllyesztették a „rűgi világot”, a XX. század eleji
 status quot. Rűgi birodalmak tűntek el, új országok szűlet-
 tek a négyéves „nagy háborű” eredműnyeként. Mindez tíz
 millió ember életébe került...

Ausztria-Magyarország összesen 9 millió embert állí-
 tott fegyverbe. 3,4 millió 18 és 53 év közötti férfit Magyar-
 ország és Horvátország területéről mozgósítottak. Az 1,1
 millió halottnak több mint a fele a Lajtán inneni ország-
 részből került ki, a magyarországi lakosságot tehát na-
 gyobb arányban sújtották a veszteségek, mint az örűkűs
 tartományok népességét.²

A különbűzű harcterekben – a Kárpátokban, Galiciában,
 az Isonzónál, „a doberdűi harctéren”, és máshol elesett,
 utűbb hűsi halottként emlegetett szerencsétlen fiatalok
 között volt a *Losonci Magyar Királyi Állami Fűgimnázium*
 két tanára és 52 volt diákja is. Idézzűk fel tábori
 lapjaik, szeretteiknek írt leveleik, naplójuk részleteivel az
 emlékűket, sorsukat, a kort, melyben éltek – és meghaltak,
 sok-sok bajtársukkal együtt.

Dr. **Patak Károly** 1883. január 21-én szűletett. Ele-
 mi iskolába Martonvásáron és Gyűrben járt. Az utűbbi
 városban, a bencés fűgimnáziumban végezte az első
 osztályt, a tűbbit pedig Budapesten, a Markó utcai gimnáziumban.
 Mindig a legjobb tanulók közé tartozott, már az ötűdik
 osztályban annyira megtetszett választékos, folyé-
 kony, szép stűlusa magyar tanárának, hogy egyik dolgo-
 zatát – a tűbbiek okulására – felolvastatta. A tehetséges és
 ambiciűs ifjút egyetemű évei alatt tanára, **Beűthy Zsolt** is
 nagyon kedvelte. Sikeres szakvizsgáját követűen, 1905-tűl

Szolnokon, majd Nagykállón tanított. 1911-tűl hadba vo-
 nulásáig, 1915-ig a Losonci Magyar Királyi Állami Fűgim-
 názium magyar–latin–francia szakos tanára volt. A fiatal
 tanár rövid idűn belül kűzbecsűlést és tekintelyt vívott ki
 magának Losoncon emberi és szakmai erűnyeivel.

Állandó munkatársa volt a helyi és fűvárosi lapoknak is.
 Az *Uránia* c. folyűiratban pedagógiai és szociológiai tanul-
 mányokat publikált. Mikor a *Modern nevelés* c. értekezése
 megjelent, **Szász Károly**, a képviselűház alelnűke levél-
 ben gratulált neki. Losonci kollégája, **Scherer Lajos**
 szerint is „űgyesen forgatta az írűtollat”.

Patak Károly

LÁSSÁTOK, FELEIM!

1914 májusában megszervezte az első losonci cserkészcsapatot, amely a **Madách Imre** nevét vette fel. 1915 januárjában önkéntesként ment az északi harctérre, mert – amint szüleinek írta – „*hitvány ember az, aki most kivonja magát legszentebb kötelessége teljesítése alól. Semmi nem fűz engem az élethez, csak szüleim és testvéreim iránti szereletem és ragaszkodásom. Ez sok. De van valami, ami ennek is fölötte áll, ez a haza iránti kötelesség.*”

Néhány hetes frontszolgálat után így számolt be tapasztalatairól:

„*Ez a háború, kedves Barátom, és nem az, amit a haditudósítók festenek szemetek elé. Nap-napután olvassuk mi is a plasztikus leírásokat a huszárcsínyekről és bravúrokról, és tudom azt is, hogy az itt állomásozó eskadron 180 emberéből 26-nak van vitézségi érme. A la bonheur! De láttam ám én Baligród (helység Galiciában, a mai lengyel-szlovák-ukrán határ közelében: B.I.) felől hazavánszorgó sebesült bakákat, akik úgyszólván étlen szomjan igyekeznek a legközelebbi – és jó távoli vasúti állomásra, és láttam ám én metsző hófúvásban, hogy magam majd megdermedtem a lovon, baktatni fáradt léptekkel, roskadozva a terhük alatt, új meg új zászlóaljokat [...] óh, forgassátok föl Kalifornia bányáit, ha vitézségi érmet akartok nyújtani mindazoknak, akik megérdemlik! Mi is halunk szállongó és persze ellenőrizhetetlen híreket az oroszok visszavonulásáról a kárpáti fronton. De még ha nem is volna így, nem kell kétségbeesni. A háború eddigi mérlegével meg lehetünk elégedve. Igaz, hogy Galícia nagy része az ellenség kezén van, de viszont mi kezünkben tartjuk Lengyelország leggazdagabb vidékét, mely aránytalanul értékesebb a sivár, mocsaras Galiciánál. [...] És Losonc, Losonc? Hét hét alatt egyszer kaptam postát, úgy örültem neki, mint a gyerek a babaruhának. Azonban hallottam losonci ujságokat – sajnos, mind könnyeket fakasztó. S ahogy mi előre tekintünk, föl, a hegyek közé, a határon túlra, félénk csap a tragédiák ólmos levegője. Mi vár még reánk? Meddig tart még a megpróbáltatás? Mikor egy kis lengyel faluba, Csebloviczébe masíroztunk, épen nyugvóban volt a nap. Felhők úszkáltak nyugat felé, a nap bibora átszűrődött rajtuk és egyszerre kialakult belőlük egy kereszt, egy vörös, hatalmas, izzó kettős kereszt [...] Mindnyájan megborzadtunk [...] és én elgondolkoztam. De aztán csakhamar megnyugodtam, mert eszembe jutott, hogy a mi magyar címerünkben ott tündöklök Szent István kettős keresztje...”*

Röviddel halála előtt írta édesapjának és losonci tanártársainak a következő lírai „hadijelentést”:

„*Fecskék szállnak a levegőben, megjött a mi várva várt vendégünk, a meleg napsütés. Hosszú hetek szenvedései, hó, eső, hideg értették meg velünk igaz értékében, mit jelent a napsütés, a száraz, poros út, a zöld hegyoldal. Üres óráinkban kifekszünk a pázsitra és hallgatjuk a madárkák csipogását és hallgatjuk a világ legnagyobb koncertjét – belépődíj nélkül.*

Sík földön tán nem is volna olyan érdekes, de ahogy a hegyek transzformálják a hangokat a csendes, mennydörgésszerű morgástól a legvadabb bömbölésig, kimeríthetetlen hangárnyalatokban, s ahogy ezt a titáni koncertet, fönn, a láthatatlan magasságból, mint egy elrejtett kórus, kíséri a repülőgép egyenletes berregése, – ezt csak az ismerheti, aki átéli. Hát mikor a muszka (orosz katona: B.I.) kezd ágyúzni? Olyankor azt mondjuk: hiszen neki is szabad! A faluban és a falu mellett egymásután robbannak a shrapnellek, gránátok – el kell ismerni, hogy a muszka nagyszerűen lő. De, hiszitek, hogy ez alterál bennünket? Heverészünk és sütkérezünk, még ha kétszáz lépésre esik is tőlünk az ágyúgolyó. Ha azonban közelebb jön, szedjük a sátorfánkat és jobb hazát keresünk. A szolgálat nem túlságosan terhes. Minden harmadik napon ordonánc (küldönc: B.I.) vagyok a parancsnokságnál, ez 24 órát jelent alvás nélkül, de aztán két nap alatt kipihenhetem magam. Amikor pedig pihenőm van, akkor is jól élek. Egyik hadnagy meghítt, hogy velük kosztoljak, s így most igazán nem szenvedek hiányt. Ez idő szerint és egyelőre egyáltalán nem vagyok olyan sajnálatraméltó, mint gondoljátok. Persze, azt sohasem lehet tudni, hogy mikor áll be változás. Tegnapelőtt egy nagyon kedves lapot hozott a posta: tanártársaim küldtek együttes üdvözlőt. Főigazgatói látogatás volt nálunk, összegyűltek rendes vacsorára és akkor emlékeztek meg a legszívesebb modorban rólam. Látod, ilyesmi, ami normális időben egészen hidegen hagyja az embert, egészen el tud érzékenyíteni. Hogyne, hónapok óta szakadtam el attól a világtól, amelyhez szívem minden gyökere odanőtt – és most minden életjel, a rokonszenvnek, az együvé tartozásnak minden megnyilatkozása öröm kell, hogy legyen számomra, hisz arról tanúskodik, hogy bármennyire teljes, bármilyen régi is a szétválás, azért a gyökerek megvannak. Mit mondjak még? ... Mint a cigányok, lakunk egy sátorvárosban, lovak, municions kocsik, szekerek látszólagos összevisszaságban, de tulajdonképpen példás rendben, tisztalaks a hegyoldalba vágva, előtte deszkalapokból összetákoltt asztal, ülökék s mikor az esti sötétség borul reánk, amerre csak nézel, föl-föllobogó tábori tüzek. S ahogy odakuporodunk a tűzhöz, megcsendül a zene. A szomszédunkban lakik egy igen derék tüzérkapitány, akinek kedélye jókedvet önt minden emberébe, az szervezett egy kis zenekart, két emberből: egy tűzmester, aki harmonikán játszik, meg egy káplár, egy 19 éves gyerek, aki nagyon szépen hegedül. Játszanak német, magyar dalokat vegyest, végül rázendítenek a Himnuszra, mi le vesszük sapkánkat és elhallgatunk.”

Néhány nappal később Patak Károly örökre elhallgatott. 1915. május 18-án esett el. Iskolája, a Losonci Magyar Királyi Állami Főgimnázium tantestülete gyászjelentést adott ki, amelyben „*mély fájdalommal párosult büszkeséggel tudatja, hogy nagyrabecsült s szeretett kartársra*

PATAK KÁROLY

rendes tanár, a 16. sz. tábori tüzérezred önkéntes szakaszvezetője, mialatt ágyúja mellett magyar hazájának szebb jövőéért s királyáért a végső kimerülésig vitézül harcolt, ellenséges golyótól szíven találva, életének 33., tanári működésének 9. évében, május hó 18-án a galíciai csatatéren hősi halált halt. Bajtársai Chliple község temetőjében hantolták el kihült porhüvelyét.

Kedves Barátunk!

Magyar hazád hívó szavára nemes szíved sugallatát követted s önként jelentkeztél igaztalanul megtámadott szent ügyünk védelmére. Életed föláldozásával bizonyítottad be, hogy az általad vallott eszméknek átérző, megértő bajnoka voltál. Féltő gonddal nevelt tanítványaiddal együtt megsirattunk mi, mindennapi munkálkodásodnak osztályosai, kik benned a szerető s szeretett kartársat veszítettük el. De érzi örök elmúlásodnak súlyát a helybeli társadalom is, melynek értékes, munkás tagja voltál. Pihenj háborítatlanul hősi harcaid után az idegen földben addig is, míg fájdalomtól lesújtott szüleidnek, kiknek szeméfnényét, büszkeségét, reményét képezted, szeretete földi maradványaidat szülőhelyednek szivedhez közelebb eső, az idegen hantoknál édesebb nyugalmat nyújtó földjében helyezhet el.

Losonc, 1915. június hó 9-én.”³

Patak tanár úr diákja, **Gööz Bertalan** 1896. szeptember 27-én született Gácson, 1914-ben érettségizett Losoncon, és jogi pályára készült. Továbbtanulás helyett bevonult

a helybeli 25. gyalogezredhez. 1916. márciusának végén indult el az olasz frontra, április 28-án már tábori lapon üdvözölte édesanyját és testvéreit, akik Losoncapátfalván, a nagyapjánál, **Mayer Lajos**nál tartózkodtak. Az olasz fronton eltöltött időről címen naplót vezetett, melynek első oldalára gondosan ráírta, hogy „Esetleges elestem után a következő címre küldendő...” A naplót bajtársa, **Ponicky Gyula** (Gööz Bertalan húgának, **Margit**nak majdani férje, **Hana Ponická** szlovák írókő apja) hazavitte, így az megmaradt. Néhány jellemző sort idézünk belőle:

„...Tudtam, hogy most már beosztanak, mert hiszen majdnem hat hónapja vagyok már a tartalékos tisztiskolába beosztva, mint zugskommandant (szakaszparancsnok: B.I.) és dienstführender (szolgálatvezető: B.I.). Tehát a »dekkolás«-ból már elég. [...] a marsbataillon (menetzászlóalj: B.I.) harmadik századába - vagyis az olasz marsba osztottak be. Ne neked! Node most már mindegy - tehát az olaszt fogjuk ütni, az sem utolsó foglalkozás... együtt osztottak be Fábryval és Mészároossal [...] a három kártyapartner együtt maradt, legalább szabad és unalmas időnket egy kis kártyázással ütjük majd el...”

„Berci” - ahogy a család szeméfnényét nevezték - rendszeresen írt haza, de egy idő után elmaradtak a tábori lapok, majd megjött a Gööz családot lesújtó hír a nagyfiú haláláról. Édesanyja szabályos gyászjelentésben tudatta, hogy „a kedves jó fiú, szerető testvér, ragaszkodó hú rokon, Gööz Bertalan, a cs. és kir. 25. gyalogezred hadnagya, a bronz vitézségi érem és a Károly kereszt tulaj-

Gööz Bertalan 1916-ban

Gööz Bertalan sírja

LÁSSÁTOK, FELEIM!

donosa életének 21-ik évében, az összes isonoi csatát becsületesen végig küzdve, f. év augusztus hó 30-án a Kali ütközetben (isonoi csatamezőn) olasz gránáttól találva, hősi halált halt.”

A család haza akarta hozatni az ideiglenesen eltemetett fiú földi maradványait, de erre már nem került sor. Gööz Bertalan először a csatatér közelében, egy Grudensa/Grudnica nevű helyen temették el, de végső nyughelye, 4 000 bajtársával együtt egy emlékművel jelölt tömegsír lett Csepovanban az egykori Görz /Nová Goriza közelében, a mai Szlovéniában. Gööz Bertalan nevét nem csupán a losonci emléktáblára, de a gácsi háborús emlékoszlopra is rávésték.⁴

A református Gööz Bertalan losonci osztálytársai közül az izraelita vallású **Friedmann József**, a római katolikus **Hübl Pál** és az evangélikus **Lehoczky János** is elesett...

Az Alpok déli lejtőiről az Adriába folyó Isonzó – szlovénül Soča – mentén 1915 és 1917 között lezajlott tizenkét csatában elesett magyar katonák számát 300 000-re becsülik, főként felvidéki, erdélyi, partiumi és kárpátaljai hadosztályokban szolgáltak.

Losonci gimnazista volt az 1896. június 2-án született füleki **Tischler Lajos** is. Ő 1915-ben érettségizett „jó” minősítéssel. Mérnök szeretett volna lenni, de nem az egyetem, hanem a hadsereg várta őt is, mint megtizedelt korosztálya sok-sok tagját. A 16., besztercebányai gyalogezred I. századában hadapródként az északi, vagy orosz fronton védte a hazát. Innen küldött fényképeit, leveleit, tábori lapjait rokonai megőrizték. Szomorú sorsának ismeretében megrendítő olvasni „Kelet Galíciában 1915. decem-

Kozák. Tischler Lajos rajza (1915)

Tischler Lajos tábori lapja (1915)

ber hó 28-án” keltezett levelét, melyben szeretett testvérét, **Honkát** arról a döntéséről tájékoztatja, hogy nem lesz hivatásos katona, mert „...ha a háborúból visszakérülök, már biztosítva van az egyetem elvégzése, úgy hogy otthonról a legkisebb segítséget sem kell igénybe vennem. S ha egyszer a diploma a kezemben van, úgy fényes carrier áll előttem...”

A tehetséges mérnökjelölt szépen rajzolt, egy-egy tábori lapon megörökítette az ellenséget, a „muszkát” és a „kozákat”: „Északi harctér. 1915. november 10. Esti 9 óra. Jelenleg a 127. számú muszka ezred fekszik előttünk. A járőrök hoznak néha muszka foglyokat s szöknek is át ehhez a képhez hasonló nagy bajszú marczona alakok. Minden szörnyű rajtuk, csak félni nem lehet tőlük...”

„Kedves testvér! Küldök neked, igaz, hogy csak képen, mutatóba egy kozákot. Ilyenekkel vagyunk szemben. Mi künn a dombokon, ők az előttünk levő faluban. Bátor, de vérengző katonák, csak az a jó, hogy lovasok s így alig tehetnek valamit ellenünk.

Idősebb **Tischler Lajos** kereskedőt 1916. május 26-án értesítette a besztercebányai ezredparancsnokság szépreményű fia hősi haláláról, és a neki utólag megítélt vitézségi éremről. Ifjabb Tischler Lajos nevét nemcsak a losonci gimnazisták márványtáblája, de a füleki hősi halottak emlékoszlopa is őrzi.⁵

Sok ezer huszonéves fiatalember előtt állt „fényes carrier”, vagy legalábbis emberhez méltó élet. Csak hát rossz időben születtek, amikor – Adyval szólva – „Szonyú dolgok mostan történülnek / Népek népekkel egymás ellen gyűlnek...”

JEGYZETEK

¹ A Losonci Magyar Királyi Állami Kármán József Gimnázium Évkönyve az 1939-40. iskolai évről.

² Romsics Ignác: Magyarország története a XX. Században. Budapest, 2002. 106.

³ A Losonci Magyar Királyi Állami Főgimnázium 1914/15. évi értesítője.

⁴ Gööz Bertalan hagyatékát, unokaöccse Gööz László mérnök (Kassa) őrzi.

⁵ Tischler Lajos hagyatékát, rokona, Kovácsné Tischler Tímea tanárnő (Fülek) őrzi.

Csáky Károly

Adatok Apátújfalu (Apáti és Újfalu) újabkori történetéhez

Ahhoz, hogy egy település múltját a lehető legalapossabban feltárhassuk, sok-sok recens, levéltári, helyi adatra van szükségünk. Sajnos, ezek egy része eltűnt, másik része ismeretlen helyen rejtkezik. Jó szolgálatot tehetnek a kutatóknak a családi archívumok, a régi fotók, a krónikák és a jegyzőkönyvek, az anyakönyvek stb. Építkezni azonban csak abból lehet, ami hozzáférhető.

Apátújfalu esetében így találkozhattam magam is a XX. század első három évtizedének falutörténetét is dokumentáló községi tanácsi jegyzőkönyvekkel, két kis krónika-töredékkel, az anyakönyvekkel, illetve a járási levéltárban megmaradt néhány dokumentummal.

Az Apáti és Újfalu képviselőtestületi üléseinek jegyzőkönyveit tartalmazó 2x300 oldalas, kézzel írott törzskönyv ma az önkormányzat archívumában található. Az elsőben az 1905–1913, a másodikban az 1914–1929 közti időszak anyaga olvasható. A jegyzőkönyvekből fény derül egyebek közt arra, hogyan működött egy kistelepülés a XX. század elején, kik irányították azt, mik voltak az ilyen települések legfontosabb ügyei stb.

1905-ben a képviselőtestület így állt össze: **Schusdek Jakab**, *Oroszkai Cukorgyár, gróf Zichy seniorátus*, báró **Majthényi László**, **Básti István**, **Rimóczi József**, **Mülpauer József**, **Grössmidt Károly**, **Podhorczyk Ferenc**, **Rimóczi Miklós**, **Koczian Ferencné** örökösse. A községi bíró Grössmidt (*Grosschmidt*) Károly, a körjegyző **Tornyos József** volt. (A neveket mindig a jegyzőkönyveknek megfelelő alakban tüntetjük fel.)

Az ez évben tárgyalt ügyek közt találjuk többek közt az új mezőőr felfogadását. A mezőőr díját 150 koronában szabták meg, amihez Újfalu 90, Apáti 60 koronával járult hozzá. Ez a téma azért vált fontossá, mert **Tóth János** mezőőr ellen fegyelmi eljárás indult, a nevezett ugyanis „*az engedelmességet megtagadta, és károk fordultak elő*”. Elhatározták, hogy leváltása után a károsultakat a pénzből kárpótolják.

A jegyzőkönyvekből azt is megtudjuk, hogy a falu tagja volt a *Hontvármegyei Gazdasági Egyesületnek*, s az évi tagdíjra a képviselők 10 koronát hagytak jóvá. Ugyancsak jóváhagytak 18 koronát a kataszteri telekkönyv másolatára, illetve 10 koronát a községi jégverem feltöltésére.

Fontos volt a településeken az éjjeliőr státusza is. Az éjjeliőr este kilenctől reggel háromig teljesített szolgálatot. Fizetése 8 korona volt, s minden lakott ház után kapott „*1/4 rész rozsbúzáat természetben*”. Ezt a tisztséget **Kapuszta János** töltötte be, aki „*az előjáróság tudomása szerint kifogástalan múltú, megbízható, kellő fizikai erővel rendelkezik*”.

A faluban ekkor a gazdasági munkások és cselédek száma nem érte el az 50-et, ezért „*segélypénztár ellátására helyi bizottságot nem állítottak fel*”. Az ügyek ellátására Grosschmidt Károly bírót jelölték ki. 1905 szeptemberében a vicinális útbizottság úgy határozott, hogy a község pénz-

tárából az úthálózat rendbentartására jóváhagynak 365 koronát. Novemberben a község tulajdonát képező rét és föld bérbeadásáról tárgyaltak. A haszonbérlo köteles volt „*a leszenyei kántortanító részére 12 bécsi mázsa szénát, vagy ennek megfelelő 24 korona készpénzt kifizetni*”. A rét a falu közvetlen szomszédságában volt, ahol az őszi legeltetés a községi lakosok számára Szent Mihály napjától volt megengedve, a bérlo számára pedig ettől kezdve tilos volt. A községi földeket és réteket egy időben **Salgó Gyula**, **Karlik János** (Balassagyarmatról) és **Kovács Mihály** bérelte.

Az 1906. és 1907. esztendőben sokat tárgyaltak a falu-egyesítésről. A jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy a valószínűleg már korábban felvetődött egyesítési szándékról először 1906-ban esett szó hivatalosan. Az 1906. február 24-iki ülés jegyzőkönyve szerint – amely „*Ujfaluban vételet fel*” – kiemelt tárgya lett volna a tanácskozásnak „*Ujfalú és Apáti kisközségeknek Apátújfalu elnevezés alatt egy kisközséggé való egyesítése*”. Mivel a képviselők nem jelentek meg teljes számban, az ülés nem volt határozatképes, s a döntést március 3-ra halasztották el. A tanácskozáson egyébként a következő személyek vettek részt: Groschmid Károly bíró, elnök, Tornyos József körjegyző, előadó, valamint Básti István és Rimóczi Miklós községi képviselők.

Az 1906. március 3-iki ülésen a képviselőtestület „*névszerinti szavazással egyhangúlag mondta ki, hogy Ujfalú Apáti kisközséggel az 1886. (évi) XXIII. t.c. 63 §-ában felsoroltak alapján Apátújfalu elnevezés alatt az egyesítésből kifolyólag összes vagyonát, ugyiszintén terheit egyesíti közös kezelésre, s az egyesített vagyonban, valamint az egyesített terhekben is közösen részesül. Ebből kifolyólag az egyesülésnek Belügyminiszter Úr által leendő jóváhagyása után az egyesült Ujfalú és Apáti kisközség összes vagyona Apátújfalu vagyonát képezendi, és ezen vagyon, illetve ennek jövedelme Apátújfalu kisközséget illetendi...*” Ezen az ülésen az alábbi személyek vettek részt: Groschmid Károly bíró, Tornyos József jegyző, Schusdek Jakab, Rimóczi Miklós, **Básti János** és **Básti András** képviselők.

Az 1906. szeptember 1-jei ülésnek szintén tárgya volt az egyesítés. Mint a jegyzőkönyvben írták: „*Ujfalú és Apáti községek jelenleg egyesítés alatt állnak*”. A képviselők azt is kérték, hogy „*ha az egyesítés nem sikerül, Ujfalut Hontújfaluként jegyezzék*”. Még arról is olvashatunk az ülés jegyzőkönyvében, hogy „*Ujfalúhoz tartozik Pálháza puszta, amely 5 telket számlál. Jelenlegi neve alatt meghagyandónak határozatlik*”.

Az 1907. április 20-iki ülés jegyzőkönyvében az áll, hogy „*felvetett Ujfalú község és Apáti község képviselőtestületének együttes ülésén*”. Jelen volt Groschmid Károly bíró, Tornyos József jegyző, Ujfaluból Rimóczi Miklós, Apátiból Rimóczi József és **Hegedűs Pál** képviselők.

A jegyzőkönyvekben először az 1907. november 9-iki ülésen találkozhatunk az „Apátújfalu képviselői” megnevezéssel. Olyan határozat született, hogy „*A község pénzei a balassagyarmati takarékpénztárból kivétessenek s gyümölcsözőleg az ipolysági népbankban helyeztessenek el*”. Valószínűleg tehát ekkor, az 1907. esztendő második felében egyesült hivatalosan a két község. Ezt megelőzően ennek felvetéséről, hivatalos megtárgyalásáról, az ügyintézésről és az engedélyezésekről lehetett csak szó.

1906-ban újra Kapusztza Jánost választották éjjeliőrnek, mezőőr pedig **Bojtos János** lett, évi 120 korona díjazás fejében. Gyakran tárgyalt a testület egy-egy személy illetőségének megadásáról vagy elutasításáról. Nem kapott illetőséget például a szuchányi **Kovács Márton**, vagy **Varga Katalin**, aki „*bár a faluban született, de anyja csak egy évig volt itt uradalmi cseléd*”.

1907-ben megválasztották mezőőrnek **Kossik Gábort**, 220 korona évi bér mellett. A báró Majthényi László és a gróf Zichy-féle szeniorátus, valamint Schusdek Jakab ingatlanjainak kivételével az ő gondjára bízták a két falu teljes határát, valamint a balassagyarmati szőlőket is. Kisbírónak ugyanekkor **Zahorec Józsefet** fogadták fel. A tanács elutasította **Renner József** illetőségi kérelmét, mert „*itt adót nem fizetett, a közterhekhez nem járult hozzá, itteni tartózkodása mindössze 4-5 hónapra terjedt*”. Hasonlóképpen jártak el **Vrbovkai János** kérelmével, mert az a „*községben még nem töltött négy évet*”.

1907-ben a fogyasztási adó biztosításának kezelője, **Adler Simon** apátújfalusi lakos a község pénztárába 181 koronát befizetett, ezért a lakosokat a fogyasztási adó alól felmentették. Csak **Klein** korcsmárosnak és a **Lengyel Ferenc** pusztaberki bérlőnek kellett adót fizetnie. Ebben az évben nevezték ki a faiskola kezelőjévé **Mészáros Jánost**.

1908-ban a képviselőtestület tagja lett **Lipcey Sándor** (Vámfalu), **Molnár István**, Hegedűs Pál, **Kapusztza Péter** és **Hegedűs János**. A bíró továbbra is Grosschmidt Károly maradt. Ugyanebben az évben a testület a községi területből alkalmas telket biztosított a római katolikus iskola építéséhez. **Zahorec Mihály** személyében új mezőőrt választottak. Az évi 220 korona járulék ellenében az ő feladata lett a faiskola kezelése és az irtványok gondozása, valamint az illési és a butyukai szőlők őrzése is. A kisbírói tisztséget továbbra is Zahorec József töltötte be.

1909-ben képviselővé választották **Mülpauer Józsefet**, virilistaként pedig a testület tagja lett Lengyel Ferenc bérlő. Az éjjeliőr, Kapusztza János éves fizetését 12 koronában határozták meg, ezért télen este 9-től, nyáron este 10-től hajnali 3 óráig kellett szolgálnia. Mezőőrnek Kossik Gábort fogadták fel, kisbíró pedig **Zahorec János** lett. Ez évben a **Max Ulrich cég** köszénkutatásra kért engedélyt a falu határában. A faiskolát **Hustyava József** kezelte.

1909-ben **Zöllei Erzsébet** kért illetőséget, de nem kapta meg, mert – „*bár Apátújfaluban született, de 40 éve Budapesten él, mint üzletesnő (kofa), s időközönként cseléd is volt*”. A jegyzőkönyvből az is kiderül, hogy a ta-

nács tagjai jó érzékkel kezelték a rászorultak helyzetét. **Gazsi József** „*idevaló világtalan részére*” például havi 10 koronát hagytak jóvá.

1909-ben a községi bába működését is rendezték, szabályozták. Fizetését évi 70 koronában határozták meg, ezen kívül kapott a születésekért 4 koronát, a 8 napi ápolásért pedig 20 fillért.

Kidolgozták ebben az esztendőben a tűzrendészeti szabályzatot is. Ennek értelmében a kazlakat és a boglyákat csak a középületektől 15 méternél távolabbra helyezhették el, gőzgéppel dolgozni, disznót perzselni pedig csak az épülettől 45 méterre, szélcsendben lehetett. A község köteles volt „*mindig jókarban, készletben tartani egy darab tűzijefcskendőt, alkalmas sugárcsővel*”, valamint „*fecs-kendőházzal is gondoskodni*”.

Ügyeltek a falu rendjére, figyelték a nemkívánatos személyek, az idegenek mozgását is. Ezzel kapcsolatban ilyen határozatot fogadtak el: „*Csavargóknak szemmel tartása, és ha vidékiek, illetőségi helyükre való elhurczolása a községi előljárásságnak kötelessége. Ilyeneknek szálást adni tilos*”.

1910-ben Rimóczi József lett a községi bíró. Az egyik testületi ülésen a kenderáztató helyről tárgyaltak. Megállapították, hogy „*mivel a lakosság csak saját szükségletére termel kendert, s azt mindenki a maga helyén áztatja, így külön hely kijelölése nem szükséges*”.

A falu, illetve a testület időnként jótékonykodott, nemes ügyeket támogatott, tagjává vált valamilyen egyesületnek stb. Hozzájárult például az 1848-as hős és vértanú, gr. **Leiningen Károly** szobrának felállításához, de támogatták az **Erzsébet Árvaházat** is, melynek működtetéséhez hat éven át évi 20 koronával járultak hozzá.

1911-ben **Barján Margit** és **Párnyicsan Pál** cselédek illetőségét nem ismerték el. 1912-ben a képviselőtestület tagjává választották **Áfra Tamás** igazgató-tanítót. Ez évben újra tárgyaltak a rétek haszonbérbe adásáról, Zahorec Mihályt megerősítették mezőőri tisztségében, Lengyel Ferenc pedig apaállat tulajdonos lett. Sor került a községi kovácsház eladására is.

Behatóan foglalkoztak a kocsmák vasárnapi és ünnepnapon nyitvatartásával. Mindezt a jegyzőkönyv így öröközte meg: „*Az előljárásság előadja, hogy a lakosságnak legnagyobb része a helyett, hogy a templomba járna, az ünnepnapokon át folytonosan a korcsmában dorbézol, összes heti keresményét elissza, rabja az alkoholnak, családját és gazdaságát elhanyagolja; egymást piszkálja, a békés lakosságot rettegésben tartja*”. A tényeknek s a valóságnak eme szomorú konstataciója után a 10 képviselőből nyolc úgy szavazott, hogy ilyenkor az italmérők zárva legyenek. Ellene csak Lengyel Ferenc és **Fischer János** volt.

1913-ban a testületen belüli tisztségek így oszlottak meg: törvénybíró: Hegedűs Pál; bíró: ifj. **Rimóczi József**; esküdt: Rimóczi Miklós, Básti István; közgyám: **Kovács Mihály**; körjegyző: Tornynos József.

Ebben az évben elutasították **Kornfeld Jakab** illetőség megadására vonatkozó kérését, „*mivel* – mint a jegy-

zőkönyvben írják – *idősebb lakosok meghallgatásával megállapított, hogy az illető atyjának – aki itt korcsmáros volt – elhalálása után a korcsmát csak 1,5 évig kezelte, aztán mint marhaiügynök tartotta fenn magát 7 évig, s mintegy 22 éve, hogy innen végleg elköltözött*. (Kornfeld később mégis megkapta a kért illetőséget.)

Nem kapott illetőséget **Francisci János**, törvénytelen gyermek sem, mivel Apátiban sem anyja, sem nagyatyja nem bírt illetőséggel, bár ő maga itt született. Ugyanakkor **Básti Zsuzsanna** házasságon kívül született gyermekének, **Erzsébetnek** illetőségét elismerték. Talán azzal is magyarázható ez, hogy a Bástiak régi jobbágyok, törzskönsnek számítottak a faluban.

1914-ben továbbra is Rimóczi József a bíró. Egy időben Zahorec Mihály kishíró és mezőőr is volt egy személyben. A kishírói fizetést később 56 koronáról 100-ra emelték, mert ő lett a kézbesítő is. A falu is jegyzett ebben az évben hadikölcsön-kötvényeket, s 1915-ben belépett a *Vereskereszt Egylet*be. A község hadikölcsönre jóváhagyott a szegényalapból 350 koronát, a munkássegély-alapból 100 koronát, a betegápolási alapból pedig 200 koronát. Létrehozták a hadisegélyző bizottságot is, melynek tagja lett **Zöllei János**, Hegedűs Pál és Básti István. A faluban letelepedett **Gutfreund Henrik** cipész.

1916-ban megválasztották az útbizottsági tagokat: Rimóczi Józsefet, Lengyel Józsefet és Mülpauer Józsefet. 1917-ben képviselőtestületi tag lett **Fischer Arnold**, Rimóczi Miklós és **Tóth Rimóczi József**.

1918-ban **Gáspár Lászlónét** nevezték ki az *Apátújfalusi Magyar Királyi Postaügynökség* vezetőjévé.

A községi jegyzőkönyvek, furcsa mód, semmi olyat nem őriznek, ami az államfordulattal, a trianoni döntéssel kapcsolatos. 1919-ben például csak a költségvetésről írtak, s azt tudjuk még meg, hogy a községi bíró továbbra is Rimóczi József.

1920-ban néhány új taggal is bővült a képviselők csoportja. A testület az alábbiakból állt: Schusdek Jakab, Majthényi László báró, **Pongrácz Sándor**, **Podhradszky Gyula** (ők virilisták, azaz a legtöbb adót fizető polgárok jogán kerültek be), valamint **Hegedűs János**, **Kovács Mihály**, Rimóczi József, **Zöllei Márton**, Molnár István, **Zöllei József**, **Bevív János** és Zöllei János. Ebben az évben elfogadták **Adler Sámuel** illetőségét, jóváhagyták a telefon bevezetését a batorfalusi körjegyzőségbe.

1921-ben megszervezték az autóbuszközlekedést Ipoly-ságra. Felmerült egy római katolikus kápolna építésének a terve is. A bába évi díját 300 koronára emelték. Többször tárgyaltak a templom építéséhez szükséges telek adományozásáról. (A részleteket egy másik fejezetben ismertetjük.)

1922-ben további illetőségeket adományoztak, többek közt a régebbtől itt tanító **Szimon Annának**, **Schusdek Jakabnak** és **Lówy Bertának**. **Gutfreund Alfréd** ugyanekkor nem kapott illetőséget. Ez évben alapították meg a *Községi Pénzügyi Bizottságot* is, melynek tagja tagja lett Schusdek Jakab nagybirtokos, Hegedűs Pál földműves és Rimóczi József földműves, bíró.

1923-tól a tanácsülések jegyzőkönyveiben egyre több a szlovák anyag. A körjegyzőt például „*Fojtik Maximilian notár*”-ként említik, s megjegyzik, hogy Apátújfalun a „*Modrý Kamení járás I. Čebovcei egészségügyi körzetéhez*” tartozik. A szlovák nyelvű dokumentálás 1924-ben tovább erősödik. A képviselőtestület tagságát így rögzítik: „*Menoslov obecného výbora 1924: Jozef Zölley starosta, Pavel Hegeduš, Ján Zölley, Ján Hegeduš, Michal Bášty, Jozef Rimóczi, Jakub Schusdek, Jozef Rimóczi Tót, Michal Kováč, Štefan Kapusta, Jozef Košík, ml. Ján Zöllei, ml. Jozef Rimóczi, Štefan Molnár, Ján Segedi.*”

1924. június 14-ről a község jónévű tanítónőjével, Szimon Annával kapcsolatban olvassuk az alábbi szlovák nyelvű jegyzőkönyvezést:

„*Obvodný notár prednesie, že Anna Simonová, r. kat. uč. v Op. Nov. Vsi žiadosť podala o udelenie českoslov. št. občianstva, ku ktorej žiadosti potrebné je, aby jej obec v páde obsiahnutia čslov. št. občianstva domovskú príslušnosť zabezpečil. Ponevác menovaná od roku 1912 jako učiteľka v našej obci účinkuje s uspokojením obecnstva, z politického a morálneho ohľadu je spoľahlivá. Navrhuje, aby menovanej obecnej úrad domovskú príslušnosť zabezpečil a do sväzku obce prijal.*” Vagyis, a tanítónőnek, aki Apátújfaluban lakott, és éveken át generációkat oktatott a tudományokra, kérvényezni kellett a csehszlovák állampolgárságot. Még szerencse, hogy a helybeli tanács őt erre alkalmasnak, politikai és erkölcsi szempontokból megbízhatónak találta, s az állampolgársághoz szükséges lakhatósági engedélyt megkapta.

Ugyanebból az időből egy igen érdekes, házassággal kapcsolatos jegyzőkönyvi adat is ránk maradt. A jogszabásokat is magába foglaló jegyzőkönyvet tartalma és megfogalmazása miatt is érdemes egészében idéznünk: „*Körjegyző előadja, hogy Rimóczi István kivételes nő-sülés engedélyezéséért folyamodik, minek kapcsán úgy az ő, valamint leendő feleségének szülei már garanciát vállaltak arra az esetre, ha kérvényező katonai szolgálatra bevonulna, felelőségét eltartják. S minthogy szükséges, hogy a község is garanciát vállaljon arra az esetre, ha netán a fenti garanciát vállalók elszegényednének arra az időre, míg kérvényező tényleges katonai szolgálatot teljesít, az eltartást vállalja, illetve arra magát kötelezi. Minthogy mindkét család anyagilag jól áll, s előreláthatólag kötelezettségének eleget fog tenni, ajánlja, hogy határozatilag is mondassék ki, hogy a garanciát a község is magára vállalja a szülők elszegényedése esetére.*”

A kérvénynek a képviselőtestület eleget tett.

A képviselők tárgyaltak még a telefonhálózat kiépítésének fontosságáról, illetve a községi könyvtár létesítéséről. Az utóbbit úgy képelték el kiépíteni, hogy mindazon polgárok, akiknek 5 kat. hold földjük van, 6 koronával járuljanak hozzá a könyvtár létesítéséhez, akiknek pedig több mint 5 hold van a birtokukban, 12 koronát adjanak. A könyvtárat az iskolában helyezték el. A könyveket a *Kultúra Vállalattól*, a szlovák kisebbségnek

pedig a *Maticától* rendelték. Megalapították a *Könyvtári Tanácsot* is, melynek 4 tagja volt: Zöllei József, Rimóczi József, Fojtik jegyző és Szimon Anna.

1925-ben a jegyzőkönyveket csak szlovákul vezették Apátújfaluban. A nehéz gazdasági helyzet ellenére is 1 000 koronával támogatták a telefonhálózat kiépítését. Ugyanakkor nem járultak hozzá a elemi iskola új tantermének építéséhez, hivatkozva a rossz anyagi helyzetre, a lakosság elszegényedésére.

1926-ban megszűnt a postahivatal a faluban, a kézbesítő járulékat, aki Nényéből hordta a leveleket, 15 koronában állapították meg. **Hegedűs Ilona** személyében kinevezték a községi szülésznőt. Italkiméresi jogot kapott **Schmidt-né Horváth Rozália**. A kimérést saját házában valósíthatta meg, amely az Újfalú-Szlovágyarmat megyei főút mellett volt.

Bár 1925-ben azt jegyzőkönyvezték, hogy a község hozzájárul a telefonhálózat kiépítéséhez, egy év múlva már úgy írták, hogy erre nem kerülhet sor, mivel a falu nagyon szegény, a nagybirtokokat felparcellázták, adót nem fizetnek, ezért nincs pénz a hálózat kiépítésére.

Ugyanakkor 1927-ben hozzáfogtak az iskolaépítéshez.

1928-ban **Rimóczi András** hűsvágási ellenőr lett, s eldöntötték, hogy **Bevíz József** községi szolga és csósz nem fogja a postát hordani. Ezt a tisztséget **Péter Mária** kapta meg, mert férje rokkant volt, s három gyermeket neveltek. A képviselőtestület megállapodott abban, hogy a tárgyalás nyelve „*parallel az állami szlovák és a magyar nyelv lesz, s így kell a jegyzőkönyveket is vezetni*”.

1929-ben **Surányi Henrik** italkiméresi jogot kapott. A jegyzőkönyveket újra csak szlovákul vezették.

A falu két tanítójának krónikájából

Nagyon sok településen a helybéli tanítók vezették a községi krónikát is. Az első köztársaság idején az igazgatótanítóknak a felettes szervek kötelezővé tették a községek történetének rövid összefoglalását. Mindezt a megadott pontok, kérdések szerint kellett elkészíteniük, s ennek következtében érezhető bizonyos tendenciózusság, ideológiai kidomborodás. A krónikák színvonala sem volt egyenletes; rájuk nyomta bélyegét a pedagógus felkészültsége, rátermettsége és tájékozottsága, vagy ezeknek hiánya. Ennek ellenére, szinte minden rövid krónika tartalmaz értékesíthető adatokat, fontos tájékoztatásokat.

Apátújfaluban Szimon Anna, az akkori igazgató-tanítónő végezte ezt a munkát. Neki különben is sokat köszönhet Apátújfalu, hisz évtizedeken át becsülettel oktatta annak gyermekeit, végezte a kántori teendőket, vezette a községi könyvtárat; színdarabokat tanított, irányította a Vöröskereszt Egyletét stb. Krónikájában sok-sok helytörténeti adatot közöl, szép emléket állít a településnek. Mint a krónikás elmondja: „*A községet a Tihanyi, Géczy, Vajda és Blaskovich földbirtokosok alapították az 1700–1800-as években.*” Valószínűleg a török utáni idők részbeni újratelepítésre gondolt az idézett sorok írója, hisz Apáti és Újfalú már ezt jóval megelőzően is élő település volt. Arról is olvashatunk az első fejezetben,

hogy „*A község távolsága a szomszéd falvaktól 2–2 kilométer, a járástól 26 km. A legközelebbi várostól 36 km.*” A krónika 1926-ban íródott, s a járási székhely akkor Kékkő volt, a legközelebbi város pedig Ipolyság, tekintettel arra, hogy a mindössze három kilométerre fekvő Balassagyarmattól Trianon elvágta a falut, kinevezve a „hajózható Ipolyt” határfolyónak.

Mivel a krónikaíró pedagógus volt, az iskola leírásával részletesebben foglalkozott. Megemlíti azt az időszakot, amikor még magánlakásban történt az oktatás, Áfra Tamás okleveles tanító irányításával. Ugyancsak szól az új iskola „letételéről”, melyre 1908-ban került sor, s ami a hitközség és **Drozd Pál** plébános érdeme volt, de támogatta azt a hercegrímás is. Az akkori igazgatótanítóknak az államszegélyen kívül „*természetbeni járandósága*” is volt. Mint Szimon Anna megjegyzi: „*Általános szokás: öléskor még a legszegényebb is hoz apróléko!*”. A kántortanító az iskolán kívül is tevékenykedett: színdarabokat tanított, ünnepségeket szervezett, vezette a könyvtárat, pártolta a Vöröskereszt Egyesületet stb. S aztán egy kis ideológia a krónikához: „*Az iskola érdeklődést fűz a forradalmi idők visszaemlékezésére. (sic!) A nemzeti felszabadulást a legméltóbban, szép ünnepély kíséretében ülte meg.*” (A Csehszlovák Állam megalakulásáról van szó. – Cs.K. megj.)

Az időjárás-éghajlati viszonyok kapcsán ezt olvassuk: „*A keleti szél fúj a leggyakrabban és legerősebben a községben, az hozza az esőt és a zivatart, jeget. Meleget a déli szél hoz. A középhőmérséklet körülbelül 16 Celsius fok. [...] Nagy víz is szokott évente 1-szer, 2-szer lenni, s a község keleti felét önti el, ha a patak kiárad.*

[...] *A kaszálás június elején, az aratás június végén kezdődik. Az elkövetkező időjárásra a lakosok a szelekből következtetnek.*”

Érdemes odafigyelnünk az alábbi szokásra, adaléokra is: „*Zivatar alkalmával a kis harangocskával harangoztatnak, amelyik nagyon becses emlékünknél, körülbelül 90 év előtt az árvíz sodorta oda ismeretlen helyről.*”

A föld birtoklását illetően ezt írja a krónikás: „*A földek a község tulajdonát képezik. A legnagyobb birtokos 36 katasztrális holdat bír. A gazda halála után a föld élvezeti joga az özvegyé, a gyermekek pedig egyenlően kapnak.*” Ami a birtok nagyságát illeti, e tekintetben csak a gazdákra, illetve a jobbágyokra kell gondolnunk, hisz a földek másik része uradalmi tulajdon volt, s ez egyenként is jóval többet tett ki, mint 36 kat. hold. A termények kapcsán megtudjuk, hogy itt „*csak gabonát szoktak eladni, és venni semmineműt, mert az ő szükségletükre mindent természetek.*” Persze, itt is kivételt képeztek a cselédek, napszámosok, akik nem tudtak sokat természeteni saját szükségletükre. De a zsellérek, a gyengében kereső mesteremberek is eljárak nyáron aratni, hogy évi gabonaszükségletüket biztosítsák. Egy másik helyen maga a szerző is megemlíti, hogy bár „*a földművelés nagyon virágzik, mert jó talajúak a földek, és nagy gonddal művelik, idegen faluba, a szomszédba is járnak dolgozni, a szegényebb osztály, s a keresetet hazahozzák. Amerikába két ember vándorolt ki.*”

A további termékek kapcsán ezt írja a krónikás: „A gyümölcsöt Lučenecra (Losoncra) vagy Zvolenba (Zólyomba) viszik eladni. A szilvából lekvárt főznek. A tejet helyben értékesítik. Kendert és lent is termelnek a maguk szükségletére”.

Azt is megtudhatjuk, hogy helybeli és házaló kereskedés folyt a faluban. „Házaló kereskedők a Felvidékről jártak, mindenféle csecse-becsét árultak.”

Értékesebb fejezetét képezi a krónikás munkájának az épületeket bemutató rész. Mint olvashatjuk: „Az épületek mind magánépület, az iskola és a templom kivételével. Legrégibb épület van egy, 120 éves, fából van építve. A legrégebb épületek a falu déli részén vannak, és kelet felé néznek. Építésnél vályogtéglát használtak, amit ők készítek a patak partján.

Az építésnél lévő szokások: a fal felhúzója után faágat tesznek mind a négy sarkára, zsebkendőket kötnek rá, ahány munkás dolgozott, annyit. A tető elkészítése után ismét, az ácsok számára. Befejezéskor áldomást isznak.

A ház külső alakítása a legegyszerűbb: fehérre meszelt, kicsiny ablakok. Az újabban épülteknél a módosabbak már tükörablakokat alkalmaznak. A szoba berendezése áll: 1-2 nyoszolya hosszú lócákkal, tulipántos láda, újabban fiókos szekrény, asztal, lóca helyett szék (1-2), rengeteg szentkép.

Gazdasági épületek: pajta, ahol a takarmányt tartják, fészter, színke a gazdasági eszközök számára. A lakás szellőztetése még mindig gyenge lábakon áll. Fűteni fával fűtenek, petróleummal és gyertyával világítanak.”

A községen átfolyó patakról még elmondja a tanítónő, hogy „a gyermekek nyáron fürödnek benne, télen csúszkálnak rajta. A falubeliek mosnak benne, kendert, lent áztatnak, lovakat úsztatnak stb.”

Érdekes, hogy a krónikás történelmi emlékként csak az Őrhegyen álló Filagóriát említi „ahol a török uralom alatt katonai megfigyelő volt. A magyar uralom alatt lövöldének használták, s most - írja a szerző - a mi katonáink használják, ha gyakorlatok vannak. Más semmi történelmi emlék nem fűződik a községhez”.

Nos, úgy gondolom, a krónikás szólhatott volna még akár a **Gyürky-Schusdek**-féle kúriáról, a XVII. századi uradalmi borospincéről, a Nepomuki Szent János-szoborról is.

Érdekes adatközlések találhatók még a *Nép élete* c. fejezetben is, ahol ezt olvassuk:

„A gyermekek élete elég víg, hangos tőlük az egész falu. A fiúk a libaőrzés mellett folyton ostort csattogtatnak, a lányok pedig kavicsokkal játszanak, ügyes kézmozdulatokkal. Egy felnőtt sem tudja őket utánozni.

A felnőtt lányok és legények élete elég erkölcsös. A legkedvesebb szórakozási szokásuk, a híd egyik oldalán ülnek a leányok, a másik oldalán a fiúk, énekelnek. Ha megunják magukat, egy a legények közül harmonikázik, és arra táncra perdülnek.

Semmi különösebb helyi szokás nincs.

A nép nagyon dolgoz és iparkodó, takarékos, 1-2 kivételével nincs iszákos. Békeszeretőek és vallásosak.”

A népről még elmondja a pedagógus, hogy az „nyelvet nagyon becsüli, de már most kezdik belátni, hogy szükséges az államnyelv tanulása. Első évben a világegyért sem akartak a gyermekek még szlovák könyveket sem venni.”

Apátújfalu viselete elég korán polgárosodott. Mint a krónikában is olvashatjuk, az apátújfalusiak „a viselettől már kezdenek eltérni, különösen lábbeli dolgában. Néhány évvel ezelőtt nem létezett más, csak csizma, férfiaknál és nőknél is.”

Az utolsó fejezetben arra ad választ a krónikás: *Hogyan élte át a község az állami fordulatot?* (Az 1918 utáni fordulatot. - Cs.K. megj.) Mint írja:

„A forradalom a községre elég rosszul hatott, különösen a bolsevik betörés volt borzasztó, közvetlen a határ mellett. Az ágyúk (sic!) csak repültek a fejünk felett. A községünkben elhelyezett csl. katonaságnak népünk nagy segítségére volt a menekülésben, mert alva találta őket az ágyúzás.

A vörösök áttörésekor a felszerelt magtárt és munióciót, miután nagy titokban tartották, a dobolás dacára, hogy halálfia, aki nekik munióciót nem szállít, nem adták át. Olyan volt a nép mint az alvajáró, elég szépen összetartottak. Az első köztársasági év kissé nehezükre esett, mert elestek a várostól (4 km távolság), ahová tejet, túrót, tojást stb. szállítottak, s abból beszerezték szükségletüket a konyhára. De most már mindent értékesíthetnek kereskedők útján.”

Pöhlös Miklós újabb korban, 1962-től volt az itteni magyar kisiskola igazgatója, egészen annak megszűnéséig. Az ő krónikája a 2. világháború utáni időszakból villant fel valamit, magán hordozva a kor ideológiai lenyomatát is. Pozitívan értékeli például azt, hogy a faluban az összes nagybirtokot felszámolták, az első és a második földreform a szegényeket is vagyonhoz juttatta. Természetesen az, hogy a sok-sok cseléd, zsellér életében valóban történt némi előrelépés, tényleg értékelendő. Különösen az ő szemüvegéből nézve. Sajnos, később a lakosok kevéske földjét is elvették, szövetkezetesítették. Mint a krónikás írja, először az állami gazdaság alakult meg, állami tulajdonná téve a nagybirtokokat. Erre 1948-ban került sor, s az állami birtok központja Leszenyére került.

A szövetkezetesítés Újfaluban 1958-ban kezdődött, majd 1959-ben megalakult az egységes földműves szövetkezet (JRD), a földdel rendelkezők 98 százaléka a „kollektivizáció útjára lépett”. Csak megjegyezzük, hogy a kevesebb földterülettel rendelkezők könnyebben beléptek a közösbé, a nagyobb gazdákat pedig vagy bekényszerítették oda, vagy valamiféle előnyöket ígértek nekik. Ebben az időben a községben még maradt 12 magángazda is, akik 51 hektáron gazdálkodtak. Főleg kukoricát termesztettek, de a gazdálkodás általában nehézségekbe ütközött. A gépesítés alacsony színvonalon állt; a szövetkezetnek mindössze két traktora s néhány lovasfogata volt. Később a traktorok

száma hatra emelkedett, s vettek egy lánctalpast, majd egy teherautót is. Az 1960-as évek elején – írja büszkélkedve a krónikás – a szövetkezet tervfeladatait már száz százalékra teljesítette, s a „szocialista mezőgazdaság sikeres sejtje volt”.

1945 után a lakásépítés terén szép eredmények születtek: a községben 56 új családi ház épült. Sajnos, a faluban ekkor még nem volt kultúrház, s a rendezvényeket részben a volt Schusdek-kastélyban, részben az iskolában tudták megvalósítani.

1953-ban épült fel az új tűzoltószertár. A tűzoltószervezetnek itt egyébként nagy hagyományai vannak. Ugyanezen időben a tűzoltószertár közelében megépült a helyi nemzeti bizottság (községi hivatal) új épülete is, ahol egy kultúrhelyiséget is kialakítottak az ifjúság részére. Az üzlet és a vendéglő sokáig működött egy korszerűtlen épületben.

Az iskola kapcsán a krónikás elmondja, hogy a szlovák és a magyar tannyelvű alsótagozatos oktatás szintén egy korszerűtlen épületben folyt. A magyar iskola igazgatója Pöhlös Miklós volt, tanítónője a tornaljai **Radics Sarlott**. A szlovák iskolát a leszenyei **Galátová Katarína** vezette. Sajnos, az idézett krónika nem teljes, s azt az említett időszakban a magyar iskola igazgatótanítója szlovácul vezette.

A faluval kapcsolatos további levéltári dokumentumok

A két településre, Apátira és Újfalura (is) vonatkozó írásos anyagok közül már bemutattunk néhányat a fentiekben. Jóval több dokumentum található a *Nagykürtösi Állami Járásí Levéltárban*. Ezek teljes feldolgozása a jövő feladata, mi itt csak a legfontosabbakból mutatunk be néhányat. Az iratok közt nagyon sok iskolaügyre vonatkozót őriznek, köztük a már említett Szimon Anna tanítónő krónikáját. De találhatóak itt különféle birtokösszeírások és egyéb iratok a két háború közti időből, s még több a második világháború utáni időszakot dokumentáló anyag: rendeletek, összeírások stb.

A település iskolaügye és annak dokumentumai

Az Apátújfalu iskolájára vonatkozó levéltári iratokat a helyi iskolatörténet szélesebb összefüggéseiben mutatjuk be, azaz, megpróbáljuk feltárni az intézmény akkori működésének előzményeit, valamint a folytatást is. Utalunk a más helyeken feltárt írásos anyagokra és a nyomtatott forrásokra is.

Hogy pontosan mikor kezdődött településeinken az oktatás, nem tudjuk. Egy biztos, hogy Apátiban és Újfaluban, lévén filális községek, plébániai oktatás nem folyt. Az apróbb településeknek az iskola fenntartása sem volt egyszerű feladat. Előfordult, hogy a már megindult tanítást abba kellett hagyni, s a gyermekeket más helyen oktatták tovább.

Az 1855-ös **Palugyay**-féle monográfiában¹ olvasható, hogy a települések egyikén, a népesebb Újfaluban a XIX. század közepén már folyt oktatás. A *tanoda-állapot* című

közlésből megtudhatjuk, hogy az iskolát akkor 18 tanuló, 10 fiú és 8 leány látogatta.² Ide járt a néhány tanulni vágyó gyermek Apátiból is.³

A kicsinyke intézmény időközben megszűnhetett, mert az 1896-os **Komlóssy**-féle iskolatörténetben a szomszédos leszenyei iskoláról olvasható, hogy „a 120 tanköteles tanuló közt Apáti és Újfalú gyermekeit is ott találjuk, vagyis ezt a tótul és magyarul is oktató intézményt látogatták. A leszenyei iskola egyébként még 1731-ben építettet **Majthényi Márton** által. A Majthényiaknak Újfaluban is voltak birtokaik. A régi iskola 1866-ig állt fenn, helyén pedig 1871-ben újat emeltek.”⁴

Más helyeken is olvashatunk, természetesen, tanítóinkról, iskoláinkról. A *Nógrádi-Honti Ellenzék* című lap hasábjain például **Gonda Béla** nényei esperes-plébános folytatott hosszas vitát **Rill József** megyei tanfelügyelővel. Az újfalusi iskola alapítása volt a vita tárgya. Csak egy rövid iskolatörténeti részt közlünk belőle: „A leszenyei római kath. jellegű iskolába, melynek hivatalból igazgatója, iskolaszékének elnöke vagyok, voltak beiratkozva a haraszti, újfalusi és apáti gyerekek. A törvény ezt megengedte, mert a távolság nincs 3 kilométer. A gyermekek száma azonban, hála az égnek, nem apadt, hanem szaporodott annyira, hogy a mindennapi rendes iskolások száma, kik tényleg jártak iskolába, 120–130 közt váltakozott. És még hány nem járt?! **Szabó Géza** Hont vármegye derék tanfelügyelője, kit kár volt Csíkmegyébe áthelyezni, ki az iskolákat rendszeren látogatta, hivatalos körutja során felszólított – a felszólítás az okmányok közt van –, hogy ezen a törvénytelen ségen segíteni kell, mégpedig legcélszerűbb úgy, hogy Újfaluban iskola állíttassék”⁵

Mint már arról szóltunk is, Újfaluban „a gyermekek iskoláztatása a helybeli iskola letétele előtt magánlakásban történt, **Afra Tamás** okleveles tanító magyar nyelven tanított. [...] A helybeli iskola letétele 1908-ban történt, a tankötelesek szaporodása miatt. Az építés a hitközség és **Drozd Pál** plébános érdeme, közreműködő személyek voltak: a község bírása és az iskolaszéki tagok. A hitközség építtette kő és táglából. A kiadások a hitközség adója és hercegprímási segélyből lettek fedezve. A tanítás megkezdése az iskolaépületben 1908. szept. hóban történt.”⁶

Az 1908/1909-es tanévben az iskolát 43 tanuló látogatta, akik valamennyien római katolikusok s egy kivételével magyarok voltak.

Az iskolaépítés körülményeiről a fent bemutatott képviselőtestületi jegyzőkönyvekben is olvashatunk. Az 1908. január 18-iki ülés tárgya lett volna „az apátújfalusi r. kat. iskolaépület építéséhez a község részéről alkalmas telek s 1 hektárnyi terület engedélyezése, illetve adományozása.” A gyűlés azonban ennek eldöntésére nem volt határozatképes, ezért az ügyet elnapolták. Az 1908. február 22-iki közgyűlésen az iskolaépítés ügyének megtárgyalását határozatképtelenség miatt újra el kellett napolni. Végre, az 1908. március 7-iki közgyűlésen pozitív döntés született. Mint írták: „A községben működő róm.

kath. hitfelekezeti iskolának saját épülete nincs, s a helyi viszonyok olyanok, hogy maholnap iskolának alkalmas helyiséget bérbe venni sem lehet.” Azt is megállapították, hogy egy állami iskola szervezését a miniszter nem támogatja, ezért az iskolaépítés céljára igent mondtak, névszerint „Hegedűs Pál, Molnár István, Kapusztas Péter, ifj. Rimóczi Miklós, Grosschmid Károly bíró”. A község iskolaépület céljára 600 négyszögöl területet adományozott.

A XX. századi egyházlátogatások is tartalmaznak iskolai adatokat. Az 1912. évben felsorolják a plébánia területén működő oktatási intézményeket, a tanulók számát, s a tanítók nevét. Eszerint Bátorfaluban állami iskola volt, Lukanényén római katolikus iskola működött egy osztállyal, 81 tanulóval. A tanító 1882-től **Gyürky Antal** volt. Apátújfalu római katolikus népiskolája egy osztályban 59 tanulóval működött, 1908-tól Áfra Tamás irányítása alatt. Leszenyén is római katolikus iskolát tartottak fenn 69 tanulóval. A tanító 1880-tól **Gyürky Bertalan** volt. Ehhez csupán annyit fűzünk hozzá, hogy Szimon Anna krónikájának iskolatörténeti fejezetében az 1911/1912-es tanév 61 tanulójáról olvashatunk, akik közül 60 volt a magyar s a római katolikus, egy pedig izraelita származású. Ugyanennyien látogatták az iskolát a következő tanévben is, egy év múltán pedig már 71 diákja volt az intézetnek. 1914-től az izraelita tanulók száma kettőre emelkedett. A tanulólétszám az 1908–1926 közti időszakban az 1923/1924-es tanévben volt a legmagasabb: 85; közvetlen az első világháborút követő fordulat után, 1919-ben 78-ra emelkedett. Az első köztársaság ideje alatt az iskola tovább fejlődött: két tanterem lett, s felépült a második tanterem is. (Ezzel kapcsolatban a képviselőtestületi jegyzőkönyvekben s a járási levéltári iratok közt egyaránt találunk anyagot.) A visszacsatolás után, 1940-ben a 96 gyermeket két tanteremben oktatták, s ez volt az egyik legmagasabb diáklétszám.

Mielőtt tovább folytatnánk a levéltári anyagban való szemlézést, szólnunk kell a falu egyik kiemelkedő, máig emlegetett tanítónőjéről, Szimon Annáról (1877–1949). Ő a képviselőtestületi jegyzőkönyvek szerint 1912-ben került a faluba, s 1940-ig volt a pályán. Tanított tehát az Osztrák–Magyar Monarchia alatt, az 1. Csehszlovák Köztársaság idejében, s a visszacsatolás (1938) után is. Polgára volt az egymást követő államformáknak, s a 2. világháború után, a felvidéki magyarságot megalázó időszakban hunyt el Apátújfaluiban. Nyughelye az itteni temetőben van, sírkeresztjén ez a felirat olvasható: „Itt nyugszik / igazgató-tanítóné / SZIMON ANNA / 1877–1949 / Nyugodjon békében!”

A sorsfordulók – mint a már idézett s a még idézésre kerülő dokumentumok is bizonyítják – őt is megalázták, megszégyenítették. Kiszolgáltatottá, hontalanná vált ott, ahol évtizedeken át szolgált a nyiladozó elméket. Az ő ideje alatt emelkedett a legmagasabbra a tanulólétszám, épült meg a 2. iskolai osztály stb. Felkarolta a szegény sorsú gyerekeket; diákjaival ott volt a falusi rendezvényeken, egyházi körmeneteken; színdarabokat tanított, vezette az

iskolai és a falusi könyvtárat, végezte a kántori teendőket, megírta a község általunk is többször idézett krónikáját stb. Mivel utóda nem volt, lakását a falura hagyta, s ma ez a római katolikus plébánia épülete. A község – in memoriam – akár díszpolgárává is avathatná őt. Mindenképp megérdemelné ezt.

Szimon Annától több olyan levelet is őriz a járási levéltár, melyet a pedagógus egykor az iskolaügyi szerveknek, feletteseinek írt. Megjegyezzük, hogy akkor valamennyi levél magyar nyelven íródott, még akkor is, ha ezek mind hivatalosnak minősültek. Általában csak a címzés, a megszólítás íródott szlovákul. 1922-ben a tanítónő a tanfelügyelőségre küldte az alábbi jelentést:

„Tekintetes tanfelügyelőségnek

Šahy

Ezennel jelentem, hogy az iskola bizonytalan időre lezárattott. 78 mindennapos tanköteles közül 54 megbetegedés van; számárhurut és 4 skarlah eset. Az ottani csendőrségnek és a főszolgabírói hivatalnak jelentettem.

Maradok teljes tisztelettel.

Opatovce, 1922. I. 21.

Szimon Anna tanítónő”

Az alábbi levelet az iskolafenntartó, pontosabban az iskolaszék elnöke, **Haller Kálmán** lukanényei plébános írta a tanfelügyelőségnek 1923-ban. Ebben szó esik az apátújfalusi tanítók javadalmazásáról, s megemlítik, hogy az iskola egykor a leszenyei róm. kat. iskolához tartozott. A képviselőtestületi jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy falunak ekkor természetbeni járandóságot kellett adnia a leszenyei igazgató-tanítónak is. De lássuk most Haller Kálmán levelét-jelentését!

„56/923/7

Tisztelt Tanfelügyelő Úr!

546/923. számú megkeresésére csatoltan tisztelettel küldöm Szimon Anna javadalmi jegyzőkönyvét és díjlevelét. Nevezettnek természetbeni járandóságai csak 1920-tól vannak, miután az opatovce nová ves-i k. tanítói állás a lesenicai k. tanítói állástól el lett választva. Ezt megelőzőleg csak természetbeni lakása és 200 korona fizetése volt a hitközségtől. Az Áfra Tamás és az ő javadalmi jegyzőkönyvei ezt bizonyítják.

A tandíjkárpótló államszegély azért nem szerepel a kimutatásban, mivel az 65136/I/921. sz. alatt az iskola részére utaltatott ki, amint eddig is az iskola élvezte azt.

Lukanenince 1923. apr. 7.

Tisztelettel.

Haller Kálmán, Isk. elnök”

Nagyon érdekes és tanulságos Szimon Anna alábbi levele. A trianoni fordulat után néhány évvel a magyar tanítónő azért könyörög, hogy a pályán maradjon, nyilvánítsák őt megbízhatónak:

LÁSSÁTOK, FELEIM!

„Školský Inšpektor Úr
Šahy

Legmélyebb tisztelettel kérem a súlyos, nehéz helyzetünkben eddig már többször tapasztalt atyai jóakarásával támogatni. Ha ez a remény nem táplálna bennünket, igazán kétségbe kellene esnünk a nem várt csapásra. – Igazán mindent megtettünk, ami csak gyenge erőnkől és jóakaratunkból kitelt. Hűséggel, ragaszkodással és kötelességeink lelkiismeretes teljesítésével szolgáltuk államunkat és ezen túl is akarjuk.

Nagyon kérjük, ne tessék minket a tanítástól eltiltani addig, míg ügyünk rendeződik, mert nagy a reményünk, hogy ez meg fog történni kedves Tanfelügyelő Urunk közreeműködésével.

Tessék nekünk alkalmat adni és időt arra, hogy a magyar tanítók megmutathassák, hogy köztársaságunk lelkiismeretesebb szolgálói.

Ismételt atyai jóindulatát kérve, ne tessék minket elhagyni.

Teljes tisztelettel.

Opatovce, 923, aug. 3.

Szimon Anna tanítónő

A választ nem ismerjük, de tudjuk: annak ellenére, hogy Szimon Anna a helyén maradhatott, a csehszlovák állampolgárságra még várnia kellett, akárcsak az apátújfalusi illetőségre. Bizonytalanságban élt, annak ellenére, hogy munkájával messzemenően meg voltak elégedve, a pályán szép eredményeket ért el, s politikailag is megbízhatónak tartották.

1924-ben a legfelsőbb iskolaügyi hatóság, a pozsonyi iskolaügyi minisztérium – *Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave* – levelét kapta meg az iskola. (69994/62246. sz.) Ebben a szlovák nyelvű leiratban a „*Nezodpovedná učebná*”-ról írnak, azaz a minisztérium kifogásolja, hogy az osztályterem túl kicsi: hosszúsága 10 m, szélessége 6 m; nem felel meg az előírásoknak, az egészségügyi követelményeknek, amennyiben ott 81 gyermek tanul. Azt javasolják, hogy Apátújfaluban épüljön egy községi népiskola is. S bár Szimon Anna 1926-ban (mint lejjebb látni fogjuk) azt írta, hogy az iskola megfelelő, 1928-ban (mint már egy másik fejezetben is említettük) mégis sor került az iskola bővítésére, korszerűsítésére.

Oktatástörténeti szempontból értékes adalék Szimon Anna következő, 1925-ös jelentése, melyben arról esik szó, milyen tankönyveket használtak akkor a falusi felekezeti iskolában, kik voltak azok szerzői, hol, mikor jelentek meg a tankönyvek:

„10/925

Opatovce, 16.2.1925

Az 1924–25. isk. évben a Szlovenszkói (Opatovce) népiskolánál használatban lévő tankönyvek jegyzéke:

– *Vallástan (Róm. Kath. Ketekizmus)* – dr. Palulus Ziska cenzor – Szent József Társulat, Bratislava

– *Olasókönyv (Šlabikár)* – VŠtánom školskom knihoklade Praha

– *Nyelvtan (Cvičebnica slovenského jazyka)* – Mikuláš Moyzeš – Lud. Remník, Prešov, 1921

– *Nyelvtan (Slovenská mluvnica)* – dr. Štefan Bezák – Bezák, Bratislava

– *Olasóköny (Magyar Olvasókönyv)* – Ružena Dávid – Kultúra, Bratislava, 1922

– *Számítan (Számítan, Mértan)* – P. Rudanec – Bratislava, 1922

– *Polg. Nevelés és Erk. (Polg. Nevelés és Erkölcsstan)* – Uher János – Praha, 1923

– *Történelem és alkotmánytan* – Ježo Márton – Ford.: Banni Tóth Pál – Prešov, 1923

– *Természettan (Természettan, Fizika és Kémia)* – Gallá Pál, Lukáč Károly – Ford.: Banni Tóth Pál – Prešov, 1923

– *Természetrajz* – Szivák József – Prešov, 1921.”

Mint említettük, 1926-os krónikájában Szimon Anna részletesen írt az iskoláról. Erre mi is hivatkoztunk már, de lássunk még néhány rövid adalékot!

„*A mostani iskola jó, egészséges állapotban van. Áll 1 tanteremből és mellékhelyiségekből, tanítói lak stb. [...] A tanulói könyvek száma: 11. A tanítói könyvek száma kötetek szerint: 27. Isk. segédeszközök száma: 76. [...] Az iskola igazgatótanítója Anna Szimonová, az államszegélyen kívül természetbeni járandósága is van, a kántori teendőkért. (Szimon A.: 47/926) [...] A tanítás egész napos és ismétlő tanfolyamos. [...] A szülők szíves örömmel járatják a gyermekeket, soha büntetni nem kell emiatt. [...] Az iskolát az egyház és az állami tanfelügyelő minden évben látogatja.*”

Érdekes hely- és iskolatörténeti adalékot találunk abban a levélben is, mely az iskolakörzetesítéssel kapcsolatos, s 1927-ben írta a szomszéd falu igazgatója. A tanfelügyelőséghez címzett, Újfalut is érintő iratban többek közt ezt olvassuk:

„*Tisztelettel kérem az alanti ügyben való hozzájárulást. Pálháza puszta parcellázás útján (önkéntes eladás) magyar családok birtokába jutott, kik más župákból telepedtek le. Így náluk van 8 mindennapi és 7 ismétlős tanköteles. Pálháza politikailag Opatov Nová Veshez tartozik, de az iskola 2,5 km. A nanincei iskola 1,5 km. Így a nevezettek szülei a közelebb eső nanincei iskolába óhajtják a gyermekeket járatni. Az Op. Nova Vesi iskola az átadást megadta; már az iskolájuk túlzusufaltsága miatt is. Kérem a nevezettek ide csatolásához az engedély szíves megadását. Teljes tisztelettel Gruber József igazgató.*”

1928-ban Haller Károly, az iskolaszék elnöke írt több hivatalos levelet a tanfelügyelőségnek. Ezek is megmaradtak a levéltárban. Néhányat közzéteszünk az alábbiakban, mert fontos adatokat tartalmaznak, elsősorban a pedagógusokról s az apátújfalusi iskoláról.

„454/928

Školský Inšpektorát!

A 2050/928 sz. leiratra tisztelettel jelentem, hogy az Opat. Novej Vsi iskolánál Szimon Anna helyettese Kalmár Mária okl. tanítónő.

Nanince, 1928. szept. 11.

Haller Kálmán”

„551/928

Tekintetes Školský Inšpektorát!

2851/928 számú megkeresés alapján tisztelettel küldöm betekintésre Árvai Valéria iratait. Nevezett f. hó 3-tól szerepel, mint helyettes Op. Nova Ves-en.

A XII. 1-től szóló további szabadságolás most van a f. hó 1-től kezdve [d]ő Egyházzhatóságnál, mihelyt leérkezik, az engedély számát és az orvosi bizonyítványt azonnal lesznek bátor betérjeszteni.

Nanince 928. XI. 17.

Haller Kálmán esp. pleb.”

(Erre a válasz: „Árva Valéria személyi okmányait megtekintés után megküldöm és tudomásul veszem, hogy Sz. A. végl. tanítónő helyettesítését f. hó 3-ától látja el. Šk. Inšpektor”)

„136/928

Tekintetes Školský Inšpektorát!

Tisztelettel jelentem, hogy Árvai Valéria op. nova vesi h. tanítónő rendes tanítónővé megválasztván, állását elhagyta. Az iskolaszék a szükséges lépéseket megtette a h. tanítónő alkalmazása iránt.

Nanince, 928. dec. 27.

Tisztelettel Haller Kálmán esp. pleb.”

„31/928

Tekintetes Školský Inšpektorát!

Tisztelettel jelentem, hogy Druga Anna op. Nova vesi h. tanítónő a mai napon állását elhagyta. Ha az állásra Tekintetes Tanfelügyelő Úr tudna valakit küldeni, hálásan fogadnánk. Az általunk ismerteket mi is felszólítjuk a helyettesítésre.

Nanince, 929. I. 15

Haller Kálmán”

Ugyanezen ügyben az iskola igazgatója is levelet küldött a tanfelügyelőnek:

„3/929

Školský Inšpektorát Šahy

Az iskolaszék jelentéséhez mellékelten én is jelentem, hogy Druga Anna helyettes tanítónő [olyó], h[ó]. 16-án eltávozott állásából, minden indító ok nélkül, és még hozzá tölem kéthavi előleget felvett, azon a címen, hogy február végéig marad, ellenkező esetben ő küld helyettest.

De minthogy manapság nehezen lehet hitelt adni, nagyon kérem Inšpektor Urat rezervben hozzánk köldeni, akár férfit, akár nőt. Vagy pedig kérek szépen címekeket. Szeptemberben egy állás is biztos, mert építeni fogunk.

Teljes tisztelettel

Anna Szimonová učitelka”

(A tanfelügyelő erre röviden így válaszolt: „21.I.1929 Én semmiféle állás nélküli tanerőről nem tudok. Tesék az állást pályázat útján betöltetni. Inšpektor.”)

S lássuk még Haller Kálmán 1928. évi, igen fontos jelentését!

„128/929 - ad 28/9/928

Tekintetes Školský Inšpektorát

A fenti szám alatt vett utasítás értelmében az Op. Nova Ves-i iskolaszék 1928. XI. 11-én tartott gyűlésén foglalkozott a II. tanterem megépítésének tervével s a II. tanerő szervezésével s ezeket határozatba is vette. Sajnos a biztos adóalap hiányában a költségek előteremtésének kérdése igen nagy nehézségbe ütközik. Nagy nehézségek árán csak most tudtunk egy biztos adóalapot találni t. i. a holdak szerinti megadóztatást. Most tudtuk a terveket és költségvetést is elkészíteni. Kérdés, hogy ez a terv is nem borul-e fel azon nehézségen, hogy a más vallásúak a hitközségi kivetés ellen fellebezéssel élnek. Ez esetben kénytelenek leszünk az 1927. évi 77. törv. alapján a községi pénztár útján a költségeket előteremteni. Az iskolaszék minden esetre úgy szeretné, ha a tanterem még a jövő tanév előtt megépülne. Ebbéli törekvésében tisztelettel kéri a Tekintetes Tanfelügyelő Úr szíves támogatását és útbaigazításait.

Nanince 929. III. 8.

Haller Kálmán

Esp. Pléb.”

„470/929

Tekintetes Školský Inšpektorát

Az op. nova vesi iskola fejlesztésére vonatkozó iratokat a harmadik visszaküldés után s a kívánt pótlások eszközlése mellett csatoltan azért küldöm ily megkésve, mivel be akartuk várni az iskolaépítés megkezdését. Most, hogy az építés annyira előrehaladt, hogy az új tanterem az őszi folyamán - talán már e héten - tető alá kerül, vagyok bátor az iratokat tisztelettel betérjeszteni, s igen kérem Tekintetes Inšpektor Urat, szíveskedjék oda hatni, hogy a kérvény mielőbb kedvezően elintéztessék, mert annak kedvező elintézése után az iskolaszék szeretné kérelmezni a II. tanerő betöltésére vonatkozó engedélyt is, még mielőtt a II. tanterem teljesen készen állana, mert a sok gyermeket a félnapos tanítás mellett is igen terhes egy tanerőnek tanítani....

Nanince, 929. XI. 4.”

Az 1933-ban kiadott, *Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja* című kiadványban az alábbiakat közlik az itteni oktatási intézményről:

„- *Opatová Nová Ves - Apátújfalu*
- iskola: római katolikus
- létszám: 43
- akció: az iskolában működő tejkiosztó, levesosztó, felruházási vagy egyéb akció
- tanítók: *Koháry Margit, Szimon Anna igazgató - tanfolyamokat tart, a község könyvtárosa.*”

Az 1938-as visszacsatolást követően a római katolikus elemi iskola igazgatója Szimon Anna, tanítója Koháry Margit volt.

Az 1940-es Canonica Visitatióban a lukanényei plébániához tartozó filiák iskoláiról ez olvasható:

„1940-ben Lukanényén háromosztályos római katolikus iskolában folyt a tanítás 44, 69, illetve 43 gyerekekkel. **Pataky László és Uherezky Mária** tanított itt ekkor. Leszenyén **Kerekes László** 67 gyermeket oktatott. Apátújfalu kétosztályos iskolájában 47 és 48 gyerek tanult **Koháry Mária és Egervári Elvira** (1940-től) keze alatt. **Egervári Elvira** előtt **Szimon Anna** tanított a faluban. *Ipolyharasztian 27, Bátorfaluban 66 diák volt.*” (Lib, 1053) A tanítói könyvtárban Újfaluban ekkor 155, a diákkönyvtárban 173 kötet volt.

Az 1940-es években több tanító is megfordulhatott Apátújfaluban. A lukanényei plébániahivatal irattárában akadtam **Érdy Sándor** kántortanító 1942-ben keltezett kérvényére, melyet a „*Tekintetes Római Katolikus Iskolaszéknek*” írt Apátújfaluba. A levél így szól:

„Alulírott ezennel alázatos kéréssel fordulok a *Tekintetes Iskolaszék*hez, hogy számomra 1942. évi szeptember hó 15-től 1942. évi szeptember hó 22-ig nyolc napi szabadságot engedélyezni sziveskedjék.

Kérésemet azzal indokolom, hogy a bajtai róm. kat. iskolaszék megválasztott a bajtai I. számú kántortanítói állásra. Bár az egyházi jóváhagyás még nem történt meg, szeretném a bajtai állást már most elfoglalni, mivel a javadalmazás az állás elfoglalásának időpontjától számít.

Kérésemet ismételve vagyok a *Tekintetes Iskolaszék* kész híve.

Bajta 1942. szept. 14.

Érdy Sándor kántortanító.”

1945 után a faluban megszűnt a felekezeti iskola és a magyar nyelvű oktatás. Az utóbbi az 1950-es évek elején indult újra, majd később, mint erről több helyen is szólunk, 1979-ben megszűnt, utolsó tanítója Pöhlös Miklós volt. Ma a faluban csak szlovák tannyelvű alsótagozatos iskola működik. Az itteni gyerekek közül azonban még többen látogatják a szomszédos Lukanénye magyar iskoláját.

A második világháború végéig terjedő időszakra vonatkozó dokumentumok

Apátújfalu első csehszlovák köztársaságbeli életét jól dokumentálják a fentebb bemutatott képviselőtestületi jegyzőkönyvek és Szimon Anna krónikája. A járási levéltárban őrzött iratokból is bemutattuk már az iskolaüggyel kapcsolatosakat. Ebben az időszakban került sor bizonyos földterületek kisajátítására, a belső telepítésekre (Pálháza), az egyes birtokrészek bérbeadására stb. A *Nagykürtösi Állami Levéltár*ban őrzik az *Ipolysági Járásbírószág* ama határozatát⁷, amely **Kocziánné Dezsider Ilona** Apátújfalu és Bátorfalú kataszterében található nagyobb földbirtokának a szétosztását rögzíti. A kiterjedt birtokrészből kb. 15 hektárt hagytak meg a tulajdonosnak, a többi elosztását 26 adásvételi szerződés dokumentálja. A határozat közli az új tulajdonosok nevét, lakhelyét, a parcellák számát és nagyságát, valamint azok vásárlási árát. Általában 1-2 hektárnyi területet vásárolhatott egy-egy család, személy, de akadt, aki nagyobb földterülethez is jutott. S hogy kik jutottak új tulajdonhoz? Csupán kivonatosan közlünk néhányat, felvillantva valamit Apátújfalu akkori névanyagából is, s megemlítve egy-két házastársat: **Zöllei József és Jergyik Rozália, Zöllei János és Pásztor Zsuzsanna, Szegedi János és Litavsky Mária, Szabó József és Bakos Rozália, Szabó István, Surányi Henrik, Siket József és Hegedűs Verona, Petrovics József és Básti Rozália, Péter János Gurázs, Péter Imre, Péter Endre és Péter Mária, Molnár József, Molnár Rozália, Litavski István és Kapusza Mária, Kosík János és Szandai Erzsébet, Kosík Sándor és Szabó Ilona, Kosík József és Siket Mária, Kapusza István és Siket Verona, Húšťava Imre és Péter Erzsébet, Hegedűs István, Hecsey József és Siket Verona, Hegedűs Pál, Híves Pál, Beviz János és Hajnár Anna.**

Megtalálható a levéltárban Apátújfalu község részletes osztálykivonata is⁸, melyet 1944-ben készítettek Budapesten. A dokumentumból megtudjuk, milyen művelési ágak léteztek akkor a faluban, mennyi volt az aranykorona értékük, a „*tiszta jövedelmi fokozat*”-nak megfelelően. Általában 8 jövedelmi fokozatot különböztettek meg. A szántóföldeket hét fokozatba sorolták: az elsőbe tartozók 18, a másodikba 14, a harmadikba 11 aranykoronaértéket képviseltek. Ezek tehát elég jó minőségűek lehettek. Nem volt rossz az öt kategóriába tartozó kertek aranykoronaértéke sem, de jó minőségűek voltak a rétek is, melyeknél az első osztályúak tiszta jövedelme 24 aranykoronát tett ki. A szőlőknél négy kategóriát különböztettek meg, a legelőknél pedig hatot. Az erdők nem képviseltek kiemelt értéket, legtöbb kategóriában alig érték el az egy aranykoronát.

Több rendőrségi iratot is őriz a levéltár. Ezek egy része cseh nyelven íródott. Ilyen az 1935. október 20-iki keltezésű jelentés⁹ is, melyet a szlovákgyarmati rendőrőrs továbbított feletteseinek. A levélhez mellékeltek a körzetből a politikailag megbízhatatlan személyek adatait, s közölték azt is, mi volt az oka megbízhatatlanságuknak. Apátúj-

faluból a listán találjuk Rimóczi Sándor (1906) és Rimóczi István (1897) földműveseket. Az előbbi az 1923/50. számú törvény 14. paragrafusa elleni vétség miatt jelentették fel, az utóbbit pedig azért, mert 1930-ban részt vett a budapesti Szent Imre-ünnepségeken. Csak megjegyezzük, hogy a listán szerepel a falu nagybirtokosasszonya, a lukanényei **Majthényiné** (1895) is, aki megengedte, hogy gyermekei saját házában, az ő jelenlétében a magyar himnuszt énekeljék. De ott van a megbízhatatlanok közt a falu körjegyzője, Tornyos József is, aki elnézte, hogy gyermekei magyar állampolgárságot kérjenek.

Dokumentumok a „felszabadulástól” a deportálásokig és a kitelepítésekig

A szlovákiai magyarságnak, így Apátújfalu legtöbb lakójának sem jelentett a világháború befejezése, a „felszabadulás” igazi nyugalmat, fellélegzést. Hisz a háborúban elesett apátújfalusiak okozta fájdalom már magában is nagy szomorúságot jelentett. Ezt, természetesen, tetőzte a hadi özvegyek és az árvák, a rokkantak és a károsultak nehéz sorsa. S akkor még nem beszéltünk az anyanyelvüktől megfosztott emberek megalázó helyzetéről: a magyar iskola bezárásáról, az erőszakos reszlovakizációról, a deportálásokról és az áttelepítésre kijelölteknek szóló „fehér lapok” kiosztásáról. Mindezt részben és töredekesen a levéltárban őrzött anyag is tükrözi. Ezekből a dokumentumokból villantunk fel az alábbiakban néhányat: különféle összeírásokat, jelentéseket, rendeleteket, jegyzőkönyveket stb. Az anyagot az egyéb források összefüggésében tekintjük át.

A háborúk mindig megtizedelték a falvak férfilakosságát. Az apátújfalusiak közül a lakosság számarányához mérten mindkét XX. századi nagy vérontás sok áldozatot követelt. A templomkertben álló világháborús emlékü két tábláján 34 név olvasható. Az első világháborúnak az alábbi 14 apátújfalusi lett hős áldozata: **Siket József, Siket József, Hegedűs János, Hegedűs András, Rimóczi Imre, Rimóczi József, Rimóczi Bertalan, Jergyik István, Kosik János, Kosik Sándor, Tolnai Mihály, Ambrózi János, Káger Rezső, Siket István**. Mára a Tolnai, Ambrózi, Káger név is eltűnt a falu lakónyilvántartójából.

A második világháborúban – az emléktábla szerint – 20 itteni katona esett el. Nevüket a márványtábláról másoljuk ide: **Siket György, Gergay László, Zöllei József, Zöllei János, Siket József, Péter István, Lipták István, Hustyava István, Rimóczi János, Hecsei István, Opánszki János, Babolcsa József, Petényi Károly, Karczag Ferenc, Beviz János, Franko József, Molnár József, Pohánka János, Petrovics József, Bartos Béla**.

A háború apátújfalusi áldozatai közül néhányan a ballassagyarmati 23./II. gyalogzászlóalj katonáiként indultak a frontra. Az egység történetét feldolgozó **Gere József Békében, háborúban** című könyvében, a *Veszteségek* cím alatt összeállított listán találjuk például **Lipták István** címzetes őrzetetőt, aki Péter Mária gyermekeként született

1920-ban, s 1943 januárjában nyilvánították eltűntnek. Ugyancsak eltűntnek nyilvánították 1943 januárjában **Ecsen Rozália** 1920-ban született gyermekét, **Szabó József** honvédet és **Jombik Mária** 1917-ben született fiát, **Bartos József** tartalékos honvédet.¹⁰ Az utóbbi kettő neve hiányzik az emléktábláról. Ha tehát velük is számolunk, akkor a háborúk áldozatainak száma 36-ra emelkedik.

Voltak apátújfalusi áldozatai a második világháború alatti zsidóüldözésnek, koncentrációs táboroknak is. Az 1941-es népszámlálás szerint Apátújfalu 723 lakosából 11-en voltak izraeliták. Többüket megkínózták, elhurcolták eme időszak utolsó éveiben. Négy áldozatot, a Kohn család tagjait azonosították eddig. Közülük **Kohn Gábor** 1942-ben még 600 négyszögöl szőlőt is birtokolt a faluban. Az 1944. évi itteni áldozatok az alábbi személyek voltak: **Kohn Gábor** (59 éves), **Kohn Gáborné Reiner Gizella** (50 éves), **Kohn Lajosné Fischer Jolán** (48 éves), **Kohn Veronika** (Kohn Gábor és Reiner Gizella lánya – 15 éves).¹¹

A nagykürtösi levéltárban megtalálható az az összeírás, amely 1945. szeptember 15-én készült az apátújfalusi hivatalban. A Rimóczi András „*kormánykomiszár*” kézjegyével ellátott dokumentum a háborús özvegyek és árvák nevét, életkorát, valamint elesett hozzátartozójuk nevét tartalmazza. A károsult személyek (özvegyek, árvák, öreg szülők) száma 71. Érdemes az említett listán és az emlékművön feltüntetett elesett hősök, eltűnt katonák számát összevetni. Mint fentebb említettük, ha a háborús emlékművön olvasható nevekhez hozzáadjuk az általunk felfedezett két további eltűnt katona nevét, akkor 22 apátújfalusi áldozat nevével kell számolnunk. Közülük az említett lajtsromban nem találjuk az alábbiak nevét: Zöllei János, Rimóczi János, Opánszki János, Babolcsa József, Beviz János, Molnár József és Bartos Béla. A jegyzékben ennek ellenére 32 apátújfalusi tűntetnek úgy fel, mint akik a második világháborúban estek el, vagy tűntek el. Közük említik például az alábbiakat: **Kosik József, Huštava József, Bartoš József, Kapusta János, Dinka János, Hegedűs József, Babka Pál, Rimóczi László, Hustyava József, Huštava István, Szabó István, Hegedűs János, Szabó László, Kuřka Ferenc, Pintér János, Chládek István, Péter József, Péter György, Kovács Sándor**. Lehet, hogy ők „csak” hadifogságban voltak, nem kaptak róluk értesítést, s ezért szerepeltették őket az eltűntek vagy az elesettek közt?

Összeírták a háború után a falusi gazdák állatait is. Ez a lista szintén megvan a levéltárban. Ha összevetjük az 1944 eleji állatállomány számát a háborút követő időszakéval, jól érzékelhető az a csökkenés, illetve veszteség, amely a frontátvonulás alatt állt be a háztartásokban. Felsorolásunkban a zárójelben lévő első szám a háború előtti, a második a háború utáni állapotra utal, a harmadik pedig a csökkenést mutatja. Az alábbi háziállatfajtaokról van szó:

Lovak: két éves korig (35/21/14), két évnél idősebbek (56/39/17), ebből tenyészkanca (37/27/10); szarvasmarhák: másfél évnél idősebb igásőrkör (92/72/20), tinó (85/

34/51), tehén és két évnél idősebb üsző (250/132/118), üsző két éves korig (269/79/190), bikaborjú (4/2/2); sertések: 6 hónaposnál idősebb anyakoca (136/49/87), anyakoca 6 hónapos korig (183/101/82), tenyészkoca (2/1/1), hizlalt sertés 50 kg-ig (195/41/157), 50 kg-on felül (179/21/158); juhok: anyajuh és jerkejuh (62/11/51), kisbárány (25/6/19), ezévi bárány (36/10/26); kecske /12/-/12/; apróállatok: tyúk (2865/438/2427), liba (1510/450/1160), kacska (623/269/354), nyúl (823/105/718), méhek /kaptár/ (98/21/77).

Ügyszintén összeírták a lakosságot életkor és egyéb szempontok szerint. A faluban ekkor (a háború után) 692 lakos élt, 31-gyel kevesebb, mint a visszacsatolás (1938) után. A lakosság életkor szerinti összetétele így oszlott meg: 14 éves korig 227, 15-től 60 éves korig 164 férfi és 219 nő, 60 évnél idősebb 78, munkaképtelen 4.

1945-től az illetékes községi szerv üléseinek jegyzőkönyveit szlovákul vezették. A kormány meghatalmazott **Molnár József** volt, bizottságának tagjai pedig Grossschmidt József, Tóth József, Rimóczi Pál és Maxmilian Fojtik. 1945. május 28-iki ülésükön felállítottak néhány szakbizottságot. Az építési bizottságnak Lőrinc János ács lett az elnöke, tagjai pedig Rimóczi Pál ács és Hecsei József. A gazdasági bizottságot Rimóczi András földműves irányította. Segítői voltak Básti Mihály, Kapusztai István és Zöllei János földműves. Foglalkoztak továbbá ülésükön a földreform végrehajtásával, a szegény zsellérek földhözjuttatásával, a legelők biztosításával stb. A legelőket a lakosok szarvasmarhájának részére Majthényi László *Somos* nevű dűlőben elterülő birtokrészének felosztásával vélték biztosítani. Sertéslegelőnek Fischer Ármin *Illési* birtokát jelölték ki. Erdőtulajdonhoz a Zichy uradalom zahorai *Ötödrészében* juttatták az apátújfalusiakat. Összesen 100 katasztrális holdat terveztek szétosztani. A testület ugyanezen ülésén javasolta, hogy Bátorfaluban, a körjegyzőség helyén alakítsák meg a helyi nemzeti bizottságok közös hivatalát, s ezt Fojtik jegyző vezesse. Mint a jegyzőkönyvben olvassuk, Fojtik 1922–1938 közt vezette a jegyzői hivatalt; becsületes, dolgos embernek ismerték őt, politikailag aktív volt: „*a demokratikus Csehszlovákia hivatalos ideológiájának szellemében végezte tevékenységét*”, amiért 1938 után el is bocsátották őt. Turapolyán volt kénytelen dolgozni, mert a „*magyar urak csehszlovák érzelműnek*” tartották.

Az 1945. augusztus 15-iki közigazgatási tanácsi jegyzőkönyvben Rimóczi András nevét írják kormány megbízottként. A saját kezű aláírást viszont ilyen formában találjuk: **István József Rimóczi**. Az ülésen felolvassák a járási nemzeti bizottság körlevelét, mely a *Szlovák Nemzeti Tanács Belügyi Hivatalának* egyik rendeletére hívja fel a figyelmet. Eszerint minden faluban meg kell alakítani egy szűkebb körű bizottságot olyan céllal, hogy megvizsgálhassák a politikai és nemzetiségi megbízhatósággal kapcsolatos kérelmeket. A határozatok közt pedig azt olvassuk, hogy a község tisztességesen megünnepli augusztus 29-ét, mint a „*szlovák felkelés*” évfordulóját.

Az 1946-os dokumentumok közt találjuk annak az hűségnyilatkozatnak, illetve eskütételnek a magyar nyelvű

szövegét, melyet Apátújfalun elöljáróinak kellett letenniük és aláírásukkal igazolniuk. A szöveg így hangzik:

„*Én...fogadom becsületesemre és lelkiismeretemre, hogy mindig hű maradok a Csehszlovák Köztársasághoz, az Ő népéhez és az Ő demokratikus rendjéhez. Az összes törvényt be fogom tartani, és kötelességemet, mint községi bizottsági tag, a legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint fogom teljesíteni. Alkalmazkodni fogok a járási Nádorúny vjbor határozataihoz és a Szlovák Nemzeti Tanács határozataihoz. Összes ténykedésemben csak az állam és a nép érdekét fogom tekinteni.*”¹²

Az esküt a következő személyek írták alá (a neveket az aláírásnak megfelelően közöljük): **Ondrej Rimóczi, Jozef Molnár, József tot Rimóci, Jozef Grossschmid, Jozef Kosik, Michal Básti, Štefan Rimóczi, Jozef Siket, Ján Básti, József Siket**.

Az 1947. május 13-iki ülésen a költségvetés volt a téma. Jelen voltak: Rimóczi András, a helyi nemzeti bizottság elnöke, Mamilian Fojtik, annak titkára, valamint a többi tanácsstag: Košik József, Grossschmidt József, Rimoci István, Molnár József, Básti Mihály, Rimoci Antal és Básti János. Az idézett nevek írásmódjából is látható az a következtetés, amely ilyen értelemben a kort jellemezte. Különösen a magyar vagy német eredetű neveket igyekeztek eltorzítani: a **Rimóci**t **Rimocira**, a **Grossschmidt**et **Grosschmidt**re, a **Básti**t **Bástira** stb. A jegyzőkönyvben egyébként azt is rögzítik, hogy a háború alatt tönkrement a falu tűzoltószertára és hullaháza. A költségvetésben ezért az előbbi rendbetételére 60 000 koronát, az utóbbiéra pedig 15 000 koronát biztosítottak.

1947. július 15-én a község tulajdonában lévő földek bérbeadását rögzítették. A négy katasztrális holdat kitevő rétet a *Nagyréti* dűlőben évi 4 848 koronáért Molnár József vette bérbe. Az *Apáti rétek* dűlőben másfél holdat 1 090 korona ellenében Rimóczi Mihály használt. A *Tábla* dűlőben Péter Imre bérelt évi 1 227 koronáért 2 kh szántót. A *Csigáiban* 800 négyszögölnyi legelőt Hajnár András kapott meg 275 korona bérleti díjért.

Az 1947-es deportálások ezt a vidéket sem kerültk el. Különösen sok embert telepítettek ki a falu plébániaközségéből, Lukanényéről. Amikor 1947. január 21-én a plébánosnak, **Bús József**nek is távoznia kellett, adatközlőim szerint (**Zölleiné Tóth Rozália**, 1943; **Molnárné Rimóczi Jolán**, 1935) az apátújfalusi **Jergyk Imre** és felesége, **Mária** is vele mentek. Csatánál azonban a plébánosnal együtt leugrottak a lassuló vonatról, és Magyarországra szöktek. **Vadkerty Katalin** *A deportálások* c. könyvében olvassuk, hogy az Ipolyságról indult január 14-iki transzportban apátújfalusiak is voltak. A január 21-iki IX. transzporttal (45 család, 123 személy, 8 gyermek) szintén szállítottak apátújfalusi lakosokat, leszenyeiekkal és zsélyiekkal együtt. A célállomás a Plzeni járás települése, Přeštice volt.¹³ A terv szerint Apátújfalun 27 gazdasági egységből kellett volna kitelepíteni 25 öt és húsz hold közötti földdel rendelkező gazdát, illetve 2 ötven hold feletti földbirtokost. Birtokuk összesen 327 holdra rúgott. Tudjuk azonban, hogy a volt Kékkői

járásban 10 349-en jelentkeztek reszlovakizációra. Ez a lakosság 93,9 százalékát tette ki.¹⁴ A kitelepítéseket ezért később leállították. A lakosságcsere sem volt oly mérvű, mint más tájakon. Ahogyan **Popély Árpád** is írja: „A lakosságcsereától, az Ipolyságot körülvevő települések kivételével, nagyrészt megkímélték az Ipoly mentét.”¹⁵ A belső telepítés azonban Apátújfalut is érintette: Ksinárról 12 családot, Horné Príbelcéről négyet telepítettek ide. Az apátújfalusi kitelepítendőknél kijelölt magyarországi helyek közt (1947. december 10.) szerepelt Nagylóc, Patvcarc, Hugyag és Ipolyszög. Nagykovácsiba Apátújfaluból egy „fehérlapost” telepítettek ki mindössze.

A Nagykürtösi Járási Levéltárban található egy 1948-ban összeállított lista¹⁶, melyen azok az apátújfalusi fehérlaposok szerepelnek, akik ki voltak jelölve a Magyarországra való kitelepítésre. A jegyzékben 45 család 187 tagja szerepel. Ha mindez így realizálódott volna, a falut szinte meg kellett volna harmadolni. A kitoloncolandók közt szerepeltek a következő családok: **Bojtos, Bevíz, Rimóczi, Kosík, Molnár, Jergyik, Hecsei, Péter, Siket, Szegedi, Schmidt, Tóth, Zöllei, Básti, Szabó, Nászali, Hegedús, Kapusztá, Karczag, Varga.**

JEGYZETEK

¹ Palugyay

² Palugyay 38.

³ Palugyay 41.

⁴ Komlóssy

⁵ Nógrádi-Honti Ellenzék 1897. 5. 13.

⁶ Szimon Anna: Apátújfalu krónikája. 1926:47/926

⁷ KMÚ-MK.Op.N.V. č. 3298/927

⁸ KMÚ-Modr.K. KÚ O.N.V.

⁹ PÚ-MK-170/1935. Prez.

¹⁰ Gere 2000:282–300.

¹¹ www.nogradhistoria.org/view/1939/H

¹² 8/1946/Prez.

¹³ 1996:130, 132

¹⁴ Vadkerty 1993.71.

¹⁵ http://www.foruminst.sk

¹⁶ 66/1948/prez.

IRODALOM

Gere József

2000: Békeben, háborúban. A balassagyarmati 23/II. gyalogzászlóalj története 1939-45. Balassagyarmat

Komlóssy Ferenc

1896: Az Esztergom Főegyházmegyei római katolikus iskolák története. Budapest

Palugyay Imre

1855: Békés-Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leírása. Pest

Vadkerty Katalin

1993: A reszlovakizáció. Pozsony

Fischer Ernő: Golgota. Olaj, 1990, 95x120 cm (magántulajdon)

Kiss László

Palócföld orvosai 28.

„Tettekkel írá élete történetét” – Maurer Artur (1844–1907)

1907. október 27-én a *Rozsnyói Híradó* 43. száma gyászkeretes címoldallal jelent meg. A 30. évfolyamát jegyző hetilap alapítóját és három évtizeden keresztül egyik legszorgalmasabb íróját, szerkesztőjét, **Maurer Artur** doktort búcsúztatta. „Míg élt, tettekkel írá élete történetét” – szögezi le a nekrológ, magát meg nem nevező, „r” szignójú írója – majd így összegzi az elhunyt érdemeit: „Sokat tanult, sokat látott és sokat tapasztalt ember vala ő. Gazdag ember volt: de nem közönséges értelemben... Egyéniség volt”. A nekrológ a szokványos óhajjal / sóhajjal zárul: „Itt maradt a Maurer Arthur (!) dr. szellemének sok alkotása is közöttünk s itt marad az ő jó emlékezete is...”.

Nos, e jó emlékezet mindenképpen felújításra, frissítésre szorul, hiszen sem a *Magyar Életrajzi Lexikon*, sem a szlovák életrajzi szótár (*Slovenský biografický slovník*) nem szentelt önálló szócikket Maurernek. Sajnos, a szűkebb „szakma”, a medicina is mostohán bánt egykori jeles képviselőjével. Sem a 2004-ben, **Kapronczay Károly** összeállításában Budapesten megjelent *Magyar orvoséletrajzi lexikon*, sem a *Magyar Tudománytörténeti Intézet* (Piliscsaba) által 1998-ban kiadott *Magyar írók orvosai és a magyar orvosírók* – szerzője **Szállási Árpád** – kötete nem foglalkozik Maurer munkásságával. Kiseb az adóssága a szűkebb pátriának, Gömörországnak. A még Maurer életében megjelent vármegyei monográfia *Irodalom, tudomány, művészet* fejezetében **K.M.**, azaz **Komoróczy Miklós** méltatta Maurer irodalmi munkásságát.¹ Közel száz évvel később, **Tököly Gábor** *Kicsoda Rozsnyón* című kötete – igaz, néhány apró pontatlansággal – hozta vissza a gömöriek emlékezetébe egykori híres orvosukat.²

Maurer Artur 1844 júniusában született Szepesremetén³, egy 2 143 lakosú (1828-ban; 2005-ben már csak 1 691) többnyire németek lakta, egykori bányavároskában.⁴ A már említett nekrológ „életrajzi adatai” szerint atyja, **Maurer György** Szikszón vármegyei orvos volt s „háza gyülekező helye volt Abauj megye előkelő családjainak”. Ezt az adatot a „rég magyar orvosdoktori értekezésekkel” foglalkozó kötetből így egészíthetjük ki. Az evangélikus hitvallású, a szepességi Hunfalván (Hunsdorf, ma: Huncovce) valószínűleg 1807-ben született **Maurer György János** 1835-ben Pesten szerzett orvosi oklevelet, a „havi vérzésről” írt latin nyelvű disszertációja megvédése után.⁵ **Dörnyei** szerint Maurer gyakorló orvos volt Szikszón és 1859 után nincs több adatunk róla. A kis Artur édesanyját – aki **Matavovszky**-lány volt – már négy éves korában elvesztette. A két félárva – **Arturt** és **Gusztáv** nevű testvérét – „az egész környék gentry-asszonyai dédelgették”.

Artur középiskoláit az országos hírvű, 1667-től működő eperjesi (ma: Prešov) evangélikus kollégiumban, majd a rozsnyói evangélikus főgimnáziumban végezte. Ebben az intézményben tette le az érettségi vizsgát 1862-ben.

Ezt követően a pesti orvosi kar hallgatója. Valószínű, hogy ekkor már atyja nem élt, mert a már idézett nekrológ szerint „fenntartásáról nagyrészt önmaga gondoskodott”. Az 1866-os porosz-osztrák háborúból hazatérők újra behurcolták az 1831 óta rettegett kolerát a fővárosba. A kolerás betegek elkülönítésére, ápolására – gyógyításról még az időben nemigen beszélhetünk – az Üllői úton „baraque”-okat létesítettek. Ilyen barakk-kórházban dolgozott a medikus Maurer is.

Medikus éve alatt „vezérszerepet vitt az ifjúság mozgalmában”. Jó másfél évtized múltán „utazási naplójában” maga is megemlékezik erről. „A trapezunti karantén-orvos táncestélyén még azt az udvariatlanságot is el kellett követnem, hogy éveken át pesti Europa és Redout zártkörű bálók füzértánc érdemdús rendezője lettemre nem táncoltam...”⁶ Egyik alapítója volt a pesti „korcsolya-egyletnek”. Azon kevés medikus közé tartozott, akik azzal büszkélkedhettek, hogy kétszer is járt „a királynál”. Mint „az ifjúság négyes bizottságának tagja” az 1867-ben magyar királlyá koronázott **Ferenc József** császárt „köszöntötte”, majd később, mint „a medikusbál bizottságának elnöke” **Erzsébet** királynét, a már akkor közkedvelt „Sisit”, az Európa-szállóban tartott báljukra hívta meg. Nagy kár – s ezt még többször elmondhatnánk majd – hogy Maurer e „tetteiről” nem írta meg emlékiratait...

Orvosi tanulmányait **Hőgyes Endre Milleniumi emlékkönyvének** tanúsága szerint⁷ az 1869/70. tanévben fejezte be. Erre valószínűleg a tanév elején kerülhetett sor, hiszen a fentebb említett utazási naplója szerint 1869 végén már Konstantinápolyban volt: „1869 évi november hó végén adták kezembe a fermán⁸ a török hadügyminisiteriumnál, azon utasítással, hogy az ázsiai Örményország fővárosában fekvő ezredemhez menendő... Trebisond török csavargózt, utam egy részére igénybe vehetem”⁹. Előbb azonban, 1868-ban *Rókusiász* címen adott ki egy kis füzetet, mely „humorisztikus megörökítése a budapesti Rókus-kórház 1868. évi orvos, gyógyszerész- és hivatalnoki személyzetének”¹⁰.

Alig töltötte be 25. életévét, friss diplomásként, hosszabb orvosi gyakorlat nélkül vágott bele tehát élete egyik nagy „tettebe”, melyről a nekrológ csak ennyit ír: „1869-ben a kormány kiküldötte Törökországba, Erzerumba, ahol mint törzs-orvos szerepelt és mint a szultán kedvelt embere, többször személyes vendége volt”. Sajnos, maga Maurer sem ír az előzményekről, indítékairól. Így kénytelenek vagyunk a korabeli hírek mozaikjaiból rekonstruálni ezen „kiküldetés” történetét.

A magyarok szemében egykor rettegett török az 1860-as évekre baráttá szelídült. Ehhez hozzájárult a törökök „vendégszeretete” – előbb a kuruc **II. Rákóczi Ferenc**, majd a 48-as **Kossuth Lajos** és honvédei befoga-

dása Törökországba –, illetve az egykori török birodalom megrokkánása, sorvadása. Bár az ősi ellenség, az orosz birodalom a krími háborút elvesztette, a nemzetközi (angol, francia) segítséggel kiharcolt török győzelem csak „pirhuszi”: a nagyhatalmak ugyan garantálják Törökország függetlenségét, ám a Fekete-tenger semlegességének kimondásával a török sem közlekedtetet hadihajókat e tengeren. 1861-től **Abdul Aziz/Abdulazisz** ül a török trónon, akit majd **Vámbéry Ármin** az utódja, **II. Abdul Hamid/Abdulhamid** trónralépése után „a törökök örült fejedelmei” közé sorol – fényűző, költekező életmódja miatt.¹¹ E fényűzés része volt a szultán 1867-ben Párizsban tett látogatása, melynek során Bécsben is megállt. A Ferenc Józsefnél tapasztalt vendéglátást 1869-ben viszonzozhatta, amikor az osztrák császár és magyar király november 17-én részt vett a Szezei-csatorna megnyitási ünnepségén. Ugyanis, útban Szuezi felé a király megállt Konstantinápolyban (a mai Isztambulban), ahol vendéglátója, a szultán négy „corvinával”¹² ajándékozta meg őt.

E jó kapcsolatok egyik vetülete volt az a tény, hogy a törökök az Osztrák–Magyar Monarchiából toboroztak orvosokat hadseregük számára. Valószínű, hogy e felhívás kapcsán kerül Maurer is előbb a török fővárosba – az oda vezető útról a *Budapestről Konstantinápolyba* című írásában számolt be – majd a szultáni megbízólevéllel a poggyászában az anatóliai (kis-ázsiai) Erzerumba, mai nevén: Erzurumba. Amíg a magyar és török főváros közti út már meglehetősen „kényelmesnek” és „bejártnak” bizonyult, útjának második szakaszáról sok minden elmondható – e két jelző kivételével. Maurer egy évtized múltán, az általa alapított és szerkesztett *Rozsnyói Híradó* hasábjain tette közzé a ma is olvasmányos, izgalmas útleírást. Doktorunk egyike volt azon kevés magyarnak, aki nemcsak eljutott a török birodalom kis-ázsiai, anatóliai részébe, hanem útjáról „utazási naplót” is adott közzé. A „kevesek” közül mindenképpen említenünk kell Vámbéry Ármin (1832–1913), aki 1862 májusában közép-ázsiai „vándorlásai” bevezetőjeként tette meg a Trapezunt és Erzerum közti utat. Útjáról 1864 végén *Dervisruhában Közép-Ázsián át*, majd 1867-ben *Vándorlásaim és élményeim Perzsiában* címmel jelentetett meg útleírást – az előbbi angol, az utóbbi német nyelven is megjelent.¹³ Nem tudjuk, olvasta-e Maurer e könyveket – útirajzában nem említi őket, sem Vámbéry nevét. Kétségtelen, hogy Maurer lényegesen rövidebb útirajza nem mérhető össze a Vámbéry-kötetekkel, ennek ellenére a Maurer címszót joggal hiányoljuk az 1993-ban, **Balázs Dénes** szerkesztésében megjelent *Magyar utazók lexikonában*. A Gömörország adósságot törleszt és kultúrmissziót hajt végre – s nem csak „az északi magyar peremvidék” számára, amikor e számban közreadja a ma már szinte hozzáférhetetlen *Utazási napló Konstantinápolyból Erzerumba* című Maurer-írást.

Sajnos, úgy tűnik, hogy az említett útirajz utolsó mondatában tett ígéret – „*Ami a népeknek s az itteni viszonyoknak részletesebb ismertetését, – ami továbbá a vidék számos érdekességeit illeti... arról más alka-*

lommal” – csak ígéret maradt. Sem bibliográfiáink, sem a nekrológok nem tesznek említést az ígért folytatás megjelenéséről. Kicsi a valószínűsége annak, hogy esetleg kéziratként kallódik valahol... Talán a bécsi *Hadtörténeti Levéltárban* és/vagy a korabeli hadügyminisztérium iratai közt választ találnánk arra is, mit is „tett” tulajdonképpen Maurer e barátságatlan, Kis-Ázsia Szibériájának nevezett rendkívül hideg vidéken, mi volt a konkrét katonai/orvosi feladata és e „kiküldetése” miért tartott csak aránylag rövid ideig? Hiszen a szinte vele egy időben, 1868-ban török katonai szolgálatba lépett doktor **Herczeghy Mór** (1815–1884) fényes karriert futott be – többek közt az egyiptomi török hadsereg főbészé volt – és csak súlyos sérülését követően szerelt le 1876-ban.¹⁴ Persze, akadt olyan is, pl. Maurer földije, az Eperjesen (Prešov) született **Tarczay (Goldbecher) Kálmán** (1845–1912), aki egészségét féltve, 1871 augusztusában felmondta a török féllel kötött szerződését.¹⁵

Nem tudjuk tehát, mikor és miért fejeződött be Maurer törökországi működése. Nekrológja is meglehetősen pontatlanul fogalmaz: „*Visszajövet a budapesti Rókus-kórház orvosa volt két éven át. Innen kapott meghívást Kassára törvényszéki orvosnak*”. A Kassa orvosi történetét közreadó **Molnár Béla** tud Maurerről – ezt írja róla: „*Maurer Arthur, Abaúj megye tiszteletbeli tisztifőorvosa, kassai járásorvos, a Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet választmányi tagja, 1872–73-ban itt volt, azután Rozsnyóra költözött*”¹⁶. A nekrológ azon adatát tehát, hogy érdemei vannak az ottani *Felvidéki Múzeum* megalakításában és fejlődésében, módosítanunk kell! Maurer az 1872. október 27-én alakuló *Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet* alapításában vehetett részt, amely Egylet az összegyűjtött anyagból majd 1876-ban nyitja meg a Bocskay-ház 12 tágas termében a *Felsőmagyarországi Múzeumot*.¹⁷

Kassához fűződik Maurer egy másik fontos „tette” is: 1873-ban itt vezeti oltár elé **Schlosser Károly** rozsnyói műmalom-tulajdonos lányát, **Ludmillát**. Ezt követően, neje családjának kérésére, 1874-ben Rozsnyóra költözik. Harminc éves ekkor, (alkotó)ereje teljében. Élete nagyobbik részét, az 1874 és 1907 közti harminchárom évet már Rozsnyón és környékén töltötte orvosként, szerkesztőként, íróként. Lelkes helytörténészekre vár a feladat, hogy életének ezen szakaszát, rozsnyói „tetteit” alaposabban feltárják. Mi most csak e gazdag és sokrétű életpálya legismertebb mozzanataira utalunk.

„Tettei” közül elsősorban a hivatásához szorosan fűződőket említjük. Komoróczy 1904-ben, a megyei monográfiában „*tiszteletbeli megyei főorvosnak, járás-, bányá- és vasúti orvosnak*” valamint „*a betléri Andrássy grófi család kedvelt házi-orvosának és bizalmasának*” nevezi Maurert. A nekrológból kiegészítve: ő volt az egykori alma mater, a rozsnyói evangélikus főgimnázium iskola-orvosa is. Orvosi hivatásából fakadóan őt választották meg a *Gyermekvédő Bizottság* elnökévé. Kollégái tiszteletét is kivívta, ezt bizonyítja, hogy alelnöke volt a *Gömörvármegyei Orvos-Gyógyszerész Egyesületnek*.

Mivel már medikus korában szeretett olvasni és olvasmányjaiból folyton jegyzeteket készített, nem meglepő, hogy már röviddel Rozsnyón való letelepedése után, 1877 végén megalapítja a *Rozsnyói Híradó* című hetilapot. Huszonhárom éven át volt a lap „szellemi vezetője” és haláláig erkölcsi támasza. A lap 1907-es szerkesztőgárdája azt tekinti Maurer legnagyobb érdemének, hogy „*írói gárdát teremtett és nevelt*”. Szerkesztői módszerét így mutatta be a *Gömör-Kishont* című lap, szerző nélküli nekrológia (43. szám): „... *mindig zsebében hordott egy kis jegyzőkönyvet, melybe a heti és napi eseményeket gondosan feljegyezte, nehogy az a feledés homályába merüljön. Egy másik könyvecskébe szellemes apercúkat és jeles mondatok voltak bejegyezve, s abból minden héten közölt néhányat. A lap szerkesztésében mindig tárgyilagos, gondos és körültekintő volt...*”

Hobbijai, vesszőparipái is nemes „tettek” ösztönözték őt. A Kassán fellobbant gyűjtőszervezetét Rozsnyón is megőrizte: szenvedélyesen gyűjtötte a régiségeket, párját ritkító éremgyűjteménye volt. E szenvedélyét támogatta az **Andrássy**-család is, amit doktorunk azzal hálált meg, hogy összegyűjtötte a gróf Andrássy nemzetség történetének adatait. A monográfia **dr. Csucsomi** álnéven jelent meg – Maurernek a Rozsnyóhoz közeli Csucsomban volt nyaralója – kis példányszámban. Köszönet a somorja *Méry Ratio* kiadónak, amely 2005-ben a kötet reprint kiadásával újra elérhetővé tette az Andrássyak regényes, anekdotákkal is tűzdelt családtörténetét. Maurer adataira épített gróf **Vay Sándor**, azaz **Vay Sarolta** is, aki az 1904-es vármegye-monográfiában *Az Andrássyak* című fejezet szerzője. És hálás lehetett Maurernek **Jókai Mór** is, akit doktorunk kalauzolt gömöri körútján, amikor az 1885-ben megjelent *A lócsei fehér asszony* című regényéhez gyűjtött anyagot.

Maurer a szabadidő kihasználást illetően is példát mutatott kortársainak: „*szerette a sport minden nemét*” – olvashatjuk a már sokszor idézett nekrológban. Kitűnően lovagolt – lásd a Trapezunttól Erzerumig tett útját – Pest után, Rozsnyón is a korcsolyázás úttörője. Szendvedélyes vadász volt, de nem csak lóni tudott! „*Lapunkban dr. Csucsomi név alatt évről-évre leírta a gróf Andrássy-féle felső-magyarországi uradalmakban lefolyt izgalmas medvevadászatok*” – olvashatjuk a *Vadász-Lap* Maurerről írt nekrológiájában (427. o.).

Maurer „tettekben” gazdag élete 1907. október 22-én ért véget, barátja, **Schmidt János** városi erdész házában, szívinfarktusban. „*Nem ölte meg más – enszive csupán.*” írja a *Meghalt a redactor* című versében egy egykori munkatárs, a **Contifolius** álnév mögé rejtőző **Blum József**.

Dr. Maurer Artur tetemét a rozsnyói temetőben helyezték örök nyugalomra február 24-én, **Schmid István** evangélikus lelkész búcsúszavaival: „*Szerette a tudományban a világosságot, a társadalomban az igazságot, családban a szeretetet...*”.

Jó lenne, ha Rozsnyón – sírkövén kívül – más is emlékeztetne Maurer doktor tettekben gazdag életére.

JEGYZETEK

- ¹ Komoróczy 1904. 391.
- ² Tököly, 1999. 230–231.
- ³ Ma: Mníšek nad Hnilcom, Göllichbánya (Gelnica) közelében.
- ⁴ Süle 2005. 855.
- ⁵ Dörnyei 2001. 43.
- ⁶ (Maurer), 1878. febr. 10.
- ⁷ Hógyes 1896. 253.
- ⁸ Fermán: szultáni rendelet
- ⁹ Maurer 1878. jan. 27.
- ¹⁰ Komoróczy 1904.
- ¹¹ Vámbéry 1876.
- ¹² Corvina: Mátyás király híres budai könyvtárának (Bibliotheca Corviniana) kötete. A kb. 2000–2500 kötetből álló könyvtár egyes kötetei Buda elfoglalása után (1541) kerültek török kézre.
- ¹³ Vásáry 2005. 345–346.
- ¹⁴ Kapronczay 1999. 296.
- ¹⁵ Kapronczay–Vida 278.
- ¹⁶ Molnár 1944. 166.
- ¹⁷ Pallas Nagy Lexikona, 7. kötet, 47.

IRODALOM

Dörnyei Sándor

2001: Régi magyar orvostudományi értekezések 1772–1849. Második kötet, Borda Antikvárium, Budapest

Hógyes Endre

1896: Millenniumi emlékkönyv

Kapronczay Károly

1999: Magyar orvos a múlt századból: Herczegy (!) Mór (1815–1884). Orvosi Hetilap, 140. évf., 6. sz., 295–297.

Kapronczay Károly – Vida Tivadar

1974: Tarczay Kálmán Törökországból 1871-ben írt levelei. Comm. Hist. Artis Med. 73–74. kötet, 255–279.

K.M. (Komoróczy Miklós)

1904: Maurer Artur. In: Borovszky Samu (szerk.): Gömör- és Kis-Hont Vármegye. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest (Reprint kiadása 2008-ban, Rimaszombatban jelent meg, a Patrióta kiadó gondozásában).

Maurer Artur

1878: Utazási napló Konstantinápolyból Erzerumba. Rozsnyói Híradó, jan. 27., febr. 3., febr. 10, febr. 17, febr. 24, márc. 3.

Molnár Béla

1944: Kassa orvosi története. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával. Kassa

R

1907: Maurer Artur dr. Rozsnyói Híradó, XXX. évf., 43. szám, címloldal

Tököly Gábor

1999: Ki kicsoda Rozsnyón, Méry Ratio, Somorja

Süle Peter, Süle Peter ml.

2005: Encyklopédia miest a obcí Slovenska, Vydavateľstvo PS-LINE, spol. s r.o., Lučenec

Vámbéry Ármin

1876: Abdul Hamid, az új szultán. Vasárnapi Újság, XXII. évf., 37. szám.

Vásáry István

2005: Utószó. In: Vámbéry Ármin: Vándorlásaim és élményeim Perzsiában. Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 345–351.

Gaál Lajos

Nógrád természeti öröksége 10.

A kalondai Bujár-árok

Sorozatunk e számában az Ipoly-mente lápjairól áttérünk a lényegesen szárazabb *Cseres-hegység* természeti értékeire. A hegység már első látásra különbözik a medencék síkjaitól, a széles árterektől és folyóteraszoktól. A Cseres-hegység merőben más világ. Ilyen típusú domborzatot Nógrádban, de még országszerte sem nagyon találunk. A meredeken felívelő homokkődombokat mesés völgyek szabdalják át minden rendszer nélkül. Néhányuk messze benyúlik a hegységbe, fenekén alig-alig csordogáló patakkaival, mások viszont rövid völgykatlanokat képeznek száraz kaszálókkal, szemet gyönyörködtető rétekekkel. A meredek domboldalakat viszont erdő borítja, amely nedvesebb időben gazdagon kínálja ízletes gombatermését. Lelket melengető táj ez, nem csoda tehát, hogy az ember korán megtelepedett itt. Az erdőt már a fiatalabb kőkorban irtani kezdte, egészen a középkorig, hogy a nyájnak legelőt biztosítson. A völgyek és a lankásabb hegyoldalak nagy részét ezért a mai napig kaszálók, legelők, gyümölcsösök vagy egykori szőlőültetvények maradványai képezik. A völgyekben megtelepedő egy-egy nagyobb család aztán fokozatosan kialakította a maga tanyáját, ahol a világ zajától elszigetelve, nyugodtan gazdálkodhatott. Egy-egy eldugott tanya vagy puszta még a török időszakot is átvészelte. A könnyebben hozzáférhető települések, mint Kalonda vagy Romhány azonban ebben a vészterhes időszakban csaknem teljesen elnéptelenedtek és csak hosszú idő után tért vissza beléjük az élet. Amikor később már a puszták virágzó gazdaságokká váltak, jött a következő csapás: Trianon. A demokratikusnak kikiáltott Csehszlovákia még a szerencsétlenre sikeredett békeszerződés alapelveit sem vette figyelembe és etnikai tisztogatásba kezdett. Erőszakkal elűzte a magyar gazdákat, helyükbe pedig a Gyetva környéki lazokból telepített nincstelen hegyvidéki szlovákokat. Néhány falu népessége e barbár politikai

intézkedés nyomán részben kicserélődött, de voltak települések, mint Romhány, Sátorospusztá vagy Bükkret, ahol a lakosság összetétele teljes mértékben megváltozott. Az emberi beavatkozások hatására a hegység nyugati része, főleg a Kalonda és Füle közötti terület nemcsak tájképileg, hanem etnikailag is erősen mozaikszerű jelleget kapott.

A nyugtalan, sokszor kegyetlen történelmi események mintha a földtörténet korábbi, nem kevésbé viharos alakulásából táplálkoztak volna. Évmilliókkal ezelőtt volt itt ugyanis békésen hullámzó tenger vize, mindent elpusztító forró vulkáni felhő és izzó kőzeteket öklendező tűzhányó is. Mindegyikük ránk hagyott valamilyen emléket, hogy tanuljon belőle az utókor. Szükséges ugyanis, hogy minden rossz és jó cselekedetből tanuljunk, származzon ez természettől vagy embertől. Hogy jobb legyen tőle a világ. Most a természeti emlékeket vesszük górcső alá azzal, hogy valamikor talán az emberi cselekedeteknek is emléket állít egy igazságosabb utókor.

Kalonda, ez az alig 220 lelket számláló község a Cseres-hegység keleti lábánál helyezkedik el. A falu keleti határában az Ipoly hömpölyög, a nyugati vég felett azonban homokkődombok emelkednek, az Ipoly árterétől nagyjából 130 m magasra. Közülük is kiemelkedik a 302 m tengerszint feletti magasságú *Kotyor* és a falutól délre fekvő, 281 méteres *Bikk-tető*. A Bikk-tető és az államhatár között pedig a határral párhuzamosan húzódik egy völgy, amely a kereszttségben a Bujár nevet kapta. Nehéz lenne kideríteni, mi vezette a kalondaiakat e névhez. Abban az időben bizonyára még nem sejtették, hogy néhány századdal később a hegység egyik legértékesebb ősmaradvány lelőhelye fog kötődni hozzá. Azt észrevehették, hogy a völgy vízmosásos árkában hóolvadás után különös, megkövült famaradványok kerültek felszínre, a további értékek azonban csak a közelmúltban tárultak napvilágra. A legértékesebb lele-

Az árok egyik feltárása, középen a homokkőpaddal, felette a növénylenyomatokat rejtő riolittufával

LÁSSÁTOK, FELEIM!

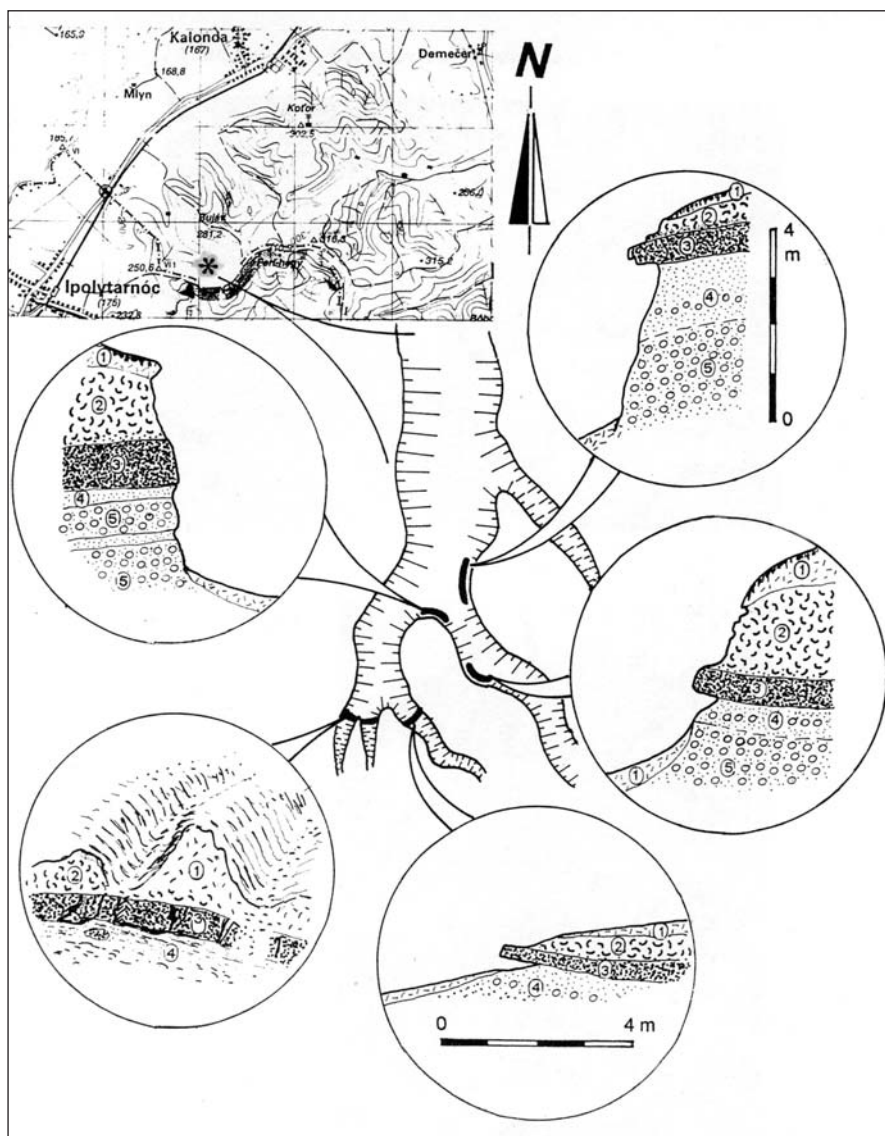
teket pedig még mindig a féltve rejteti föld. De vegyük sorjában a dolgokat!

A Bujár-árok legértékesebb része a völgy felső részében található, ott, ahol az árok több részre ágazik. Helyenként 4–5 m magas kavics- és homokkőfalak tárulnak elénk itt. Az árokban időnként végigzúduló csapadékvíz mosta, formálta ki ezeket, amivel nagy segítséget nyújtott a természetbúvároknak, geológusoknak. Ha ugyanis figyelmesen vizsgáljuk az egyes rétegeket, nyomon követhetjük a mintegy 19 millió évvel történt eseményeket. A földtörténeti harmadidőszak miocén korának kezdete ez, amikor is egy Pompejihez hasonló katasztrófa zavarta meg a szubtrópusi őserdők nyugalalmát.

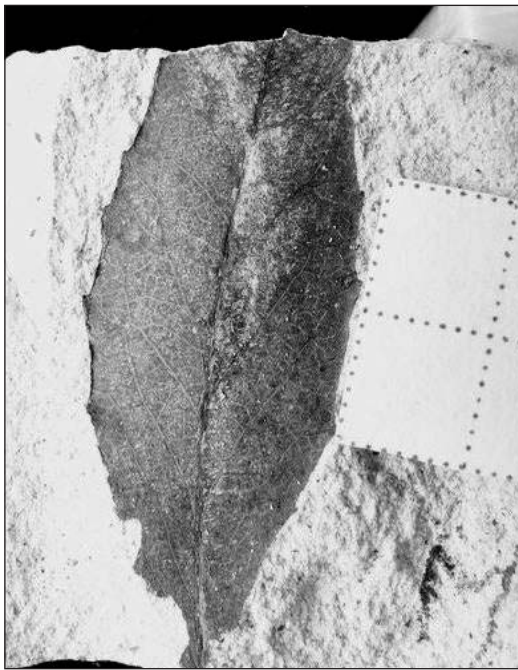
A Bujár-árok feltárásainak alsó részén mindenütt kavics lép felszínre. Nagy részüket lejtőtörmelék fedí be, az egyik falban azonban csaknem 4 m vastagságban tárul elénk a kavics. A kavicsréteg némely részét az egykor felette levő kőzetek laza konglomerátummá préselték össze. Ez tulajdonképpen egy természetes úton összeceментált kavics, ami kisebb ütés hatására sem hull szét darabokra. A kavicsrétegek egykor egy ősi folyómeder

fenekén üledtek le. Itt-ott homokot is tartalmaznak, ami arról tanúskodik, hogy a folyó sodrása nem volt túl erős. Ha megfigyeljük a kavics anyagát, megállapíthatjuk, hogy a leggyakrabban 4–6 cm vastagságú kavicszemcsék főleg kvarcból és kvarcitból állnak, de elvétve találhatunk közöttük gránitot, kvarcporfirt, bázikus és átalakult kőzeteket vagy tűzkövet. Ilyen kőzetek a Gömör-Szepesi-érchegység területéről ismertek. Ez azt jelenti, hogy az ősfolyó forrásvidéke valahol az Érchegységben volt és kőzeteit innen szállította vidékünkre. Ennek a távolságnak megfelel a kavicsanyag gömbölyöttsége is. Rendszerint erősen lekoptatott, néhol tojásdad alakú kavicszemeket találunk az összletben. A kvarc igen ellenálló kőzet, jól bírja a hosszabb távú utaztatást is, amely során a lágyabb kőzetek, mint a mészkő, pala, homokkő, már teljesen széthullnak vagy elkopnak. A Bujár-árokban ezért teszi ki a kvarcos kőzet a kavicsanyag kb. 80 százalékát.

A kavicsok felett változó vastagságú homokréteget figyelhetünk meg. A finomszemcsésű homok a folyó csendesebb részein üledett le. Lerakódhatott azonban a parton, sőt az ártéren is, amikor egy-egy nagyobb áradás után

A kalondai Bujár-árok felső részének vázlata a jelentős feltárásokkal. Jelmagyarázat: 1. talajréteg, lejtőtörmelék, 2. riolittufa, 3. homokkőpad, 4. homok, 5. kavics

Engelhardia orsbergensis trópusi diófélé faj lenyomata

a folyó kilépett medréből és környékét elöntötte. Ilyenkor agyagrétegek is visszamaradhattak. A folyó gyakran változtatta medrét, amiről a homokban előforduló kavicsrétegek tanúskodnak.

A kavicsos-homokos összletet egy nem túl vastag, maximum 1 méter vastagságú keményebb homokkőpad zárja. Keménységének oka minden valószínűség szerint a felette fekvő vulkáni tufarétegben keresendő. Ebből lúgozódhatott ki ugyanis az a kovásv, amely megkeményítette, összecementálta a homokszemcséket. A homokkőpadnak számunkra rendkívüli jelentősége van. Alig 1 km távolságra fekszik innen a világhírű ipolytarnóci ősmaradványok lelőhelye, ahol hasonló homokkőpadban egy egész sor ősvilági állat lábnyoma maradt fenn. A felbecsülhetetlen értékű lábnyomok oly módon őrződtek meg, hogy amikor a jámbor állatok a folyóparton járkáltak, egy nem messze levő tűzhányóból hirtelen hatalmas hamufelhő közeledett hömpölyögve, amely nyomaikat betakarta. Ezek a nyomok csak a 19. század végén és a 20. század folyamán kerültek ismét napvilágra, amikor a tufaréteget fokozatosan eltávolították nagy hozzáértéssel. (Az ipolytarnóci ősmaradványoknak sorozatunkban külön fejezetet kívánunk szentelni.) Nagy valószínűséggel várható tehát a lábnyomok előfordulása a kalondai Bujár-árokban is. A 2000-es évek kezdetén a község részéről történtek is erőfeszítések a homokkőpad szabaddá tételére, de csak néhány négyzetmétert sikerült letisztítani, ami kevésnek bizonyult a lábnyomok felfedésére. Elég volt azonban arra, hogy a homokkőpadot lefedő tufaréteg aljából a növénymaradványok egész sorát tárja fel. Ahogyan lépésről lépésre tisztították le a homokkőpadot, úgy kerültek elő az egykori szubtrópusi őserdő levéllenyomatai vagy famaradványai. Az aránylag gyorsan előrenyomuló forró vulkáni hamufelhő ugyanis maga alá temette a fákat, lehulló ágakat és leveleket.

Az állatoknak valószínűleg sikerült elszkolniuk, mivel állatmaradványok a tufarétegből ez idáig nem kerültek elő. A vulkáni hamufelhő igen veszélyes a ma működő tűzhányók esetében is, mivel a lávafolyamnál jóval gyorsabban nyomul előre, sokszor csak kevés esélyt adva a menekülőknak. Ezt sajnos tapasztalhatták Pompeji lakosai is a 79-ben kitört Vezuv esetében. Ilyen jellegű vulkáni felhő akkor jön létre, amikor a kitörés folyamán nagy mennyiségű vízgőz és finomszemcsés törmelék kerül a levegőbe. Ha a törmelék szemcsenagysága igen finom, a hamufelhő felszáll a magasba, ha azonban kissé durvább, nem bír felemelkedni és közvetlen a felszínen vagy annak közelében hömpölyög lefelé a vulkán lejtőjén, majd szétterül a környéken, több méter vastagságú takarót képezve. A durvább szemcsenagyságot ma is megfigyelhetjük a tufarétegben. Azt pedig, hogy valóban vulkáni törmelékkel állunk szemben, elárulják számunkra az itt-ott megcsillanó fekete csillámszemcsék, vagyis a biotitok, továbbá a horzsakő apró töredékei, de elvéve obszidiánszemcsék is fellelhetők benne. A réteg színezete világoszürke, ami savanyú kémhatású, riolitos magmára utal, ellentétben a jóval később felszínre kerülő sötét színű bazaltos lávával. A kőzet neve tehát riolittufa, helyenként riodácittufa. Az eredeti hamufelhő, szaknyelven piroklasztikus felhő (piro = tűz, klaszt = törmelék), helyenként átégette a faágakat és növényi maradványokat, amelyek egy része ezáltal elszenesedett. A fatörzsek nagy része azonban kovásodott. A vulkáni hamu ugyanis jelentős mennyiségű szilícium-dioxidot (SiO_2) tartalmaz, ami aztán kovásv (H_2SiO_3) formájában bejut a fatörzsbe és kötődik a növényi rostokhoz. Később vízvesztés következtében fokozatosan kocsonyaszerű anyaggá (gélle) alakul át. A gél elsősorban a fa lágyabb részeit, a kérget itatja át, de bejuthat a korhadásnak induló fatörzs belsejébe is. A kovásv gél később opállá ($\text{SiO}_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$) szilárdul, amely idővel

Platanus neptuni, már már kihalt platánfaj levéllenyomata

lassan kristályosodni kezd és kalcedonná vagy kvarccá alakul át. Ilyen opálosodott vagy kovásodott famaradványokat találhatunk tehát a tufaréteg alsó részében, ahonnan idővel kimosódtak, az árokban végigfutó víz pedig alább sodorta őket. A kalondaiak össze is gyűjtöttek néhány darabot belőlük. Egyik szép példánya az 1947 és 1953 között kitelepített és meghurcolt kalondai lakosok emlékművét ékesíti.

A kovásodott famaradványok mellett számos levélenyomat is előkerült az árok felső részéről. Jelentőségük igen nagy, mivel ezek alapján állapítható meg a növénytakaró minősége és kora, sőt még az akkori éghajlat is. A kalondai Bujár-árok növénymaradványaival **Jana Kučerová**, a pozsonyi *Komenský Egyetem* akkori diákja foglalkozott diplomamunkája keretén belül. Eszerint a következő növénymaradványok találhatók itt.

A magnóliafélék közül, amelyek a növényvilág egyik legősibb képviselőjének tekinthető, a *Magnolia kristinae*, *M. mirabilis* és a *M. diana* fajok fordulnak elő a Bujár-árokban. Levelük kb. 10 cm hosszú volt. A szintén ősi eredetű babérfélékhez tartozik az Ipolytarnócról **Hably Lilla** neves paleobotanikus által leírt *Litsea ipolytarnocensis*, *Daphnogene polymorpha* valamint a *Laurus* és *Laurophyllum* nemekhez tartozó egyedek. Az örökzöld *Daphnogene* fajból a Bujár-árokban több mint 50 darab fordult elő. Platánfélék is találhatók itt, amelyeket a már kihalt *Platanus neptuni* faj képvisel. Az 5 cm-t alig elérő levelei kisebbek voltak a jelenlegi platánokétól. Közlebről nem meghatározható nyírfaféle (*Betula sp.*) is előkerült az árokból, valamint egy *Engelhardia orsborgensis* faj, amely a trópusi diófélékhez tartozik. Szintén trópusi babféle növény a *Cassia berenices*, a *Dalbergia nostratum* és a *Podocarpium sp.* Az *Acer tricuspidatum* a juharfélékhez tartozik, hasonló a jelenleg Észak Amerikában honos vörös juharhoz. A *Berchemia multinervis* varjútövis féle faj, amely elsősorban mocsaras környezetet, nedves folyópartokat kedvel. Hasonló varjútövisek jelenleg Észak Amerika délkeleti részén és Kelet-Ázsiában élnek. A *Celastrus pyrrhae* a mindenki által jól ismert kecskerágókhoz tartozik. A *Pungiphyllum cruciatum* viszont egy teljesen kihalt, semmiféle jelenlegi növényi családba nem sorolható faj, amely leginkább az észak amerikai tölgyekhez hasonlít. A Bujár-árokban aránylag nagy számban fordul elő, csaknem 30 darabot találtak belőle.

Az akkori növényvilág jellegzetes részét a pálmák képezték. Az árokból két pálmafajhoz tartozó egyedek kerültek elő aránylag nagy számban. Az egyik a **Noszky Jenő**ről, a neves őslénykutatóról elnevezett *Calamus noszkyi*, tollszerűen szerteágazó leveleivel. Kifejezetten meleg és nedves, trópusi éghajlatot igényel, jelenlegi rokonai Indonézia esőerdőiben élnek. A másik faj a *Sabal lemanonis* (más néven *Sabal major*), amelynek tenyészszerűen szerteágazó levelei igen hosszúak voltak, elérhették a 30–50 centimétert is. Ez a faj szintén trópusi, de inkább a nedves, lápos talajokat kedvelte. Jelenlegi rokonai Amerika trópusi vidékén, Kolumbiában és Arkansásban élnek. A Bujár-árokban 35 darabot találtak belőle.

A felsorolt növényleletekből jól kivehető, hogy Kalonda környékén a korai miocén korban, vagyis mintegy 19–20 millió évvel ezelőtt, igen meleg, szubtrópusi vagy trópusi éghajlat uralkodott. Az évi átlaghőmérséklet 20 °C körül lehetett, a téli hőmérséklet sem csökkent sohasem 0 °C alá. Az őserdőt folyó szelte át, homokos parttal, helyenként azonban néhány nedvességkedvelő varjútövis vagy pálma teljesen a víz közelségébe férközött. Az őserdő növényzetét főleg magnóliák, pálmák, babérfélék, platánok, juharok és más fajok képezték. Állatvilága is gazdag volt, amiről a közeli Ipolytarnócon talált lábnyomok tanúskodnak.

A kalondai Bujár-árok növénylenyomatai nem egyedülállóak a környéken. Az említett Ipolytarnócon kívül hasonló leleteket találtak még Romhány határában és a Mucsényi-barlang közelében is. A kalondai leletek azonban gazdagságukat és fekvésüket tekintve messze a legjelentősebbek, hiszen a Romhány és Telkibánya között levő homokbánya leleteit már csaknem teljesen lebányászták, a Mucsényi-barlang melletti feltárásból pedig csak elvétve kerülnek elő növénylenyomatok. A 2000-es évek elején ezért nemcsak a feltételezett lábnyomokat hordozó homokkőpad letisztítására, hanem a lelőhely megnyitására is tettek kísérletet. A tervdokumentációk ugyan elkészültek, a megvalósítást azonban máig sem sikerült elérni, annak ellenére, hogy a lelőhely beletartozik a Novohrad-Nógrád határon átnyúló geoparkba, amely a nemzetközi globális geopark hálózatnak is része. Az eddigi tapasztalatok alapján a szlovák állam ritkán támogat határ menti kezdeményezéseket, ezért a kalondai lelőhely további kutatására és kiépítésére szükséges anyagi fedezetet az Európai Unió forrásaiból lenne kívánatos biztosítani. A lelőhely hasznos kiegészítésül szolgálna a világhírű ipolytarnóci ősmaradványoknak is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hably Lilla

1985: Early miocene plant fossils from Ipolytarnóc, N. Hungary. Geol. Hung. Ser. Paleontologica, 44–46, Budapest, 133–255.

Jablonszky János

1914: A tarnóci mediterrán-korú flóra. Földt. Int. Évkönyve, 22, 4, Budapest, 227–274.

Kučerová, Jana

2006: Miocénna flóra z lokalit Kalonda a Mučín. Kézirat, diplomamunka, PFUK, Bratislava, 1–162.

Němejc, František - Knobloch, Eugen

1973: Die Makroflora der Salgótarjáner Schichtengruppe (Die Flora aus Lipovany). In Papp, A., Rögl, F., Seneš, J.: Chronostratigraphie und Neostatotypen. Miozän der zentralen Paratethys Bd. III. Bratislava, 694–738.

Sítár, Viliam - Kvaček, Zdeněk

1997: Additions and revisions to the Early Miocene flora of Lipovany (Southern Slovakia). Geologica Carpathica, 48, 4, Bratislava, 263–280.

Vass, Dionýz és Elečko, Michal (eds.)

1992: Vysvetlivky ku geologickej mape Lučenskej kotliny a Cerovej vrchoviny 1:50 000. Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava, 1–196.

Kun Miklós Jenő

Juhász Gyula Pósa-képe*

Nem ismerek más nagy népszerűsége jutott író, akivel kapcsolatban olyan szembevetően él kétféle emlékezet, mint Pósa Lajos. Egyfelől ott vannak az osztályharcos idők-ből ránk maradt lexikonok és irodalomtörténetek, no meg az egyes életmű-kiadásokhoz fűzött jegyzetek, melyeknek számos közlésétől magára valamit is adó irodalmár már régen elhatárolódott, ugyanakkor korszerű, a Kelet-közép Európa-szerte bekövetkezett társadalmi változások realitását is tükröző, egységes szerkezetű kézikönyvek híján napjainkban is hivatkozási alapul szolgálnak. (A szocializmus megszűnt, de könyvei itt maradtak, s addig mérgezik szellemi környezetünket, amíg el nem porladnak. Ízelítőül egyetlen példa: **A Móra Ferenc** műveit sajtó alá rendező irodalmár, az 1962-ben megjelent [A] *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig* c. kötet névmutatójában azt találta írni, hogy „Pósa a provinciális nacionalizmus hirdetője; ifjúsági írásait bizonyos hamis, gyűgőgő hang jellemzi; a felnőttek számára írt versei művészileg igénytelen »nóták«.)” Másfelől ott vannak a régi nagyok többnyire könyvtári tölteléként porosodó írásai, valamint a marxista szemlélettel szakító új munkák, melyekről viszont a hézagbibliográfiák, ill. a polarizálódott kiadói és terjesztői viszonyok miatt csak kevesen tudnak.

Ezt az ellentmondást kívántuk a legjobb tudásunk szerint feloldani, midőn lelkes gömöriek anyagi támogatásának is köszönhetően megjelentettük az *Albumlapok Pósa Lajosnak* című kötetet, amely hiteles emberek megnyilvánulásai igazolja Pósa jelentőségét. Mint e kiadvány szerkesztője, célkitűzésünket ekképpen fogalmaztam meg: „Ideje, hogy a Gömör nagy szülőföldjének feledésbe merült érdemeit tárgyaló, a hangsúlyt az életmű értékeire és hatástörténetére helyező irodalom is eljusson az olvasókhöz. E célból bocsátjuk útjára díszes albumunkat, remélve, hogy az új dimenziókat is feltáró, hiánypótló válogatás segítheti a mainál árnyaltabb Pósa-kép kialakulását.” Könyvünk Pósa működésének az egyik lehetséges keresztmetszete. Benne megtaláljuk a mindenkori magyar irodalmi élvonal képviselőit: **Mikszáthtól Mács József**ig, **Tömörkénytől Győry Dezső**ig, **Bettes István**ig. Az irodalomtörténet a művelődéstörténet és a zenetörténet friss szellemű művelőinek képviselőjében **Apró Ferenc**, **Bakó Endre**, **Bősze Ádám**, **Mikola Gyöngyi** és **Praznovszky Mihály** tárják fel az életmű elfeledett értékeit, s mutatnak rá alkotójuk úttörő szerepére, tiszta jellemére, a közgondolkodásra és a mindenkori legnagyobbak gyermekköltészetére gyakorolt hatására. **Kiss Aron**, **Vass Mátyás**, **Stetina Ilona**, **Herman Ottó**, **Kenyeres Elemér** és **Harsányi István** Pósa működésének főként pedagógiai-gyermeklélektani vonatkozásait tárgyalják. Az életmű iránt érdeklődő pedagógusok olyan

ismeretek birtokába juthatnak e kötet által, melyek segíthetik őket nevelői-oktatói tevékenységükben. Könyvünk hasznos eszköze lehet a pedagógiai önképzésnek is.

Akinek volt már nyűge-baja határidőre történő kézirat-leadással, jól tudja: egy esszét, tanulmányt sem lehet befejezni, nemhogy egy könyvet – legfőlegbb abbahagyni. Kötetünkben sokak munkáját terjedelmi okok miatt kényszerültünk elhagyni, több írást pedig azért, mert egy másik szerző ugyanazt a gondolatsort érzékletesebben fogalmazta meg. S van olyan irodalmi nagyságunk, akinek briliáns írása – örök sajnálatomra – akkor került elő, amikor könyvünk már elhagyta a nyomdát. Csak remélni merem, hogy lesz második kiadás, avagy az elsőhöz szervesen kapcsolódó új kötet, amelyben e kimaradt írás helyet kaphat, több, már ebben az évben keletkezett együtt (gondolok itt elsősorban Apró Ferenc, A magyar költészet napján, Szegeden tartott előadására és Praznovszky Mihálynak a Fiumei úti Sírkertben elmondott emlékszedére).

A továbbiakban egy ilyen az írásról szeretnék beszélni. Szerzője minden idők egyik legnagyobb magyar költője: **Juhász Gyula**, akire végképp nem áll a tétel, hogy elfogult volt Pózával – tehát nem mérvadó. Nincs adatunk arról, hogy Juhász olvasója lett volna Pósa lapjának, *Az Én Újságom*nak. Nem írt levelet Pósa bácsinak, mint **Kosztolányi**, aki utóbb meleg szavakkal szolt erről az élményéről. A kettejük lehetséges kapcsolatát bogozva, nagy biztossággal kijelenthetjük, hogy soha nem is találkoztak. (1903-6 közötti egyetemista éveit követően Juhász Pósa életében – néhány napot kivéve – nemigen tartózkodott Budapesten; Szegeden is alig. 1906-tól az életút állomásai Máramarosziget, Nagyvárad, Szokolca, Makó.)

Juhász Gyula 1883. április 4-én született. Abban az évben, amikor Pósa harmadik – egyben az első jelentős – kötete, *Pósa Lajos költeményei* címen megjelent, s néhány héttel azelőtt, hogy édesapjának, **Juhász Illés** távirtdai főtisztnek a kollégája, **Kovács János**, a *Szegedi Híradó*ban kedvező bírálatot közölt e kötetéről (május 16.). Pósa szegedi éveiben baráti kapcsolatot ápolt Kováccsal, s ez a barátság később is megmaradt. (Kovács a művelődéstörténetben néprajzkutatóként és közíróként ismert; a gyevi temetőben lévő sírját a „hálás” utókor fölszámolta.) Hogy Juhász Illés és a Pósa költészetét nagyra értékelő Kovács barátilag, netán családirag érintkeztek volna: nincs adatunk. Valószínű, hogy csak kollégák voltak, nem több. Juhász Gyula tehát a Pószáról szerzett benyomásait ösztönző családi kapcsolatoktól mentesen szerezhette. Először nyilván mint kisiskolás, hiszen Pósa versei szinte minden olvasókönyvben megtalálhatók voltak. S találkozhatott a verseivel már felnőttként is, pl. Szokolcán, ahol 1911-13

* Elhangzott Rimaszombatban, 2014. október 17-én, a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége, a Csemadok Rimaszombati Területi Választmánya és a Pósa Lajos Emlékbizottság szervezésében, Pósa Lajos tiszteletére rendezett jubileumi emlékkonferencián.

között a katolikus főgimnázium tanára volt. Az egykori **Gvadányi**-kúria előtt el-elsétálva, gyakran hallhatta óvodás gyerekek kiszűrődő zsvajját, midőn Erzsi néni Pósa-versre tanította őket (vö. **Szalatnai Rezső**: *Juhász Gyula hat-száz napja*). Közvetett kapcsolat nyomára egy esetben bukkantam: Pósa az *Új Idők*ben – mint a versrovat vezetője – közölte Juhász *Magyar Elégia* című versét (1907/I. 55.). Ez a vers a költő első megjelent kötetéből való, melyet a Pózával szintén jó viszonyban lévő **Balassa Armin**, hódmezővásárhelyi születésű ügyvéd, színpadi szerző, lapszerkesztő adott ki, ugyanabban az évben. Balassa Pósa 6 (más források szerint 7) dalát megzenésítette. Juhász Gyula (eddig ismert) publicisztikájában egyszer említi Pósa: 1928-ban, amikor *Dankó Pista* címmel cikket írt a *Délmagyarország* karácsonyi számába. Idézzünk ebből egy rövid részletet: „*Dankó Pista pedig hegedült tovább a szegedi rekonstrukció éjszakáiban, és jó sorsa hamarosan összehozta a lelke felével: Pósa Lajossal. A Hungária bohémasztalánál sorra-rendre születtek a nóták, Pósa írta a szöveget, Dankó kipengette hozzá a dallamot. Erre az ideális költői frigyre méltán rá lehetett mondani, hogy: Páros élet a legszebb a világon!*”

E három mondat után, zárójelben következik még egy, nagyon fontos mondat: „*(Ha úgy néha szelíd alkonyatkor eltűnődve álldogálok a márványcigány előtt, az az érzésem támad, hogy fáj neki ez a nagy magányosság, mintha a szomszédos tisztás felé integetne a hegedűjével, mintha mondogatná: nem jó a cigánynak egyedül lenni, emberek, szegedi magyarok, szobrot Pósa Lajosnak!)*”

Miért fontos ez a mondat? Olvassuk tovább az írást:

„*A millennium után Budapestre sodorta a sorsa a nótafát, aki sohase tudott igazán gyökeret verni a számára idegen aszfaltban. Kerepesi úti kávéházak közönségének húzta a magyar nótákat, majd daltársulatot alakított (nők is voltak benne), és elindult velük a vidékre: 1900 őszén Nagyváradon egy fiatal, sápadt, égőszemű újságíróval került össze. Ez az ifjú legény mámoros lett a nótáitól és verset írt hozzá, amelyet egy ünnepi vacsorán olvastak fel a dalos cigány előtt. **Ady Endrének** – mert ő volt az ifjú – ez a legszebb, legigazabb, legerősebb verse a Még egyszer kötetében, egy kamasz zseni hódolata a másik nagyság előtt, aki eredendő magyarságát új lánggra lobbantja a költőnek, akit úgy, úgy húz magához az idegen isten, de aki mégis győztes, mégis új és magyar lesz nemsokára. **Ady Endre** háromszor ismétli ebben a vallomásos, ébredéses versében: Magyar **Dankó Pista**, áldjon meg az Isten!*”

Nem kétséges, hogy fontos mondatával Juhász meghaladja a rá nagy hatást gyakorolt Adyt, s akár csak Móra Ferenc, ő is **Dankó** egyenrangú szerzőtársát látja Pózában, aki nélkül a nagy nótaköltő örökbecsű nótái nem születettek volna meg!

S van egy 15 évvel korábbi adalékunk: **Bíró-Balogh Tamás** a *Forrás* folyóirat 2008. májusi számában, *Juhász Gyula szegedi székfoglalója* című tanulmányában ismer-

tet egy, a költő *Dugonics Társaság*ba történt felvételével (1913) kapcsolatos dokumentumot: egy árverésen kalapács alá került levelezőlapot, melyet Juhász Gyula is szignózott. A címzett a hosszabb utakra már ekkor nem vállalkozó Pósa Lajos, a *Dugonics Társaság* alapító tagja. A szöveg a következő: „*Amikor az első őszi évszak **Dugonics felolvasó üléséről a szeretett beteg polgármesterünket mint elnökünket üdvözlöttük, ugyanakkor Pósa bácsinak is szeretettel kívánunk jó egészséget: hogy itt minnél előbb, ebben a teremben mint kedves vendéget üdvözölhessük.***” (A szeretett polgármester a Pósa szűkebb baráti köréhez tartozó **Lázár György**, Szeged híres polgármestere, a *Dugonics Társaság* első elnöke.) A lap **Dugonics András** szobrát ábrázoló képes felére Móra Ferenc az alábbi négy soros, alkalmi verset írta (a sajtóban a vers megváltozott ortográfiával jelent meg, az első sora pedig *Míg kint az őszi szél sirva fosztoztatja* változatban):

„*Mikor az őszi szél sirva fosztoztatja
a platánok ágát,
el-elemlegetjük nótatermő fádnek
örök ifjúságát.*”

Juhász Gyula Pósa Lajosról szóló ismeretlen írását – alighanem a Fennvaló akaratából a jubileumi emlékévre időzítve – Apró Ferenc, Szegeden élő művelődéstörténész fedezte föl. Az irodalomtörténeti truváj körülményeiről ő számolt be a *Szeged* folyóirat 2014. májusi számában. Ebből idézek: „*Pósa 1914-ben ülte el írói pályájának a 40. évfordulóját. Az ünneplést a szegediek a színházban tartott esttel kezdték meg (máj. 16.): nem feledkeztek meg azokról az évekről, amelyekben a költő városunk ismert személyisége volt, szerzőtársa **Dankó Pistának**, és vezető alakja a helyi irodalmi életnek. Ez évben – a kisebbek mellett – négy nagyobb lap volt a városban (*Szegedi Híradó*, *Szegedi Napló*, *Szeged és Vidéke*, *Délmagyarország*). Természetes, hogy az ünneplésben, a hírek tálalásában a *Napló* járt elől, két okból is. Itt jelentek meg Pósa versei, és 1913-tól Móra Ferenc volt a főszerkesztő, aki atyai barátjának tekintette a pesti poétát.*”

Ezért hát adatokat keresgélve, először a *Naplót* ütöttem föl. Alig hittem a szememnek, amikor megláttam Juhász Gyula máig ismeretlen (elfeledett), aláírt cikkét. Juhász ekkor a *Szeged és Vidéke* munkatársa volt, cikkei ott jelentek meg. Természetes, hogy a kritikai kiadás készítői nem nézték át a *Naplót*, hiszen ott nem várhattak Juhász-írást.

Azonban a kivételes ünnepi alkalom kivételt szült. Nem lehet kétséges, hogy Móra kérte meg Juhászt, írnia Pósa Lajosról – a *Szegedi Napló*ba! (Valószínű, hogy mindehhez Balassa Arminnak, a *Szeged és Vidéke* főszerkesztőjének az engedélye, legalább is bölintása kellett.) A cikkben érződik, hogy a költő egy ülésben írta... Néhány hónapja jelent meg az *Albumlapok Pósa Lajosnak c. kötet*. A könyvben hosszú-hosszú

évek kutató- és gyűjtőmunkája testesült meg: mit írtak irodalmunk jelesei Pósáról. A vak sors úgy hozta, hogy Juhász Gyula most föltalált cikke már nem kerülhetett bele...”

Apró Ferenc egyik motorja volt az idei szegedi megemlékezés-sorozatnak. A magyar költészet napján, *Egy s más Pósa szegedi éveiről* címmel, nagyívű előadást tartott a Városházán, s ahhoz adatokat keresve talált rá Juhász Gyula tárcájára. Az általa föllett Juhász-írás tehát, legyünk rábüszkéek, az emlékévé – szépirodalmi vonatkozásban a legértékesebb – hozadéka. Apró Ferenc előadásából az is kiderült, hogy lelkiismeretes kutatómunkával igenis árnyalható a közgondolkodásban Pósáról rögzült előnytelen kép. Idézem: „*Nincs semmi igazságtartalma a Móra megírta inkább anekdotának, mint történetnek, mely szerint Pósa alkalmatlan lett volna az újságírásra. A 31 éves Pósa első heti munkássága jó tollú és termékeny hírlapírókat mutat. Sőt, a színkritikái voltak az ajánlói, mikor az 1883. október 14-én fölavatott teátrumban elnyerte a titkári stallumot.*” (Az előadás a teljes szövege a Szeged folyóirat 2014. áprilisi számában olvasható.)

S most lássuk a föllett Juhász-írást!

*

„A jubiláns Pósa bácsi

Vannak költők, akikre égető szüksége van egy kornak, egy nemzedéknek, egy osztálynak, egy törekvésnek, egy mozgalomnak vagy egy forradalomnak. Vannak költők, akiket, ha nem volnának, úgyszólván ki kellene találni. Ezek a költők lehetnek tüneményszerű nagyságok, de lehetnek a Longfellow kis énekesei is. Ezek a költők, azon kívül, hogy a szépséget, a jóságot, az igazságot gazdagítják ezen az egyre kopárabb világon, egyúttal hasznot is hajtanak.

Endrődi Sándor írja egy irodalomtörténetben a **Fáy András**ról szóló fejezet fölét: Egy hasznos író. Valóban az, egyik típusa a hasznos íróknak. Embernek is az volt, íróknak is az maradt. **Széchenyinek** éppen olyan szüksége volt reá nagy tervei keresztülvitelében, mint **Clark Ádámra** a Lánchíd építésében, mint **Vásárhelyi Pálra** a Tisza szabályozásában. **Rouget de l’Isle**¹ nem tartozik a francia költészet elsőrendű jelességei közé, de tudja az egész világ – jobban, mint akár **André Chénier**, akár más jeles kortársa verseit –, hogy ez az ifjú katona szerzett valamit, ami több, mint egyszerűen vers és zene, ez a valami egy kicsit része a forradalomnak és vele a világtörténelemnek. Nem csak irodalom, de tett, mint **Toldy** mondta a *Zalán futásáról*.

Pósa Lajosról röviden és a lenézés egy bizonyos nemével, amelyben a »felntettek« értetlensége és gögje egyesül, állapítják meg némelyek, hogy ő gyermekköltő. Egy költő, aki gyermekeknek ír, tehát nem törődünk többé vele, mondják felserdült snobok és mosolyognak. Főlényesen mosolyognak. Csingilingi, tesz hozzá, csingilingi és hinta-palinta.

A nagyok okossága ez, akik nem értik a gyermek játékeit, holott éppen olyan joggal nem kellene érteniök azt, hogy akadnak nem gyermekek, akik szavakkal, színekkel és hangokkal játszadoznak, örömeiket találják benne, ha két sor végét sikerül összecsendíteni, hogy ha olyan szót sikerül találni, amelyik szebb, mint minden másik, ami ugyanazt jelenti. Minden igazi poéta gyermek, de kevés poéta igazolja ezt kedvesebben, gyönyörűbben, harmónikusabban és kézzel foghatóbban, mint éppen Pósa bácsi, aki egyenesen a gyermekeknek írta legszebb verseit. Egy költő, aki a benne rejlő gyermeteg egyszerűség, jóság, ártatlanság ritka és örök kincseit odaviszi egyenesen, ahol legszívesebben, a legőszintébb megértéssel és legtisztább szeretettel fogadják: a gyermekek közé. Bizonyos, hogy ritkán történt ennél szerencsésebb találkozás, mint Pósa Lajosé a magyar gyermekvilággal, oly páratlanul harmónikus ez, hogy nem is a költő öntudatos választásának látszik, sőt éppen ellenkezőleg: az öntudatlan művészi ösztön nagyszerű rátalálásának. Pósa Lajos úgy dalolt évtizedeken keresztül a gyermekeknek, mint egy népköltő a népnek. A gyermekek véréből való vér és lelkéből való lélek az ő költészete. **Schiller** beszél a naiv és szentimentális költészet különbségéről. Naiv költő az, aki egy azzal a néppel és azzal a világgal, akinek és amiről dalol. A szentimentális költő már bizonyos távolságot és különbséget érez az élete valósága és a költészete világa között és ez az érzés maga adja meg egész művészetének alaphangját.

Homérosz és **Shakespeare** naiv, **Rousseau** és **Schiller** szentimentális. Ilyen értelemben a mi korunkban alig találunk valódi naiv költőt. De ha van és ha lehetséges ilyen a mi napjainkban, akkor bizonyára **Frédéric Mistral** volt az, aki népével és népének élt és dalolt, az ő nyelvükön, az ő érzésükkel, és bizonyára a mi áldott és kedves Pósa bácsink is az, aki a gyermekeknek élt és dalolt, az ő nyelvükön és az ő érzésükkel. Ez maga olyan nagy érdem, olyan nagy szolgálat, amely szinte önkénytelenül széttöri a pusztán irodalomtörténeti értékelés sokszor szűk kereteit, és az író életét és művét az irodalmi jelentőségen felül nagy és széles szociális érték piedesztáljára helyezi.

Pósa bácsi gyermekverseinek óriási pedagógiai jelentőségét elsősorban abban látom, hogy az ő versein szereti meg a gyermek a költészetet, és hogy ezek a **Petőfi** és **Arany** népies és nemzeti művészetének termő talajából kihajtott versek a legjobb iskolája a nagy nemzeti költőink megismerésének.

Pósa bácsi szívnek és fülnek egyaránt könnyű és kedves, vígan és játszva csilingelő rigmusai mintegy dalolva és mosolyogva vezetik a gyermekvilágot Petőfi és Arany költészetének felnőtt világa felé.

Most nem beszéltem Pósáról, a magyar népdal új klasszikusáról, most nem szóltam Pósáról, az Arany János utáni magyar költészet egyik legigazabb hangú dalosáról, csak Pósa bácsiról mondtam el azt, amit mindnyájan, akik gyermekek voltunk, érzünk és tudunk, de amit mintegy tudományos pontossággal eddig még alig állapított meg a magyar irodalmi kritika.”

(*Szegedi Napló*, 1914. május 14.)

*

A írásnak helye lett volna kötetünkben, s nemcsak szerzőjének a neve okán! Mentségemül szolgáljon, hogy a fellelhető bibliográfiákban e cikknek nincs nyoma. Némi kritika talán a legfontosabb bibliográfiai kézikönyv (*A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 3-4.*) szerkesztőit illetheti, mert megelégedtek a kritikai kiadás közléseivel (*Juhász Gyula összes művei 1-9.*). A cikk a Sárospatakon őrzött Pósa-hagyaték újságkivágatai között sem található. Pósa szegedi ünneplésének a legfontosabb szépirodalmi dokumentumát, Móra Ferenc ez alkalomra írt, a kezdő soraiban a *Didergő királyéval* egyező, *Mese, mese, mátká, Pillangós batárba* kezdetű versét az *Új Idők* közölte (majd a *Magyar Lányok* is), ezért szerény apparátusomnak a Szegedi Napló májusi számainak átnézését anno nem adtam feladatul.

A föllelt írás nyilván emelte volna könyvünk erkölcsi értékét. Az olvasó viszont nem kapott kevesebbet, mert ha Juhász Gyula, mint szerző nem is, de zsenije okán a gondolatai ott vannak kötetünkben. Egyebek mellett azt írja: a szavakkal, színekkel, hangokkal játszó igazi költő a lelkében – gyermek. De kevés poéta igazolja ezt gyönyörűben, mint Pósa. E mondat első fele 1930-ban, Kosztolányi (Pósától független) *Gyermek és költő* című esszéjében köszön majd vissza, nem is nagyon más szavakkal (kötetünkben idézi Bettes István). Kosztolányi 1920-as, *Pósa Lajos* című esszéjét (amely könyvünkben szintén olvasható) Juhász írásával összevetve, megállapítható, hogy azonos gondolatok foglalkoztatták őket. Nagy eltérés azok kifejtésében sincs. Juhász Gyula ráérez egy másik fontos szempontra is: „*Pósa gyermekverseinek óriási pedagógiai jelentőségét abban látom, hogy az ő versein szereti meg a gyermek a költészetet, és hogy ezek a Petőfi és Arany népies és nemzeti művészetének termő talajából kihajtott versek a legjobb iskolája nagy nemzeti költőink megismerésének...*” Más szavakkal: „*A gyermekek Pósa versein megtanulják s megszeretik a versművészetet élvezni, lelkük művészi szellemet, formát vesz magába, s előkészülnek a magasabb nemes kultúra befogadására.*” – írja, Pósaról szóló nagy tanulmányában (1906) **Nagy László**, az első európai hírű magyar gyermekpszichológus, akit kötetünkben **Harsányi István** idéz. Juhász tehát ugyanazt vallja, mint a Pósa működését szintén elmélyülten tanulmányozó nagy kortársai. Megelőlegezi Kosztolányi és a kitűnő debreceni irodalomtörténész, a 83 éves korában koncentrációs táborban elpusztított **Kardos Albert** Pósa-nekrológiájában kifejtett gondolatait (idézi Bakó Endre), valamint a sárospataki bibliaprofesszor, **Radácsi György**éit is (akit szintén Harsányi idéz), ugyanakkor hitelesíti Nagy László és **Vass Mátyás** Pósa érdemeit taglaló sorait. Az életmű gyermekirodalmi szegmensének társadalmi fontosságát is felismerve pedig – ha tetszik, az élet fontosságát az esztétikai fontosság elé helyezve –, kiszabadítja azt az irodalmi kritika szűk kalitkájából. Juhász Gyula írásában ez az igazán értékelendő és elismerésre méltó. No meg,

ha szabad így fogalmaznom, a még Kosztolányiénál is mélyebb főhajtása Pósa bácsi és műve előtt!

Végezetül egy szerény adalék.

Frédéric Mistral érdemeinek ismeretében felmerül a kérdés: biztosak lehetünk afelől, hogy az utóbb gúnyos megjegyzésekkel illetett (irodalmi vonatkozásban egyébként is maradnak tartott) **Herman Ottó** a valóság ismerete híján javasolta a műfajteremtő Pósa Lajost irodalmi Nobel-díjra? Ismerjük meg szó szerint a nagy magyar természettudósunk a sajtóban közzétett indoklását: „*Nobel irodalmi díja nemcsak a fényes, csillogó eredménynek van szánva, hanem szánva van – és szánva kell, hogy legyen – a mélyreható, csendes erkölcsi sikernek és eredménynek is. És ha ez igaz – úgy érzem, hogy igaznak kell lennie –, akkor az elismerés pálmája Pósa Lajost illeti, mert ő teremtette meg nemzete számára a nevelőirodalom legfontosabb s egyben legnehezebb ágát: a gyermekirodalmat. Pósa Lajos volt az, aki le tudott szállani a magyar gyermekekhez, hogy színmagyarságával megihlessen és fölemelje, hogy az ő műzsája, mely szeplőtlen és tiszta, melynek sohasem volt egyetlenegy léha szava, azt a bimbóba szökkenő embervirágot homlokon csókolja. Ha ez nem érdem a Nobel-, vagy más díjra, akkor nincs érdem ezen a világon.*” (Budapesti Hírlap, 1914. február 15.)

Tudnivaló, hogy a régi provánszi trübadúrok nyelvéből új provánszi trübadúr-nyelvet alkotó Mistral, a provanszál nyelv apostola és elkötelezett védelmezője, 1904-ben irodalmi Nobel-díjban részesült. A Párizsban tartózkodó, és akkortájt még – saját szavaival – nép-nemzeti tartalom után esengő Ady Endre lelkes méltatást írt Mistrálról – Rákosi Jenő lapjába! (Hol volt még az Ady-Rákosi pör?) Egy mondatát idézem: „*Költő-király az agg Mistral. Csodálatos hatását mi sem bizonyítja jobban, mint hogy külföldiek tanulják meg az o poézisa kedvéért a provánszi nyelvet.*” (Budapesti Hírlap, 1904. december 18.)

Ezen a ponton az ember egy kicsit elgondolkozik...

Hogy is írta Pósaról **Bródy Sándor**, 1897-ben? „*Ő csinalta meg azt a rendkívüli jó tréfát, hogy ma, Budapesten, de más helyeken is az apák és nagyapák nem tudnak beszélni a gyermekekkel és unokáikkal, mert ezek úgy beleszeretnek abba a nyelvbe, amelyet Pósa Lajos ír nekik, hogy nem akarnak németül tanulni és tudni.*” (*Új Idők*, 1897. március 28.)

Nem kell ahhoz a hasznos munkát végzett Pósa Lajost nagy költővé masszírozni, hogy megbecsüljük értékeit. Ahogy tette Mikszáth, ahogy tették Eger csillagai: Bródy és **Gárdonyi**, vagy éppen Juhász Gyula – a magyarság sorsának egyik legjelentősebb lírai kifejezője.

JEGYZET

¹ Claude Joseph Rouget de Lisle, a Marseillaise szerzője

„A jövő bizonytalan és kilátástalan, az ország helyzete a gyarmatokéhoz hasonló” (Szepesházy Kálmán naplójegyzetei 1956-ból)

„Kicsi gyermekkorom óta 19 éves koromban sírtam először, amikor édesanyámat temettük, akit a világon mindenkinél jobban szerettem. Amikor koporsójára hullottak a göröngyök, nem tudtam néhány másodpercig visszatartani a könnyeimet. – Ma este, amikor a rádióban meghallottam, hogy az orosz csapatok a győztes forradalom után is özönlének hazánkba, órákon át zokogtam... Ezt jelenti nekem a haza és a szabadság.

1956. XI. 4.

(névjegykártyára jegyzett üzenet)

Néhány bevezető szó

Az alábbiakban a nagybalogi (akkortájt még Felsőbalog) születésű **Szepesházy Kálmán** naplójának néhány, közérdeklődésre számot tartható lapját ismertetjük. Az 1919-ben született, akkortájt tehát 37 éves geológus a rimaszombati gimnáziumban érettségizett, Prágában, majd Budapesten végezte egyetemi tanulmányait. Miután 1944-ben szovjet hadifogságba esett, éveket töltött egy archangelszki fogolytáborban, ahonnan 1948 nyarán szabadult meg. Hazatérését követően előbb a *Földtani Intézet*ben, majd *MAORT*-nál dolgozott, geológusként. (Életéről bővebben szoltunk folyóiratunk IX. évfolyamának 2. számában.)

A bejegyzésekből jól kirajzolódik egy hazája és nemzete iránt elkötelezett ember képe. Hogyan élte meg az 1956-os forradalom napjait, kivált pedig az annak leverését követő időszak történéseit egy ember, aki nem volt forradalmi alkat, sokkal inkább a Zoltárok könyvében olvasható eme ígét követte egész életében: „*Kerüld a rosszat és cselekedjél jól; keresd a békességet és kövesd azt!*”

Különösen megrendítő a névjegykártyára felrótt néhány sora.

A november 1-én és 18-án emített Nándival akkortájt közös házukat építették. A november 3-án és december 24-én említett Géza bácsi anyai nagybácsija, **Sáfrány Géza**, akkortájt ny. honvéd altábornagy. A többieket nem tudjuk egyértelműen azonosítani.

(B. Kovács István)

november 1. (csütörtök)

Az éjszakát, Tótkomlósról Pestre jövet, Abonyban töltöttem **Munkácsival**, **Pötz** és **Monostorival**. A tankok dülöngésén kívül más nem zavart. A tankok összevissza mentek, nem látszott úgy, mintha kivonulnának. Abony és Pest között nem voltak oroszok.

Pesten az Üllői úton mentünk végig, mert a katonák szerint a Ferihegyi repülőteret megszállták az oroszok. Óriási tömeg hömpölygött az utcákon. Az Üllői út borzalmasan néz ki. A laktanyánál megállt a forgalom, a körúton mentünk tovább, egész hazáig. Otthon minden sértetlenül megvan. Délután **Nándi**éknél voltam.

november 2. (péntek)

Éjjel nem sokat aludtam. Lövöldöztek az utcán, ezért kiköltöztem az előszobába. Utólag tudtam meg, hogy ez nem is volt semmi különös, sokkal rosszabbak szoktak lenni az éjszakák.

Nappal elmentem **Loláék**hoz, de nem voltak otthon. A délelőttöt **Ödin**él töltöttem. Hallgattam az elbeszéléseket és újságokat olvastam. Az éjszaka aránylag nyugodtan telt el.

november 3. (szombat)

Délelőtt nyugalom volt az egész városban. Loláéknál voltam, azután elmentem megnézni a Múzeum körutat, a Nagykörutat, a Köztársaság teret, majd a Keletihez mentem megérdeklődni, hogy hogy lehetne kijutni **Géza** bácsiékhoz Máriabesnyőre. Összetalálkoztam [...] Terikeékkel, kisült, hogy a HEV jár. A következő járással ki is men-

tem, csak pár percet töltöttem Géza bácsiéknál, pár száz forintot vittem nekik, nehogy koplaljanak.

Éjszaka ismét lövöldözések voltak.

1956. november 4. (vasárnap)

Nyugtalan volt az éjjel. Vasárnap már sehova se lehetett menni, mert az oroszok megint bejöttek. A rádió elhallgatott. Teljes a bizonytalanság. A cseh rádió szerint **Kádár** alakított kormányt. Egész nap össze-vissza lövöldözés és rémes bizonytalanság. Közben a rádió is megszólalt és komolyzenét játszik, s néha Kádárék beszélnek. Az anarchia totális.

november 5. (hétfő)

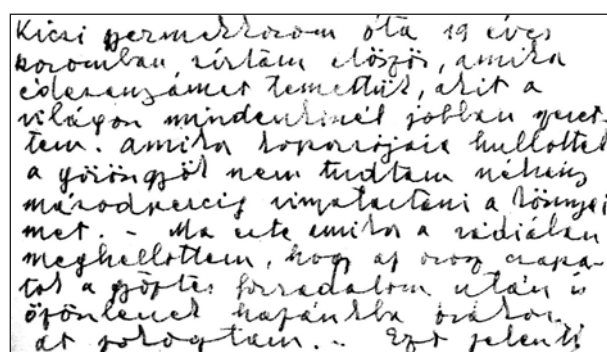
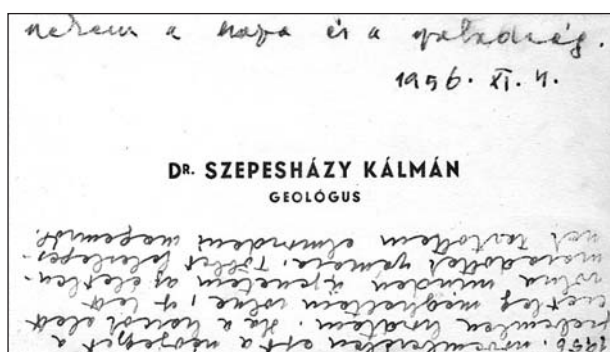
Az éjszakát az előszobában töltöttük, csak időközönként, illetve reggel felé mentem be a szobába, mert nagyon fáztam. Állandóan lövöldöztek a ház előtt és a köveken tankok dübörögtek. Borzalmas éjszaka volt.

Nappal is folyt a lövöldözés, este a nehéztüzérek is megszólaltak. Állítólag a Gellérthegyről a város külső pontjait lövik az oroszok. Szörnyű, hogy még mindig nincs vége a harcoknak. Most már teljesen elmergesedett a helyzet. Köztes megoldás lehetetlen. A rádió alig mond valamit, a bizonytalanság teljes.

november 6. (kedd)

Az éjszaka folyamán állandóan lövöldöztek a Körúton, és talán a Marx térnél. Állandóan dübörögtek a harckocsik. Az éjszaka legnagyobb részét a szobámban töltöttem, már

LÁSSÁTOK, FELEIM!

„Ha a harcok alatt esetleg meghaltam volna, ez lett volna minden üzenetem az életben maradtak számára. Többet feleslegesnek tartottam elmondani magamról“

megszoktam a harci zajt. Csak lenne már vége, borzalmas ez a bizonytalanság. Napközben az emberek már járkáltak az utcákon, de venni alig lehetett valamit. Budán állítólag borzalmas a pusztulás és rengeteg az ellenálló. Az új kormány, régi, szemináriumi stílusban beszél, néha csak még jobban elmérgesíti a helyzetet. Teljes az összeomlás és anarchia.

november 7. (szerda)

Az éjszaka aránylag nyugodtan telt el, csak a tankok csaptak pokoli zajt a ház előtt, és reggel felé volt iszonyú lövöldözés a Körúton. Különbözik sokkal csendesebb a levegő, az ágyúzás mintha alábbhagyott volna. Senki nem tud semmit, a kibontakozás kilátástalan. Már senki nem hisz senkinek, s úgy látszik, vidéken is teljes a káosz. Rajtunk már csak egy békés ENSZ megszállás segítene.

november 8. (csütörtök)

Éjjel még nem mertem levetkőzni, mert este még sokat lövöldöztek. Reggel már emberek kezdtek szállingózni az utcán. Én is lementem. Kenyeret szerezni teljesen kilátástalan dolog. Sorba álltam a körúti közértnél, de délután 4-kor csak egy számmal voltam kénytelen hazamenni. Bizonytalanság, kilátástalanság, lövöldözés és tankcsikorgás. Ez minden. Fegyveres ellenállók helyenként a városban és a vidéki iparközpontokban még vannak.

november 9. (péntek)

Az éjszaka nyugodt volt, végre megint pizsamában, ágyban aludtam. Reggel kezdtem ismét a sorban állást a tegnapi számmal a Közért előtt. Dél felé kaptam is kevés lisztet és cukrot. Délután a Hold utcai csarnokban 5 kg krumplit (vettem). A hangulat rossz. A helyzet kilátástalan. Rohangásznak a tankok egész nap össze-vissza. A szomszédban van az orosz parancsnokság, pokoli itt a lárma éjjelnappal. Időnként lövöldöznek is, de inkább csak Budán és a külvárosokban. Kilátástalan a helyzet. A SZU nem enged, itt pedig az emberek nincsenek meggyőzve. Mindenki elszánt, merész, szokimondó, meg nem alkuvó, s jobban gyűlöli a hazugságot, [...], képmutatást, mint azelőtt. A kormány egyáltalán nem ura a helyzetnek. Dolgozni alig akar valaki.

november 10. (szombat)

Az éjszaka nyugodtan telt el. Csak időnként lehetett hallani távoli lövéseket. Reggel korán elmentem sorba

állni kenyérért. Sikerült 2 kenyeret, babot, zöldséget és szappant vennem. Pár napra el vagyok látva. Az utcákon már óriási a forgalom, pokolian néz ki minden, de az emberek már kezdenek megnyugodni. A pusztulás óriási, de, állítólag, már nyugatról is kezdenek bizonyos dolgokat beengedni, s keletről is kapunk valamit. Az ami régen volt, vissza nem jöhet. Az emberek nyitabbak, bátrabbak, csak jobb lehet a **Rákosi** terrornál. Az ENSZ csak pofázik, nem számíthatunk másra, csak a magunk erejére.

november 11. (vasárnap)

Most már éjjelente aránylag csend van. Csak a tankok dübörögnek a H[onvédelmi] M[inisztérium] környékén. Nappal imitt-amott sorba álltam, s próbáltam valami élelmet szerezni. Délután megnéztem a Körutat és a Rákóczi utat. Borzalmas. Egy ámokfutó horda szörnyű gaztette. Az emberek a végsőig elkeseredettek a rettenetes rombolás miatt. A kormány nem ura a helyzetnek. Az ország lefegyverzése a befejezéséhez közeledik, de megkezdődik az ellenállás újabb szakasza, a passzív rezisztencia. A helyzet rosszabb, mint a harcok idején. Kibontakozásra semmi kilátás nincs.

november 12. (hétfő)

A délelőtti legnagyobb részét a hivatalban töltöttem. Majdnem mindenki bent volt. Az elkeseredés általános. Az oroszok vadállati kegyetlenkedéséről egyre újabb részletet lehet hallani. A közvélemény 99%-ban egyöntetű: becsületes, hazugságmentes, semleges, független, szabad Magyarországot akar mindenki. A munka vidéken sem indul meg, a Kádár-kormányban senki nem bízik. Mindenki élelem után futkos. Az oroszok jóval túltettek **Hitler**en. Ilyen gazság, amit itt csináltak, évszázadok óta nem volt a világon.

november 13. (kedd)

Délelőttöként a lakásban vagyok, imitt-amott sorban állok, délután főleg otthon vagyok, rádiót hallgatok.

november 15. (csütörtök)

Mi [...] is kaptunk. Élelmiszert már elég bőven lehet kapni. Mindenből vettem egy keveset, hogy legyen egy kis tartalék, ha esetleg ellátási gondok lesznek. Sokat nem halmozok. Sajnos, a kinti lakásom nincs kész, aligha tudok felköltözni. Kályha, villany nincs.

A helyzet továbbra is rettenetesen bizonytalan. Senki se tudhatja, milyen lesz a kibontakozás. Nem mitőlünk függ, mi már nagyon szeretnénk dolgozni. Csak az a baj, hogy a kormányban senki se bízik. Az ígéretések teljesítésére semmiféle garancia nincs, bár Kádár összehasonlíthatatlanul becsületesebbnek látszik, mint Rákosiék.

november 16. (péntek)

Az éjszakák már aránylag nyugodtak, csak a tankok dübörögnek. Tart az általános sztrájk. Az emberek csak ímmel-ámmal dolgoznak, mert az oroszok néhol fiatalokat szednek össze és visznek ki az országból. Ez mindennek a betetőzése. A kormány a munkástanácsokkal tárgyal. Ez nagyon helyes. A bizonytalanság teljes. Minden attól függ, hogy a Szovjetunióban kik kerekednek felül, szadisták, vagy becsületes, reálisan gondolkodó emberek. Talán **Titó** tud valamit elérni. Csak a kompromisszumos megoldás a helyes. Isten őrizz a jobboldali csőcselék uralmától. Szerencse, hogy a nyugati gyásmagyarok Ausztrián s a többi szomszédokon át nem tudnak hazatérni.

november 18. (vasárnap)

Egész nap fent voltam a háznál. Eleinte takarítottam, majd Nándinak segítettem. Rendet csináltunk fent az emeleten, majd felhurcoltuk a Nándiék holmijait, mert felköltöztek.

november 20. (kedd)

A fegyverek elcsitulnak, csak ritkán, néha dördül el egy-egy lövés. Az emberek kissé lecsillapodtak, de semmi sem tisztázódott. A Kádár-kormánynak alig hisz valaki. Kádár talán még becsületes, de a többiek... Tehetségtelenek, sötétek, s annyi önkritikájuk nincs, hogy háttérbe vonuljanak s átadják a helyüket ismeretlen, de becsületes és tehetséges embereknek. Lassan megindul országszerte a munka, de igen lassan és igen bizonytalanul. Az emberek csak vontatottan hajlandók dolgozni, amíg nem lesznek becsületes vezetőik. Az internálásokról és elhurcolásokról szóló hírek megbénítják az emberek munkakedvét.

november 21. (szerda)

Kedden este 9 órakor az utcában sorakozó tankok elindultak és néhány órán át tucatjával fordultak ki a Körútra, teherautókkal együtt. Végre az első örvendetes dolog, amit a szovjet csapatokkal látni lehet. Valószínűleg jön helyettük gyalogság, de az már egy fokkal elviselhetőbb. A helyzet mintha egy kissé tisztázódna. Titó beszéde óriási jelentőségű. Remélni lehet, hogy a SZU-ban a józanabb belátás kerekedik felül s igyekeznek jóvátenni a nálunk végzett pusztítást. Kevesebbet nem adhatnak nekünk, mint Lengyelországnak. A nemzet most olyan, mint a víz. Kifolyik az oroszok kezei közül. Mindenki egyet akar: szabad, független, semleges, becsületes Magyarországot. A fegyvereket elnémították, a sztrájk szűnőben van, de a nép pontosan olyan, mint a forradalom első napjaiban. Töretlen, és bízik a jövőben. Senki nem zúgolódik, szótlánul viseli a megpróbáltatásokat, mert mindenki bízik a kibontakozásban, és hogy minden helyrejön.

november 27. (kedd)

A forradalmat lefegyverezték, amint az előrelátható volt. De az emberekből kirobbant elégedetlenség és hazugságutálat nem szűnt meg. A régi hazug világ nem jöhet többé vissza, inkább a halál. A forradalom első felvonását bemocskolni nem lehet. Az tisztán élni fog az emberek szívében. A jövő bizonytalan, minden attól függ, hogy a SZU-ban egy józan, reális, becsületes irányzat kerekedik-e felül, vagy nem. A közeljövőtől semmi jót nem várok, de az igazság végső győzelmében töretlenül hiszek.

A munka igen-igen lassan indul. [...]

november 28. (szerda)

Az idő kissé megenyhült, de állandóan esik az eső. Szomorú minden. A Központi Munkástanács, háta megett az igazsággal, s Kádár, a háta megett sokezer tankkal, folytatják a tárgyalásokat, de egyelőre eredménytelenül. Az emberek éppen ezért levertek, kedvetlenek, a munka alig-alig megy! A kibontakozás reménytelen. [...]

november 29. (csütörtök)

A munkát, úgy-ahogy, megkezdjük. Délelőtt a munkástanács ülésezett. A helyzet nehezen tisztul. Mindenki csak a fejleményeket várja, de a dolgok nehezen fejlődnek. Kádár egyes kijelentései megdöbbenést keltenek. A világpolitikai események is forrongnak, nemcsak nálunk vannak zavarok. Kínában is óriásiak a változások, de ők bölcsen csinálják. Mindenesetre, több országnak kikapartuk a forró gesztenyét.

Sokan disszidáltak, többen a lakásból is. Én minden körülmények között itt maradok az országban, még ha az életembe is kerül.

december 1. (szombat)

Az idő kissé megenyhült. Borult, esős november. A helyzet változatlanul zavaros. A munka megindult mindenütt, de csak akadozva megy. A kormány a lényeges dolgokban teljesen merev, az emberek maradék bizalmát is elveszíti. Az ENSZ küldötteket még mindig nem engedik be. Egyéb pártokról egyelőre szó sincs. **Nagy Imréről** még azt se tudja senki, hogy hol van. A munkástanácsokkal egy ilyen kormány kiegyezését szinte lehetetlen látni. A kibontakozás kilátástalan. A bizonytalanság pedig rosszabb a rossznál. ...nyomor lesz ennek következménye. Ezt mindenki látja, de, sajnos, nem lehet ellene tenni semmit. A hazugságba, aljasságba, terrorba senki sem tud belenyugodni. Inkább a halál.

december 11. (kedd)

A helyzet még mindig kilátástalan. Kádárék ésszel fel nem fogható módon viselkednek. Lényegtelen dolgokban engedményeket ígérnek (de ezeket bármikor visszavonhatják), de lényeges dolgokban hajthatatlanok. A néptől és az igazságtól elszakadva, igyekeznek elképzeléseiket kiagyalt tényekkel (!) alátámasztani. Ily módon a rádióban és az újságokban az elferdítéseknek, mellébeszéléseknek, lényegtelen dolgok eltűlésének, lényeges dolgok észre nem vevé-

LÁSSÁTOK, FELEIM!

sének olyan sokasága van, mint soha azelőtt. Az emberek minden hazugságtól ingerültebbé válnak. Nem tudom, hogy akarhatnak így nyugalmat és rendet. A külföld lehetetlen, az ENSZ is hivatal lett. Semmiképpen nem akarnak miattunk háborút kirobbantani (ezt nagyon helyesen teszik), s ezt a végletekig kihasználják a SZU vezetői.

Ujabbán már a munkástanácsok lába alól is ki akarják húzni a talajt. A Központi Munkástanácsot feloszlatták. (Ez a munkáshatalom.) Tegnap és ma ismét sztrájk volt. Azt hiszem, ez az utolsó, mert már mindenki dolgozni akar. Azonban ilyen politikai helyzet mellett a munkakedv minimális. Az emberek nem látják értelmét a túlzott munkának. A jövő bizonytalan és kilátástalan, az ország helyzete a gyarmatokéhoz hasonló.

Az igazságot jobban szeretem az életemnél. A hazugságot, erőszakot, igazságtalanságot, jellemtelenséget és aljaságot még ezerszer jobban gyűlölöm, mint régebben.

december 13 (csütörtök)

A helyzet csak lassan tisztul. Az oroszok, úgy látszik, képtelenek megérteni, hogy Magyarországon mi a tényleges helyzet. A lényeges dolgok sokaságát egyszerűen nem hajlandók tudomásul venni, csak lényegtelen dolgokban tesznek engedményeket s hihetetlenül merevek. Az egész külföld tehetetlenül, megdöbbenve röhög rajtuk, mi pedig az egésznek isszuk a keserű levét. Az emberekbe a munkakedv semmiképpen se tér vissza. Az egész ország lóg, senki nem dolgozik, mert ilyen kormány és ilyen politikai helyzet mellett nemcsak a munkának, de még az életnek sincs értelme. Ilyenfajta passzív rezisztenciát egy többezerszeres túlerővel szemben még nem hallottam a történelemben. Mindenki tudja, hogy ennek iszonyú nyomor lesz a vége, de úgy látszik, a kormányt, illetve azokat, akik kormányt kormányozzák, csak egy rettenetes gazdasági csóddal lehet meggyőzni arról, hogy egyáltalán nem bíznak meg bennük az emberek. Mindenkit fasisztának és ellenforradalmárnak tekintenek, aki a kormány mai politikáját nem támogatja. A politika pedig tele van következetlenséggel, melléfogásokkal és tehetségtelenséggel. A becsületes kommunisták kiábrándultak, vagy meghasonlottak magukkal. Nagyon kevés, kritikai hajlam nélküli ember követi vakon a pártnak gyakran egymással ellenkező irányú intézkedéseit.

Érdekes, hogy ez alatt a két hónap alatt az értelmiségiek és munkások közötti válaszfalak sokkal inkább leomlottak, mint az előbbi 12 év alatt. Abszolút értelemben véve, a szocializmus, az ellenkező látszat ellenére, óriási előrehaladást tett Magyarországon a munkások, illetve a tényleges termelőmunkát végzők tekintetében és a vezetésre való joga óriási mértékben megerősödött. Akik régebben vad reakciók voltak, most belátják, hogy az államhatalom elsősorban a munkásosztályt illeti. Az értelmiségnek és parasztságnak támogatnia kell a munkáshatalmat. Sajnos, akiknek a hatalom a kezében volt, a munkásosztály árulói lettek, mert letértek az igazság és becsület útjáról.

Mindenesetre, az osztály nélküli társadalom megvalósulásához, s a termelőeszközök köztulajdonához az alapok

sokkal realisabbak és az emberek által elfogadottabbak lettek. Annak ellenére, hogy a látszat pillanatnyilag ez ellen szól (pl. kisiparosok növekvő száma, tsz-ek felbomlása stb.). Aki őszintén és önzetlenül kommunista, ezt kell, hogy észrevegye. Sajnos, ilyenek kevesen vannak. A párt érdekszövetség volt a jól jövedelmező pozíciók elfoglalására.

december 24 (hétfő)

Életem legszomorúbb karácsonyestéje. A politikai helyzet lesújtó. A tiszta becsületes forradalmat óriási túlerővel szétzüllesztették. A tények elhallgatásával és egyoldalú beállításával az egészet egy ellenforradalmi puccsnak állítják be. Úgy látszik, a hazugság uralma nem ér véget ebben a szerencsétlen országban. Az elkövetkező időkben csak nyomor, munkanélküliség várható. Nem tudok lelkesedés és bizakodás nélkül élni. S most szörnyű, hogy nincs miben hinni, nincs miért lelkesedni s nincs értelme, hogy valamiért lelkesedjen az ember. Több kulturális emlék pusztult a forradalom alatt, mint a háborúban, emberi ostobaság és [...] miatt. Elpusztult a levéltár, mert a vársétány török ágyúit a várban levő szabadságharcosok fegyvereinek nézték. Kiégett a nemzeti múzeum. Miért? S a kárpótlás? Utólag leváltották [...], kulturális pusztítást soha az életben nem lehet semmivel jóvátenni. Ezt nem lehet megbocsátani.

Az olajiparból elmegyek. Vagy tanárnak vagy Makóra geológusnak. De egyelőre semmit se tudok tenni. Pillanatnyilag beteg vagyok. Hetek óta influenzás vagyok. Tüzelőm nincs. Hányódom és fagyoskodom betegen. Délelőtt kimentem Máriabesnyőre. Géza bácsiéknak vittem mindenféle élelmiszert. Csak egy órát maradtam, mert nem akartam a HÉV-et lekésni. Lucskos hó, köd, hideg, betegség, magány, kilátástalanság. Nagyon, nagyon messzi távolban boldog gyerekkori karácsonyok képe. Talán csak azért születtem, hogy egy boldog gyerekkor után életem örökös közdelem és szenvedés legyen? Leszek-e még valaha boldog és megelégedett? Öregesen, életerőm fogytán, s köröskörül kilátástalanság.

december 28 (péntek)

Beköszöntött a hideg tél. Elég nagy hó van az egész országban. A bizonytalanság változatlan. Lassan kezdenek a dolgok visszabillenni a rendes kerékvágásba. A munka is lassan, de igen lassan mindenfelé megindul. A szén kevés. A békebeli termelés kb. csak a harmadát éri el az iparban. Küszöbön áll az üzemek, minisztériumok átszervezése. Rengeteg ember lesz munka nélkül. Ennivaló egyelőre még van. Pénz már kevesebb. Legalább egy évig óriási nyomor lesz. Ezt mindenki tudja. El vagyunk rá készülve.

A politikai események jelenleg Magyarországon kívül s a kulisszák mögött zajlanak. Hál Istennek, mi miattunk háború nem fog kitörni. Óriási csapások érték az országot. Ebből egyelőre még semmi hasznunk nincs, de a hatását már több országban érezni lehet. Sokan hálások lesznek még Magyarországnak a mostani eseményekért.

Fülöp Antal

György úrfi elhajózik

(Egyfelvonásos dráma kilenc jelenetben)

5. jelenet

(Feljön a fény, a kitáguló térben már a fogadótermet látjuk, oldalról, teljes hosszában. Bal felől áll Rákóczi széles, barokk íróasztala, mögötte az immár elkészült, díszesre faragott karosszékeben ül a fejedelem, teljes fejedelmi díszben, készen a tekintélyes követ, rosszabb esetben csak futár fogadására. Az asztalon iratok, akták, vázában önkezével termesztett virágok – ahogy a széket is, mint tudjuk, saját kezével készítette. Az asztalon, jól látható helyen van a „pipakészlet”, ajándék a követ vagy csak futár részére, szemléltetve a törökországi vendégjog és a kötelező ajándékozás tradícióját... Tálcán vizeskancsó, poharak, és – humoros (?) – meglepetésként a „kolozsvári töltöttkáposzta” receptje, melyet egyszer a Kajmakám megkóstolt, s azóta minden diplomáciai találkozón a káposzta receptjéért „nyúzta” Rákóczit – bár tudta, hogy disznóhús is van benne... Rákóczi asztalától balra, közelebb a nézőtér felől – jóval kisebb asztalnál – Bohn Pál Vilmos. Előtte iratok, tintatartók, tollak, dossziék, térképek stb. Egyelőre, úgy tűnik, gyanútlanul ül, néhány tárgyat még átrakva-eligazítva, a követ érkezése előtt... Látszatra teljesen nyugodt. Rákóczi bal felén, hasonló asztalnál ül César de Saussure. Láthatón már nem arra figyel, amit éppen olvas, várakozón pillantgat a bejárat felé, amely a terem ellenkező végében van, így annak aki belép, s a fejedelem asztaláig kíván menni, előbb „nagy utat” kell megtennie... Az ajtónálló „utolsó” egyszál janicsár is eltűnt, most a volt két apród – afféle mindeneként, mint immár mindenki Rákóczi „udvarában” – Zay Zsigmond és Cserey János tölti be az ajtónálló szerepét.

Látjuk, hogy a teremből lépcső vezet fel az emeleti – ma úgy mondjuk: „párizsi” – balkónhoz, kettéosztva a fenti galériát, ahonnan jobbra és balra Rákóczi lakosztályába jutunk. Délelőtt tíz óra van. A sarkig kitárt balkonajtón s az ablakokon verőfény árad be a terembe, már-már optimista hangulatot varázsolva, ha nem érződene mindenben, kívül és belül is az elszegényedés, a „ki nem mondott reménytelenség”, mint a dráma meghatározó alaphangulata.

A hosszú, magas könyveszekrény előtt ül Bercsényi, egy szép karosszékeben, mint már megszokhattuk tőle, most is már-már szikrákat vető feszültség veszi körül.

Az alább következő jelenetet, amely afféle „színjáték a színjátékban”, óvakodjuk „túljátszani”. Itt-ott egy-egy gesztus, összenézés stb., ez legyen minden, különben a „megvezetett” Bohn Pál Vilmos már korábban felvázolt kiváló szellemi képességei válnak kérdésessé – s ez a jelenet, de az egész dráma rovására mehet...)

BERCSÉNYI

Késnek! *(felugorva helyéről, járkálni kezd).* Késnek, késnek! Már megint késnek. Ha itt még egyáltalán mondhatjuk azt, hogy: „késnek...”. Szerintem az igazság az, hogy nem

is jönnek! Se ma, se holnap!... *(kissé rájátszik, bár neki igazán nem nagyon kell rájátszani az ingerültségre)* Szerintem tegnap sem jöttek volna, s holnap sem fognak jönni, bármit is jeleztek Konstantinápolyból! Számunkra sorsdöntő dolgokban, mint például a „tahn” csökkentése, a megkérdésünk nélkül döntenek. A Porta irántunk tanúsított ignoranciája vészesen kezd hasonlítani a bécsi ígéretetek megbízhatatlanságához. Adott szó, írott szerződés, aláírás, lassan már mit sem számít! *(felmutat a faliórára: ugyanazt a faliórát látjuk itt is, mint kevéssel előbb Rákóczi „műhelyében”: Rákóczi József és Rákóczi György nagyméretű gyerekkori portréja közt tikk-takkol a falon, az idő szimbólumaként – mondhatni – uralja a falat)* Itt van, tessék! Már lassan fél délelőtt várunk, s a Kajmakám hajója sehol! *(felpillant, a „francia balkon” sarkig kitárt duplaajtóján árad be a fény...)* Az idő gyönyörű, a tenger békés: semmi akadály, hogy már réges-rég itt legyenek. Már, persze, ha akartak volna. Szerintem nem is akartak – már csak ennyibe vesznek minket, ennyi a politikai-harci értékünk a Porta terveiben. *(rövid szünet)* Azaz: NULLA!... *(rövid szünet)* Pozsarevác hosszú időre rendezte Európát, ignorálnak minket... Szívesen gondolnám, hogy már el is felejtettek minket, de nem hihetem. Ibrahim Kajmakám rendszeresen szűkíti az ellátmányunkat. Már azt a két-három janicsárt is visszavonta a helyi testőrpáncsnak, akik eddig a fejedelem ajtónállói voltak, vagy a személyét őrizték, ha kimozdult a „palotájából”. Lám csak, már Zay Zsigmond báró, és Cserey János is, Mikes kamarásunk volt apródtársai is közönséges ajtónállókká váltak... *(a szöveg, melyet most hallunk, egyre inkább egy mélyen megbántott ember vádaskodásának tűnik, partitalanná készül válni)* A Kajmakám gályája még mindig sehol, én meg a beteg Krisztinát hagytam ott. Bár, szerencsére, reggel, hogy eljöttem, már sokkal jobban volt... legalábbis ezt mondta. Azt mondta, ne menjek el! De ha már elmegyek, legalább azzal a tudattal menjek, hogy ő már tulajdonképpen nem is beteg...

RÁKÓCZI

Zay fiam! Szaladj fel az erkélyre, nézz körül, nem kötött-e még ki a Kajmakám hajója! A követnek... vagy futárnak már tényleg itt kéne lennie... *(Zay Zsigmond felfut a lépcsőn, kilép az erkélyre, egész alakjában látjuk)*

ZAY

A Kajmakám zászlóshajóját nem látni sehol! Halat, rákot, egyebeket szállító gályák sorakoznak a kikötőben. A tengerszorosban néhány halászbarkát látni csupán. A piac nyüzsg, idáig hallatszanak az árusok rikkantásai!

BERCSÉNYI

Ez minden?

ZAY

Bárhogy is erőltetem a szemem, mást nem tudok mondani. A Boszporusz sima, mint a tükör. A keleti horizont teljesen üres...

BOHN

(rögtön az első hangütésre van benne valami - eltűzött - megfelelni akarás. Ő az egyetlen a jelenlévők közül, aki Rákóczi jelenlétében, ahányszor megszólal, mindig feláll...) Ha szabad megjegyeznem, méltóságos uram... *(Rákóczi int, hogy beszéljen)* ...szerintem szinte egészen biztos, hogy valami az utolsó pillanatban közbejöhett... A Kajmakám, ellentétben főnökével, a Nagyvezírral, komoly, megfontolt ember. Korábbi tárgyalásaink során ilyennek ismertem meg. Bár, igaz, hogy elég régen volt, mikor utoljára tárgyalni hívtott bennünket a Porta, de, szerintem, Ibrahim Kajmakám, biztosan értesítette volna a Fejedelmet, hogy a követet mégsem indítja útnak... A Kajmakám, legjobb tudomásom szerint, igen nagyra becsüli Rákóczi fejedelmet.

RÁKÓCZI

(szondázó megjegyzés) Pedig a bécsi követség mindent megtett, hogy lejárasson Konstantinápoly előtt. Ahogy Lipót, majd I. József, azután III. Károly is mindent megtettek annak érdekében, hogy egész Európa istentelen szörnyetegnek tartson...

BOHN

Biztosíthatom, méltóságos uram, hogy ez a Kajmakám esetében nem sikerült. Rajong a hadászatért, és méltóságos uram egyik-másik haditerve, amely nyomtatásban is megjelent az angol lapokban, szinte elkápráztatta a Kajmakámot. *(innentől ez a mondat a hízelgés szólamaként ismétlődik még néhányszor)* A Kajmakám felette sokra becsüli Rákóczi fejedelmet...

RÁKÓCZI

A kis-Duna-szigeti csataterveket nekem is többször dicsérte. Remek taktikával egérfogóba csaltuk a jó öreg Heistert, ő meg gyanútlanul bele is sétált a csapdánkba!

BOHN

(lélektani pillanat, most kell rátenni egy „lapáttal”)

Az a Kis-Duna-szigeti haditerv zseniális volt. Az egész hadjárat legkáprázatosabb elgondolása! Ha akkor felséged tábornokai... *(észbe kap, Bercsényire pillant, akinek nagy része volt abban, hogy Rákóczi szóban forgó haditerve csődöt mondott)* A Kajmakám - ha követként jártam nála - kizárólag mint „Vezérő Fejedelem”-ről beszélt, ha méltóságodat említette. Felette sokra tarja Önt, méltóságos uram!

RÁKÓCZI

(egy-két pillantig lesütött szemmel - restellkedve - emlékezik) A titeli rációk elleni retorzió ellenére is? Bár, igaz, a rációk hajmeresztő dolgokat követtek el korábban a magyar lakosság ellen. Mindjárt a csata kezdetén kicsúszott az ellenőrzés Károlyi, a későbbi áruló, Károlyi Sándor kezéből... *(az áruló szónál Rákóczi Bercsényire néz, Bercsényi pedig Bohnr...)*, az meg az elrejtőző rációkra gyűjtötte a nádat...

BOHN

(a jól informált Bohn ezt is kapásból folytatja, hiszen, mielőtt Rákóczi szolgálatába állt, jól felkészült Rákóczi-ból, előtte évekig Rákóczi Lengyelországban élő felesége mellett vállalt szolgálatot) Igen, a bécsi sajtó meg, lecsapva a lehetőségre, ezúttal sem riadt vissza kisebb-nagyobb hazugságoktól, úgy állítva be a dolgot, mintha a nádas felgyújtása

Rákóczi parancsára történt volna... A Kajmakám, aki nagyra becsüli Önt, méltóságos uram, csak a fejét csóválta, mikor szóba hozta az esetet, nem is nagyon értve, hogy a császár, keresztény emberként, hogy tűrhet el ilyet? És, hogy az igaz hit és igaz szó dolgában a császár példát vehetne méltóságos uramról. Valóban igen nagyra tartja kegyelmedet... És Stepney, angol követ, nem különben! Egy ellenséges hatalom követeként a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott Rákóczi Fejedelemről.

BERCSÉNYI

(türelmetlenül) Békeközvetítői munkája végeztével, immár átlátva a helyzetet, azzal búcsúzott tőlem, hogy: „A magyarok igaz ügyért harcolnak”. Amit, persze egyetlen fórumon sem hangoztathatott nyíltan... Majd rövidesen, elkedvetlenedve a rákényszerített „protokoll-hazudozásoktól”, visszahívását kérte... Zay fiam, mi a helyzet? Történt-e valami változás a kikötőben? Már úgy értem, valami számunkra is érdekes...

ZAY

(az erkélyről) Semmi gyanús, akarom mondani, érdekes!

BERCSÉNYI

Semmi érdekes? Semmi gyanús?

ZAY

Sehol semmi, méltóságos uram! Mindenütt, amerre nézek *(ernyőt formál tenyeréből a szemé fölé)*, mindenütt a megszokott látkép: a piac nyüzsgő, áruszállító-gályák úsznak ide-oda a part mentén. Sehol semmi... Ha csak...

BERCSÉNYI

(már-már túljátszva szerepét) Ha csak... ha csak...

ZAY

Ha csak nem említem Mikes kamarás úr személyét! Épp erre tart, de már nem is a parton. Itt, egészen közel. Itt jön és integet! Szerintem valami gyanús..., azaz, hogy valami érdekes mégis csak történhetett, mert Mikes kamarás úr nem az a kimondottan sedre, szaladgáló fajta. Most meg szinte szalad...

RÁKÓCZI

Persze, hogy szalad, szaladjon is! Hiszen máris jócskán késik! Pedig ez nem jellemző rá, a mindig mindenben megbízható, és pontos Mikesre...

ZAY

Már itt is van, most lép az épületbe. *(kintről kapuhangok, halljuk, hogy megállítják, tovább engedik, majd belép a fogadóterembe)*

MIKES

(kissé elfulladva) Méltóságos uram! Méltóságos uram! *(mi is csak azért vesszük észre, hogy rájátszik a „szenzációra”, mert már tudjuk az előzményeket. Jól játsza a szerepét...)* Méltóságos uram! Nem is tudom, hogyan mondjam? Hamarjában nem találok szavakat...

RÁKÓCZI

A lényeg, kamarás úr! Csupán a lényeg, ahogy azt Öntől megszoktam, fiam!

MIKES

Velencei hajósoktól hallottam lent a parton, bár még most sem tudom, elhíhetem-e?

RÁKÓCZI

No, ez most már tényleg több, mint érdekes! Ha már

a józan eszű Mikes kamarás sem mer hinni a fülének... Halljuk, fiam!

MIKES

Velencei hajósok beszélnek, hogy méltóságos uram kisebbik fia, Rákóczi György, makovicai herceg, megszökött bécsi fogvatartótól, és Velencén át Párizsba menekült. Ott menedéjogot kapott Toulouse grófja védőszárnya alatt, e pillanatban is Párizsban tartózkodik... *(mondhatni, egészen kiakadva várja a hatást)*

RÁKÓCZI

Óh, Istenem! Hát ezt is megérhettem?! György fiam Párizsban! Méghozzá: Toulouse grófjánál! Maine herceggel ők egyengették az én utamat-sorsomat is, anno, Lajos udvarában. És most a fiam talált nála menedéket... Ez annyira valószínűtlennek tűnik, azt sem tudom, elhihetem-e?

BOHN

(nagyon agitatív) El, el, nagyságos uram! A sok rossz, remény-gyilkos hír után, ha már nagyon hozzászoktunk, hogy itt és most számunkra csupa rossz, meg rossz jöhet, már egy kicsivel jobb is hihetetlennek tűnhet. Hát még ekkora hír!

RÁKÓCZI

Valóban túl nagy, és túl szép, hogy el merjem hinni! Érdekes, mintha a hosszan tartó, töretlen reménykedés, hogy egyszer az életben még megláthatom György fiamat, most mintha ez tenné szinte meseszerűvé az egészet: azt, hogy a valóságban mégis megérhettem. Föltéve, persze, ha Mikes kamarás fiam, igaz hírt hallott...

ZAY

(az erkélyről) Méltóságos uram, méltóságos uram!

BERCSÉNYI

Méltóságos uram! Valami a parton történik... Zay Zsiga jelteni akar.

RÁKÓCZI

Rajta, Zsiga fiam, jelents, ha ezek után még van jelteni való! De - ezek után - számomra már az sem jelent sokat, ha maga a Kajmakám közeledik. Isten legyen hozzám irgalmas őszinteségemért...

ZAY

Radulovics atya jön! Akárcsak az előbb Mikes kamarás úr, ő is szinte szalad, annyira siet-rohan! Sosem hittem volna, hogy ilyen tempó még öreg csontjaitól kitelik... *(kintről kapuhangok, halljuk, hogy megállítják, tovább engedik, majd belép a fogadóterembe)*

RADULOVICS

(rájátszik) Ferenc... méltóságos uram!... Itt valaki tegnap, tegnapelőtt őszintén imádkozhatott... el se hiszem!

RÁKÓCZI

Mi történt, tisztelendő atyám? Lehet, hogy éppen én voltam. Nem idegen tőlem ez a szokás...

RADULOVICS

Tudom, fiam, imáid őszinteségében nem is kételkedem. De a kikötőben olyant hallottam, hogy, bevallom, hinni sem merem! *(pillantása épp csak átvillan a feszülten figyelő Bohm Pál arcán)*

RÁKÓCZI

Lehet, hogy már hallottuk is, tisztelendő atyám...

BERCSÉNYI

Talán már tudjuk is! Az előbb Mikes kamarás úr is szédületes hírekkel érkezett!

RADULOVICS

(mintha nem is hinné, hogy ekkora hírrel a fejedelemnél valaki megelőzheti) Kamarás úr! Fiam! Hallottad te is? *(szünet)* Az egyik velencei hajós, valami tisztfele, meglátva keresztény papi reverendámat, fülembé súgta, hogy, ha Rákóczi fejedelem udvarához tartozom, sürgősen adjam át a hírt a fejedelemnek, hogy, fia, György Bécsből, Velencén át, Párizsba szökött. Hetek óta erről pletykál egész Velence... Ha ez igaz, akkor kétségtelen: itt valaki tegnap vagy tegnap előtt őszintén imádkozott... különben Isten nem részesített volna bennünket, bűnös közösségünket, ekkora... ilyen reményteljes örömben! Az ifjú Rákóczi György herceg szabadulásával mintha a magyar szabadságharc szelleme éledt volna újjá...

RÁKÓCZI

Jó barátom, és, anno, pártfogóm Lajos udvarában, Toulouse gróf védelme alatt áll, annak Passy-i birtokán, ahol annak idején magam is sokat vadászgattam vele, miközben igaz barátság szövődött közöttünk... *(látjuk, mintha az emlékek hatása alá kerülne)*

RADULOVICS

(most jön a Bohm-nak szánt „csavar”) Igen, igen, méltóságos uram... Valóban... hogy is mondjam... ünneprontó leszek... György úrfi már nincs Párizsban...

RÁKÓCZI

Istennek hála! A párizsi udvar már nem a hajdani Napkirály udvara. Passy-ban, Toulouse gróf birtokán a fiam is sokkal nagyobb biztonságban van.

RADULOVICS

A helyzet az... *(szeme talán csak azért siklik körül az arcokon, hogy felmérje, bejelentése milyen hatással lesz Bohm-ra)* ...a baj az, méltóságos uram, hogy György hercegünk már Passy-ban sincs. Hallatlan naivitással..., elképesztő tájékozatlansággal, ami persze érthető a huszonhat évig tartó bécsi „karantén” után, de nem azután, hogy jó néhány hetet Toulouse gróf társaságában töltött Passy-ban...

RÁKÓCZI

(a türelmetlen, aggódó apát játszva) Mondd már, tiszteletes atyám, mondd már, az ég szerelmére, mert megölsz a titkolózásoddal! Hol a fiam?

RADULOVICS

(ha még ez sem elég képtelenség, hogy a másik hírt, Mikes hírét, szinte magától értetődővé tegye...) Nápolyba távozott...

RÁKÓCZI

(megdöbbenve) Ná-poly-ba?! De hiszen Nápolyt a rastatti békeszerződés a Habsburgoknak ítélte, császári terület, ahol a Rákóczi név úgy hangzik, mint az ÖRDÖG neve...

RADULOVICS

...és az ifjú herceg, itt, Nápolyban kezdett el hadat gyűjteni, apja, a vezérlő fejedelem „kiszabadítására...”

RÁKÓCZI

Nem, ezt nem hihetem... Ez túl nagy képtelenség... *(dobszó hangzik fel)* A dobszó! Készülődés az ebédre! A következő dobszó már asztalhoz hív! Tovább nem várunk!

A kajmakám követe, vagy futárja... vessen magára! De a Kajmakám is, ezúttal szép, gyönyörű... pipakészlet nélkül marad, s lám, a kolozsvári töltöttkáposzta receptje is titok marad előtte, a következő találkozásunkig... mivel hogy, remélem, még lesz olyan. Menjete, készüljete az ebédhez! *(a teremben lévők lassan kifelé indulnak, halk zsivaj közt beszélgetve. Rákóczi magához inti Bohn-t...)* Bohn, fiam, készülj! Még ma este indulsz Párizsba! Rád nem vonatkozik a száműzöttekre vonatkozó törvény. Levelet viszel Toulouse grófnak..., rád bízom a fiamat... Kísérd őt haza, azaz, hogy ide, Rodostóba! Vigyázz rá út közben – még sokat kell tanulnia... A levelet még vacsora előtt César de Sausure-től megkapod.

BOHN

Egy a gondolatunk, méltóságos uram! Az imént én is pontosan erre gondoltam. Radulovics tisztelendő úr hírei teljesen képtelenek...

RÁKÓCZI

Szerintem is, fiam... kezeld bizalmasan... nekem is ez a szilárd meggyőződés.

6. jelenet

(Kint vagyunk a „palota” előtti parkosított téren. Helena ollóval virágot szed ebédhez: találáskor minennap friss rózsza, szekfű illatozik, vázákban az asztalon. Éppen háttal fordult a „palota” kijáratának, kezében már néhány szál levágott virággal, halkan dúdol valami lengyel dalocskát, mikor Bohn lép ki a bejáratú ajtón, útra készen, felöltözve, kezében két degeszre tömött utazótáska. Látjuk, ahogy megpróbál – szökvé! – elosonni a háttal álló Helena látószögéből.)

Már-már sikerül is neki, mikor Fruzsina Pál, minden fiú jelenik meg a balkonon – talpatnyi „Európa” a Rodostóba szorult magyarok utcájában, és utána kiált)

FRUZSINA

Hé, titkár úr!... Titkár úr!...

HELENA

Mi ütött beléd, Pali? Már te is megbolondultál az unalomtól? Nem látod, hogy én vagyok, Helena?... Ez a nagy semmitévés, unalom... *(mondaná tovább...)*

FRUZSINA

(nagyot kiáltva, nevének nevezi Bohn Pált, aki láthatóan nem akarja meghallani, a tenger irányába lopakodik) Hé, Bohn úr! A távcsövet is odacsomagoljam a többi holmihoz? Gondoltam, mielőtt a bricskán letoljuk az induló hajóhoz a Szamosi Ferkóval, megkérdezem! *(Helena megpillanja a nagyban lopakodó Bohnt. Teljesen kiakadva, mintha „kísértetet” látna...)*

HELENA

Titkár úr! Bohn Pál titkár úr... *(a teljes hitetlenség hangján)*, utazik? Uramisten! Jól látok? Nem, nem láthatok jól! Nem, ez nem lehet igaz, ez káprázat... Már én is megkerültem ettől az örületes, embert őrlő unalomtól!

FRUZSINA

(vigasztalóan, azt hiszi, jöttesz vele Elenának) Semmi baj a fejeddel, Helena! Bohn úr Párizsba utazik. *(Látjuk, hogy a „Párizs” szó hallatán, Elena szinte „tönkre megy”)* Egy óra múlva indul a hajója...

HELENA

(áttörve minden korlátot, rázúdítja Bohn-ra szemrehányásait) Te szemérmetlen hazug, szélhámos! Párizs szédítéssel, Párizs bűvöltél, tartottál bűvületben éveken át, míg az ágyadba csaltál, ruhád, cipőd tisztítottam, titkos utakra küldtél, furcsa levelekkel, melyekről – pusztá illemből! – soha nem kérdeztem, mifélek! Az ígéreted tartotta bennem a reményt, mindenre kész voltam, amire rávettél. Ha egyszer – valaha is Párizsba küld a fejedelem, mondtad, nőül veszel, és magaddal viszel..., el... el innen, innen... „a mozdulatlan idő fogságából...” Ezt sugdostad ígéretként, álnok éjszakák homályában a fülembé, hiszen nagyon jól tudtad, hogy fuldoklom, hogy már majd meghalok itt, ebben a csendes, mozdulatlan, emésztő pokolban!

FRUZSINA

(az erkélyen) Nocsak! No, nézzük csak! Ki hitte volna, hogy Bohn Pál titkár úr ekkora kujon? *(eltűnik az épületben)*

BOHN

Csak pár hétre megyek Helena... Hamarosan visszajövök hozzád. Nem gondolnád, még csak nem is sejtet, kivel?

HELENA

Ugyan kivel?

BOHN

Ez az, Helena, amit nem mondhatok el... semmi szín alatt...

HELENA

Szélhámos!... Gonosz, kíméletlen szélhámos... *(Bohn el. Helena, bénultan, csak áll, áll egy ideig. Közben, balfélől Fruzsina Pál, és Szamosi Ferkó bricskát tolnak át a színen, roskadásig megrakva Bohn málháival. Sietnek, egy-egy csomag lepottyant a nagy sietségtől, rohanás közben dobálják vissza a bricskára.)*

FRUZSINA

Siessünk, Ferkó! A dobszó mindjárt felhangzik. Mindjárt ebéd! Le ne késsük az ebédet, mert még éhen maradunk...

SZAMOSI

Itt már az idő is megbolondult! Mozdulatlanságával előbb majd agyonnyomja az embert, az ember majd megfullad a tétlenségtől... Hol meg úgy meglódul, hogy, mint például most is, hogy *(megtörli homlokát)* veritékben úszva úzheted, inalhatsz a nyomában.

FRUZSINA

Méghogy „inalhatsz”!... Inad szakadtából rohannod kell, különben éhen maradsz! Mindjárt felhangzik a dobszó! *(a döbbenetben álló Helenához)* Ne búsulj, Helena! Ne szomorkodj!...

SZAMOSI

Miért búsulsz, Helena?... *(miközben gyorsütemben elhaladnak mellette)* Hát ez az, Ferkó! Az imént épp erről beszéltem. *(nyilván nem is sejtí, mi történt kevéssel előbb Bohn és Helena között)* Az egyiknek rohannia kell, hogy utolérje a...

FRUZSINA

... hogy éhen ne haljon!...

SZAMOSI

... a másik meg a nagy tétlenségtől szomorkodik... *(eltűnik)*

HELENA

(Helena néhány másodpercig néz utánuk, majd be-szalad a „palotába”, és megjelenik az erkélyen, onnan továbbra is láthatja őket. A már messze járó Bohn-nak címezve) Gazember...

7. jelenet

(César de Saussure lép ki a „palotából”, majd elhelyezkedik a fa alatti padon, az asztalra rakva írószerszámaikat. A szép, napos időben levelet készül írni anyjának, haza, Lausanne-ba. Miközben Helena hosszan néz a tenger felé, tekintetével a távozó Bohn-t követve, Mikes lép ki a „palota” bejáratán, és gyors léptekkel indul abba az irányba, amerre az előbb Bohn, majd utána a két mindenes fiú a bricskával távozott)

CÉSAR DE SAUSSURE

Hová rohansz, Kelemen? Mindjárt ebéd...

MIKES

Bohn kisajátította a két segédemet, Fruzsina Palit, meg Szamosi Ferkót. Lefutok utánuk a partra, ha már ott vannak a bricskával, a piacon – egy kalap alatt – megvesszük a vacsorának valót is.

CÉSAR DE SAUSSURE

Látom, nagyon sietsz, de csak nem állom meg, hogy meg ne dicsérjem *(féláll, tollát mintegy a kezében felejtve, oda-lép Mikeshez)* készülő könyved, melyből néhány szemléltető lappal megtiszteltél... Mi is a címe? A könyv munkacímet ismerem: „Törökországi levelek”

MIKES

Azt hiszem, ez lesz..., ez marad a végső címe is.

CÉSAR DE SAUSSURE

Gratulálok!

MIKES

Köszönöm, César!... *(ezzel máris rohanna tovább, de most látja, hogy itt, most nem elsősorban a könyvről van szó, César mást készül mondani. És mond is, Mikes füléhez hajolva)*

CÉSAR DE SAUSSURE

A fejedelem üzeni: György úrfival egy órával ezelőtt kötött a gálya. A kelméket, szőnyegeteket szállító gálya akkor érkezett, mikor a fejedelem Zay Zsigát felszalasztotta az erkélyre: nézze már meg, a Kajmakám hajója nem közeledik-e? Bercsényi, Radulovics már lent vannak a parton. Majd ott, helyben megbeszélitek, hogyan, mi módon juttatjátok haza, azaz, hogy apja ölelő karjaiba a még sosem látott fiát... *(hangját felemelve)* Gratulálok, Kelemen! A „Törökországi levelek” kitűnő munka! Magam is szorgalmas levélíró vagyok *(mutatja az ujjai közt felejtett tollat)*, most is épp anyámnak készülök írni Lausanneba, de ez csak afféle jól szerkesztett misszilis a Te humortól sziporkázó, költői leveleidhez képest! Megjósolom, eljön az idő, mikor a te „Édes nénéd” egy egész nemzet lesz! Egyszer még hálás lesz neked, ezért a mennyei humorért magyar nemzeted...

MIKES

(már messze jár, de még viszakiált) Ne túlozz, César! Sokkal felejtősebb annál, az én magyar nemzetem!

HELENA

(Az erkélyen állva, az előbbi csalódás, visszafojtott sértettség mostanra éppen a kellő szintre emelkedett bensőjében, hogy afféle monológban, amely félig talán a fa alatt levelet író Csárnak is szól, adja ki feszültségét) Istenem! Milyen régóta vagyunk már itt... *(szünetet tart, tekintete messze jár tengeren)* milyen beláthatatlanul széles..., meg hosszú a tenger! Vége-hosza nincs... Mit is remélhetne még itt az ember? Mikor szolgálólányból gróf Esterházi Antal felesége lettem *(fanyar mosoly)*, még azt hittem..., hittem benne, hogy VALAHOVA tényleg vezet ez a rodostói út... Aztán... özvegy Esterházi grófnéből egyszerre megint „mindenes” cseléd lettem, ahogy szinte mindenki itt a „Magyarok utcájában”, egyre mélyebbre merülve végtelennek látszó kilátástalanságba. Egyre szűkebb, egyre sötétebb az életünk... *(humoros váltás, a gyakorlati élet egy pontjára)* A „tahintot” is megint szűkítették...

CÉSAR DE SAUSSURE

(fél szívvel, félig az íródo levelére, félig Helena szövegére figyelve) Nem „tahintot”, Helena... csak „tahin”-t!... Egy betűvel rövidebb..., bár ez is neked ad igazat... *(félhangosan mondva amit ír, folytatja a levelet)* „Drága Mama!... Merci pour votre aimable letter... A fejedelem? *(szünet)* A fejedelem itt, Rodostóban, csendes visszavonult életet él... Mióta lovain, szükségből, túladott, már nem is nagyon mozdul ki a „palotájából”. Csak, ha levegőre megy..., vagy szép napos időben, mint ez a mai is..., amikor a kert virágait öntözi... Egyébként a szépnek mondható „palota”-kertet is szinte sajátkezűleg teremtette a palota előtti kopár tere, néhány évvel ezelőtt, mikor – úgy vélem – a kiürült idő nyomására, de főleg azért, mert reális céljai egyre irreálabbakká váltak, jelzem, nem önhibájából, bútorainak, házának és környezetének intenzív csinosításába kezdett... *(César arcán a szeretet mosolya jelenik meg)* Naponta három-négy órát fordít francia vagy latin nyelvű munkáinak írására. Kora délután a kápolnában imádkozik, mielőtt a „műtermébe” menne, ahol faesztorgályozással „szórakozik”. Nem is hinnéd, Mama, milyen pompás barokk karosszéket gyártott... Gyártott? Alkotott! És fest is! Mégpedig nagyon ügyesen... Mostanában, mintha... *(balról megjelenik Rákóczi, nyomában Zay Zsigmond bricskán, vízzel teli dézsát tol, oldalán Cserey János a fejedelem öntözőkannáját hozza. Rákóczi, láthatólag – ebedig már a virágait fogja öntözni... Most látjuk, hogy – alig észrevehetőn – biceg, talán a kezdődő köszvénye miatt...)* Drága Mama!... Én úgy látom, szinte napról-napra sűrűbb reménytelenség telepszik erre a fogyatkozó – jobb sorsra érdemes – kis magyar közösségre. Reggel dobszóra ébredünk, dobszó hív ebédre, és dobszó jelzi a takarodót. Úgy tűnik: életünk két dobszó közt eltél, elmúló reménytelenség... Ha csak... Ha csak nem hoz új reményt számunkra a hír, hogy rövidesen megérkezik a „Magyarok utcájába” a fejedelem fi..., nem is tudom leírhatom-e a császári levélbontogatók miatt... Drága Mama, nem..., nem írhatom le...

RADULOVICS

(a kikötő felől jön, sietve...) Méltóságos uram... méltóságos uram!

RÁKÓCZI

(*rögtön átadja az öntözést Cserey Jánosnak*) Folytasd, fiam! (*Radulovicsnak*) Tisztelendő atyám... már nagyon vártam... Megjött? Hogy van? Milyen? Szép szál, egészséges? Óh, Istenem...

RADULOVICS

(*csitítva...*) Fiam! Méltóságos uram! Kicsit csendesebben... (*elterelőn*) Hogy Bohn Pál titkár úr elment-e? Jelen-tem, sikerült a kevéssel ezelőtt induló marseillesi hajóra felszállnia! Minden emberi számítás szerint egy hónap múlva Marseillesbe érkezik... Ha Isten is úgy akarja... hogy az ifjú György herceget Párizsból Rodostóba gardírozza... Ami elég nagy feladat lesz számára, ha számításba vesszük, hogy drága György hercegünk már itt van Rodostóban. Bohn Pál Vilmos titkár urat pedig, mihelyt Marseilles-ben kiköt vele a hajó, a Bastille várja – mindazért, amit itt, Rodostóban, a fejedelem és a francia követség rovására elkövetett... III. Károly nem tolerálja a besűgást, kémkedést.

RÁKÓCZI

Atya, miért titkolózol még? Arra kértelek, a kajmakámi hivatalban regisztráltassátok György fiam jövetelét, hogy ellátmányba vehessem...

RADULOVICS

Így igaz, méltóságos uram... Amit kellett, mindent megtettem!

RÁKÓCZI

(*szemmel láthatóan rendkívül felindult, rá nem jellemző módon türelmetlen*) Akkor tehát máris szultáni védelem alatt áll, amíg – persze – török földön tartózkodik... Minek titkolózni, miért nem ölelhetem keblemre a fiam?!
RÁKÓCZI

RADULOVICS

(*nagy-nagy megértő szeretettel*) Méltóságos fejedelem! Még egy cseppnyi türelmet kérek, és ma este a nagy találkozás is megtörténhet. Szerintem itt, ennél a hatalmas tölgyfánál, mely magyar gondolkodásunkban az „Égigérő fa” képzetét kelti. Ennyi „pogányságot” talán nekem is megbocsát az Isten... (*Láng doktor jön*) Engedelmevel, méltóságos uram, én sürgősen távozom... Semmi kedvem Láng doktorral arról vitatkozni, hogy Isten akkor is ott tartózkodik-e a körmünkben, mikor körmöt nyír az ember? Láng doktor kiváló orvos, de csapnivalóan rossz filozófus, s talán még annál is kontárabb teológus! Ha göthős az ember, Láng valóban Isten áldása, csak meg ne szólaljon, mert „eszmefuttatásai” valódi Isten csapása... (*el*)

LÁNG

Méltóságos uram... a lába..., hogy van a lába?

RÁKÓCZI

Hát, alakul..., alakul, Láng mester. Gyanítom, ha így megy, még pár nap, legfeljebb pár hét, és a karosszékemet, így, délelőttönként, kihozhatják ide a kertbe – de úgy, hogy közben magam is benne ülök...

LÁNG

Óh, méltóságos uram! Nem szabad rögtön a legrosszabbakra gondolnia...

RÁKÓCZI

(bizonyos akasztófahumorral) A legrosszabbakra? Eszembe sincs! Itt, a hordozható hintók országában, a szul-

tán kémei elégedetten jelentik majd, ha meglátnak: Rákóczi fejedelem tökéletesen honosodott! Gyalog már nem is hajlandó járni! (*lép egyet, arcán látni, hogy a mozdulat fáj neki*) Radulovics tisztelendő atyánk azt mondja, túl sok a bűnöm! Ha asszonyra gondolok, még ma is támadnak szemérmetlen gondolataim...

LÁNG

No, van abban része másnak is... Az a tömérdek vadhús, amit itt, a gyümölcsök, kiváló zöldegek országában, napon-ta – ragadozóként! – elfogyasztunk.

RÁKÓCZI

(*akasztófahumorát folytatva, ugratja Lángot*) Gondoltam is, Láng mester, ha Isten mindenütt ott van, talán a vadhúsban is benne kellene lennie, nem csak az almában, szőlőben... (*lép egyet, arca enyhén összerádul*) No, lám csak, hogy fáj, fájogat... Mit ajánl fájdalom ellen, tudós doktor uram?

LÁNG

(*szemrebbenés nélkül*) Huszonnégyórás böjtöt. Majd negyvennyolc órás gyümölcskúrát! Majd, két nap múlva mindezt meg méltóztatik ismételni!

RÁKÓCZI

Állj vagy lövök! Mindezt ebéd előtt kell végighallgatnom... Kit dédelgettem én a keblemen? (*szünet*) Egyébként is, minden böjtöt megtartok, amit katolikus naptárunk előír. Én még sosem vettem magamhoz Krisztus urunk testét, degeszre tömött hassal, áldozáskor! Mindig tiszta lélekkel, üres hassal. (*akasztófahumor*) Az utóbbi, mondhatom, doktor, egyre könnyebb lesz ha a Kajmakám így csökkenti a tahint.

LÁNG

(*mintha erre, a humoros pillanatra vált volna, hogy bejelentse lesújtó hírét*) Méltóságos uram...

RÁKÓCZI

Nos, doktor... Mit talált ki megint? Mivel óhajt megkínozni megint, milyen undorító csalánfőzettel, percekkel ebéd előtt? Milyen szörnyű kotyvalékot eszeltél ki megint, Hippokratész elvetemült fia...

LÁNG

(*még kívár kicsit, mintha az alkalmas pillanatot várná bejelentéséhez*) Méltóságos uram... Van főzet is... (*üvegcsét húz elő a zsebéből*)

RÁKÓCZI

Újabb üvegcsé? Rosszabb vagy, mint Mária Terézia hat ügynöke együttvéve!

(*még mindig humoros kedvében*) Uram, Ha élve meg-
úszom ezt a napot...

LÁNG

Méltóságos uram...

RÁKÓCZI

Még valami? Nem igaz...

LÁNG

Sajnos, igen, méltóságos uram... Bercsényi grófné, Csáki Krisztina haldoklik!... Nem hiszem, hogy megéri a reggelt... (*csend, hosszabb szünet*)

RÁKÓCZI

Bercsényi?

LÁNG

Már szóltam neki. Rögtön indult is haza. Ajánlottam neki, jobb ha mindjárt magával viszi Radulovics papot is...

RÁKÓCZI

Uram! Kifürkészhetetlen a Te akaratod. Krisztina halálával... ha elszólítod, kettős csapás éri közösségünket. Az emigráció talán legszínesebb személyisége távozik körünk-ből. Hány húsvétot, karácsonyt töltöttünk már el itt, messze Magyarországtól, méltóképpen, az ő tehetségének, színes teremtőkészségének köszönhetően! A semmiből tudott teremteni barátságos légkört, reményteli hangulatot – ha jeles ünnepeken, vagy akár máskor – Bercsényi vendégségbe hívott bennünket... *(Lángnak szegezve a kérdést)* Tényleg menthetetlen?...

LÁNG

Szerintem Krisztina nagyasszonyon egy mai Hippokratész vagy Paracelsus sem tudna segíteni... Hol vacog, hol meg elég a láztól...

RÁKÓCZI

Kérjük az Istent, fiam, nehogy hamarosan Bercsényinek is szüksége legyen rád, ha a legrosszabb mégis bekövetkezik...

LÁNG

Miklós úr lábát is kikezdte már a köszvény. Egyre gyakrabban kér tőlem altatóport mostanában...

RÁKÓCZI

(fóhász) Óh! Miklós..., gróf Bercsényi Miklós! Legkedvesebb barátom és társam a harcban és száműzetésben! Szinte látom, ahogy kedélyed kivirágzott volna, amint kebledre öleled megérkező fiamat... *(Felhangzik az ebédhez hívó dobzó. A park ösvényein, mindenfelől elindulnak befelé a „palotába” a Rákóczi „udvarához” tartozó emberek...)* Gyerünk ebédelni, doktor!... A halál, minden halál, különösen itt a „Magyarok utcájában” komor, és megrázó dolog... Ha köztünk jelenik meg, mindig több is valamivel pusztán személyes elmúlásnál... Élünk kell! Legszentebb kötelességünk!

LÁNG

(tőle szokatlan komolysággal...) Az élet a legszentebb dolog!

RÁKÓCZI

Gyerünk hát ebédelni mi is!

8. jelenet

(A nagy tölgyfánál vagyunk. Már éjszaka tizenegy óra is elmúlt. Rákóczi Radulovics, és César de Saussure társaságában. Rákóczi türelmetlenül sétál, fel- s alá. Rendkívül forró éjszaka van: egyébként akkor, vagy azokban a napokban, mikor történetünk e jelenete játszódik, valóban rendkívül forró éjszaka volt Kostantinápolyban és Rodostóban. César de Saussure feljegyzése szerint, úgy tizenegy óra és éjfél körül hatalmas üstökös húzott el Konstantinápoly felett, melyet Rodostóból, természetesen, úgy láttak, mintha közvetlenül felettük húzott volna el, majd a Fekete-tengerbe hullva, „rettenetes” csattanással hullott szét. Rákóczi és György fia találkozása nagyjából az égi tűnemény időpontjában történt meg...)

RÁKÓCZI

Ennyi erővel akár a műtermemben is találkozhattam

volna a fiammal! Már rég keblemre ölelhetem volna... Mostanában már ott érzem magam igazán elememben, a magam gyártotta, szebbnél szebb tárgyak között... A politikában az utóbbi években minden tervem, meglátásom semmivé foszlott. A szépség, az alkotás szférájában szinte minden álmom, elképelésem megvalósul: a műteremben csupa olyan tárgy vesz körül, amely valóban a hitből, szeretetből, szellemből, és lélekből születve öltött anyagi testet, és vált SZÉPSÉGÉ. Ott mintha Isten teremtő erejéből kapna egy morzsányit az ember. Méltó hely egy ilyen találkozásra. Már rég keblemre ölelhetem volna a fiam! *(Radulovicshoz fordulva)* De nektek mindenáron „FAÓRIÁS” kellett...

CÉSAR DE SAUSSURE

Nem a mi ötletünk volt, méltóságos uram! Ibrahim Mütefferika, a Porta magyar származású nyomdásza és polihisztorja ajánlotta a hatalmas esemény méltó helyéül az „égigéő” fát, és az éjfél körüli időt. Nagy meglepetés készül, méltóságos uram...

RADULOVICS

Hezitáltam is, hogy keresztényként... hogy ne mondjam, keresztény papként résztvegyek-e egyáltalán, részt vehettek-e ebben az egyébként szép, és minden bizonnyal még sokáig emlékezetes játékban. Remélem, nem számít majd Isten előtt blaszfémianak, ha csillag...

CÉSAR DE SAUSSURE

Tisztelendő atyám! Ne rontsa el a játékot! Magunktól eszünkbe nem jutott volna. Mütefferika zsenialitása, tanácsa kellett hozzá, hogy próbáljuk meg a két időpontot találkozttatni...

RÁKÓCZI

(felszökő türelmetlenséggel) Istenemre mondom, ezt türelemmel már alig lehet bírni! Hol marad hát a fiam? *(látjuk, hogy üstökös ível föl az égboltra, sziporkázva száguld végig az égbolton. Rákóczi, Radulovics és César de Saussure megbűvölten nézik az eget, bár az utóbbi kettő erre a pillanatra várt. Mialatt megbűvölve fölfelé néznek, a fa mögül, messzebből érkezve, megjelenik a színen Rákóczi fia, Görgy, velencei hajósoknak öltözve, oldalán Mikes Kelemen, Zay Zsigmond, Cserey János, az utóbbiak testőri minőségben. A jelenet ott s úgy csúcsosodik ki, hogy mikor az üstökös még teljes fénnel ragyog, Rákóczi, Mikes köszönésére összerenzenve, pillanatra meg őket. György éppoly sudár növésű, mint az apja, jól kimagaslik Mikes, Zay Zsigmond, és Cserey közül, mikor apja megpillantja. Rákóczi most látja először fiát, aki már huszonhat éves... Hosszú csend, a két csapat csak nézi egymást...)*

RÁKÓCZI

Fiam...

GYÖRGY

(arcán nyoma sincs apja megrendülésének, mintha ebben a renkívüli helyzetben, rendkívül mulatságos, extra-izgalmas élményeknek nézne elébe. Olyan arckifejezéssel tekint apjára, ahogy talán mi tekinenénk a filmvilág vagy a sportélet valamely világhíres nagyságára, közvetlen szembe kerülve vele... Arcán akár további látványra, szenzációra éhes kifejezés is láthatóvá válhat. Félig inkább Mikestől kérdezve, németül) Vater?

MIKES

(Innentől kezdve, tolmács, és egy kicsit „villámhárító” is a két Rákóczi közt elhangzó dialógus folyamán. Előzőleg már hosszú órákat töltöttek együtt György herceggel Radulovics házában, beavatottként „tolmácsol” apja és fia között...) Igen, uram! Ő, ott II. Rákóczi Ferenc, az Ön csodálatos apja!

GYÖRGY

(Mikesnek) Németül mondani, kamerád... Páris tanulni kicsi Bercsényi László, battalion commandant magyar... nem ért magyar... lenni nehéz... Bécs mond: én apa „BANDITA!”. Bercsényi Páris mond: én apa hős general. Én Bercsényi hisz... én „bandita” nem szeret, én szeret: GENERAL!... *(elindul apja felé, aki – bizonyos iróniával, és nagy-nagy szeretettel – hosszan magához öleli.)* Te lenni tényleg general?... Akkor Te lovagolni tudni?

RÁKÓCZI

Már hogye tudnék! *(egyre szomorkásabb, keser nyésebb iróniával beszél fiához)* Tudok bizony! De ne aggódj, én sem úgy születtem! Majd itt megtanulsz te is! Lovaglólécek szüneteiben pedig majd Mikes kamarás-mester magyarul beszélni tanít... *(A közönség felé fordulva)* Soha semmi se legyen teljesen reménytelen! *(szünet. Más hangon)* Éppen huszonhárom éve, hogy Magyarország határán először találkoztam a későbbi szabadságharc „seregével”. Az ott akkor annyira volt „sereg”, mint az én drága, végre megkerült György fiam e pillanatban „hadvezér...” Lerongyolódott, fegyelmetlen népség: kapákkal, cséphadarókkal felfegyverkezve, Európa egyik legerősebb, legjobban felszerelt és kiképzett császári serege ellen. Fejükben zűrzavar. Csak egyet tudtak biztosan, hogy korog a gyomruk, és a rájuk zúdított nyomorúság már nem bírható tovább... De velünk volt az Isten!... Mondhatnám, hogy attól a szent pillanattól kezdve, hogy Zavadkanál átléptük a magyar határt, Isten a szívünkbe költözött, s alig pár hét leforgása alatt már az európai nagyhatalmak egyenragú partnereként tárgyaltak velünk... Soha semmi sem reménytelen! *(fiára pillantva, mintha ebben – legendás nagy hite ellenére – már nem lenne annyira meggyőződve...)* Egy-két hónap, és ragyogóan lovagolsz! Megtanulsz szépen magyarul... Megtanulod a Rákóczi család történetét, Magyarország történelmét!... Hogy tudd, ki vagy, s ne kóvályogj jövőtlen és múlttalan, mint sodródó falevél a szélben... Megjöttél! Érezd otthon magad körünkben, és szilárd szívvel hidd, hogy egyszer, velünk együtt: Te is hazaérkezel...

(A színpad elsötétül, hosszabb szünet. A szünet alatt egy később megnevezett Bartók-mű szól)

9. jelenet

(Fentről leereszkedhet egy időjelző tabla, rajta felirat: „Hat hónappal később”. A tabla helyett, mivel az előző jelenet zenéje áthúzódik a 9. jelenet kezdetébe, akár narrátor is jelentheti a közben eltelt időt. Rákóczi György herceg egy asztalnál ül: előtte füzetek, tintatartó, egyéb iskolaeszközök. Mikes le-föl járkal az asztal mögött, „iskolamesteri” pózban magyaráz a magyarul tanuló György úrfinak.)

Az ifjú Rákóczi már sokkal jobban beszél magyarul, de még mindig idegen akcentussal...)

MIKES

Méltóságos uram!

GYÖRGY

Ugyan, hagyd ezt, Kelemen! Már mondtam, hogy ha magunk közt vagyunk, nyugodtan tegezhetsz. Sőt, el is várom, hogy tegezzél! Előbb-utóbb apám is rábólint...

MIKES

Jó, rendben. De csak abban a reményben, hogy így, tegeződve, talán jobban megy majd a tanulás is! Nos, hát, akkor nézzük, méltóságos uram, azazhogy, a fenébe is!... hercegem... a szokások rabjai vagyunk... No, és, persze, a neveltetésünk is... Az előbb szépen megmondtad, eltaláltad, hogy hívták György dédapádat. Kiváló gazda volt. A Rákóczi család nagyban neki köszönheti hatalmas, pártjáttrikítóan nagy vagyonát... Azt kívánom, György, mint jó barátod, hogy ebben kövesd őt te is, ha majd egyszer hazatérhetünk Magyarországra...

GYÖRGY

(lezsér könnyedséggel, látni, nem is tudja mit beszél) Az már csak természetes, Kelemen! A sok pénz jó dolog!... A vagyon kell... noná! Mint a huzat!... II. Rákóczi György leszék!

MIKES

Olyan már volt hercegem...

GYÖRGY

Ja! Elnézést. Ezt nem tudtam!

MIKES

Nem csak ezt! Elnézést, hercegem... ma megint elég sok mindent nem tetszettél tudni! Például azt, hogy melyik Zrínyi volt apai ágon a nagyapád: az-e aki a Szigeti veszedelmet írta, vagy az, aki az eposz főszereplője volt...

GYÖRGY

(talán még sem annyira kedélyes barát, ha a hibáira figyelmeztetik) No, jó, ebből elég! Ezt tegnap is mondtad már! Elismerem, karakán fickó volt az öreg, de én...

MIKES

(szinte kétsébeesve) Öreg?! Melyik öreg? Melyik, hercegem? Melyik?

GYÖRGY

(fejében teljes zűrzavar, sötétség) Melyik, melyik? Mit tudom én! Nem is érdekel!... *(mintha bántaná kicsit lehetetlen válasza, de még mindig dohogva)* Melyik, melyik, no, mégis, mit gondolsz, melyik? Hát az a vakmerő fickó, aki egyszál karddal nekiment annyi töröknek! Folyton ilyesmikkel piszkálsz! Ahelyett, hogy iparkodnánk jól érezni magunkat. *(szünet)* No, lássuk, miben lenne még érdemes követnem, György dédapámat? Ő nem olyan talányos fickó, mint az a másik kettő...

MIKES

(megdöbbeve, alig talál szavakat) Hercegem! György dédapádnak messzeföldön híres mondása volt: „Soha életemben nem voltam részeg...”

GYÖRGY

Ezt én, sajnos, magamról nem mondhatom el. E téren még javulnom kell! Gyerünk tovább, mesélj!...

MIKES
(*látjuk, tartja magát*) „... soha nem kívántam más nőt, mint a feleségemet...”

GYÖRGY
Feleségem még nem volt, de ez sem lehet egy szórakoztató dolog! Van még valami?

MIKES
(*megadva magát...*) „...és soha nem óhajtottam más könyvet olvasni, mint a Bibliát...”

GYÖRGY
A Bibliát? Azt nem olvastam, de... Stochmann alkamarás úr, a győri püspök alkamarása, akire a neveltetésünket, az enyémet, meg József bátyámét a császár rábízta, szóval ez a Stochmann úr sokat forgatta... Láttam... örökké be voltunk zárva... ki se tehattük lábunkat a házból..., délutánonként is csak a felügyelete alatt sétálghattunk egy-két órát a kertben...

MIKES
Nem is olvasott fel nektek belőle?

GYÖRGY
Dehogynem! A „Tékozló fiú” történetét vagy százszor is felolvasta, már a könyökünkön jött ki. Akiből tékozló fiú válik, csak azt szereti igazán az Isten! – mondta Stochmann úr mindannyiszor. – Ezért ne felejtsetek: aki Isten szeretetére vágyik, az, jobb ha előbb derék tékozló fiúvá válik...”

MIKES
(*inkább csak magának*) Jóságos ég! Szentséges Úristen! Bécs... a sötét lelkű Bécs! Oh, édes, szerelmes Istenem... micsoda agy mosás!

GYÖRGY
(*nem érti Mikes mély, belső felháborodását*) Mi történt, Kelemen?... Mi rosszat mondtam? Megbántottalak? A fenébe is... tényleg nem akartam... Tudod, mit? Szarjunk erre a hülye magolásra – nekem sincs hozzá semmi kedvem!... (*szünet*) Gyerünk le a partra, a piactéren ilyenkor szoktak fellépni azok a házhozjáró színházak..., hogy is hívják őket?

MIKES
Csenkiszek...

GYÖRGY
Csenkiszek? Érdekes, ezt nem is tudtam.

MIKES
(*bosszankodva, félre*) Többek közt ezt sem...

GYÖRGY
Női társulatok. Csupa nő!... Csinosak! Sőt, esetenként, nagyon szépek! És egy cseppet sem zárkóztak, mint a rodostói török nők vagy asszonyok...

MIKES
A török nőknek szigorúan tilos az ilyesmi. Ezek többnyire örmény vagy zsidó nők. Ha kell, habozás nélkül férfinek öltöznek, ha bohókás szerepet adnak elő!...

GYÖRGY
Tudom...

MIKES
(*már nem is bosszankodik...*) Végre valamit!

GYÖRGY
...ha szerepük úgy kívánja, férfinek öltöznek. De azért minden ízükben: szívükben, csípőben, mellükben igazi nők

maradnak. Gyerünk a piacra, Kelemen! Délelőttönként ott lépnek fel, hogy este házhoz hívják őket... (*újabb ötlet!*) Tudod, mit, Kelemen?... Estére hívjuk meg az egyik csoportot ide, apám palotájába!

MIKES
Oh, Istenem, György úrfi!... Tudod te, egyáltalán, mit beszélsz?! A fejedelem naponta ötször lelki gyakorlatot tart, imádkozik a kápolnájában. Tudod te, hogy mi lenne itt?

GYÖRGY
Nem számít!... Vannak ilyen célra kiadó gályák a parton. A velenceiek olcsón kibérelhetők. Még nem próbáltad soha?

MIKES
Még nem, hercegem. És azt hiszem, hogy nem is fogom soha!

GYÖRGY
(*kiábrándultan*) Nem is értem...

MIKES
Herceg, délig tanulnunk kell! Ez a fejedelem határozott parancsa. Addig innen sehova el nem mehetünk! Azt hiszem, a fejedelem nagyon megharagudna... (*szünet*) úgyhogy a kurvák helyett – már elnézést! – lássunk hozzá a komoly tanuláshoz! (*szünet*)

GYÖRGY
No, ehhez aztán semi kedvem... Én ebből nem kérek!

MIKES
Benned a fejedelem minden reménye... Gyere, ülj vissza szépen a helyedre, és mondd utánam. Majd aztán le is írjuk:

„Én az aki azelőtt iffiu elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével:
Mastan immár Mársnak hangosabb versével
Fegyvert s vitézt énekelek...”

GYÖRGY
Jobban szeretem a színházat! Még a harcot is, ha lehet, inkább csak a színpadon szemlélem.

MIKES
(*nagyon keményen*) Hercegem! Itt, Törökországban, nincsenek színházak! És a magyar nemzetet, a Te nemzetedet sem színpadon, festett kulisszák közt gyilkolják most! A színjáték nagyon is reális terepen folyik. Ha nem jól játszuk Istentől ránk szabott szerepünket, Hercegem, a függöny örökre leereszkedhet...

GYÖRGY
(*látjuk, hogy nem érti, nem is akarja, nem is érdekli*) Én... azt hiszem, Kelemen, én hamarosan visszatérek Párizsba...

(*Mialatt a függöny leereszkedik, felhangzik Bartók Rapszódiaja No. 1. Egy ideig még a függöny leereszkedése után is halljuk, majd lassan távolodva elhallgat*)

Tóth Elemér

Versek

Hová is tartunk...

Drótozott szívedet
 némelykor megüti az idő
 komor kalapácsa,
 és sóhajtozásodra fáradt
 mosolyokat varr
 a régi emlékek sokasága:
 „Ráismersz? Így történt?!”
 Vallatod a múltat, mielőtt
 nekivágnál az út
 sárga pitypangokkal díszített
 kanyargó hitének,
 hogy újra meg újra fölfedezd
 fájó árvaságod
 a láthatár kék vonalában.
 Hogy újra fölfedezd
 a Sajó-part őszi fűzfái
 között kalandozó
 szél furcsa, áruló örömét,
 a hitüket vesztett
 vén kőrifák ijedt magányát,
 a tört szárnyú golyó
 riadt, hazátlan döbbenetét,
 az árválló idő
 sebes lihegését a szívben,
 a terpeszkedő és
 ezüstös harmatba fürdetett,
 még zöld arcú rétek
 kíváncsi várakozását,
 a dombok felől egyre
 közeledő nap folyton-folyvást
 fényesedő arcát,
 s az emlékező délutánok
 magyarázkodását
 a sárga kalapos fák előtt,
 a tündökletesen
 szép, kék szemű szilvafák előtt,
 és múltunk igazi
 értékei-kincsei fölött
 gondolatban, igen!,
 legalább gondolatban, igen!,
 elidőzve-járva
 a viharok tépte századok
 mocskától kábultan
 ugyan, de reménykedve, hogy
 a kopottas őszi ég
 szürkés kötényébe fogódzva,
 kapaszkodva, végre
 megtudjuk, megértsük, felfogjuk:
 hová is tartunk hát
 ebben a nagy-nagy árvaságban?!
 Hová is tartunk hát?!

Ütnek rajtam...

Ütnek rajtam a cudarok,
 pedig látják, öreg vagyok,
 mint az ujjam, magam vagyok.

Marnak belém, húsom tépik,
 fájdalmam üvölt az égit,
 minden szavam zokog, vérzik.

Szívembe világok jártak,
 mégse szegődtem el másnak,
 pedig csaltak, pedig vártak.

Megtartottam, amit kaptam:
 szép nyelvemben megmaradtam,
 fenségéért éltem-haltam.

Rúgnak belém – az árvába,
 másra nem képes a gyáva,
 mocskot terem csak a szája.

Ezer évig hadakoztam,
 mindig az igazat mondtam,
 ha fáj is, igazat mondtam.

Mindent elvettek már tőlem,
 nézzétek, mi lett belőlem,
 a napom, haj!, lemenőben.

Koldus vagyok, szegény pára,
 követ vetnek tarisznyámba,
 kergetnének a halálba.

Koldusbotom is irigylik,
 valójuk a gonosz – hízik,
 szívükben a gonosz hízik.

Ha meghalok – földbe raknak?
 Meglehet, el se kaparnak?
 Megeshet, el se kaparnak?

Magyar a föld – betakargat!

Fekete ballada

Fekete ég alatt
fehér galamb repül
árván és egyedül.

Én vagyok a galamb,
én vagyok az árva,
kinek a magánya -

fekete, fekete.

Vijjogó vércsék közt
élem az életem,
sír-rí az énekem.

Sírok én magam is,
testem-lelkem vérzik,
szép tollamat tépik -

fekete karmokkal.

Fekete átkomat
mondom ezer éve.
Csak megfogom végre?!

Minden ég köröttem,
nyílik a szám jajra,
utamat takarja -

vér-fekete korom.

Vér-fekete korom!

Könyörgés

Megint a sárban, mi, szegények.
Mi, akik a napfényt reméltük.
Megint a sírós fürtelemben.
Mi, akiknek nincs s nem volt vétkük.

Keservekkel rakott kosárral
rójuk utunkat - csupa posvány -
szügyig gázolva az időben,
a zsoltárunk is csak koholmány?

Tebenned bízunk! - sóhajunk száll.
Erőnk már alig marad másra.
Acsarkodó ebek közt járunk,
s egyre sötétebb szívünk gýásza.

Bízunk. Igen! Rendületlenül.
S hívek maradtunk, mi, bolondok,
nyakig a szennyben, s körülöttünk
dózsóltek a renegát rongyok.

Uram! A hajlékunk romokban.
Árva lelkünk didereg, fázik.
Gyújts szívünkben reményt, tanítgass,
s vezess el egy szebb, jobb hazáig!

Kaszával, kapával...

Kaszával, kapával! Igen! Kaszával
kellene - miként a régiek tették -
útját állni a sok áruló korcsnak,
fékevesztett, akarnok kalandornak.
Kaszával, kapával, kemény füttykössel!
Igen! Kezüket, lábukat törni, hogy
soha többé ne tehessenek kárt az
élet virágos kertjében. Talpnyalók
ők, Gonosz előtt hajbókolók, mindent
eladók, értékeinket feladók,
rútak! Csak üres szemetet röfögők.
Ezeréves vetésünk vaddisznói,
legázolóí, gaz sárba tiprói.
Igen! Kaszával, kapával kellene -
kérges kezű felmenőid példáját
követve, s bizakodó szívvel várni,
hinni, remélni - már-már eltökélten -,
hogy az értelem igaz fája végül
is új, tiszta és örömösen gazdag,
jövőbe épülő gyümölcsöket hoz
a becsület felföldi tájaira!

A porban...

Magamra maradtam.
Sohasem arattam.
Kincseket magamnak
soha nem kapartam.

Ahonnán én jöttem,
vén jegeket törtem,
csak a rossz tanyázott
örökké köröttem.

Mindig csak vetettem,
a dolgomat tettem,
Szerencse kisasszony
nem hevert mellettem.

Kínlódttam -nem loptam,
soha nem hajlongtam,
mások égig szálltak -
maradtam a porban.

Maurer Artur

Utazási napló Konstantinápolyból Erzerumba*

1869 évi november hó végén adták kezembe a fermánt¹ a török hadügyministeriumnál, azon utasítással, hogy az ázsiai Örményország fővárosában fekvő ezredemhez menendő, az Aranyszarv elején horgonyt vetett, holnap délután útnak induló Trabisond török csavargózost utam egy részére igénybe vehetem.

Haza érve lakásomra, útleírasi könyveimet, földabroszaimat stb. nyugtalan kíváncsisággal néztem át, hogy a civilizált világbóli száműzetésem helyéről körülményes adatokat szerezzek magamnak, azonban keletnek bárminő terjedelmes útleírásában sem találtam ez országot akként leírva, hogy arról előképet alkothattam volna, – a mi már magában rossz omennek vehető, mert ahová a turisták nem mennek, ott bizon nem sok kilátás nyílik bárminő tekintetben kedves vagy mulatságos életre.

Amit fekvéséből következtethettem, s amit ismerőseimtől elbucszásom alkalmával (kereskedők, katonák – köztük Omer pasa² volt hadsegéde egy magyartól, kik e vidék embereivel többféle uton érintkezésben voltak) hallottam, az mind elég volt arra, hogy jövődéli állomásom helyéni életéről magamat vérmes reményekben ne ringassam.

Nem csoda tehát, hogy igen nehezen váltam meg Stambultól³, hol – az idejöveteletem megelőző elfogultság elmúltával – már egész otthoniasan éreztem magamat, ahol ez idő szerint már kedves ismerősöktől kellett, inkább örökre mint nem, megválnom.

De ilyen a katona élet, biztattam magamat, s dicsérd sorsodat, hogy más, rosszabb helyre nem tettek a nagy török birodalomban, p.o. Bagdad⁴ vidékére, ahol a hőség miatt földalatti házakban lakva, járványoknak, járványos sebeknek, skorpiók marásának, kígyók látogatásának stb. kitéve, állapotod cseppel se lett volna kedvesebb ennél. Török katona vagy, s így ezreded bécsi vagy pesti kávéházakban – akarom mondani kaszárnyákban nem állomásozhatnak; vége a török világnak⁵ nagy Magyarországon.

Ily formán vigasztaltam magamat a nehéz útrai készülődésem alatt, s rendeztem ősi magyar szokás szerint egy kis búcsú estélyt, melyen bizon különféle elemekből álló vendégeim, dacára az ünnepély komolyságának, velem együtt jól mulattak.

A hajóra érve, s annak megterhelésével járó zaj elől az igen díszes, mondhatnám pazar fénnel kiállított cajtűbe menekülve, szomorú kilátások közt nézegettem egy – búcsúzásom alatt gyöngéd kezek által kezembe csusztatott talizánt – s elgondolkodtam, lesz-e e kedves emlékek annyi ereje, hogy a hosszú és terhes út alatt, s még hosszabb kietlen élet alatt fenntartsa bennem a nehéz napok alatt azon könnyelmű jó kedvet és életerőt, mely az

Rozsnyói orvosként, vadászöltözetben

ott töltött kritikus órákban is úszó öv gyanánt emelt fel az élettenger zajos hullámain.

Elmerengéséből udvarias olasz kapitányunk ébresztett fel, azon értesítéssel, hogy hajónk a folyton nagy számmal érkező szállítmányok sokasága folytán a ma esti Bosphorus⁶ zárat előtt nem indulhat, hanem holnap korán reggel szedi fel horgonyait, s ez okból, ha tetszik, az estét egy ügyes matrózzal, ki bármely későn vissza tud evezni a hajóváros közt, kinnt, a városban tölthetem.

De bármily nagy kedvem volt is kezdetben egy-két ismerősömet meglepni, elhatároztam, hogy nem hagyom el a hajót, minek a nekem minden esetben kellemetlen búcsúzás fájdalmait még egyszer átérezni.

Alkonyodni kezdvén, felmentem a fedélzetre, s onnan néztem a nagyszerűen kivilágított várost, mely ez órában a Ramazán⁷ ünnepek megkezdődését jelezte; bármint bosszankodtam is kezdetben hajónk késedelmén, e tündéries látvány kibékített azzal, sőt dicsértem a véletlent, mely azt ily kellemes helyről látnom megengedte.

A Ramazán ünnepek 28 napig tartanak, s mint alkalom volt meggyőződni, a nagy török birodalom nem minden részében kezdődnek ugyanazon napon; az újhold megjelenése szolgál e részben irányadóul. Ez idő alatt minden török egész napon át bőjtől, csakis naplemente után szabad ételt magához venni; a hivatalos órák is legtöbbször este tartanak. Ennélfogva nem csoda, ha több török úr akként segít a dolgon, hogy a hajnalban magukhoz

* Megjelent a Rozsnyói Híradó, 1878. január 27., február 3., február 10., február 17., február 24. és március 3-i számainak „Tárca” rovatában – a szerző nevének feltüntetése nélkül. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta: dr. Kiss László.

vett étel után lefeküsznek, s a nap legnagyobb részét átlusszák, szóval a napot az éjjel kicserélik.

Másnap, a hajó elindulását megelőző nagy zajra felébredvén, első keserves gondolatom volt az előttem álló fekete tengereni szomorú út, melyen most 6–7 napot és éjjelt kell töltenem, s mely ellen első rövid utam alkalmával tett kellemetlen tapasztalatom folytán oly mélyen gyökeret vert ellenszenvem volt, hogy ha földabroszon láttam is, ímelygett a gyomrom! És most egész hosszában kell azt átvágnom – miféle kínos napoknak nézhetek elébe?... E gondolataim közt – mintha a kérlelhetetlen sors fokozni akarta volna ingerültségemet – a hajó sima olasz pincérje nyitott be hozzám, alázatosan kérdezve: akarok-e utunk naponkint kétszeri közös étkezésére előfizetni? – És én enni a fekete tengeren?! *Corpo di Bacco*, eredi, ne mérgesíts! S azzal felmentem a fedélzetre, hogy a világ legszebb vízi útjának, a Bosphorusnak látképét ujjalag élvezhessem.

E tengerszoros – mely a Fekete tengert a Márvány tengerrel köti össze – története telve van érdekes eseményekkel, s partjai oly pontokkal, mikhez a régibb és újabb feljegyzések emlékeket kötnek.

Nálunk, Magyarországon a rómaiak és görögök történelmét százszor kimerítőbben tanítják az iskolákban, mint a magyart, és így nem szükség említenem, hogy a colchisi, sárkányok által őrzött aranygyapjúút⁸ menő argonauták⁹ útjokat e tengerszoroson tették meg. Miután azonban én Hunfalvy¹⁰ urambátyám megbecsült könyvében úgy olvastam, hogy az argonauták útjokat visszafelé a Dunán fel, aztán szárazon át, vállukra vett hajóval az Adriai tengerbe, s innen ismét hajón hazájukba tették meg, – ennél fogva, mellőzve a Bosphorus más nevezettségű emlékeit, csak azon pontokat írom itt le, mik az argonautákra emlékeztetnek, amelyek közt némelyek a fentemlített adatokkal ellenkezőleg szólnak.

Ez ellenkező adatokat egy művelt, tekintélyes görög úti társamnak elbeszélve, az azon feleletével igyekezett engem töprenkedésemből kirántani, hogy fele az argonautáknak a Dunán, fele pedig valószínűleg a Bosphoruson át tért vissza, mely *practicus* felelet nem csak hogy pillanatnyi mosolyt idézett elő elkomolyodott arcomon, hanem a szó teljes értelmében felderített.

Itt van előttem *Kurutseszme*¹¹ falva, az európai oldalon, hol egy borostyánfa állott, mit *Medea*¹² ültetett, amint a Colchisból szerencsésen visszatért Jásonnal itt kikötött.

Tovább közeledünk, szintén az európai oldalon legszebb és legnagyobb öböl Szteniához, mely régenten Szosztheniosz nevet viselt az argonauták azon templomától, mit itt annak meghálálására emeltek, hogy leigázójuk Amikusztól megszabadultak. T.i. Amikusz a bebrycek királya – ki a túlsó parton¹³, az óriási hegy tövében (amelyből lefutó egyik előfok madsar burun – magyar előfoknak nevezetik) uralkodott, – az argonautáknak a tovább hajózhatást meg nem engedte, minél fogva ezek Szteniában kikötöttek, ahol egy sas szárnyas Geniusz jelent meg nekik, aki őket felbátorítván, a harcot újra kezdték Amikusszal, s győzelmük emlékére Szosztheniosz templomát emelték, melyet később Constantin¹⁴ császár átváltoztatott.

Az argonauták útjára emlékeztető harmadik hely, melyhez hajónk közeledik, szintén az európai oldalon fekvő *Therapia*¹⁵ – biztonság és szépség tekintetében a második öböl a szteniai után, mely régenten *Pharmacia*¹⁶ nevet viselt azon méregtől, mit *Medea*, midőn Jáson úzóba vette, a thraziai partra vetett; a görögök a mérget később gyógyszerre változtatták át.¹⁷

Távolabb, az ázsiai oldalon fekvő Anatoli kavak¹⁸ vára az, melynek környékéhez az argonauták emléke van kötve, kik itt a parton, Colchisből visszatérésük alkalmával templomot emeltek s áldozatokat mutattak be az isteneknek; e hely azért is nevezetes, hogy a bythiniai hegylánc az Olymposnak a Haemus thraciai hegyláncolatával mintegy kezet szorítani látszik a víz alatt.

A Bosphorus nyílásánál, az európai oldalon levő Karibdzse vár sziklás partja régen *Gysopolisz* – *Keselyűváros* nevet viselt, hol az argonauták útja által ismeretessé vált *Phineasz*¹⁹ király udvara volt, kit vendégei a harpyák²⁰ terhes látogatásától mentettek meg.

Az európai part legvégén fekvő *Fanaraki* vagy *Fener kő*, világító tornyos falunak áttelenében vannak a *Cyaneek* vagy *Szymplegadék*²¹, miken Jáson szerencsésen átvezette az argonautákat, követvén jó *Phineasz* királynak tanácsát, elébb útnak nem indult, míg egy galambnak repülése által kísérletet nem tett. A galamb valószínűleg egy kis vízi jármű neve volt, hasonlóképpen ahhoz, mit a törökök mai napig *Kirlandis-fecskének* neveznek; ilyet küldött ő ki a veszedelmes út megvizsgálására. Ha tehát a költő azt írja, hogy a galamb a *Szymplegadék* közt szerencsésen átment, de a sziklákhöz ütődésénél farkának egy részét elvesztette, ez másképp nem magyarázható, minthogy a csónak a sziklák között megsérült és kormányának egy részét elvesztette.

A Bosphorus ázsiai végén, kissé befelé a tengeren látuk azon öblöt, melynek előfoka most *Jam Burun*, régen *Ancyraeum* vagy horgony előfoknak neveztetett, azon horgonytól, melyet Jason innen magával vitt s a *Phasiion*²² visszahagyott. Ez egyike azon sok helyeknek, miket a monda szintén e névvel jelöl. A kőhorgonyt, mit az argonauták *Cycibus*ból elvittek, *Artokaiba* visszahozták. Ez idő óta e Horgony előfok szent helynek tekintett, s csodálatosképpen a byzantiniak²³ Argo horgonyából szentet csináltak, úgy hogy e hely mai napig *Szt. Sziderosz* azaz *Szt. Horgony öblének* nevezetik.

Ezen adatokat olvastam a Bosphorus eseménydús történetében az argonauták útjára vonatkozólag, s magam előtt látva a Fekete-tengert csendesnek mondható tiszta tükrével, zavartalanul engedtem át magamat azon élmények emlékének, miket e merész utasok az ókor hitregészetének kimerítő lapjai szerint tettek. S isten bocsá – az előttem álló nehéz úttóli félelmemben – még kértem is az isteneket, hogy szakítsák félbe a mi utunkat is olyaténképpen, mint ezt az argonautákkal tenni kegyesek voltak; kik, mint tudjuk, szélvész által Lemnosz szigetére hajtattván, ott a kevéssel azelőtt férjeiket megölt nők által deli leventéket megillető szívességgel fogadtattak, s azok marasztására két évig ott is időztek.²⁴

Az igaz, hogy tekintve a körülményeket, e sóvárgásom túl merész volt. Hiszen a mi hajónk utasai nem állottak oly derék legényekből, mint a sebesen vitorlázó Argóéi: Heraklesz, Theseusz, Kasztor és Pollux, Orpheusz stb. Jason úitársai voltak. A mi hajónk utasainak legnagyobb számát török, tatár, görög, örmény, perzsa, cserkesz, kurd alsóbb osztályú népei tették ki, kik a közép fedezeten heverészve, kockajátékuk és cigaretteikkel megelégedtek, és semmiféle ilyenmű vállalatokra rá nem adták volna fejüket, ha feltéve – de meg nem engedve – akadt volna is olyan ország, hol szívesen látott vendégek lettek volna, – azon igaz mondat alapján: a férfi ha egy vonással szebb is az ördögnél, már szép, mert férfi. Komolyan ültek ágyneműikkel együtt a hajó fedezetén, csak egy lábnyom szabad utat hagyva a járókelők számára maguk közt, úgy hogy kényelmes helyet és sok türelmet kívánó imádkozásukat is a hajó elő részén kellett elvégezniök, amit a Ramazán ünnepek miatt most sokkal többször tettek mint ettek; s ez utóbbi bizony legtöbbször igen egyszerűen ment végbe; – nem állván az élestár tartalma egyébből, mint kenyér, só és hagymából.

Az ázsiai part tenger mélyébe leszálló fás és cserjés domb láncolatait, s az ezek megett égneke emelkedő magas és terjedelmes kopár hegyeket lassanként elvesztvén szem elől, bementem a hajó közös termébe, hol egy, a Tripolisz²⁵ környékén levő bányák megvizsgálására kiküldött sztambul katonaiskolai vegytanár, s egy karahisszári örmény kereskedővel kutyafésülésnél unalmasabb beszélgetésbe keveredtem, melynek aztán azzal vettem véget, hogy felkértem a kereskedőt, segítsen nekem az örmény írás tanulásában s 38 betűjének mikénti használatában, amire ő szíves készséggel ajánlkozott is, úgy hogy 4–5 napi együtt utazásunk alatt e tanórákat többször ismételtük.

Csodák csodája – hat nap – éjjel nappali – utunk alatt egyszer sem voltam beteg; egy napot – midőn a tenger kissé hazardírozni kezdett – kivéve mindig a legjobb étvágygal étkeztem; pedig, látva körülöttem az áldozatokat, sehogy sem akartam elhinni, hogy a Fekete-tengert mélyéből utáló gyomrom e versenyben pályadíj nyeresére ne törekedjek.

Hejh, pedig, különösen szegény török nők, kik, mint nálunk az állatok, a fedezet egy külön helyén voltak gyermekeikkel együtt elkeretelve, ugyancsak hajlongtak ki a hajó támkeretén át, a fátyolukat félre taszítva, egy cseppet sem látszottak törődni azzal, hogy férjükön kívül másnak látni megtiltott arcukat egy hitetlen gyaúr²⁶ kíváncsian vizsgálgatja.

Unalomról ez utamban szó sem volt, a nap nagy részét tanulás, jegyzés és beszélgetéssel töltöttem, míg az esték, mondhatnám, kellemesen teltek el; a fedezeten kényelembe helyezkedve, az égboltozat megváltozott állását, a hajónkat kíséző delphineket és a tenger phosphorescentiáját²⁷ nézegetve, képzeletben odahaza voltam, kedves ismerőseimre gondoltam a távol Magyarországon, s hogy ily érzélgő pillanatban felvidulásul egy jó magyar csárdást el nem fűtültem, attól csak is azon fontos ok tartott vissza, mert féltem, hogy ha ez a csúnya Fekete-tenger a mi talp alá való csárdásaink egyikét meghallja, rögtön táncolni kezd, amikor aztán nekem kell lefeküdni.

Első állomás, melynél hajónk horgonyt vetett, Ineboli²⁸ volt, schweici²⁹ faluhoz hasonló küllemével s nagy gyümölcs termeléssel. Mulatságos volt a ki- és beszállást, s a roppant nagy zajjal végbe menő málhák ki- és bedobását nézni a hullámok miatt alig tartható csónakokban, melyek közül egy karcsú fajtának megtekintésére azon figyelmeztetéssel szólított fel görög útitársam, hogy ezek – hiteles források szerint – a régi Argóval egészen hasonlóan építvék.

Második állomás Szinub³⁰, a régi Szinopa volt, melynek nagyszerű templomai, gymnazeja és porticióból³¹ ma már semmi sem látható, míg a város és az iszthmuszon³² épült citadella falaiba beépített oszlop ívek és faragvány darabok, régészeti célokra dús bányákká válhatnak. A fehér házak és minaretekkel bővelkedő város egy csekély lejtőjű halom alján ív alakban fekszik, s öblét jobbról egy sziklás előfok zárja el. – 1853. nov. 30-án az oroszok e várost, s az öblében fekvő török hajóhadat felgyújtották.³³

Harmadik állomás Szamszun³⁴, a tengerpartot díszítő szép halmok aljában, s a régi Amyzues nyomaival. Házai egész török modorban építvék. A tengerparton egy hosszú erőd fut el, melynek alapját a habok mossák, s mely a város nagy részével múlt éven leégett. Jó dohányárról nagy darab földön, sőt nálunk is ismeretes; vásárlásom után, csónakomba visszatérve, a parton ácsorgó, kovás pisztolyokkal stb. felfegyverzett szájtatók nem hagytak békét, míg az oldalamon függő pompás Kirner-fele revolveremet meg nem mutattam nekik; midőn aztán magyarázatom bebizonyítására egymásután többet lőttem újratöltés nélkül több száz lépésnyire, be a Fekete-tengerbe, csodálkozásuk után szomorúan tekintettek az övükből kiálló disznólábakra, mely ugyan, ha Allah akarja, szintén elsül, de ha ők akarják, nem valószínű.

Negyedik hely, melynél hajónk megállott, Ordu – a régi Cotyora – volt, hozzá közeledve a Cap Jasonium³⁵ előtt haladtunk el, az utóbbi és Ordu közt levő sziget a Ciliciaike³⁶ lenne.

Ötödik kikötő hely Kirszun³⁷ (Kerasunda), még régebben Pharnacia, ó-hellén falvak romjaival, mikre a genuai³⁸ és török erődök építvék. Közte s következő állomás közt van Aretiasz szigete, mely azonban a régi Amazon³⁹ királynő idejéből, kik itt Marsnak templomot emeltek, semmi maradványokat sem mutathat fel.

Hatodik Tarabülusz, Tireboli⁴⁰, régebben Tripolis, egy folyó partjáról nyugatra körülbelül fél mértföldnyi távolságra, melynek tengerbe ömlési helyéhez közel az e század elejéig kiterjedten művelt ezüst és rézbányák voltak, mik azonban 50 év előtt vízzel teltek meg. E bányákat tartják a régi Argyriáinak. A városban egy romlásnak indult kis byzanti templom maradványai, fürdők, mosék⁴¹ és templomok vannak; három sziklás előfokra van építve, melynek ugyan annyi öböl felel meg, s ettől nyerte valószínűleg a régi város nevezetét.

Hetedik, s a mi utunkban utolsó tengerparti állomás Tarabuzun, Trebisond, Trapezunt⁴², a Fekete-tenger partján, 30 000 lakossal, élénk kereskedéssel, Perzsiából Erzerumon át karavánokkal, Konstantinápolyal pedig több tár-

sulatok gőzhajóival, s ezeken kívül ezer vitorlás hajóval. Kikötője igen silány, s télen a hajók kénytelenek az 1 és fél órányira eső Platana öbölbe visszahúzódní. Székhelye egy basalíknak⁴³ (kerület). Van angol, francia, német, olasz, osztrák-magyar és perzsa consulatusa. Lakosai közt legtöbb a mohamedanus, utána az azelőtti byzanti családok keresztény utódai, végre görögök és örmények. Ezen a görög és örmény vallást követőkön kívül vannak egy pater praefectus⁴⁴ alatt álló katolikus kapucinusok, kiknek városról városra jární, s az Isten ígétét hirdetni kell. Vannak irgalmas nénék is, kik leányiskolával bírnak. Protestáns papok nincsenek, a keresztelés, esketési alkalmakra szükség esetén Sztambulból jönnek.

A pontusi⁴⁵ kereskedés legfontosabb helyének éghajlata igen sajátos. A nyár decemberbe betart; december elején ott létemkor nyári meleg uralgott, a rózsák és egyéb virágok, narancs és citromfák szabadon illatoztak és fitogtatták gyümölcsüket. Tavaszról nem lehet szó; állandó légváltozás – majd eső, majd napfény által helyettesítetik. Májusban sűrű köd lép fel, s csak ezután kezdődik a forró nyár. A betegségek közt Ázsia ostora, a láz uralkodik. Skorpiók még a legtisztább házakban is találkoznak, különösen nyári hónapokban, csípésük azonban kevésbé veszedelmes, mint p.o. az egyiptomiaké. Hogy egyéb sápadt és fekete színű férgek bőségben találkoznak, az, mint török tartományban, magától értetődik, mert a török meg nem öli őket, hanem eldobja. Míg a patkányok és egerek éjjel olyan futtatásokat, sétákat és cincogásokat visznek véghez az ember ágyán és lakásában, hogy a juhászbunda is felébredne miattuk.

A komnenok⁴⁶ ez ó császárvárosa a görögök által építetett; sem a város, sem környéke nem mutat fel maradványokat, mik a keresztény aera⁴⁷ előtti időkre vezetnének vissza. A város magas kőfallal van kerítve, mind ez ideig, a citadella azonban ma már romlásnak indult; építésüket a genuaiaknak tulajdonítják; a tenger partján apróbb erődök vannak, egyiknek udvarán kő ágyúgolyókat láttam gúla alakban felállítva. A város nyugati oldalán, elragadó virányú völgyecskén vagy inkább árkon, egy keskeny magas híd vezet át, s a túlsó oldalon levő kapu felett oldalt egy alulról olvashatlan emléktábla van befalazva, mely útkalauzum szerint annak előtte más helyet foglalt el, s egy keresztény püspök és byzanti császárról tenne említést. Trapezunt 1461-ben szűnt meg görög császári város lenni; **II. Mahomed**⁴⁸ által foglaltatott el.

Derék udvarias olasz kapitányunktól búcsút véve, én részemről, dacára az előttem álló 11 napi, lóháton teendő terhes útnak, örömmel hagytam el hajónkat, s málháimmal a vámházhoz evezve, az itt levő hivatalnoknak első szava az volt hozzám: útlevelet és a bőröndök kulcsát. Egyiket sem adtam oda neki, hanem katonai fezemre⁴⁹ mutatam, s megmondtam neki állásomat, mire megalázkodott s teher hordókat szólított elő. Egyáltalán, igen sok okom volt megbánni, hogy utamat Erzerumig törzstiszti egyenruhám mellőzésével, basi bozuk (civil) öltönyben tettem meg. – Egy, öltözetében angolt majmoló suhancnak – ki a hajóra jövén, egy francia szállodát ajánlott – előzékenységét mel-

lőzve, egy olasznak egyszerű vendéglőjébe szállottam, hol 5 frank napi díjért igen jó ellátásban részesültem, s a hajón keservesen nélkülözött tejes kávé reggeli sohasem esett oly jól, mint itt Trapezuntban.

Megérkezésém után, átöltözködve, az osztrák-magyar consult (Jules de Zwiedenik Sudenhorst) – ki most, nem tudom, miféle érdemeiért (semmi esetre sem a magyarok szeretetéért) bukaresti főconsullá léptetett elő – kerestem fel, ki igyekezett a tőle kitelhető szívességgel fogadni, sőt a pasához is elkísért, kinek – Sztambulból hozott levelem szerint, az erzerumi útra kavaszokat – pandúr-féle lovas katonákat – kellett kíséretül mellénk adni. – Másnap este az itteni guarantain⁵⁰ orvos, dr. **Algardi**, kinek – mellesleg mondva – ideális szépségű leánya van, egy táncestélyre hívott meg házához, melyben valamennyi consul családotul részt vett, s melyen én, közkívánatra, néhány bús magyar népdalt zongoráztam, míg a házi gazda kérésére be kellett vallanom, hogy a Rákóczi indulót nem tudom; elfütyülni sem tudnám hiba nélkül; de hát álmodhattam én arról, hogy tőlem Ázsiában ilyesmit követeljenek, mikor arra sem gondoltam soha, hogy a sors e nevezetes világrészt látnom megengedje; aztán még azt az udvariatlanságot is el kellett követnem, hogy éveken át pesti Europa és Redout zártkörű bálók füzértánc érdemdús rendezője létemre nem táncoltam, hanem korán szállodámba tértem vissza, – hogy gyötrelmes főfájásomat kialudjam; ha ugyan szállodám törzsvendégei megengedik, s az úton Tompa⁵¹ állapotomra illő versének sorai jutottak eszembe:

Mert én csak zsellérségen vagyok,
Itt mások a rendes lakók,
Nagy népesen tanyázzván együtt:
(Egér, tücsök, poloska, pók.)
Egér, patkány és skorpiók.

De megint átugrottam a levelem megnyújtásának akadályozására felállított korlátokat. Röviden: feltűnök itt idegennek a kitűnő jóságú víz, – az orosz városokkál összeköttetést mutató, nagy számmal keringő orosz ezüst pénzek, továbbá, itt hallottam először e szót: cselebi⁵² (jól-nevelt), amivel a másutt dívó effendi⁵³ (úr) helyett címezik az európai embert.

Nagy gondatlanság volt tőlem, hogy az Erzerumig teendő utam íránt Trapezuntban nem sokat kérdezősködtem, amit csupán az a körülmény menthet némileg, hogy oly emberekkel érintkeztem, kik ez utat saját tapasztalataik után nem ismerték. Vendéglősöm tanácsára tehát magamat néhány élelmi szerrel, s a hideg ellen shawlokkal⁵⁴, csípőimre húzható durva harisnyákkal ellátva, minden gond nélkül csatlakoztam egy szép decemberi napon az útnak induló karavánhoz, mely velem együtt 10 utas, két pandúr, két vezető szolgál, s ugyanannyi lóból állott, mert málháinkat egy elébb elinduló, árucikkeket szállító karavánnal előre küldtük.

Hogy a karaván lovak közt életre való lovak legyenek, arról nem is álmodtam, s így kavaszomnak korán értésére

adtam, hogy számomra a legjobb lovat szemelje ki. Tüzes fakómmal azonban mindjárt első napi utunkban majd megjártam, amennyiben egy, az út melletti szikláról legördülő kő darabkától megijedve, elragadt velem, s csak is jó csillagzatom őrzött meg, hogy a meredek sziklák oldalába vágott úton össze nem törtem magam, mert nyeregnek nem nevezhető kényelmetlen ülésém már a lónak nyakára csúszott, mikor kimerülve megállott. Ez a lecke azonban használt, mert ezután minden mozdulatára ügyelve, elejét vettem a hosszú és veszedelmes út többi e fajta veszélyeinek.

Három napig utunk folyvást hegynek fel, gyönyörű, vadregényes vidékeken vezetett keresztül, falut nem, csak khanokat találva, ezekben éjjelezve, míg déli étkezésünket az út mellett, a gyepre heveredve végeztük el, a magunkkal hozott kosarak szerény tartalmából. A khanokat sem kell azonban a pesti Nemzeti, Európa vagy Angol Királynő szállodáknak tartani. Ezeket fél vagy egy napi távolságra egymástól a kormány építteti; jártabb utakon magánosok is építenek. Több nagyobb és kisebb szobákból állanak, ablak likaik télen olajos papirossal beragasztvák, a bútorzatukat egy gyékény szőnyeg teszi ki; a szoba közep falában van egy kandalló forma tűzhely, melyre fát, vizet, sőt némelyikben almát, tejet és tojást is kaphat az ember a khandzsitól, a khan felügyelőjétől, vagy néha tulajdonosától, aránylag baksis ajándék fizetése mellett, míg a különösen nyári időben nagy számmal található ugráló és nem ugráló férgeket ráadásul kapja az ember.

E három napi utunkban szép, de oktanabb és kíméletlenebb módon irtott fenyveseket találtunk. E fenyvesek egyikéből, éppen a legnagyobb sűrűségben, midőn a karaván elején fütyörészve haladtam, két fegyveres, nem a legegészségesebb ruházatú fülig felfegyverezett gyalog legény állott előmbe. Én önkénytelenül revolverem agyához nyúltam, midőn az egyik egész megrökönyödve beszélni kezdi, hogy e tájon sok rabló lévén, ők mint csendőrök egy jó darabig hozzánk csatlakoznak. Nem bánom, gondoltam magamban, jóllehet, végig nézve rajtuk, nem érthettem, miféle rablók lehetnek azok, kik ez özönvíz előtti fegyverzetű jámbor emberektől megijednének. Később azonban fel lettem világosítva, amidőn elválva tőlünk ajándékot kértek a karaván tagjaitól; meg is mondtam nekik, hogy úgy látszik a vidék egyedüli rablói ők képezik.

A sziklák oldalába vágott út bármily magasan fekvő helyein talál az ember kiépített csorgó kutakra csekély távolságban egymástól, sőt néhol maguk a lóporral és az idő vasfoga által megrepszert sziklafalak is vizet ömlesztenek, mit látva, Mózesnek csodatétele 100 percen-tet veszített előttem, ha ugyan az ember elveszítheti azt ami nincs. Egyáltalán a hegyeken átmenő vízvezetékeknek, – mely mértföldekről vezeti Trapezuntba a vizet, továbbá a völgyben látszó patakokon igen csinos – az építészeti modor szerint ítélve, genuaiak által épített – hidakat látunk, míg az egyetlen Erzerumba vezető csinált útnak, nagyobbára eső-víz folyások fölé épített hídjai még mindnyájan készen nem voltak, sőt akadtunk oly helyekre is, ahol lovainknak egy félre lépése vagy megbotlása az alattunk

levő roppant mélységbeni összezuzatásunkat vonta volna maga után.

Most már ez út készen van, s a mi branyiszközi⁵⁵ utunkat több százszorosan felülmúlva nehézségekben és nagyságban, – élő dicsemlék gyanánt szolgálанд azon kormányoknak, mely ez óriási mű létesítésére a megkívántató erőket előteremtette.

Harmadnap déltájon értük el az első legmagasabb pontot, a Zogana⁵⁶ hegy csúcsát, melyről bájoló kilátásunk nyílt az alattunk mélyen elterülő Taurusz⁵⁷ hegységnek ezer meg ezer csúcsú, hóval fedett hegyláncolataira; este, hegynek lemenet elértük Ardasz helységet, nyomorult külső és belsejével, hol az út szélén eső kiban megháltunk, keserves tapasztalván, hogy a hideg – ily utazásnál temérdek kellemetlenségeivel – nem messze lehet már tőlünk.

Másnap reggel utunk ismét hegynek fel vezetett, úgy hogy egészen elszántam magam a menyországbai jutásra. A kopár vidék nem remélt szép növényzete lassanként elmaradt megettünk, s törpe gyalog fenyőnél, szarka, csóka, veréb és egy, a mi fekete rigónkhoz hasonló madárnál egyéb élőlényt nem láttunk; ez a mi fekete rigónknál valamivel kisebb madár folyton a patakok partjain tanyázik, s bele repülve azokba, több másodpercig fel- és lejár azok medrében. – Kavaszaink, kik a Ramazán böjt miatt nem étkeztek, olyan ordítást vittek véghez ez útban, ének fejében, az éhség elfejtésére, amitől még lovaink is majdnem idegesekké lettek. Karavánokkal is találkoztunk az útban itt-ott, s hogy urak is voltak közöttük, azt onnan következtettük, mert előre köszöntöttek bennünket.

Negyednap este Gümis-Khane⁵⁸ – ezüst-khane – városkába értünk, hol az utunk alatti egyetlen lakható kiban terve be, örömmöm határtalan volt a felett, hogy tejet, tojást, almát, török – szerfelett rossz – sajtot kaphatok, s az éjjel alvással tölthettem. Ez európai ember előtt nyomorult, de itt a városok sorába tartozó helység nevét a környékében levő gazdag ezüstbányáktól nyerte, mik azonban ma már igen szűken adják az ércet. Réz és ólomérc is számtalan helyen található itt a környékben, de csak kevés helyen művelnek bányákat azokból. Egyáltalában, az egész új út földhányásain stb. déli pihenésünk alatt, melynek nagy részét a növényzet és kőzetek megvizsgálására fordítottam, számtalan ércköveket, kova- és pát jegeceket, opált, csepegőkövet és finom agyagnemeket találtam. Századok óta itt elszigettségben élő görögök is vannak e városkában, kik, mint véletlenül észrevettem, e szót aütosz nem mint az új görögök, aftosz, hanem tisztán aütosznak mondják ki.

Kavaszaink itt fel lettek váltva, s a baksis mellett egy írást is kaptak, hogy miként viselték magukat.

Xenophon⁵⁹, ki, mint tudjuk, a Kunaxa melletti ütközet után fej és vezér nélkül maradt 10 000 görög bérkatonával, Perzsiából az ó-kor legsztrategikusabb visszavonulását, óriási veszélyek és nehézségek közt szerencsésen végrehajtá, – a történetírók egyhangú véleménye szerint, miután télen más út absolute nem járható – a mi általunk tett és teendő irányban ment Trapezuntig, mint ezt Anabasisában kimerítőleg leírja. Eszembe jutott ez útban diákkori hálátlanságom, midőn az éppen említett Xenophon Anabasisát

kellett magyarrá fordítanom s könyv nélkül tanulnom, mennyire elégedetlen voltam, hogy e holt nyelv helyett más élő és inkább használható nyelvet nem taníttatnak velünk, – és most be kellett látnom, hogy ha ezt tették volna tisztelt görög tanáraink, nem arathattam volna görög útitársam előtt oly roppant bókokat, amikkel határtalan bámulatában egy cseppet sem volt fukar, midőn éppen az Anabasisból egész lapokat recitáltam el neki ékes ó-hellén nyelven. Azt természetesen nem mondtam el neki, hogy éppen e „tudományos” képző magyar iskolákban sem magyar nyelvtant, sem ékesszólás és költészettant nem tanulhattam, míg a latin e tárgyú könyveivel szigorúan nyaggattak bennünket.

Ötödik napon utunk alább hagyott kissé sziklás természetéből. Az útban láttunk egy ágyút az itt dívó özönvíz előtti két kerekű talyigán 24 kis ökör által vontatva, a vezetőik által botokkali szurkálással és éktelen ordítással vontatásra ösztökélve. Egyéb járművet e vidéken (mai napig) nem láttam, mint e két – küllő nélküli, egy darab fából készült kerekű, kivétel nélkül megpatkolt ökrök által vont – talyigát, minőket – ha jól emlékszem – az elemi iskolák bibliai történetét illusztráló képeken lát az ember, s mik az özönvíz óta egy faragással sem lettek célszerűsítve vagy csinosítva. E járművek hihetetlen hangterjedelmű nyikorgást⁶⁰ visznek véghez, s aki egyszer ily menetben levő fa-alkotmány mellett halad el, az borzadva emlékezik arra vissza. Találkoztunk nőekkel, huszárosan a nyeregben ülve, magától értetődik, elfátyolozva és kísérettel, míg nő, gyermek vagy gyöngye férfiak számára készített olyan faszervezetű, fedeles, ágyneművel bélelt kalitkákat is láttunk a lónak két oldalára alkalmazva, melyre ha ránéz az ember, minden csontjai fájnak, s örökre elmegy az utazástóli kedve; de hiában, a szükség nem kényszeríti rá az embereket, mert szekerrel közlekedésről itt még fogalom nincs, s a fentemlített talyigákat csak is teher szállításra használják a városok vagy falvakban, messzebb távolságra a terhet, az utak rosszasága miatt, lovak hátán szállítják. Hihető azonban hogy most a készen levő trapezunt-erzerumi, kereskedelmileg fontos úton, omnibus-féle⁶¹ közlekedés megnyitására akadnak vállalkozók.

Dél előtt Teke falut találtuk, melytől egy óra járásnyira eső válaszúton karavánunk fele elvált tőlünk, s követte a jobbra térő, Erzingenbe vezető utat, – mely város környékén újabbkori hatalmas erődök és megerősített helyek lennének.

Este – az úttól félóránnyira eső – Szimon faluról nevezett khanba tértünk be, sóvárogva egy jó tűzhely után, mely fáradt és átfázott tagjainkat átmelegítse. A khan egyik szobája túltömve lévén, elhatároztam, hogy aludni a kandzsi által rosszabbnak mondott másikba megyek által, s lemondtam elfoglalt helyemhezi jogaimról, átküldtem holmimat a másik helyre, s az éppen itt időző falubírájával (kinek itt, a khan átellenében is volt egy háza, melyet ma pénzszállító katonák foglaltak el; tulajdonképeni lakása azonban az úttól félóránnyira, oldalt eső Szimon faluban volt) beszélgetni kezdtünk, míg végre, látván, hogy a karaván tagjai lefekvéshez készülődnek, átveztettem magamat az istállók melletti szobába. No hiszen,

– még most is bosszankodom, hogy az ily barlangot szobának kell neveznem – szép látvány nyílt itt előttem. Ajtaja inkább a ki- és bejárás akadályozására, mint a meleg visszatartására látszott készítve lenni, mert a deszkák hézagai közt két ujjam is átfért, míg a sarkvasat helyettesítő karikák rosszasága miatt be nem lehetett tenni. A tetőzetet faragatlan oszlopok tartották; s a jobbra balra eső falakon egy-egy szabadon hagyott nyílás pótolta az ablakokat, miken a téli fagyos lég olyan rohanásokat tett az ajtót képező összetákolts deszkadarabok felé, hogy azon táncoltak ijedtükben. Az ajtóval átellenben levő fal aljában egy nagy darabkő feküdt, tűzhelynek használva, mely felett egy cső alakban felfelé menő lyuk szolgált volna a füst elvezetésére, ha ugyan ezt tenni képes lett volna. Minden része tele lett e barlangnak füsttel, mihelyest a tüzet meggyújtotta két, szintén idemenekült útitársam, mégis hagytuk égni azt, mert hittük, hogy a légvonat majd csak kiviszi lassanként e fullasztó füstöt. Így ültünk e füsttel telt barlangban könnyezve és köhögve a tűz körül a hideg földön, s eszembe jutottak pesti ismerőseim, – mit mondanának ezek, ha engem – a kényelemhez szokott érzékeny embert, mostani helyzetemben láthatnának! Kellett-e ez neked?! A füst veszedelmes sűrűségig növekedvén, kénytelenek voltunk a tüzet vízzel kioltani, mely után még Trapezuntból magammal hozott hideg juhhús és kenyérből álló vacsorámat elköltvén, a hidegtől reszketve, fekhelyem elrendezéséhez fogtam, hiszen öt napi lovaglásom alatt – csakis egy éjjel aludván át – fáradt lehettem. A szoba egyik sarkában fekvő gyékényre gubámat leterítvén, sárga őszi-tavaszi felöltőmet, melyben Pesten annyit gavalléroskodtam, kabátommal együtt fejem alá tettem, cipőimet – miután nem tudok bennük aludni – levettem, plaidemmel⁶² betakaródtam, s régi dicsőségem fényes emlékeit lelki szemeim elől tovaűzni igyekezve, aludni próbáltam. Hejh! De sokat kísért meg az ember, ami nem sikerül! A kemény fekhely, a dermesztő hideg összeesküdtek ellenem, míg a falnyílások egyikén belopódzott hosszú szőrű és bozontos farkú nagy ázsiai macska juhhúsomnak nyugodalmát háborította meg; egy kézmozdulatomba került volna revolveremet kezembe venni s lepuffantani, – de egy juhcombért, mit soha ki nem állhattam, ez útban is csak kénytelenségből ettem, nem ereszttem ki fáradtságosan testemhez simított plaidem csekély melegét, nem oltom ki szegény állat életét; annyi bizonyos azonban, hogyha disznóhús lett volna, nem haboztam s nem hallgattam volna oly sztoikus nyugalommal lakomázását.

Reggel a hideg, a kemény fekhely és álmatlanság folytán összetört, megdermedt tagokkal kapaszkodtam fel helyemről, s alig tudtam felülni táncoló lovamra, melynek az enyimmél hússzor bizonyosan jobb fekhelye volt. Egészen új, drága esernyőmtől is meg kellett válni ez emlékezetes helyen, mit a karaván véleménye szerint, a bírón kívül más el nem lophatott, kit lakásán reggel nem találván, gyanúm egészen reá fordult. Miután az ő visszatérésére nem várhattunk, hiába volt minden kiabálásom és fenyegetésem.

Hatodik nap este Ballahorba értünk, mely nyomorult faluban a khan szobája az istállótól nem volt elkülönítve, aminek én csak örülni tudtam és mint az eredmény mutatta, méltán, mert a melegben meglehetősen aludtam.

Hetedik nap délután Baiburt várost értük el, hol minden módot megkísértettem, hogy egy kis meleg ételhez juthassak, mit Trapezuntbóli eljövetelem óta nem élveztem, azonban haszontalanul, mert egy faggyú szagú gulyáshúson kívül egyebet nem kaptam az egész városban, ezt pedig egészségi szempontból nem ehettem, s vacsorám ismét egyszerű eledelekből állott, azon kis változtatással, hogy egy pohár harputi bort ittam meg rájuk. A város közepén levő dombon szintén genuai építészet modort követő citadella van; házai közt csinosakat is talál az ember, míg számos bazárjai elegendő dúsán rendezvék be. Este, midőn a khan kávéház féle termében elszunnyadni készültem, 20–30 fehér és fekete városi gavallér nyitott be egy klarinett hangszeres zenész kíséretében, kik körülbelül egy óráig itt időzve, s a fülhasító zenét túlkiabálni igyekezve, minden álmomat elkergették, ami kemény fekhelyemen már már meglepni készült. Voltak ugyan a khanban külön szobák is, de kályhák és tűzhelyek nélkül, s így kénytelen voltam a nagy teremben a kályha mellé feküdni le. Kavaszaink itt újjólag fel lettek váltva.

Nyolcadik napi utunk a nagy hideg miatt szintén nem mondható kellemesnek, jóllehet a hó csekélysege miatt itt-ott gyalogolni lehetvén, annak szigorát mérsékelhettük. Délután, szép verőfényes téli napunk lévén, oly mérvben előfogott az érzélgés, hogy karavánomat egy negyedóra távolnyira elhagyva s lovamat lépésre kényszerítve, egy óránál tovább bús magyar népdalokat daloltam; az éjjel khanban töltöttük, keservesen, mint a többieket, mert fánál és almánál egyebet nem kaphattunk.

Kilencedik napon délelőtt értük el a második s még a Zuganánál is magasabban fekvő hegyet a Kopp-ot⁶³; ha jól emlékszem Ischlből Ausseebe (Stájerországba) menet is „Über die Koppen” kell áthaladni. Ez út keserveit egyhamar nem feledem el. A mély hóban s a szédítő magasságban vezetett veszedelmes útban lovaink alig haladhattak előre, több lépésnyire csúsztak, – míg a roppant hideg s fagyasztó szél átjárta minden porcikáimat, mert kellőleg nem voltam a hideg ellen öltözködve, s kezdtem kételkedni azon, hogy a legközelebbi khanig le nem dülök lovamról. Turbánom tetejétől lovam patájáig csupa zúzmara voltam, csak most kezdtem érteni a Xenophon Anabazisában olvasott 10 000 görög szenvedéseit, kiket marcona hadfiak léttükre éppen úgy megadóztatott ez út, mint kurd és örmény ország ellenséges lakossága, míg én tízévi fővárosi kényelmes életem után minden fokozat nélkül mentem át egyik végletből a másikba. No de, nem jó a már heggedni kezdő sebeket felszaggatni, úgyis haszontalan fáradtság lenne az oly érzésről fogalmat adni akarni, amit csakis öntapasztalás után érthet meg az ember. Elég az hozzá, sohasem hittem, hogy ez út keserveit betegség nélkül kibírom, dacára annak, hogy való meggyőződés alapján erős embernek tartottam magamat mindig. A hegy tetejéről, az alattunk levő sűrű ködnek néhány négyszögölnyi résén át,

napfényben látott vidék fénytengerben úszó, hóval fedett csúcsai igen szép természeti tüneményt szolgáltatattak.

Este Askallah⁶⁴ faluba értünk, mely nyomorúságban még túlhaladja az eddig látott helységeket. Alig láttam egész környéken 10 nyárfa-féle előfánál többet, mik dúsán megrakvák szarkafészekkel. Míg az európai török helységek mintegy kertben látszanak építve lenni, addig e kopár vidéken napokig sem láttunk tíz fát egymás közelében. Alatta folyik a híres Euphrat⁶⁵, itt Fraternak nevezett folyó, mely az Erzerum felett levő Khoodi falu melletti hegylánycolatban eredve, lent folyammá növekedve, aztán a Tigrissel egyesülve, az Ind tengerbe⁶⁶ ömlő Sat-el-arab-ot képezi. A khan minden kritikán aluli lévén, egy öreg török házába tértünk be, kinél az istállótól szintén el nem különített helyen aludtunk; a ház asszonyai este, midőn az öreg az örmények tömeges kivándorlása előtti időkről beszélt nekem a tűz mellett, kíváncsian dugdosták ki fejüket átellenes lakosztályuk ajtónyílásán, kilépni azonban egyik sem mert onnan.

Másnap, tizedik napi utunkban délután, – ily nagy fokban még soha nem tapasztalt hózivatar fogott elő bennünket. Két lépésnyire nem lehetett látni, s a hó, minden megtapadható helyén ruháimnak s lovamnak, több ujjni vastagságban feküdt. Az erős szél lágy és fagyott hópelyheket csapott az útban eldurvult arcbőrömhöz, mégis oly fájdalmas volt e gorombasága, hogy kénytelen voltam turbánom kendőjét arcomra lehúzni, s magamat a síkos veszedelmes úton egészen szegény lovam kényére bízni. Átázva-fázva, megdermedt tagokkal értünk be este Eliscie faluba, melynek az itteni fogalmak szerint elegans – külön kis szobákkal bíró – khanjában leírhatatlan kéjérzettel élveztem azon hercegi előnyöket, miket valahára – egész utamban értéktelen – pénzemért kaptam; volt meleg tiszta szoba, ágynemű, fekete kávé, sőt, a valót beszélem – rántottát is csinálhattam a magammal hozott vajjal; lucullusi vacsorám után alig telt el néhány perc, ismét régi jó kedvemben voltam, s elfelejtettem volna az út minden fáradságait, ha kemény fekhelyeim által összetörődött lapockáim minden erősebb kézmozdításnál nagyon is érezhetően nem figyelmeztettek volna annak nyomoraira.

Itt voltam akaratlanul okozója egy oly humorisztikus jelenetnek, melynek emléke mai napig túlságos nevetésre kényszerít, az itteni viszonyokat jellemzi és naturalia non sunt turpia⁶⁷, még sem lehet azt itt elbeszélmem.

Értésemre esvén, hogy a faluban természetes meleg fürdők vannak, mik nyáron a környék és különösen Erzerum lakossága által gyógycélokra vétetnek igénybe, reggel egy útitársammal előre hagytuk menni a karavánt, s elmentünk azok megtekintésére. A fürdő két, 2 öl átmérőjű medencét tartalmaz, mely felett egy-egy kupola alakú, felül nagy, négyszögű, szabadon hagyott réssel bíró, egymástól elkülönített rongyos építmény áll. Sem felügyelőt, sem berendezést nem találtunk, ennél fogva mind a falak, mind a medence környéke piszkos, tisztátalan. Mennyire megbecsülnék e minden természeti áldással felruházott bő sós forrást más életre való ország kopár vidékein?

E gondolattal hagytuk el a falut, s mentünk futtatva az erzerumi úton, hogy karavánunkat még a város előtt elérjük, mi azonban nem sikerült. A városhoz közel találtuk podgyász lovainkat, miket Trapezuntból előre küldtünk; a temérdek málha közt, szurkos vászonba vart bőröndjeimre rögtön ráismervén, mily gyermekies öröm szállott meg, hogy rövid idő alatt ismét tiszta ruhákba tehetem magam, s ledobhatom ezt az elpiskolt, elrongyolott, utált öltözetet testemről. Borzadva gondoltam arra, ha valami csoda folytán Pestre kellene így bevonulnom. Pedig rosszul okoskodtam, mert ez öltözetben legjobb barátom sem ismert volna reám, ha netalántán arcomat – mely a durva szelek, viharok és kegyetlen hideghez nem volt szokva – ez út formájából ki nem hozta volna is, mint ezt Erzerumban, első tükörbe tekintésem alatt tapasztalni kénytelen voltam.

Tizenegyedik nap délelőtt értünk be Erzerumba, hol ismét khanba szállottunk, mely azonban, dacára emeletes mivoltának, tekeasztal s kávéházi italokkal bíró nagy termének, egy cseppet sem volt különb az Elicsieinél, sőt, itt ágynemű sem volt. Málháimat a vámháztól elhozatva, egy óra alatt újjá születtem, s lementem a khan mellett levő casinoba ebédelni; de mindjárt első alkalommal beláttam, hogy én ebben az országban nem igen fogom az ételeket élvezhetni, ha itt a legelső vendéglőben is juh-faggyúval készítik azokat. A Ramazán ünnep miatt este ezredesenél bemutatván magamat, a többi, hivatalában jelenvolt urakkal együtt igen szívesen fogadtak a kórház udvarán levő tiszt lakásban, meglehetősen csinos szobával megkínáltak, mit én – míg a városban alkalmas lakást találhatok – elfogadtam, a khant másnap, gazdájának szomorúságára, elhagytam.

Erzerum körülbelől 30 000 lakossal, genuaiak által épített citadella, hasonló romlásnak indult város-fallal, újabbkori földsáncokkal a város kerületén, erődökkel a város felett eső magaslatokon, több lovas, gyalog és tüzérségi kaszárnyákkal: hadászatiilag zárja az Orosz- és Perzsaországból Sztambul felé vezető utat, – úgyszinte fontos helye az ez irányból Trapezuntba vezető szárazoni kereskedelemnek, minélfogva számos bazárjai dúsak árucikkekben. Van több basája, feje egy kerületnek (basalik); van angol, francia, orosz és perzsa consulatusa, 20-nál több moséja (török templom), 5 keresztény temploma és iskolái; számtalan fürdője, jó vízvezeték vize, katonai kórháza, melyben nem katonák is ápolatnak, városi és katonai kórházi gyógytára, egy európai mintára berendezett casinója, étteremmel és kávéházzal, mely utóbbiban a távol eső Sztambulból elavultan ide érkező török, görög, örmény lapokon kívül a „Journal d' Orient” is feltalálható. Van török postahivatala, melyben csak a török írást ismerik, s ha más mint török tudakozódik levél után, kezébe adnak egy csomag európai örmény, görög címzetű levelet, válasszon közülük tetszés szerint; telegraf hivatala, mely azonban sokszor később adja át sürgönyeit Sztambulban, mint amennyi időt a levélnek postán szállítása megkíván. A város alig bír 5 csinosnak mondható épülettel, fészke a piszok és tisztátalanságnak,

utcái rondák, összevissza vezetvék, kutyákkal tömvék, – kik éhség, hideg vagy egyéb nyomorúság miatt az utcákon élettelenül heverő társaikat, egyéb oda kidobott dögöket és tisztátalanságokat stb. con amore⁶⁸ falják fel, – szóval egészségügyi szempontból megbecsülhetetlen szolgálatot tesznek. A házak ázsiai modorban építvék, lapos tetejűek, nagyobbára emeletesek; a földszintet istállók, kamrák foglalják el; oly házak, melyeknek téli ablakai is üvegből legyenek, megszámlálhatók, nagyobbára a belső ablakok is olajos papír által pótolvák; a házak lapos tetejéről a havat az utcákba dobják le, nem törődve azzal, kinek a nyakába, s hogy ez által, valamint az ölnyi magasságú hó torlaszok által, némely utcát a szó teljes értelmében járhatatlanná tesznek, – majd elhordja a tavasz; a házak tetőzete pedig kell, mert az itt az udvart pótolja; a kaszárnyák teteje pedig jó fegyvergyakorlatokra, különösen tavasszal, mert ilyenkor egyebütt nagy a sár. A város az örmények Oroszországbai tömeges kivándorlása előtt 150 ezer lakossal bírt, 40 évvel ezelőtt leszállott 15 000-re, s néhány év óta kezd mind népesség mind egyéb tekintetben emelkedni.

Erzerum 6–8 mértföld hosszú, 1–2 mértföld széles, hegyek által környezett völgyben, e völgynek keleti oldalán levő halmos térségen, 5500 lábnyira⁶⁹ fekszik a tenger színe felett, éghajlata ennél fogva igen szigorú, s a rendkívül kemény tél fél évig eltart⁷⁰; a városban és környékén kevés élőfát látni, kertek sincsenek, mindennek dacára a fent említett völgy termékeny lenne, a hegységek közti növényzet pedig ritkítaná párját a környékben szépség és kellemesség tekintetében; a tüzelő fa télen drága; az élelmi szerek olcsók; az európai ruhák nem kerülnek többre, mint Pesten; gyönyörű arabs s egyéb jó lovak birtokába olcsón juthat az ember; az európai egyszerű bútortárhoz csak nagy nehezen juthatni, míg a kényelmesebbek csakis Sztambulból kaphatók, drága pénzen.

A város népességének felét törökök, másik részét örmények teszik ki. Vannak ezenkívül több százra menő perzsák, kurdok, arabok, oroszok, kevés görögök és európaiak (a consulokkal együtt 15). Az örmények a keresztény vallást követik, éspedig nagyobb része Eutychnak⁷¹ a 450-dik⁷² évi calcedoni⁷³ zsinat által átok alá vetett eretnek hitágazatát, mely a görög szertartáshoz igen hasonlít; – egy része pedig a pápát ismeri el világi urának. Az utóbbiaknak van itt egy papja, ki Magyarországon több évet töltött⁷⁴. Vannak amerikai protestáns missionáriusok is. Az örményeknek külön nyelvük és írásuk van, azonban a török az uralkodó, ezt mindnyájan beszélik; nejeik az utcán a török nőkhöz hasonlóan arcukat is elfedő felöltönyt viselnek, a házban azonban a férfiak társaságában részt vehetnek; meglepő szépségeket talál köztük az ember.

Ami a magukat Hajk-tól⁷⁵ (Hajkis) és ennek egyik ivadéktól Aramtól (Armenia) származtató örmények általános jellemzését illeti, abba nem bocsátkozom, nehogy elfogultnak látszassam, – elég annyit megjegyezni, hogy egy zsidó sincs a városban és környékén, pedig vallás egyenjóság létezik; természetből vagy észbeli tehetséggel lévén megáldva, azt mindenütt érvényesítik ahol nyereségre alka-

lom nyílik, mint ezt idehaza Magyarországon is tapasztaljuk; a törökök jellemzésére ismételhetem örmény inasom szavait, amit, midőn egy alkalommal dohányt hozattam velem, azon szavamra „nincs ez egy oka”⁷⁶ mondott: „meg van ez uram, nem örménytől, török kereskedőtől vettem, az pedig nem csal!” S ezt el kell ismerni a törökökről általában. Már a perzsák, hogy szép kifejezést használnak, életrealóbbak e részben.

Ennyit Erzerumról. – Ami a népeknek s az itteni viszonyoknak részletesebb ismertetését, – ami továbbá a vidék számos érdekességét illeti (Ararat hegye⁷⁷, Szemiramis⁷⁸ városa: Van, a paradicsom stb.) arról más alkalommal.

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

- ¹ Fermán: szultáni rendelet, parancs
- ² Omer pasa (1806–1871), horvát származású török tábornok, 1868-ban rövid ideig hadügyminiszter (PNL 13., 432.).
- ³ Sztambul: Konstantinápoly török neve
- ⁴ Bagdad (ma Irak fővárosa), az arab kalifák egykori székvárosa, 1638-ban került török kézre, Maurer utazása idején egy török vilajet (tartomány) székhelye (PNL 2., 453–4).
- ⁵ Talán utalás Jókai Mór *Török világ Magyarországon* (Pest, 1853) c. regényére.
- ⁶ Boszporusz: Európát Ázsiától elválasztó tenger-szoros, amely a Fekete-tengert a Márvány-tengerrel köti össze. Nevének jelentése: „tehénátkelő”. Az ógörög mitológia egyik kedves története szerint ugyanis a tehénne változtatott Ió, argoszi királylány, Zeusz főisten szerelme, egy bögöly által üldözve ezen a tenger-szoroson át jutott el Európából Ázsiába (Trencsényi-Waldaphel 1973. 47–48).
- ⁷ Ramazán (Ramadán): a mohamedán holdév kilencedik hónapja. Egyúttal a mohamedán böjti hónap, amelyben a hívők nappal szigorú böjtöt tartanak, de az esti csillag megjelenése és a hajnalcsillag feltűnése közötti időt lakomával, hangos vigadózással töltik (Kakuk 2012. 191.).
- ⁸ Az aranygyapjú története napjaink olvasói számára is könnyen „emészthetően” hozzáférhető Trencsényi-Waldaphel (1973), ill. Szabó 1977) műveiben. A téma iránt komolyabban érdeklődők figyelmébe ajánljuk: Kerényi Károly (1977) kiváló kötetét.
- ⁹ Az Argosz mester által épített, ötvenevezős, beszélni is tudó Argó hajó utasai voltak az argonauták, azaz az „Argó hajósai”.
- ¹⁰ Hunfalvy Pál (1810–1891)
- ¹¹ A Maurer által említett földrajzi helyek jól láthatók a PNL (3. kötet) által közzétett Boszporusz térképén (az 572. o. után).
- ¹² Medea/Médeia, az aranygyapjút birtokló kolkhiszi király varázslónő hírében álló lánya, aki beleszeret az argonauták vezetőjébe, Iaszónba (Jásonba), segít neki megszerezni az aranygyapjút, majd együtt menekülnek az Argón.
- ¹³ „a túlsó parton”, tehát az ázsiai oldalon. Amikuszt/Amükoszt, Bithünia és az ott lakó bebrüx (bebryc) nép királyát az argonauták sorában utazó Polüdeukész – Kasztor testvére – győzi le párviadalban (Szabó 1977. 41–43).
- ¹⁴ Valószínűleg I. Nagy Konstantin (Constantinus) (280 k.–337) római császárról van szó, aki a kereszténységet a római vallással egyenrangúnak nyilvánította; székhelyét Rómából (a később róla Konstantinápolynak nevezett) Bizáncba tette át.
- ¹⁵ Therápia: latin szó, eredete a görög therapeia: gondozás, ápolás, kezelés. Eredeti jelentése azonban „szolgálat” lehetett, a görög therapsz: szolgál szó alapján (Tótfalusi 2005. 902.).

- ¹⁶ A görög „pharmakon” jelentése gyógyfű, gyógyszer, varázsszer, ebből származik a pharmakia (pharmacia) szó is.
- ¹⁷ Grúz szerzők érdekes, új feltevéseket tartalmazó előadást tartottak Budapesten, a 40. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson, 2006-ban Medearól és szerepéről a gyógyszerek, mérgek használatában. Az angol nyelvű előadás megtalálható a kongresszusról kiadott kötetben (Shengelia 2006. 325–329.).
- ¹⁸ A Boszporusz-térképen: Anadoli Kavak.
- ¹⁹ Phíneusz (Phineasz), a jövőbe látó vak thrák királyt Zeusz azzal büntette, hogy ételét asztaláról Zeusz szárnyas kutyái, a háрпиák nemcsak felzabálták, de a maradékot ürülékükkel ehetővé is tették. Az argonauták soraiból Boreász, az északi szél két szárnyas fia elűzte a háрпиákat (Szabó 1977. 44–47.).
- ²⁰ Háрпиák: Zeusz főisten szárnyas kutyái. A szó mai átvitt értelme: házisarvány, házsártos, komisz nő.
- ²¹ Szimplega-szok (Cianeisziklák)
- ²² Phaszisz (Phasis) a Fekete-tengerbe ömlő folyó, ez választja el Kisázsia Kolkhisz országtól (Szabó 1977. 57.).
- ²³ Bizánciak
- ²⁴ A „lémnoszi kaland” részleteit lásd Szabó 1977. 31–35. Az ókori Lémnosz, Héphisztosz, a kovácsok istenének lakhelye, ma Limnosz néven Görögországhoz tartozik.
- ²⁵ Ma: Tirebolu (nem azonos Líbia fővárosával: Tripoli)
- ²⁶ Gyaur: Hitetlen, nem mohamedán ember. A törökök ezzel a bántó elnevezéssel illették az ő szemükben hitetlen keresztényeket (Kakuk 2012. 176.).
- ²⁷ Foszforeszkálását: fénylő felvillanásait? (A foszfor fehér változata megvilágítás után a sötétben hideg fényt bocsát ki – Tótfalusi 2005. 319.).
- ²⁸ Ma: Inebolu
- ²⁹ Svájci
- ³⁰ Ma: Sinop, hettita alapítású, majd görög kikötőváros, 1213-tól török birtok.
- ³¹ Porticus: oszlopcsarnok
- ³² Isthmus/isztmosz (latin/görög): földszoros, keskeny földnyelv
- ³³ Ez volt az 1853–1855 közt zajló „krími háború” egyik első csatája. A Törökország felosztására törekvő Oroszország indította a háborút, melybe az utóbbi oldalán Nagy-Britannia és Franciaország is belépett. A háborút követő párizsi békeszerződés kimondta a Fekete-tenger semlegességét és függetlenségét nyilvánította Törökországot.
- ³⁴ Ma Samsun néven a tengerpart nagyvárosa, görögök alapították „Amiszosz” néven. A Maurer által is említett, 1868-as tűzvészt követően teljesen újjáépült.
- ³⁵ Cap Jasonium: Iászón foka
- ³⁶ Cilicia – az ókorban Kilikia – tartomány Törökország kis-ázsiai, déli részén, a Földközi-tenger partvidékén, Ciprussal szemben. Tarsus nevű városában született Pál apostol (MLE 1. 473).
- ³⁷ Ma: Giresun. Görög nevét a vidékre jellemző sok cseresznyefáról kapta – keraususz: cseresznye.
- ³⁸ Genovai (Itália)
- ³⁹ Amazónok: a Fekete-tenger partján élő harcias nők, kik jobb mellüket leégették, hogy ne legyen akadály az új megfeszítésében. Erre utalna a közkeletű népetimológia szerint a nevük: melletlen (amazón) (PNL 1. 533). Az 1970-ben kiadott Mitológiai ábécé szerint a bal mellüket vágták le (243.).
- ⁴⁰ Ma: Tirebolu

⁴¹ Mosé: „az imádság háza” mecset, mohamedán templom (Tótfalusi 2005. 627.)

⁴² Mai neve: Trabzon. Amikor a milétoszi hajósok Kr.e. 756-ban a tenger felől megpillantották a négyszögletes sziklaformációkat a parton, felkiáltottak: „trapezusz” (trapéz). Trapezunt szülötte Nagy Szulejmán szultán, a mohácsi győző.

⁴³ A török udvari és katonai rang hol basa, hol pasa alakban volt használatos. Ennek megfelelően keveredik Maurernél a tartomány/kerület megnevezése: a helyes pasalik helyett basalik.

⁴⁴ Pater praefectus: előjáró testvér

⁴⁵ Pontus/Pontosz (latin/görög): tenger. A Fekete-tenger ókori neve: Pontus Euxinus/Pontosz Euxeinosz. Eredetileg Pontosz Axeinosz-nak nevezték a rajta gyakorta uralkodó viharok, zivatarok miatt: „nyugtalan, barátságtalan, sötét”. Később e riasztó név az „euxeinosz”-ra szelődött: „nyugodt, barátságos”. Már az ókorban is használták azonban a mai Fekete-tenger nevet is: Mare Nigrum/Pontosz Mellasz (Lutterer 1976. 66–67.).

⁴⁶ Komnénoszok: híres bizánci arisztokrata család, a XI–XII. században hat császárt adott Bizáncnak.

⁴⁷ Keresztény éra (kor)

⁴⁸ Mahomed vagy Mehmed

⁴⁹ Fez: vörös posztóból készült, csonkakúp alakú, bojtos mohamedán fejfedő (Tótfalusi 2005. 301.).

⁵⁰ Quarantain (karantén) – vesztéző (kikötőben vagy járvány idején), negyven napig szokott tartani, erre utal francia eredetű neve: „mintegy negyven” (Tótfalusi 2005. 467.).

⁵¹ Tompa Mihály (1817–1868) Az én lakásom c. versére utal.

⁵² Cselebi (török): nagy úr, uraság. Régebben a szultánnak is címe volt, manapság – értsd: 1893-ban – kizárólag előkelő európai urakat titulálnak meg vele (PNL 4., 659.). Napjainkban leginkább Evlia Cselebi (1611–1687,) a magyar területeken is megfordult híres török utazó neve alapján ismert a szó.

⁵³ Efendi/effendi (mindkét változat helyes): úr, uram. Általában az írástudókat, tanult embereket tisztelték meg e megszólítással. (Kakuk 2012. 174–5.).

⁵⁴ Shawl (angol): (váll)kendő

⁵⁵ Branyiszközi hágó: a Szepest Sárossal összekötő Branyiszkö-hegycsoporton át vezető út hágója 1849 februárjában lett országosan ismert. Görgey seregének Guyon vezette zászlóalja e hágót foglalta el az osztrákoktól, lehetővé téve ezzel Görgey és a felső tiszai sereg egyesítését és a győzedelmes tavaszi hadjáratot (PNL 3., 652.).

⁵⁶ Zigana, 2036 méter magas.

⁵⁷ Taurusz (görög), mai török neve Toros: az Anatóliai-fennsíkot a Földközi-tengertől elválasztó hegység (Magyar Larousse Enciklopédia 3. k., 908). Nevének eredete bizonytalan – a szír „tur” (hegyek) vagy az arab „thwar” (bika) szó egyaránt esélyes (Lutterer, i.m., 262.).

⁵⁸ Gümüşhane, azaz „az ezüst otthona”

⁵⁹ Xenophón (Kr.e. 430 k. – 355 k.) görög filozófus és író, aki 401-ben részt vett egy hadjáratban. A hadjárat bukása és a vezér halála után ő irányította a visszavonulást, s ezt az Anabaszisban beszélt el (MLE 3., 1146.). Anabaszis (görög): felfelé haladás.

⁶⁰ Tarr (1968. 31.) szerint a szakirodalom „nyikorgó taliga” néven tartja számon e sok helyütt még ma is használatos közlekedési eszközt.

⁶¹ Omnibusz (latin: mindenki számára) – régi lófogató társas bérkocsi (Tótfalusi 2005. 661.).

⁶² Plaid (angol): pléd, takaró

⁶³ Kogadlari 2 600 méter

⁶⁴ Askale

⁶⁵ Eufrátesz: 2 780 km hosszú (Duna: 2 850 km), Törökországon, Szírián és Irakon keresztül folyó, a történelmi idők óta hajózásra és öntözésre szolgáló folyó.

⁶⁶ Helyesen: a Shatt el Arab a Perzsa (Arab)-öbölbe ömlik. Az Eufrátesz és a Tigris közti síkság alkotta az ókori Mezopotámiát (görög: a két folyó köze), a sumer-akkád civilizáció bölcsőjét.

⁶⁷ A latin mondás jelentése: ami természetes, nem lehet rút.

⁶⁸ Con amore: tulajdonképpen szerelemmel, esetünkben: élvezettel

⁶⁹ 1 850 méter

⁷⁰ Ezért Erzurumot Kis-Ázsia Szibériájának is hívják – írja Pallas Lexikonunk Erzurum címszáva (6. k., 414.).

⁷¹ Eutyches a Kr. u. V. században azt hirdette, hogy Krisztusban csak egy isteni természet van (monofizitizmus). A Maurer által is említett calcedoni zsinat elítélte ezt az eretnek tant, kimondva, hogy „Krisztusban két természet, u.m. isteni és emberi vagyon” (PNL 6., 567.).

⁷² Helyesen: a 451. évi, 4. egyetemes zsinat

⁷³ Calcedon ma: Kadiköy, a Márvány-tenger partján, Kis-Ázsiában, Isztambul átellenben

⁷⁴ Kár, hogy Maurer nem jegyezte le a nevét!

⁷⁵ A magát Noé unokájától származtató Hájk Kr. e 2 350-ben alapított dinasztiát. Az örményeket magukat „hájk”-nak (urak) nevezték, országukat pedig Hajaszdánnak. Hájk hatodik utódja Arám volt, akit a görögök vitézsége miatt Armenosz-nak, országát pedig Arméniának nevezték (PNL 13., 664.).

⁷⁶ Oka vagy okka: régi török mértékegység, kb. 1, 280 kg.

⁷⁷ Ararat az örmények 5 165 méter magas szent hegye – a Biblia szerint Noé bárkája e hegyen kötött ki. Perzsa neve: Kuhi Nuh (Noé hegye).

⁷⁸ Szemiramisz: legendás asszír királynő, Babilon megalapítója és az ókori világ hét csodája közt számon tartott babiloni függőkert megálmodója (MLE 3., 713).

IRODALOM

Kakuk Zsuzsa

2012: Mikes Kelemen török szókinccsára. In: Dobrovits Mihály (szerk.): Az érett kor ítélete, Lilium Aurum, Dunaszerdahely

Kerényi Károly

1977: Görög mitológia. Budapest

Lutterer, Ivan et al.

1976: Puvod zemepisnych jmen, Praha

Shengelia, R. et al.

2006: Ancient Black Sea Countries and Medicine. In: 40th International Congress on the History of Medicine, Proceedings I.

Szabó Árpád

1977: Aranygyapjú. Budapest

Tarr László

1968: A kocsi története. Budapest

Tótfalusi István

2005: Idegenszó-tár, Budapest

Trencsényi-Waldaphel Imre

1973: Görög regék. Budapest

MLE: Magyar Larousse Enciklopédia

PNL: Pallas Nagy Lexikona

Erdélyi Géza
Összegezés*

Ha bő háromnegyed századnyi időt átfogó írásomat bárki is olvasni fogja, könnyen fölfedezi, hogy az nem más, mint válogatás azokból a történelmi eseményekből, pozitív és negatív élményekből, cselekedetekből, amelyek körülöttem lejátszódtak, és bennem visszhangzottak, ahogyan azokat aktívan megéltem, a magam és egész közösségünk szempontjából értelmeztem, a jövőre nézve fontos és szükséges tanulságokat levontam, amelyek igehirdetések, különböző alkalmi beszédek, cselekedetek formájában történelmünk, illetve egyháztörténetünk parányaként, Istentől nyert küldetésemnek engedelmességgel megfogalmazódtak, részben épített örökséggé, tapinthatóvá váltak és írásos formában rögzültek.

Sok veszélytől fenyegetett, mégis szép gyermek- és ifjúkorom múltán, felnőtként átélhettem a Teremtő szavának igazát: „Nem jó az embernek egyedül lenni, alkotok hozzá illő segítőtársat”. (I.Mózes 2, 18.) „Megteremtette Isten az embert a maga képmására, [...] férfit és nőt teremtette őket. Isten megáldotta őket és ezt mondta nekik: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet.” (I.Mózes 1, 27-28.) Mindig arra törekedtem, hogy Isten képmásának valami módon méltó hordozója lehessen. Társra találván, az akkori jelennél boldogabb jövőt remélve, 1965-ben hűséget esküdünk egymásnak, megteremtve ezáltal a családalapítás legfontosabb feltételét, erősen remélve, hogy életünk igazságosabb keretek között fog telni, és boldogságunk teljességre jut. Az igazságosabb jövő azonban csupán részben érkezett meg, teljesebb formája nagyon sokat késett, és még ma is csak vajódik, mert a meghosszabbított múlt hasznélvezői különböző fondorlatokkal fékezik. Ez a tényleges helyzet jelentősen befolyásolta és befolyásolja életemet, próbára tette kitartásomat, de Istennek hála, nem tudott letéríteni a szolgálat egyenes útjáról. Bárki megismerhette és megismerheti, hogy közösségünk szolgálata göröngyös, küzdelmes, de Istennek tetsző út. A közösség föltétlen szolgálatának útján haladva bárkit érhetnek csalódások, de sok-sok öröm is terem rajta. Részesem lehettem fél évszázadon át a kölcsönös bizalmon épülő lelkigondozásnak, bepillantást nyerve a hullámozó, olykor viharzó emberi érzések, kapcsolatok mélységeibe, a családot, egyházat erősítő, számomra is áldást hozó pásztori munkának, a nemzetet gyógyító szolgálatnak, bírva az ígéretet, hogy „munkátok nem hiábavaló az Úrban.” A küzdelmek közepette támaszom volt a családom, biztatóim voltak barátaim, és többnyire készséges segítőtími hivatali munkatársaim. Ítélem az Úr, aki könnyörletes és jó.

Magam mindig arra vágytam, amit Énekeskönyvünk utolsó, 512. számú éneke költői szépséggel fejez ki. Most egyetlen mondatot idézek a második versszakból: „Adj

lelkedből erőt, hogy értsem és szeressem elrendelt útamat s minden parancsodat.” Ebből az elrendelt útból idéztem föl a többségükben rajtam kívül álló erő által mozgatott eseményeket, tetteket, amelyeknek igazi értelmét és jelentőségét történésük idején nem mindig láttam világosan, de később megértettem. Megtartatásom gyakori tapasztalásait csak irracionális szavakkal tudom érzékeltetni. Ezt teszem most is. Sokszor éreztem magamat feladataim végzése közben, életveszélyes helyzetekben bénának, erőtelennek és kiszolgáltatottnak, amikor csak az imádkozás segíthetett – és segített. Mintha láthatatlan angyalok (magyarul: küldöttek) jöttek volna valahonnan fényesebben, és elvégezvén munkájukat, eltűntek, az én helyzetem pedig rendeződött. Ez az egyik oka és alapja annak, hogy sok keserű tapasztalat ellenére megbékélt és örvendező ember maradtam. Gyakran mondogattam magamban, hogy bolygónk tele van titokzatos mennyei lényekkel – angyalokkal.

Kétségtelen, hogy a világ a maga elrendelt útján halad a végkifejlet felé. Van kutatható kezdete, törvényszerű, hogy lennie kell – nem kutatható végének is. Valaki ott volt az út kezdetén, ugyanaz a Valaki az út végén is ott lesz. A megérkezésig azonban, fokozatosan súlyosbodó körülmények között, még mérhetetlenül sok a tennivalónk. Éveim számát tekintve és a tájat kémelve, mintha alkoynodna, de úgy érzem, már föltehető a babitsi kérdés:

„Esti kérdés

*Midőn az est, e lágyan takaró
fekete, síma bársonytakaró,
melyet terít egy óriási dajka,
a féltett földet lassan eltakarja
s oly óvatossan, hogy minden fűszál
lágy leple alatt egyenessen áll
és nem kap a virágok szirma ráncot
s a hímes lepke kényes, dupla szárnyán
nem veszti a szívárványos zománcot
és úgy pihennek e lepelnek árnyán,
e könnyű, síma, bársonyos lepelnek,
hogy nem is érzik e lepelt tehernek:
olyankor bárhol járj a nagyvilágban,
vagy otthon ülhetsz barna, bús szobádban,
vagy kávéházban bámészan vigyázd,
hogy gyujtják sorban a napfényű gázt,
vagy fáradtan, domb oldalán, ebekkel
nézzed a lombon át a lusta holdat,
vagy országúton, melyet por lepelt el,
álmos kocsisod bóbiskolva hajthat,
vagy a hajónak ingó padlatán
szédülj, vagy a vonatnak pamlagán,.*

Részlet a Szerzőnek *Hűség* címen megjelent önéletírásából.

vagy idegen várost bolygván keresztül
 állj meg a sarkokon csodálni restül
 a távol utcák hosszú fonalát,
 az utcalángok kettős vonalát,
 vagy épp a vízi városban, a Riván,
 hol lángot apróz matt opáltükör,
 merengj a messze multba visszaríván,
 melynek emléke édesen gyötör,
 elmúlt korodba, mely miként a bűvös
 lámpának képe van is már; de nincs is,
 melynek emléke sohse lehet hűvös,
 melynek emléke teher is, de kincs is:
 ott emlékektől terhes fejedet
 a márványföldnek elcsüggesztheted:
 csupa szépség közt és gyönyörben járván
 mégis csak arra fogsz gondolni gyáván:
 ez a sok szépség mind mire való?
 mégis csak arra fogsz gondolni árván:
 minek a selymes víz, a tarka márvány?
 minek az est, e szárnyas takaró?
 miért a dombok és miért a lombok
 s a tenger, melybe nem vet magvető?
 minek az árok, minek az apályok
 s a felhők, e bus Danaida-lányok
 s a nap, ez égő szizifuszi kő?
 miért az emlékek, miért a multak?
 miért a lámpák és miért a holdak?
 miért a végét nem lelő idő?
 vagy vedd példának a piciny fűszálat:
 miért nő a fű, hogyha majd leszárad?
 miért szárad le, hogyha újra nő?"

A megszámlálhatatlan és megválaszolhatatlan miérteket tovább szaporíthatnánk, de miért tennénk? Babits bizonyára azért tette, hogy az önistenítés kísértésében folyamatosan elbukó embert józanságra intve, képességének határait fölmérje, hogy az élet csodájának édenkertjében járva kész legyen saruit leoldani. Nincs annál szabadabb élet, mint ha a Lélek szabadokká tesz, és az ember elrendezi kapcsolatát Teremtőjével, embertársaival és a természettel. Ha ez megtörténik, a gyötrelmes miértek észrevétlen megszűnnek, és felragyog előttünk életünk, munkánk értelme és célja.

A fontos személyes kérdéseken túl, ránk nehezednek az egyházat, országot, nemzetet, világrészeket nyugtalanító-fenyegető erkölcsi, gazdasági problémák, különböző jellegű válságok, amelyek ha megoldatlanok maradnak, világunkat végveszélybe sodorhatják. Hasonlattal élve, a fűszálaknak kell egyenként megéledniük ahhoz, hogy a rétek kizöldüljenek, a virágok nyíljanak, virágozzanak, illatozzanak, gyönyörködtessenek és rendeltetésük szerint éltető eledellé váljanak.

Az egyéneknek kell meggyógyulniuk, hogy a közösségek életképesek lehessenek, az országok fölvirágozzanak, a globálisakká burjánzó bajok, bűnök csökkenjenek, nem feledve, hogy a gonosszal nem szabad kompromisszumot kötni. Változatlanul fontos, hogy a fiatal nemzedékek előtt

munkalehetőségek nyíljanak, hogy reménységük teljesülése megtartó erőforrás legyen számukra. Ennek jelei, sajnos, még alig-alig látszanak. A hosszú időn át annyira óhajtott függetlenséget és szabadságot, a megtévesztő hazudozással többször hatalomra juttatottak, nyilvánvalóan önző érdekektől vezérelve, idegen érdekeket szolgálva, megszorító, visszarántó intézkedésekkel fékeztek. Ez nem szolgálja a jövőt, nem erősíti az ember szabadságérzetét, nem mozdítja elő a kis és nagy közösségek függetlenségét és boldogulását.

Mind ezek tudatában még komolyabban kell vennünk az isteni igét: „*a rád bízott drága kincset őrizd meg a bennünk lakozó Szentlélek által*”. (II.Timóteus 1,14.v.) Ez a kincs az „elmúlhatatlan életről”, a hit, a szeretet és a reménység evangéliumáról, a Lélek biztosította benső szabadságról és megváltásunkról szól. Ezt kell hirdetnünk alkalmas és alkalmatlan időben, érthető nyelven. A nyelv ebből a szempontból is rendkívül fontos. Anyanyelvünk hatalmas kincs, nem cserélhetjük el semmilyen más nyelvre. Aki ezt tenné, önmagát lopná meg, pótolhatatlan kincset veszítene el. Magyar nyelvünk a tudományok ősi nyelve. Léven akkor a *Magyarok Világszövetsége Védnöki Testületének* tagja, jelen voltam és ige-szolgálatot végeztem azon a nagygyűlésen, amelynek alkalmával a világhírű tudós, **Teller Ede** átvette a Világszövetség kiténtetését **Csoóri Sándortól**. Köszönetnyilvánításában többek között a következőket mondta: „*Hogy tudós lettem, a jó Isten után a csodálatos magyar nyelvnek és az akkori magyar oktatási rendszernek köszönhetem. Ezek nélkül nem futottam volna be ilyen nagyívű tudományos pályát.*”

„Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
 És áhítattal ejtsétek a szót,
 A nyelv ma néktek végső menedéketek,
 A nyelv ma tündérvár és katakombá,
 Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!

E drága nyelvet porrá ne törjétek,
 Ne nyúljon hozzá avatatlanul
 Senki: [...]

Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul,
 Mintha imádkozna
 Mintha aranyat, tömjént, myrrhát hozna!
 [...]
 Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
 Vigyázzatok: a nyelv ma szent kehely,
 Ki borát issza: Élet borát issza,
 Előre néz s csak néha-néha vissza -,
 S a kehelyt többé nem engedi el!”
(Reményik Sándor: Az ige)

A lelkészek mindeneke előtt igehirdetők, bizonyágtévők, lelkigondozók, tehát a szó, az ige szolgálatuk hatalmas eszköze. „*Nem illik daróc főpapi talárhoz, s királyi nyelvhez koldus-dadogás.*” Szavunkat,

EMLÉKEZETÜNKRE

beszédünket tetteink igazolják. A kettőnek mindig szép összhangban kell lennie.

Végezetül mindazoknak, akik munkámat magas szintű kitüntetésekkel őszintén méltatták, akik személyemet nem megtevesztő eszközként akarták igénybe venni, hanem életünket, munkánkat és sorsunkat mindmáig segítő szándékkal, reménykedve, figyelemmel kísérik, hálás köszönetet mondok.

És őszinte köszönet jár híveinknek, felvidéki magyar közösségünk tagjainak, mert amikor pusztító vész csapott le embertársainkra, testvéreinkre, segítő szándékukkal, áldozatvállalásaikkal hatalmas bizonyosságát adták véreink, és mások iránti szeretetüknek. Gondoljunk az áradásokra Erdélyben, Kárpátalján, Német- és Csehországban, vagy a Cunamira, a kevésből is milliókat áldoztunk megsegítésükre. Ez több a lojalitásnál, és toleranciánál, ez embertársaink Krisztus tanítása szerinti szeretetben történő cselekvő vállalása, hordozása. Nagyszerű és követendő példa.

A Nap, mielőtt lehanyatlana, még egyszer szelíden fölragyog, fénnel árasztja el a tájat, a környező hegyeket, s mire befejezem az írást, lassan elrejtőzik az esti felhők között, mint a jelenvaló Úr az égő csipkebokorban. Könyvem olvasóinak, ha lesznek, Jézus hűséges tanítványának – Jakab testvéreinek – Júdás apostolnak szavaival fejezem ki áldáskívánásomat: „*irgalom, békesség és szeretet adás-sék nektek bőségesen,*” (1,1) tudva, hogy a szeretet a legnagyobb hatalom, a legcsodálatosabb erő a világon.

„*Annak pedig, aki megőrizhet titeket a botlástól, és dicsősége elé állíthat feddhetetlenségben, ujjongó örömmel: az egyedül üdvözítő Istennek a mi Urunk Jézus Krisztus által: dicsőség, fenség, erő és hatalom öröktől fogva, most és mindörökké. Amen.*” (1,24-25.).

Rimaszombat, 2013. július 30.

Fischer Ernő: Angyali üdvözlés. Olaj, 1992, 115x141 cm (magántulajdon)

„...a magyarul síró szélbe beleborzong a táj...” Tóth Elemér 75 éves

Bevallom, sokadszori nekirugaszkodás után készül el ez az írás, s tudom, hogy most sem leszek vele elégedett, mert illene is, kellene is ezt jobban megírni...

Kortársamnak, sorstársamnak vallom Tóth Elemért, bár néhány évvel előttem jár, és mindig tisztelettel néztem fel rá. Első verseit – még gimnazistaként – úgy vettem a kezembe, mint a szent iratokat. Első kötete is megvolt (*A halak a mélyben úsznak*, 1965), de a sok költőzködés közben valahol elkallódott, és már csak érzéseim vannak róla: valami furcsa, érdekes újdonság, amit még nem tudtam hová tenni, de mégis azt követelte, hogy olvassam ismét. Kíváncsi diákként tudtam, hogy ez a szöveg más, mint a közbeszéd, de azt is megállapítottam, hogy Petőfi nem így írt, ugyanis addig versnek csak az számított számomra. Próbáltam hát megfejteni a költészet titkát, s azóta is, ezzel az írással is azt folytatom. Aztán azért is voltak még számomra fontosak Tóth Elemér versei, mert földimnek, jó gömöri palócnak gondoltam, amint akkoriban ugyanígy odafigyeltem a többiekre: Mácsra, Battára, Tózsérre, Cselényire, Bárczira és persze a Rimaszombatban alkotó Veres Jánosra, akit személyesen is ismerhettem, mert nővérem a rimaszombati *Fáklya Irodalmi Színpadban* szavalt, aminek ő volt a szellemi mecénása. Tóth Elemér annyival lett több vagy más a többieknél, hogy első küldeményeimet az *Új Ifjúság* irodalmi rovatában (akkor még volt ilyen is!) ő bírálta el, s jelentette meg első verseimet... Utólag megvallva, nagy jóindulattal, de akkor az igencsak ösztönző erőt adott a további elmélyüléshez, s ahogy mondogatta (ekkor már, Pozsonyba kerülve, találkoztunk is): „*még tisztábban, még pontosabban, és semmi felesleg!*” Ehhez tartom magam azóta is...

Ennyit a személyes érintettségről, hiszen az egyetemi évek után jó messzire kerülve egymástól, nem is találkoztunk. Figyeltem, követtem az írásait, aztán eltűnt. Azt hittem, elhallgatott ő is, mint Bárczi Pista, de megjelent a gyermeklapoknál, gyermekversekkel, mesékkel és fordításokkal. Ő így vészelt át a „nagy konszolidáció” idejét a hetvenes években. A „Nagy Kaszás” is csapkodott körülötte, de felépült, s legutóbbi három kötete igazolja, hogy visszatért. A *Tölgyek* (2007), a *Magányom erdejében* (2010) és az *Örökös szerelem* (2013) a *Lilium Aurum* gondozásában jelent meg.

Indulása arra az időre esik, amikor a háború sebei valamiképp begyógyultak, és 68 felé, tartva a sematizmus kényszerei is enyhülni látszottak. Ám a falusi otthonokban a bölcs öregek még felemlegették a jó magyar időket, amikor nyelvük és hitük megvallása miatt nem büntették az embereket. A Sajó menti gömöri falvak és Pozsony között viszont nagy volt a szakadék, s aki ezt mégis átugrotta, az csak nehezen tudott visszavánszorogni, s csak úgy tehette, ha mélyen leásott a történelem gyökerei közé, meghallgatta és megértette az emberi beszédet feldarabolásról, szétszórástól, deportálásokról, és nem a hivatalos propagandára figyelt. Sokan lejegyezték, hogy Tóth Elemér főleg szerelmes

verseket ír, de ahogy így visszaneztek, azt látom, bár ez nem kisebbíti szerelmi költészetének érdemeit, hogy talán éppen ezért nem figyeltek oda annyira a többi versére, és azok is megjelenhettek, mint a *Ketten* c. kötet (1966) nyitóverse, amelyben például ezt írja:

*„Halálos komolyak az én játékaim.
Simogatásra termett szívünk gyalogösvényén
kerülgetni a fekete szájú kígyókat.
Atkot szórni a mondott szépre, megcsókolni
puha szájjal a mondott rosszat,
és bánataink szomorú zászlaját lobogtatni
a jégverésben....
... És nem felejteni ... semmit sem felejteni.”*

Mély és bátor hitvallása, meglátása ez annak a kornak, pedig nem akart mást, csak keresni és felmutatni az igazat. Az igazmondás tisztasága és a tisztaság igazsága valamiképp a költészet lényegéhez tartozik, s maga az írás szentsége is. Csakhogy: mit kezdjen egy költő azzal a helyzettel, amikor az emberek úgy hiszik, hogy a leírt szó szent, s ezért igaznak kell lennie, de közben az egész rendszer, a könyveivel és újságjaival együtt, hazugságokra épült. Hogyan álljon ilyen lidércnyomásban az olvasók elé?

*„Írni kéne, és általában
csak vers legyen, tiszta és egyszerű.”*

Igen: vers, költészet! Amíg ez él az emberben, amíg erre van igénye, addig van hite, van célja, betölti a szerelem, a szeretet, a bölcsesség és a harmónia. Akkoriban a *Tatran Kiadó* (amelyből a *Madách* is alakult) 3 480 példányban adta ki ezt a kötetet a versbarátok köre (volt ilyen is) tagilletményeként. Persze, az igazsághoz hozzátartozik, hogy magyar szót várt a nyelvi böjt után az olvasó, megvette a magyar könyvet daczból is, szolidaritásból is. Ha olvasta, közelebb került a költészet világához, ha csupán a könyvespolcára tette, gyermekei előtt ez már elérhető példamutatás volt. Hanván, a szülőfaluban, persze, a költészet egy évszázaddal korábban is a mennyei táplálékok közt szerepelhetett, hiszen itt szolgált s itt is halt meg Tompa Mihály, és nem csoda, hogy innen került még ki László Béla, a matematikus, László Géza, a színész, és itt faragja szobrait a palóc nyelvjárás egyik legízesebb őrzője, Igó Aladár. Még a kovács, a kőműves és az asztalos is másképp él, másképp dolgozik, ha lelkét a költői harmóniával borogatja. Persze, a költő nem népművelő akar elsősorban lenni, mert az ihlet nem úgy jön, mint egy megrendelés egy mestermunkára. Szerelem is érleli, csatlódás is szorongatja, és minden egyéb, ami a világ igaz harmóniáját megzavarja, az ébresztgeti, biztatja, sürgeti, hogy megszülessen egy vers. Sorsfordító idők szele is emeli (vagy szegi) szárnyait. A *Kérgék* c. kötet a frissen alakult Madách Kiadónál jelent meg 1969-ben, és már tükrözi

EMBEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK

a szertefoszlott remények utáni szorongást, aggodalmat, kiábrándultságot, és a szovjet tankok árnyékában, „*a socialista világtrend*”-nek nevezett gazban ismét kevesebb mag kelhetett ki az elvetettekéből. A költő is ilyen magvető, és néha pusztába kiáltó szó, aki nem tudja, hogy vajon talál-e visszhangra – de akkor is ki kell mondania, meg kell szólalnia, vagy meghal a lelke örökre. Ki kell mondani, meg kell alkotni akkor is, ha csak az Isten hallotta vagy látta: mert az utolsó recenziót Ő teszi majd elénk, végérvényesen!

*„Benőnek már a kérgek,
húsos indáik átfolyják életem.
Utakra kényszerítenek,
amerre menni sohasem akartam,
mosolyogtatnak arra, akít gyűlölök,
s gyűlöltek az, amit szeretnék.
Szeretném azt mondani neked: anyám....
Anyám, szeretném megcsókolni a kezed.
És sírni szeretnék szoros kötélékeimben,
mert egyre messzebb az a csengő kacagású part,
ahol gyakran és gondtalanul mosolyoghattam.”*

Az igazmondás és szókimondás viszont már nem a hetvenes évek jutalmazott erényei közé tartozott. Sokan elhallgattak, sokakat elhallgattattak.... de lehetett fordítani, lehetett meséket, gyermekverseket publikálni. Ez várt arra, akinek az írás adott kenyeret. Tóth Elemér is ezt választotta: ez is nemes küldetés lehet, megnyitni a gyermeki lelkeket a világra, megtanítani őket látni, gondolkodni, értékelni, hogy tudjanak helyesen dönteni, amikor annak rendelt ideje lesz. A rendszernek kellett megbuknia, hogy végre újra a népünk sorsa szólalhasson meg verseiben, egyenesben, nem csupán mesékbe és allegóriákba kódolva. A költő nem fordulhat el a világtól, amelyben él, népének sorsa nem lehet számára közömbös, amint azt a kozmopolita semmitmondók hirdetik és a posztmodernnek nevezett varangyok brekegik mindenütt egyformán érthetetlenül... és értelmetlenül.

*„Azt lásd, arra figyelj, a fajtád
ügyét szolgálja-e a munkád.
[...]
Hát úgy tedd minden dolgodat,
ahogy a szíved dobban, remeg...
Egy percig gondolkodjanak
- egyetlen percig legalább -
az emberek!”*

(Ars poetica)

*„Anyanyelv, te „szél-kaszabolta”,
te árva, főlészes virág,
fájó szívünk érted zúg, zsong,
kiált. Magányodban ragyogva,
ne engedd félni, elvetélni
a jövőt...”*

(Vallomás)

Az a rendszer megbukott ugyan, de ettől a mi sorsunk, a felvidéki magyarság minden lényeges ügye még nem rendeződött, ezért a költő aggódva háborog, féltőn figyelmeztet, szeretve korhol, felháborodva vádol, amikor népünk, nemzetünk helyzetét, történéseit elemzi, kutatja. Ennek egyik pazar, verstanilag is jól megformázott költői megnyilatkozása a *Visszajár* c. vers, amely a szülőföld szeretetének mélységekből feltörő megvallása is egyben.

*„Hazátlan vagy -
hát intenek
a rongyrazó
kisistenek,
kik szemedbe
port hintenek
lépten-nyomon.
Ez a pokol.
Halál oszon -
s bensődben fáj
az ősi táj,
az elhagyott,
-nyárba fagyott -
elorozott
vagy eladott?
Búzatáblák -
te szép Gömör
[...]
mert visszajár
a tél, a nyár,
mert visszajár
az ősz, tavasz,
mikor a kert
szirom-havas.
Mert visszajár
a hold, a nap,
a csacsogó
kicsi patak.
Mert visszajár
az életünk,
vagonokba
szögelt hitünk.
Hány éve már?!
Csak vérezünk!
Hány éve már -
száll a jajunk.
Örömtelen
minden dalunk.
Kézmárk felől?
Dehogy! Dehogy!
Felvidék sír,
pusztul, zokog,
s mindegyre fogy.”*

„Örökös szerelem” – írja, mert ez az érzés, míg ember vagy, elmúlhatatlan. Az első kötettől a legutóbbiig a szerelem témája mögött ott húzódik mindaz, ami a szerelem emberi értelme: a folytonosság, a jövő, amely új életet,

új szerelmet fakaszt. Ezért a szülőföld, a bölcsővidék, a felnevelő otthoni táj sem lehet semleges annak, akiben ez mértékké nemesedett értéként és lélekemelő emberségként van jelen. Ennek az érzésnek megragadására, szavak általi megjelenítésére tesz kísérletet a költő, mintha az elmúlás tudatában a mindenséggel és örökkévalósággal akarna pörlekedni.

„Az ég karikása -
nagyot dördül túláradó örömeiben,
s a szavak szétszéledt nyáját
az éjszakák tépett lepedőjére tereli.”
(A költészet születése)

Véges emberi létünkben meglelni az örökkévalót, a lélek végtelen áradását, s mégis elképzelni már most, még most, amíg itt vagyunk, hogy beteljesedjék az ígért: szépségről, jóságról, szeretetről és igazságosságról. Gyermeki álmok, a gyermekkori álmodozások, elmúlt és örök szerelmek, a Sajó parti emléképek és a megélt valósággal való reménykedő szembenézés: igaz költői magatartás. Visszatérés a halál mezsgyéjéről, amikor az ember mindent átértékel. Ez jellemzi legutóbbi két kötetét. Álmok, vágyak és a valóság szintézise ez, de nem filozófiai tanulmányban, hanem a hasonlatok és költői képek, a szavak zenéje s a gondolatok koppanó ellenpontozása által. Vannak versei, amelyek csörgedező pataként indulva folyókká dagadnak, a fel-felcsillanó tükröződésben vetítik elénk a világ dolgait (*Örökös szerelem, Visszajár; Vers a reményről*), de vannak tömör képei is, szinte epigrammák, amelyek úgy hatnak, mint egy csobbanás, amikor követ hajítunk a tóba vagy felbukik egy nagy hal: s már csak a víz gyűrűződésén van időnk elmerengni, a jelzés üzenetét elemezve (*Morzsálékok, Lócse, Szobortalanul, 1956, Szösszenetek* stb.). Például ilyenek:

„Istenről csak
akkor beszéj,
ha kérdeznek.
De úgy élj,
hogy kérdezzenek.”
(Tanács)

„Vigyázzak - mondog. Hogy vigyázzak?
Hogyan álljak ellent a láznak?
Mit kezdjek kódolt sejtjeimmel,
amelyekkel áldott-vert az Isten.”
(Vigyázat)

Tóth Elemér szabad versekkel indult, mintha a hatvanas években béklyóitól is szabadulni szeretett volna minden költő, ám ez nem a költészettől való elszakadást, csak a megszabott formák kényszeréből való menekülést jelentette. Ekkortájt még a sematikus eszmei megkötöttségek terhe is nyomta az irodalom nyilvánosságát (olykor politikai nyilvánosházát), bár ilyen szorongatást és kényszerítést (anyagiakkal való csábítást illetve mások kisé-

mizését) korunk liberálisnak nevezett médiazsarnoksága is produkál. Aztán ő is rádöbben, hogy az igazi szabadság az önként vállalt, elfogadott és vallott, illetve az eredendően kapott kötelekek által teljesebben ki abban, hogy azonosulni tudunk azzal, akik vagyunk, és kitartunk ezen értékek mellett: hittel, meggyőződéssel vállalni egy nyelvet, egy népet, annak kultúráját, hagyományait, értékeit és nemzeti irodalmát, amely a regőléstől Nagy Lászlóig vagy Weöres Sándorig meg nem szakadó folytonosság. Csak néha, mint a bűvópatak, a föld alá kényszerül, hogy utána még tisztábban és még csobogóbban a felszínre törhessen.

A versek belső ritmusa, zenéje, a gondolatok és képek harmóniája, persze, ott volt a versben akkor is, amikor ezt nem időmértékkel, szótagszámmal vagy a sorvégek összecsengésével jelezte. Hiszen tud szonettet is formázni, nem is akárhogyan (*Emlékeztető, Remény voltál, Tavaszis vers*)! Talán a gyermekversek írása vitte egyre közelebb ahhoz, hogy önmagában is felismerje a bűvópatakot. Őt kötet gyermekvers dicséri a tollát (*Csillagrózsa* - 1973; *Csillagmènes* - 1976; *Őszi kert* - 1988; *Szivárvány* - 1996; *Pitypang* - 2005; és legutóbbi kötetében is képez egy teljes ciklust), és arról is tanúskodik, hogy az ősi dalamok varázsától, sem önmaga elől nem menekülhet az a költő, aki ennek a népnek szülte, amiről lemondani sem akar, aminek ellentmondani sem lehet, és önként fel nem ad még csábítás vagy erőszak esetén sem. Erre ugyan a nemzettagadást hirdető neoliberais sajtó azt kürtöli, hogy maradiság, nacionalizmus, fajelmélet meg katyvasz, aminek viszont már nem csupán magányos ellenállóként, de szervezeten is ellen kellene szegülni! Egyelőre Tóth Elemér ilyen magányos búsképű lovagja ennek az ügynek, aki azt vallja, hogy ez is olyan nyitott sebe és fájdalom népünknek, aminek okát és okozóját meg kellene szüntetni, fel kellene számolni, és ellenállóvá tenni nemzetünket a pusztító vírusokkal szemben. A költő hiszi és reméli, bár tudatában van a kiábrándultságnak és kilátástalanságnak, hogy a költészet még ellenszere lehet a lélekrombolásnak. E hit és reménység nélkül talán nem is lehetne költő a költő.

S hogy keveset olvashatunk tőle a lapokban és folyóiratokban, pedig legutóbbi kötetének versei két és félszáz oldalt tesznek ki?! Erre bizony kesernyés a válasz. Irodalmi rovatok már szinte nincsenek a lapokban (kivétel a *Gömörország*), az irodalmi folyóiratokat pedig itt, a Felvidéken is magával sodorta a szennyáradat. Szomorú, hogy mennyire hasonló körülmények fogalmazzák újra a már József Attila által is felvetett kérdést, amikor az európai értékrendet és mértéket kérte számon, aminek pótolhatatlan alappillére az igazságosságra épülő jogrend, a humanista görög bölcsesség és a keresztény erkölcs. Látnunk kell ugyanis, hogy a mai nemzetvesztő, istentagadó, kalmárszellemű és emberidegen „liberális” elszakadtság is a legordasabb eszmék és módszerek egyike, ezért van egyre kevesebb hely a felolvasásra és publikálásra azok számára, akik nem hódolnak be a csillogó káprázatnak. Pedig már lassacskán az is veszélybe kerül, hogy

EMBEREK-MŰVEK-ESEMÉNYEK

„mi, férfiak férfiak maradjunk és nők a nők - szabadok, kedvesek - s mind ember, mert az egyre kevesebb” (József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*).

Tóth Elemér mégsem adja fel, mert aki már egyszer szembenézett a halállal, annak mit sem árthatnak a pénzüket és hatalmukat féltő percemberek. Bár megtehetik, hogy bemocskolják vagy elhallgatják a nevét, de ezzel csak magukat minősítik. A költőt viszont a versei, kötetei dicsérik, amelyekről csak ilyen hézagosan, töredékesen sikerült számot adnom. Inkább csak kóstolót, útmutatót készítettem belőle, hiszen a vers (mint az étel), önmagáért beszél, olvasni kell és magunkban elemészteni, hogy vérré és gondolattá, érzéssé és hangulattá váljanak azokban, akik nyitott szívvel és lélekkel fogadják el ezeket a szívből és lélekből fakadó lírai falatokat.

S az összegezést majd elrendezi a Mindenható, aki terheket akaszt ránk, de feladatokkal is ellát. Mindenkit tehetése szerint: a költőt azzal, hogy verset írjon, szólaltassa meg annak a közösségnek a lelkét, amelybe született, amelyben él, amellyel közösséget is vállal, úgy, ahogyan ő átérzi: az álmokat, vágyakat, fájdalmakat, félelmeket, hogy feloldozza gyötrő szorongásaiból, és mondja ki elfojtott indulatait is. Profétai szerep, profétai sors! De vagy így, vagy pedig sehogy másként nem lehet ezt művelni.

„Fájdalom zuhog át rajtunk,
bőséggel más arat...
Más ororoza el kincseid
szülőföld. A magyar
lassan már elfogy, elkopik,
mert másképpen szól a dal.
A sáskahad mindent felfal,
mondhatnám: felzabál,
a magyarul síró szélbe
beleborzong a táj.
[...]
Öleljetek sorra, ahogy
a megtérőt szokás.
A fiút, aki évekig
forgatta ostorát,
hogy elűzze a rémeket...
Volt fönt és volt alatt,
Hogy nyugodjon - Gömörben
hulljon majd rá a hant.”
(*Vallomás a szülőföldről*)

Gömörország ősi magyar népe büszke lehet dalnokaira, olyanokra, mint Tóth Elemér.
Éltesse őt jó egészségben az Isten!

Mihályi Molnár László

Fischer Ernő: Angyali üdvözet. Olaj, 1992, 115x141 cm (magántulajdon)

Lélekpillanatok

Rimaszombat művelődéstörténeti múltjában különleges hely illeti meg a **Tóth** családot. Folyóiratunkban több alkalommal is foglalkoztunk a festőművész-tanár **József** fel, az építész **Bélával**, valamint festőművészként, bábtervezőként és tanárként egyaránt kiemelkedő **Sándorral**.

A család emlékét nem csupán a hagyatékuk, de a *Közösségi Ház és Kollégium* falán elhelyezett tábla is őrzi.

Míg József és Béla alapvetően Rimaszombatban alkották meg életművüket, Sándor egy nyugateurópai tanulmányút részeként hosszabb időt töltött Párizsban. 1929-39 között a **Blattner Géza** által alapított *Arc-en-Ciel*, azaz Szivárvány avantgárd bábszínházban olyan neves alkotókkal dolgozott együtt, mint **Csáky József**, **Étienne Hajdu** vagy **André Kertész**. A társulat hamarosan a francia bábművészet élvonalába került és bekapcsolódott a nemzetközi bábművészeti szövetség, az UNIMA munkájába. A francia kritika is elismerte, hogy általuk emelkedett a bábjáték művészi fokra, önálló művészeti ággá. Új darabjaikkal rendszeresen a francia lapok címlapján szerepeltek, a Montparnasse színházaiban pedig sorozatos sikert arattak.

Sándor, követve a több évszázados református példát, 1932-ben hazatért, s Pápán telepedett meg, az ottani református kollégium tanára lett.

Életművét hosszú időn keresztül elsősorban Pápán és a nagyvilágban értékelték. A klasszikus avantgárd festésze-

tet vagy a bábművészetet bemutató nagy nemzetközi tárlatokon rendre ott szerepel. 1996-ban a new york-i *Lincoln Centerben* *Puppets and performing objects in the 20th century* című kiállításon szerepeltek munkái, az Arc-en-Ciel társulat, **Picasso**, **Léger**, **Duchamp**, **Paul Klee**, **Oskar Schlemmer** és **Alexander Calder** művei mellett. 2001-ben a bretagne-i Gourin-ban a *Nemzetközi Bábjátékos Kongresszus és Bábtörténeti Kiállításon* voltak láthatók művei. Ugyanebben az évben a *Párizsi Magyar Intézet* gyűjteményes kiállítást rendezett alkotásaiból. 2004-ben a világ nagy városai mellett a londoni *Royal National Theatre*-ben a *100 years - 100 puppets* című kiállításon állították ki bábjait. 2010-11-ben a malagai *Picasso Múzeumban* *Toys of the Avantgarde* című nemzetközi kiállításon az egyetlen Magyarországról meghívott művészként szerepelt 165 alkotó között, **André Kertész**, **Breuer Marcell** és **Moholy-Nagy László** mellett.

Fia, **Tóth Gábor** monográfiájának, s megannyi kiállításnak köszönhetően, az utóbbi években fokozatosan elfoglalja az őt megillető helyet az egyetemes magyar művészet történetében is.

Örömmel számolunk be ennek az örvendetes folyamatnak egy újabb állomásáról.

Lélekpillanatok - A szimbolikus avantgárd A. Tóth Sándor életműve Európában címen nyitották meg

Részlet a kiállításról

Hammerstein Judit és Tóth Gábor

Részlet a kiállításról

2014. február 27-én, Budapesten, a *Balassi Intézet*ben az **A. Tóth Sándor** életműéből készült átfogó kiállítást.

Mint **Hammerstein Judit**, az EMMI kultúráért felelős helyettes államtitkára megnyitóbeszédében kiemelte, *„A. Tóth Sándor igazi polihisztor volt, bármihez nyúlt, abban jelentőset alkotott. Nemcsak úttörő bábművész, kiváló festő és plakátművész volt, hanem rendkívüli pedagógus is. [...] Európai kisugárzású művészete még mindig kevésbé ismert itthon, mint nyugat-európai szakmai körökben, ahol az utóbbi időben is több, a klasszikus avantgárd festészetet és a XX. századi bábművészetet bemutató, nagy nemzetközi tárlaton szerepeltették műveit.”*

Az államtitkár asszony arra is rámutatott, hogy *„munkásságáért – a számos külföldi elismerés ellenére – magyar kitüntetést életében soha nem kapott. Kései kárpótlásként, erre első alkalommal 2011-ben került sor; amikor leszármazottai átvehették a Magyar Örökség díjat.”*

A kiállításnak, amelynek a kurátora **Bizzer István** volt, egy életmű bemutatása volt célja. A nemzetközi híró avantgárd művész mellett – elsősorban könyvillusztrációinak, humoros kisgrafikáinak és a cserkészmozgalom iránti elköteleződését hirdető programképek bemutatásával – a hazaszeretét és kereszténységét egyaránt bátran vállaló kultúremlőre, gimnáziumi tanárra is emlékezett.

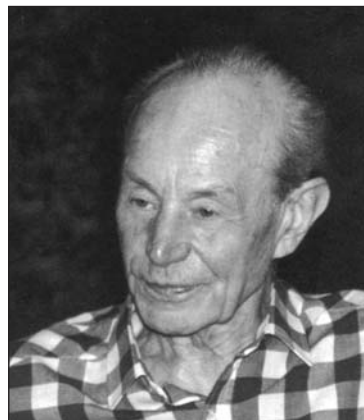
B. Kovács István

Fischer Ernő születésének 100. évfordulójára*

Fischer Ernő, losonci származású festőművész, művésztanár és gondolkodó, a magyar lírai absztrakció kiemelkedő képviselője születésének 100. évfordulójára emlékeztünk ez évben. 1914. július 18-án, Losoncon látta meg a napvilágot, alig két héttel az első világháború kitérője előtt. Az első nagy világgéést kisgyermekként élte át, a másodikat kísérő politikai változások viszont már jelentősen befolyásolták sorsának alakulását. Gyermekkorát és ifjúkorát Losoncon élte le, szerény anyagi körülmények közt élő, sokgyermekes család sarjaként. Édesapja gépészként dolgozott az akkor még működő losonci gőzmalomban. A művészet felé vezető úton az első lépést a losonci festőiskola jelentette, **Gyurkovits Ferenc** festőművész vezetése alatt. Itt sajátította el az alapokat, s egyben saját korlátait is itt vélte felfedezni: bár megvolt benne a tehetség, egyes diáktársaihoz képest lassabban haladt előre a rajzi tanulmányaiban. Ez előre vetítette, hogy későbbi festői pályáján – a külső körülményektől függetlenül is – önálló festői látásmódja lassabban bontakozott ki, és ebből következően életműve nagy része ötvenéves kora után született. Ő maga is későn érő típusnak tartotta magát. Ez a felismerése némi csalódással járt, de a művészet szeretetétől nem tántorította el.

A *Kármán József Gimnázium* elvégzése után Losoncon, a Baťa-cipőboltnál dolgozott, ahol kézügyességét és kreativitását is volt alkalma némileg kamatoztatni, mivel rábízták a bolt reklámplakátjainak készítését, valamint kirakatrendező és dekorációs tanfolyamra is elküldték. Ennek elvégzése után iratkozott be 1936-ban a prágai főiskolára, **Oldřich Blažiček** műtermébe. A főiskolát az 1938-as bécsi döntéssel járó határváltozás miatt szakította meg, s mivel Losonc akkor visszakerült Magyarországhoz, célszerűbbnek bizonyult a tanulást a budapesti *Képzőművészeti Főiskolán* folytatni, ahol **Aba Novák Vilmos** lett a mestere. Közbeszólt azonban a háború – ismét kénytelen abbahagyni művészi tanulmányait, s hogy e nehéz időszakban se legyenek megélhetési gondjai, vasúttisztai képzésre jelentkezik. Forgalmistaként teljesített szolgálatot Kassán – a város bombázását szemtanúként élte meg. Később áthelyezték Erdélybe, ahol szintén forgalmistaként szolgált a háború befejezéséig.

A háború után, miután a Felvidék és vele Losonc ismét Csehszlovákia része lett, 1946-ban úgy döntött, hogy Magyarországra távozik, s visszatér régi álmához – tovább folytatja megszakadt tanulmányait. A Képzőművészeti Főiskolát 1949-ben, **Kmetty János** tanítványaként fejezte be. Feleségével, egykori évfolyamtársával még az előző időszakban ismerkedett meg, s tíz év távollét után, 1949-ben házasodtak össze. Házasságukból egy fiuk született. Ezután egy aktív, közéleti tevékenységekkel teli időszak kezdődött

Fischer életében. Az 1950-es évektől a *Népművelési Intézet Képzőművészeti Osztályának* a vezetőjeként főként művészetszervező munkája kiemelkedő, nevéhez fűződik a *Művészet Kiskönyvtára* sorozat elindítása, valamint a *Tokaji Művésztelep* létrehozása, amelyet évekig vezetett. Mindez azonban olyannyira lekötötte idejét és energiáit, hogy önálló alkotómunkáját kénytelen háttérbe szorítani. Az 1959–1974 közötti időszakban pedagógusi pályára lépett: a *Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Rajz- és Művészettörténet Tanszékének* a tanára, majd tanszékvezetője. Az oktatói pálya életének egyik fontos hivatása volt, a szegedi álláson kívül még számos művészeti szakkört vezetett. Művésztanárként szép sikereket ért el: sok tehetség útját egyengethette, tanítványai szerették, tisztelték, példaképnek tekintették. Műveltségének, valamint jó szóbeli kifejezőképességének köszönhetően nem csupán a képzőművészet technikai részének elsajátítására ösztönözte diákjait. A művészet küldetését, léttel való kapcsolatának filozófiai kérdéseit feszegetve arra ösztönözte növendékeit, hogy a művészet kifejező eszközeivel az emberi lét lényegi dolgainak felfedezésére törekedjenek, tehát a művészetet a transzcendenciával ötvözzék. Tanítványok lelkes csapata vette körül, közülük néhányan műhelybe tömörültek, s a Tanár Úr útbaigazításainak megfelelően, az ő képeinek megalkotásában is segédkeztek – akárcsak egykor, a reneszánsz mesterek műhelyeiben. Kedves tanítványai halála után sem feledkeztek meg mesterükről – megalapították a *Fischer Ernő Alapítványt*, amely a művész szellemi hagyatékát hivatott ápolni.

Fischer nagy körültekintéssel készítette képeit, egy-egy alkotását gyakran éveken keresztül festette, alakította. A nagy *Prága* kép pl. többszöri metamorfózison ment át, mai változata több önálló és kész alkotást fed, melyeket publikáltak is akkori kiadványokban. Képei egyéb szempontból is többretekintőek, egy-egy mű többszöri kontemplatív szemlélődés során képes újabb és újabb arcait felfedni nézőjé-

* Köszönet Alföldi László Andrásnak és a Fischer Ernő Alapítványnak a rendelkezésemre bocsátott információkért, idézetekért.

nek. Témái a hagyományos festészet témavilágából bukannak elő, egy-egy motívumot számtalan variációban feldolgozott, s ezek a művész keze nyomán jellegzetesen fischerivé váltak, hiszen sajátos stílust, formanyelvet, technikát alakított ki, amely csak rá jellemző. Csendéletek, tengeri vitorlások, tájképek, városképek – főképpen prágai és velencei veduták, a katedrális motívuma, valamint figurális kompozíciói, amelyek többnyire mitológiai és vallási témájú jelenetek, illetve ikonok. Ez utóbbiak közül a leggyakoribbak a *Golgota*, *Korpusz*, *Angyali Üdvözlés*, *Pieta*, *Pantokrátor* ábrázolások, tehát azon témák, amelyek az emberi lét lényegének egy-egy aspektusát fejezik ki. Ugyanakkor a cirkusz világának bizarr kavalkádjában is talált feldolgoznivaló témát. Fischer művészetét valahol a figurális és absztrakt között húzódó skála fokain határozhatjuk meg, s csak némely esetben megy el a teljes absztrakcióig. Arra a felismerésre jutott ugyanis, hogy a metafizikus művészet legnagyobb ellensége a festői naturalizmus. Kerüli a zsánerszerűséget, alakjai méltóságteljesen lépnek elő a kozmikus időtlenség nem evilági dimenziójából. Egnémelyük konkrétabb (de semmiképp sem realisztikus), többnyire azonban épphogy csak sejtetik magukat, s csak néhány jól meghúzott körvonalrész, odarakott színfolt segítségével derengenek elő a velük egylényegű képi környezetből, – ahogyan ő nevezte – az átlényegített „szellemi térből”. Elmékedéseinek központi témája a tér és az idő problematikája, művészetének is ez adja a tartalmi lényegét.

„...Egy teljesen nyitott felületről, egy ún. kaotikus képfelületből indulok el. Ezen a képfelületen kezdem a rendet. Tulajdonképpen a „teremtésnek” valamiféle analogiáját próbálom újjólag adni, megismételni. Elindul tehát egy kristályosodás, az erópontok kialakulása. Ezek kapcsolódása, kohéziója a továbbiakban még bonyolultabban formálódik, az egész képi felület egy szövédékké, struktúrává alakul. Ez azonban még mindig absztrakt értékeket tömörít, s ezekből a már jól felépített struktúrákból formálódik, alakul, megy át a természeti valóságba, és ez a természeti valóság kapja majd meg a szimbolikus formát. Az absztrakciótól a szimbolikáig csak addig viszem el, amíg az asszociatív, többgondolat-ra, gondolatvitelre ad lehetőséget. Tehát az anyag képes rögtön átváltani konfigurációba. Metamorfózis lesz belőle. Átvált egy szellemi térbe.”

Ezen gondolatai rávilágítanak művészetének, absztrakciójának lényegére. Motívumai szinte a néző szemei előtt állnak össze vonalakból, pontokból, egyszerű formákból és foltokból. Színvilága a legteljesebb pompájában a hetvenes években bontakozott ki, színei átszellemültek, kitisztultak, egyfajta belső fényvel telítődtek. Sajátos technikát fejlesztett ki: a festett felületet kollázsszerűen, újságokból kivágott, kitépelt papírdarabokkal egészítette ki, sokszor ezeket is átfestve, többszörösen átdolgozva a felületet, amelyre végül rákerültek a kompozíció egységét összefogó, vagy egy-egy felderengő alak vagy forma körvonalait idéző kalligrafikus vonalak.

Egész pályáját – tehát művészetét és a pedagógiát is, de az életet mint olyat is az „intenzív lét” fogalmán keresztül próbálta értelmezni, s ezzel valamennyiünket elgondolkodásra készítet.

„...Az ember maga az egész létben való helyével, mozgásával, magával az életével, létével ha nem tud egy intenzív létet kialakítani, a maga számára lehetővé tenni, akkor a teljes emberi létezés a létben értékvesztést kap. Tehát végeredményben élménnyé tudom-e tenni az életet magát, a pedagógiát, [...] és élménnyé tudom-e tenni a művet – a létrehozott alkotást a művészetben? Tehát az élmény, az intenzív létezés mint olyan, egy összekötő, kohéziós erő, ami nélkül az élet egész autentikus léte, értelme valahol csorbát szenved, vesztit értékéből, ha ez az intenzitás nincsen meg.”

A művész egészen haláláig nagy szeretettel látogatott vissza Losoncra, ápolta rokoni, baráti kapcsolatait. Ez utóbbiak közül kiváltképp szót érdemel a **Szabó Gyulával** való, s írig tartó barátsága. Szülővárosában életében kétszer rendeztek műveiből kiállítást az akkori *Nógrádi Galériában*: 1981-ben és 1994-ben.

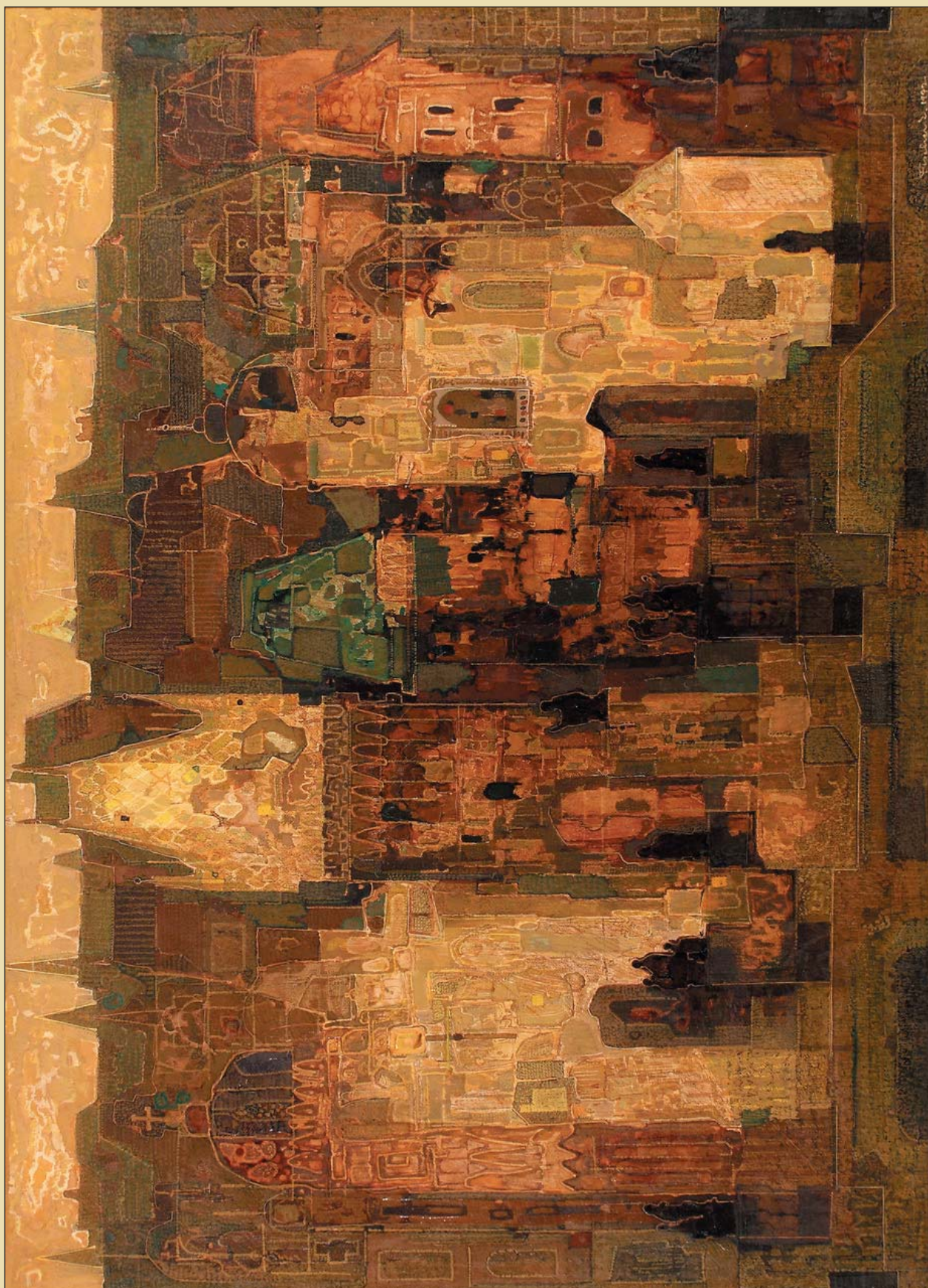
Emléke azonban ma sem halványult el: születésének 100. évfordulójára két kiállítást is rendeztek Losoncon, 2014. október 2. és november 9. között.

A Nógrádi Múzeum és Galéria Fischer Ernő életművének legjavából mutatott be egy válogatást, melyet a mester munkásságát talán a legmélyrehatóbban ismerő tanítvány, **Alföldi László** állított össze. Az alkotásokat közintézményekből (*Keresztény Múzeum* – Esztergom, *Móra Ferenc Múzeum* – Szeged, *Juhász Gyula Pedagógiai Kar* – Szeged, *Kempinski Hotel* – Budapest), illetve magántulajdonból kölcsönözte a Fischer Ernő Alapítvány, amiért külön köszönet jár **Szigyártó Gyöngyinek**, a hivatalos ügyek lebonyolításában folytatott rendíthetetlen és áldozatos munkájáért. A tárlatot a szintén Fischer-tanítvány **Sinkó István** képzőművész, művészeti író nyitotta meg.

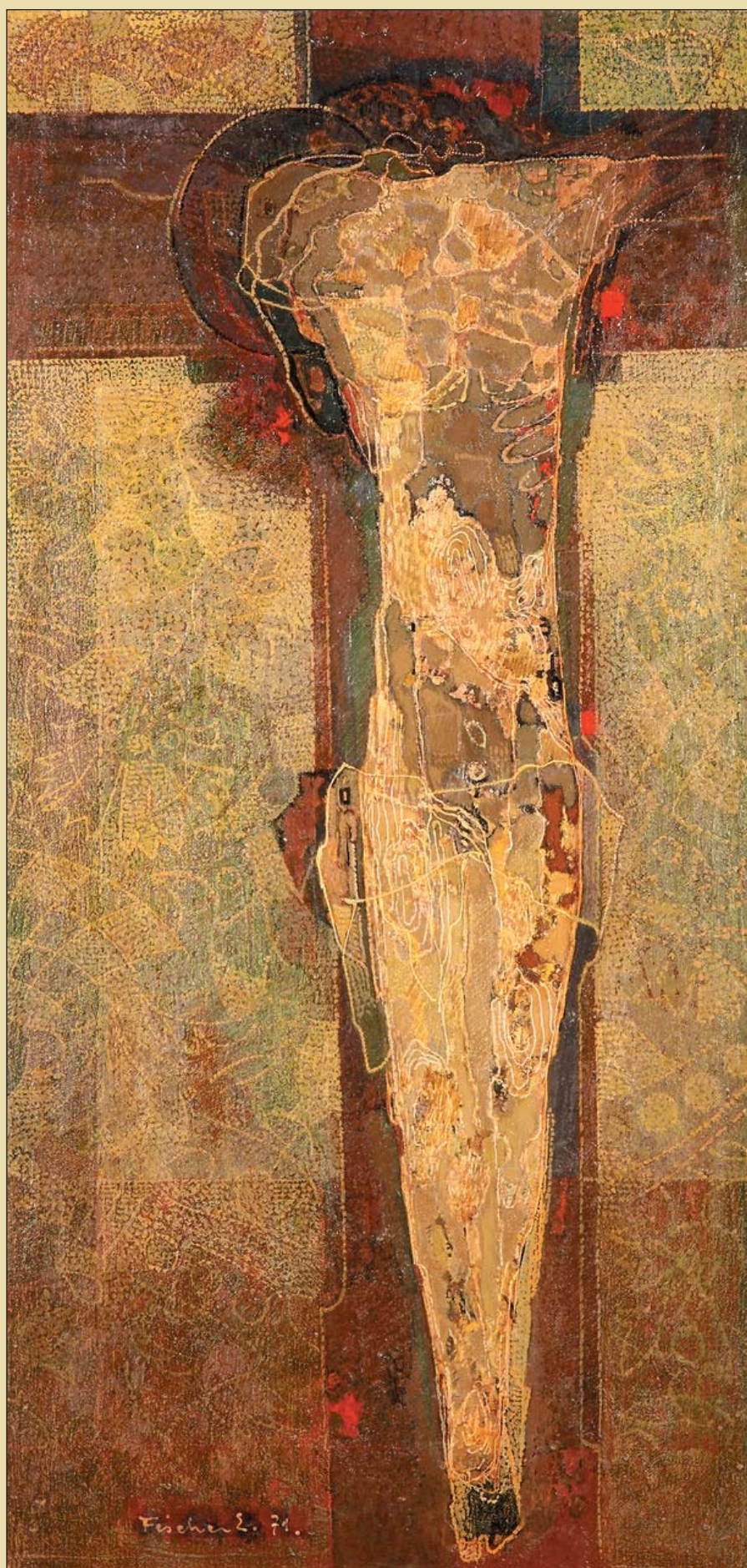
A másik helyszín a *Szabó Gyula Emlékház*, amely az életmű-kiállításon szereplő művekhez szorosan kapcsolódó rajzok és vázlatok sorozatát mutatta be, szintén Alföldi László válogatásában. Ez a kiállítás mintegy betekintés a „kulisszák mögé”, hiszen a vázlatrajzok a mester fő motívumainak és kompozícióinak a születéséről és alakulásáról tanúskodnak. S hogy Fischer Ernőre még emlékeznek a losonciak, alátámasztja az a tény, hogy szép számban jöttek el a kiállítások megtekintésére többek között azok a rokonok, ismerősök, akik közvetve vagy közvetlenül ismerték a művészt, vagy annak rokonait.

Fischer Ernő művészete nagy műveltségről, mély humanizmusról, hitről, örök lelki-szellemi értékekről tanúskodik.

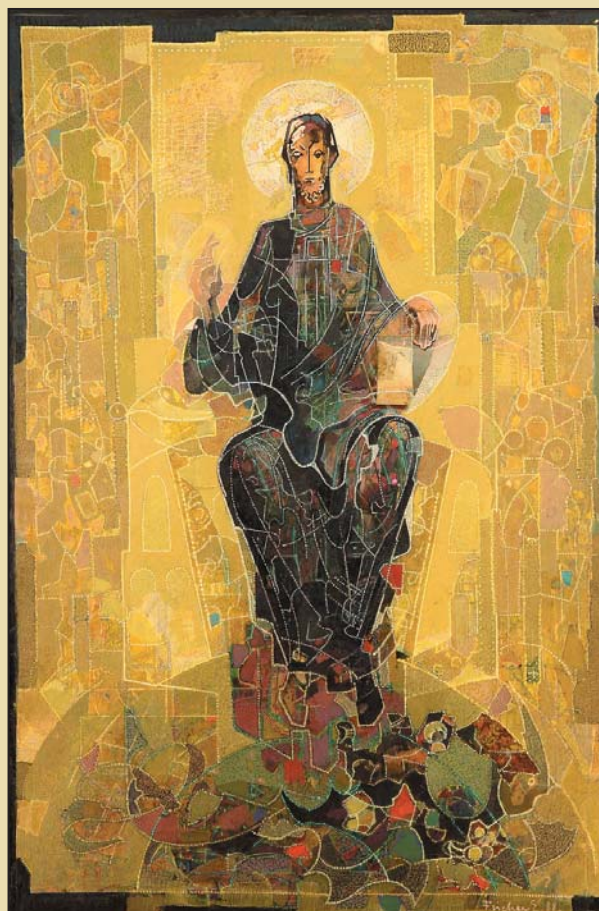
Németh-Bozó Andrea

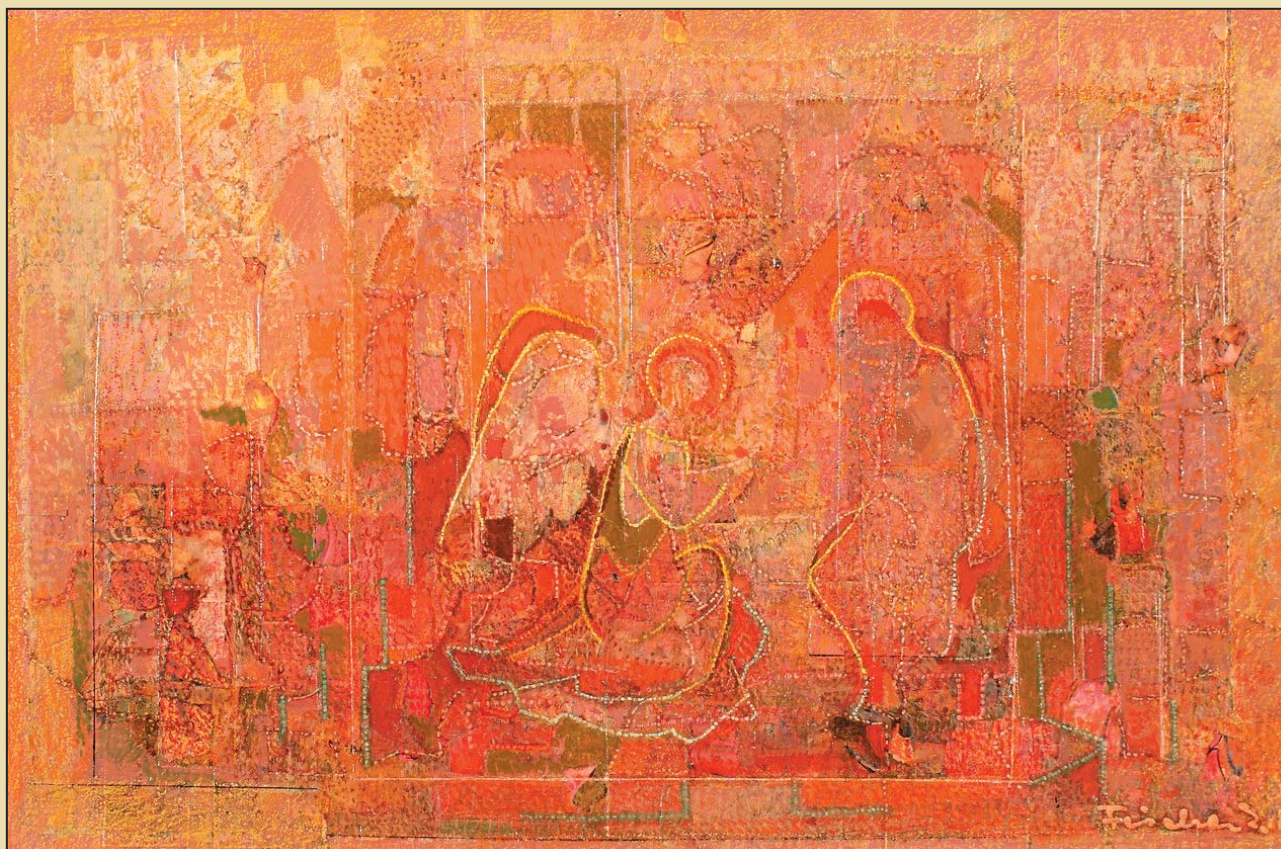
Fischer Ernő: Prága, 1980, 130x180 cm (Kempinski Hotel tulajdona)

Fischer Ernő: Corpus. Olaj, 1971, 95x47 cm (magántulajdon)

Fischer Ernő: Pantokrátor. Olaj, 1988, 135x90 cm (magántulajdon)

Fischer Ernő: Angyali üdvözlés. Olaj, 1980, 35x45 cm (magántulajdon)

Fischer Ernő: Alföld. Vegyes technika, 1985, 41x59 cm (Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye)

Fischer Ernő: Cirkusz. Olaj, 1990, 70x100 cm, (Kempinski Hotel tulajdona)

Szellemi műhely, Palócország lapja

60 éves a Palócföld

Palócföld. Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat. Azon a peremvidéken, amely már elég messze van mindentől, vagy elég közel van már mindenhez. Ott, a palócok földjén teremt és őriz értéket egy idén már 60 éves folyóirat, ahol a mindennapok gondjainak lehúzó ereje ellen néhányan mernek vállalni valami nagyot, szépet, emberit, sokszor fárasztót, szélmalomharcot, állandó bizonytalanságot, hogy másoknak, azaz nekünk, az olvasóknak továbbadják az élményt, a tudást, az elhivatottságból született, valódi értéket képviselő művek erejét és érzetét. Summásan ez lehetne a Palócföld mérlege: érték, mérték, szakmaiság! S mi más kívánhat a társlap szerkesztőinek, szerzőinek, olvasóinak a peremvidéki, a gömörországi testvérlap, mint éberséget, kitartó hűséget, a szép szó iránti elhivatott és felelős viszonyt. Ezt is kívánja!

Olyan sok párhuzam, kapocs, személyi és egyéb kötődés tartja viszonyban Gömörországot a Palócfölddel, hogy szinte felsorolhatatlan. Kezdeném talán azzal, hogy miként a Gömörország folyóiratnak, a peremvidék fórumának is, ugyanúgy a Palócföldnek is egyik mércéje, gesztora az a Tózsér Árpád, akinek tekintélye, tudása az egységes magyar irodalom egészében egyfajta súlypont, hivatkozási hely, támasz és kiindulási bázis. Folytathatnám azzal, hogy a Palócföldben tudomásom szerint van egy olyan tudatosan vállalt pozitív diszkrimináció, mely a régióban élő és alkotó művészeket érinti. Ami nem jelenti a lapnak valami

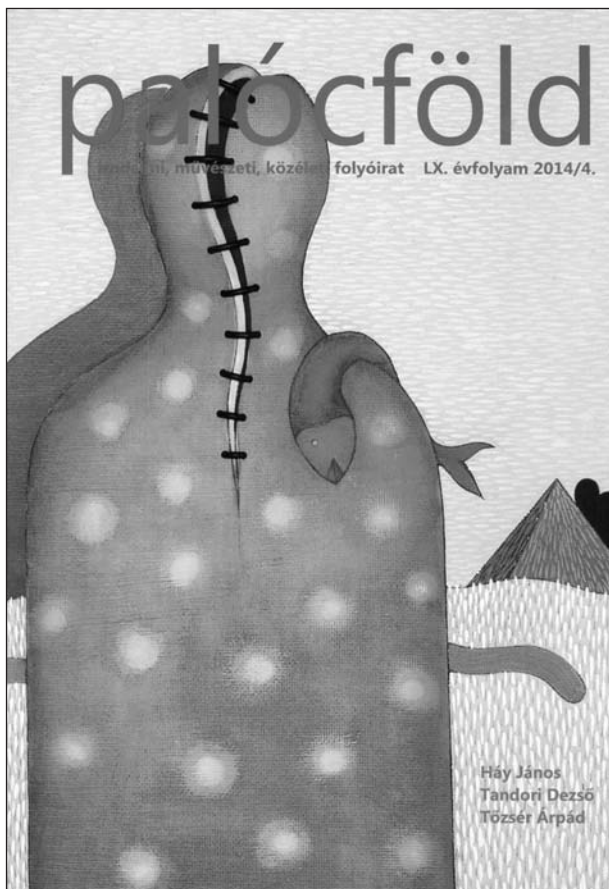
beteges és belterjes provincializmus szintjére süllyedését, hanem éppen is a régió kultúrájának, szellemiségének felemelkedését, európai szellemi áramlatokba való bekapcsolását igyekszik szolgálni. Hasonlóképpen erre törekszik a Gömörország is!

Nem is tudom, hogy a tágabb gömöri és nógrádi régióban élő írók közül – itt most főleg a szlovákiai magyar írókra gondolok – ki nem közölt verset, novellát, tanulmányt, esszét a 60 éve teret, megjelenési felületet kínáló lapban, a Palócföldben. A 70-es, 80-as években például éppen azok kaptak ott megjelenési lehetőséget, akiknek pörös száját az itteni hatalom befogta, szilenciumra ítélte. Ardamica Ferenc sokszor elmondta azt, ha nem csempészte volna írásait az elnyomatás éveiben a Palócföldbe – néha szalonna, máskor ruhanemű közt – talán meghalt volna benne az író. Mert az írás nem fióknak készül! Az írás, a szellem terméke, amelyet ha elolvasnak, kiárad, olyan, mint a szentlélek, és veszik, viszik, merítenek abból az olvasók, hogy javuljon, szépüljön a világ. Így lenne jó. Jó lenne!

E 60 éves irodalmi, művészeti és közéleti folyóiratnak mindig odaadó szerkesztői, főszerkesztői voltak, vannak, s remélhetőleg lesznek is! Szakmai elhivatottságuk, a minőségre, mint mindenek feletti kritériumra való törekvésük, meg is őrizték a folyóiratot egy markáns értékteremtő és értékmegőrző lapként. Az egykori s a mai szerkesztőkkel jó volt és most is élmény bármikor s bárhol összefutni a szűk völgybe szorított toronyházak tövében, Salgótarján szívében, és meginni egy kávét vagy koccintani egy pohár borral a sikerre, vagy csak úgy elbeszélgetni a világ dolgairól. Jó látni azt, hogy a Palócföld egyszerre tud világszínvonalú irodalmi, művészeti és közéleti folyóirat lenni úgy, hogy a régiót, a palócok földjét termékenyíti, az abban termő „daloknak” melegágya, nevelője, jó kertésze. Ha kell, bizony, vadhajtásait is visszametszi! Úgy is való az.

A 60 éves Palócföld köszöntésekor engedtessek meg egy-két személyes élményt. Néhai Pál Jóskával való találkozásokról, melyek mély és tiszta emberi beszélgetésekként maradtak meg. Újabban, ha nem is napi szintű, de elég gyakori a már több mint fél évtizede a lapot főszerkesztőként jegyző Mizser Attilával való találkozás, eszmecsere, sőt a szigorúan szakmai vita, s hála istennek, tőle érkező felkérések is jönnek, hogy írjak a Palócföldbe. Így született meg két olyan, számomra is megdöbbentően erős és szívszorító beszélgetés, amelyeket Ardamica Ferencsel készítettem a közelmúltban. Így született néhány apró írás, Mikszáthra és Madáchra emlékezve, a centenáriumi éveiben. S még remélhetőleg sok vers, cikk, esszé, meg ki tudja, mi minden születését segíti majd még a Palócföld. A testvérlap, aki még mindig nem nyugdíjas, ahol még csak most kezdődik talán minden. A következő hatvan év bizonyosan!

Szászi Zoltán

Síratatás Tarnówbán

Emlékező alkalom színhelye volt idén október 11-én a lengyelországi Tarnów, ahol egy kegyeleti aktus keretében avatták fel az 1914. október 9-én, tehát szinte napra pontosan 100 év előtt hősi halált halt **mihályfalusi Forgon Mihály** és öt bajtársa sírját. Az eseményen a család részéről **Hubayné Bodon Gizella**, **Forgon Andor** és **Bodon Roman**, a jeles történész életművét és emlékét ápolók részéről pedig a jelen sorok írója vett részt. Megjelent Magyarországnak a demokratikus fordulatot követően elsőként delegált varsói nagykövete, **Engelmayer Ákos**, továbbá **Nedeczky Sándor**, Magyarország krakkói főkonzulátusának konzulja, valamint **Tischler János**, a *Varsói Magyar Kulturális Intézet* igazgatója és munkatársa. Tiszteletét tette a város képviselője, a síremlék elkészítő mester, valamint több más érdeklődő is.

A sír rehabilitálásában a fő érdem a helyi múzeum jelenlegi és volt igazgatóját, **Andrzej Szpunart** és **Adam Bartoszt** illeti. A rendezvényt Andrzej Szpunar nyitotta meg, majd őt követően a Forgon Mihály szülőföldjéről érkezettek kaptak szót.

B. Kovács István rövid beszédében a hosszú múltra visszatekintő kapcsolatok történetébe is betekintést engedett, hangsúlyozva az esemény szimbolikus jelentőségét.*

Tisztelt Nagykövet Úr, Konzul Úr, Igazgató Urak, Lengyel Testvéreim, Hölgyeim és Uraim!

Tarnównak és tarnoviaknak szűkebb hazánkkal való kapcsolata évszázadokra nyúlik vissza. Ez alkalommal csak két mozzanatra utalok. A **Tarnowszkyak** vára nyújtott átmeneti otthont a 16. században a Murány várát megöröklő **Tornallyay Jánoskának**, aki itt apródoskodott, s cseperedett fel. Gömör fővárosának, Rimaszombatnak egyik jeles szülőtte **Gyóry Dezső**. Ő egy regénytrilógiában dolgozta fel nagyapja, **Kalla Mihály** életét, aki 1848-ban az itt született, s itt is nyugvó Bem József tábornok hadsegédje volt Erdélyben. Szeretnénk, ha a *Viharvirág* című regényét lengyel testvéreink is elolvashatnák egyszer anyanyelvükön.

Minderről csak azért szóltam, hogy lássuk, nem előzmény nélküli a Forgon-hagyomány a lengyel-magyar kapcsolatok történetében, itt, Tarnówbán.

Az első szó legyen a köszönet! Köszönet azért, hogy ismét itt lehetünk, az újbóli nemes gesztusért. A 100 éve kitört első világháború nekünk, a magyar nemzetnek tragédiát jelentett, a lengyel nemzetnek a szabadság és önállóság visszaszerzését jelentette. Galícia különösen kegyetlen harcok színhelye volt, ahol magyarok tízezrei haltak, vagy sebesültek meg. Népdalaink is őrzik ennek emlékét. Egyi-

Díszőrség a felavatandó sírnál

* A továbbiakban az elhangzott beszéd szerkesztett változata olvasható

Csoportfelvétel a sírnál. Balról: Engelmayer Ákos, (?), Adam Bartosz, Maria Zawada-Bilik (részlegvezető, Tarnów város képviselőjében), Andrzej Szpunar, Forgon Andor, Hubayné Bodon Gizella, Bodon Roman, Tadeusz Knapik (a síremlék készítője), Nedeczky Sándor. Forgon Andor mögött B. Kovács István (takarva), Tischler János és munkatársa, Zeöld Zsombor

kük így szól: „Édesanyám, ne keress engemet, / Mer a sok közt úgyse találnál meg / Nincsen fejfa a sírom elején, / Mint csak a vadak, elásva fekszem én.”

A dal, természetesen, túloz. Az itt élő lengyel nép nagyon is példásan ápolja az elesett hősök emlékét. Lehetősebb példa erre, mint a mai nap, amikor egy évtizedekkel ezelőtt felszámolt, parkosított temető rehabilitációjának tanúi vagyunk.

Forgon Mihály emlékének itteni ápolása 2006-ban kezdődött, amikor a tarnówi barátaink, a város, a múzeum és a tarnówi Magyarbarátok Köre jóvoltából felavatásra került a Petőfi parkban az emléket őrző emlékoszlop. Lengyel barátaink már akkor jelezték a hamvait őrző, időközben parkosított temető rehabilitálásának a szándékát. Ma érkezett el a nap, amikor a szándék valósággá vált.

Dr. Forgon Mihály személyében mi sokat veszítettünk. Gondolják meg: még budapesti egyetemi éve alatt elkészült azzal a monográfiával, amely a magyar geneológiai kutatásnak máig alapműve. Alig 24 éves volt, amikor a könyv elhagyta a nyomdát. Mi mindent várhattunk volna még Tőle! Ahogy ő fogalmaz végrendeletében: „nagy célokat tűztem magam elé, amelyeket csak kis részben valósíthattam meg”. Korai, tragikus halála a terveket keresztülhúzta. Ugyanakkor emléke, s immár sírja is, a lengyel-magyar barátság újabb jelképes helye lett.

Meghatottan állok, állunk itt ma. Engedjék meg, hogy a néhai Forgon Mihály szülőföldje, Gömör magyar népe nevében is megköszönjem lengyel testvéreinknek ezt az újabb nemes gesztust.

Ígérem, hogy emlékezni fogunk erre az alkalomra! (is)”

Bodon Roman a rokonság nevében mondott köszönetet lengyel barátainknak, majd a megjelentek elhelyezték a síron a megemlékezés koszorúit.

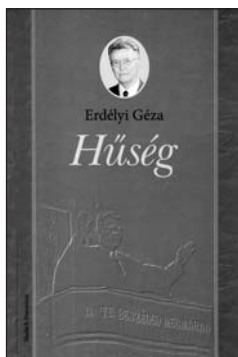
A kegyeleti aktus alatt a város katonai középiskolájának diákjai álltak díszőrséget.

A rendezvényt követő szeretetvendégségen a jeles polónista, **Kovács István**, Magyarország volt krakkói főkonzulja is megjelent.

Délután a Varsói Magyar Kulturális Intézet szervezésében *Honvédek és huszárok lengyel földön - 1914-1915* címmel különleges képregény-kiállítás nyílt a múzeumban. A kiállítás rajzait a *Magyar Képregény Szövetség* 10 neves alkotója készítette. Munkájuk **Molnár Ferenc**, a híres magyar író 1916-ban megjelent *Egy haditudósító emlékei* című, illetve **Szádeczky Kardoss Lajos** írásain alapul.

(szerk.)

Könyvről könyvre - Lapról lapra

Erdélyi Géza: Hűség (Mádach-Posonium, Pozsony, 2013. 255 o.)

A könyv hátsó borítóján ezt olvassuk:

„A szerző református lelkész, 1996-tól a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház püspöke. Hűség című könyve, amellyel az Olvasó most barátkozik, az egyházi ember életéről és szolgálatáról írt tanúságtétel. Arról a bő 76 esztendőről vall benne egy paphoz illő őszinteséggel, amelyet tanulmányai közben és után az egyház, a nemzet és a tudomány szolgálatában töltött el.

Aki azt hiszi, különösen az államilag sulykolt ateizmus évtizedei után, hogy egy pap, mi több, egy püspök a világtól elidegenült, magába forduló, az éterben lebegő és csak az égieket szolgáló ember, e könyv olvastán meg fog lepődni. A lelkészek az égieket a földön szolgálják. Szerzőnk reneszánsz ember, néptáncos és atléta, úszó és röplabdázó, prágai teológus, majd levelező hallgatóként, immár mint lekipásztor és a belléri meg krasznahorkai gróf Andrássy könyvtár tudományos feldolgozója a prágai műszaki főiskola diplomáját is megszerezte, s ebből a tudományból is doktorált. Rimaszombat szószeréből hívta el Egyháza a szlovákiai reformátusok püspökévé. Az ő irányítására várt a kommunista hatalom által szétzilált, félig lerombolt egyházkerület újjáépítése. Elődeinek óvatos, államilag gáncsolt lépései után irányításával és fáradtságot nem ismerő munkájával alapjaiban rendezte Egyháza állapotát. Az épület befejezése, fenntartása, működtetése és tovább építése utódaira vár.

A püspök könyve nem teológia, hanem színes, lebilincselő történelmi olvasmány, egyúttal hiteles forrásmű, kordokumentum.“

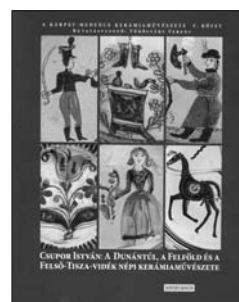
É. Kovács László: Egy angol lady, akiből magyar honleány lett. Gömöri múlt és jelen III. Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület, Gömörzölös, 2014. 94 o.)

A könyvtartalmátígyfogalmazza meg a szerző: *„EMLÉKLAPOK vitéz Vásony Sándorné született Ayshford Wood Florence (1874-1949) életéről, valamint négy kis gömöri faluban általa létesített 1933-1943 közötti működéséről.*“

A főhős 1910-ben érkezik Magyarországra, két évre rá férjhez megy. Férje a háborúban megbetegszik. Kislányuk korán meghal, **György** fiuk 1920-ban születik. Miután 1924-ben megözvegyül, életét és szolgálatát Magyarország

javára ajánlja fel. **Teleki Pál** miniszterelnök 1940-ben angol nyelvű levélben mond neki köszönetet. **Putnoky Móricnak** a vendégeként kerül Gömörbe. Az uradalmi cselédek, zsellérek, parasztok gyermekei részére Keleméren, Gömörzölösön, Serényfalván és Zádorfalván megszervezi a *Búzavirág Falugárda* és *Búzavirág Csokor* nevű gyermek és ifjúsági szervezet. Célját így fogalmazta meg: *„Hogy mi a céloom? Emberségre, jóságra, tisztaságra nevelni őket, jó magyarokat adni a hazának.*“ Tevékenységét 10 éven át végezte, 1933 és 1943 között. Szolgálatát sem Putnoky, sem a megye más vezetői nem nézik jó szemmel, s betiltatják. Visszatér Budapestre, ahol az ostrom alatt önkéntes ápolást vállal (71 évesen!), s közben combnyaktörést szenved. Otthonát kifosztják, 1948-ban pedig a kommunista hatalom elkobozza – őt hordágyon rakják ki. Ezek után torkosorító érzés olvasni a főhős vallomását: *„Amint a borostyán futja át a falat a fatörzset és a sziklát: a szívem, lelkem úgy szeret, úgy fonódik hozzád, te drága Magyarország.*“

A szerző – aki maga is tőle kapta a szellemi indítást – ezt írja emlékezésében: *„Vásonyné rendületlenül szilárd közösségi magatartása sokszor megért hátravettségemben követendő, megerősítő példává vált. Ha másokért, a közért nem elismerés, hála és köszönet reményében cselekszünk, akkor nem érhet csalódás.*“ Mindabban, amit a szerző Gömörzölösön teremtett, a néhai angol lélytől kapott indítás is benne van...

Csopor István: A Dunántúl, a Felföld és a Felső-Tisza-vidék népi kerámiaművészete. A Kárpát-medence kerámiaművészete V. kötet. Kutatásvezető: **Vörösváry Ferenc.** Novella Könyvkiadó, 2013. 303 o.)

Az igényes kiállítású könyvből bennünket most a 4. fejezetben tárgyalt felföldi, azon belül is a gömöri anyag érdekel. A könyv művészi indíttatású, benne a képanyag dominál. A szöveges rész tömör, szakavatott értékelése a közölt anyagnak, de néhány kritikus észrevételt is tennünk kell: 1) itt nem beszélhetünk „sváb” lakosságról, 2) fazekaszaluzsányban soha nem volt lakatoscéh, 3) a „padmaly” kifejezés az itteni magyar nyelvben is él, ezért annak kizárólagos szlovák ortográfiája indokolatlan, 4) az, „árbóc” néven ismert házoromdíszek nem általánosak, csakis Rimaszombatból ismertek. A kötet, helyesen, szlovák nyelvű összefoglalást is tartalmaz.

Ez a könyv is igazolja, hogy a gömöri mesterektől egyáltalán nem állt távol a művészi célú és igényű kerámiaművészet, noha ennek súlyának megfelelő dokumentálása még várat magára.

(b. kovács)

A kultúra mecénása (Beszélgetés Juhász Istvánnal)

Sok-sok munkával töltött évek megpróbáltatásai után is kiegyensúlyozott tudott maradni. Az állandó megfeszített tempó miatt sohasem panaszkodott, sosem látszott rajta csüggedés, fáradtság, fásultság vagy közömbösség. Megfontoltsága, előrelátása, tenni akarása maradt a régi, csak egy valamiben változott, de ott sokat: halántékán – és nem csak ott – haját ezüstre festették az elmúlt évek, évtizedek.

Megállíthatatlanul rohan az idő, a hanvai Juhász István, sokunk Pista bácsija, a nyáron múlt hetven éves. Otthonosan berendezett irodájában arról beszélgettünk, hogy az a sok óra, nap és év bizony nem múlt el fölötte eredménytelenül.

A mezőgazdasági munka a legnehezebb, a legfárasztóbb foglalkozások közé tartozik, Ön mégis azt választotta és azt gyakorolta egész életében. Miért? Milyen indíttatásból, milyen előzmények hatására?

Visszakerestem a családfámat és az ezeröttszáz évesig kellett visszamennem az időben, hogy megtaláljam **Juhász István** nevezetű ősmet, aki **Dózsa György** idejében, jobbágyként költözött Hanvára, Azóta a Juhász család mezőgazdasággal foglalkozott, és ez a foglalkozás apáról fiúra szállt. Apám ötévesen adott először kaszát a kezembe, hatévesen pedig már egyedül bekötöttem és megfejtem a mezőről hazahajtott tehenet. A föld és az állatok szeretete már akkor magával ragadott és azóta is fogva tart. Szüleim sokat meséltek a mezőgazdaságról, elmondták, a paraszt ember szívós, mint a fűzfa, amelyet ma levágnak, de holnap újra hajt. A parasztember gyakran kiszolgáltattott, mégis dönthet élet és halál fölött is: elveti a magot, amely életre kel, szárba szökken, de nyáron kaszát ragad és learatja. Nekünk lovaink, teheneink, sertéseink voltak, megtanultam szántani, vetni, aratni, tehát az alapvető mezőgazdasági teendőket. Hanva határában, ahol gyönyörű virágosak voltak a mezők, már kicsi gyerekkoromban magamba szívtam a föld szeretetét.

– Ezért került mezőgazdasági iskolába?

– Igen, de persze szerencse is kellett hozzá. 1958-ban, amikor kikerültem alapiskolából, nyílt meg Tornalján a mezőgazdasági szakközépiskola, ahová közel négyszáz tanuló jelentkezett. Mivel magyar nyelven az országban ez volt az egyedüli ilyen irányú, egész Szlovákia területéről jelentkeztek diákok, de csak huszonöt tanulót vettek fel. Olyan tanáraink voltak, akik nem csak a tudásukat adták át, hanem észrevétlenül belénk plántálták az emberek, a természet és a kultúra iránti tiszteletet, szeretetet is. Ez a négy éves szakközépiskola egy egész életre szóló élménnyel gazdagított bennünket, de egyben terhetet is rótt ránk. A gazdálkodás tudományán kívül tanáraink megismertettek bennünket a történelmünkkel, irodalmunkkal. Megszerettük kultúránkat és tenni is akartunk érte valamit. Úgy éreztük, hogy nekünk tevékenyen részt kell vennünk a magyar kultúra terjesztésében és támogatásában. Senkit meg nem sértve, másokat tisztelve, már az iskolában

építettük saját kultúránkat és büszkéek voltunk arra, hogy magyarok vagyunk.

Ez miben nyilvánult meg?

Színjátszó kört alakítottunk és kultúrműsorokkal jártuk a környező falvakat. A gimnazisták is gyakran átjártak hozzánk, közösen tanultunk és szavaltunk verseket. Lelkesek voltunk, szívből csináltuk, amit tettünk. Emlékeimből kitörölhetetlenek ezek az esztendőik.

Ebből az időszakból fakad a kultúra iránti elkötelezettsége, amely végig kísérte eddigi életén?

Ez volt az egyik. A kultúra iránti elkötelezettségem másik meghatározó mozanata a katonaeveimhez kötődik. Tényleges katonai szolgálatomat egy dél-csehországi kisvárosban töltöttem, ahol sokáig azt hittem, rajtam kívül nincs magyar katona a bázison. Tévedtem. A repülőtéren szolgáltam, katonaidőmből már több mint egy év eltelt, amikor bejött hozzám a földi egységek parancsnoka és megszólalt magyarul: „Ugye te hanvai vagy?” Bólintottam és nagyon halkán azt mondtam, „igen”. A parancsnokom folytatta: „mond el nekem azt a verset, amely a Tompa Mihály síremlékére van írva!” Miután pironkodva álltam előtte és mondtam, „nem tudom”, hazaküldött, hogy tanuljam meg, mert egy Tompa Mihály falujából származó magyar embernek azt illik tudni. Miközben a Tompa Mihály sírja előtt olvastam az oszlopra vésett sorokat, azon gondolkodtam, milyen szándéka lehetett a tisztnek velem, amikor hazaküldött megtanulni a verset, és miért kell ezt nekem tudni? Ez az ember vezetett rá arra, hogy a múltunkkal, történelmünkkel foglalkozni kell. Nem csak túlélni kell a pillanatnyi időszakot, hanem építkeznünk, hogy legyen jövőnk is.

A középiskola elvégzése után tehát katona lett és nem főiskolás. Miért nem jelentkezett főiskolára?

Jelentkeztem, fel is vettem, de nem mentem el. Úgy gondoltam, inkább dolgozok – de nagyon megbántam. A katonaság után aztán újra jelentkeztem és harminckét évesen, távúton el is végeztem a főiskolát.

Megismerkedésünk is nem sokkal ezután történt, mert az első találkozásunkkor már a rimaszécsi szövetkezet elnökeként mutatkozott be nekem.

Igen, mert friss diplomával a kezemben azonnal a rimaszécsi egyesített szövetkezet élére kerültem. A hatezer hektár mezőgazdasági földterületen gazdálkodó szövetkezet nyolcszázötven dolgozónak adott munkát.

A dolgozók összetételét ne firtassuk, de gondolom, nem volt egyszerű feladat egy kezdő mezőgazdásznak megfelelni az elnöki poszton. Volt Önben félelem vagy szorongás, amikor elfogadta az elnöki megbízatást?

Rimaszécsen számomra addig szokatlan világba csöppentem. Azokkal a feltételekkel és előjelekkel, amelyekkel

új helyemen találkoztam, valóban nem tűnt könnyű feladatnak a munka, de valahogy mégsem féltem. Fiatal voltam, teherbíró – és optimista. A szövetkezetben segítő munkatársakra találtam és megcsináltuk a szinte lehetetlent. Már akkor is sok roma család élt a szövetkezetbe tömörült településeken, amikor odakerültem. Általában harminc-negyven ember ült folyamatosan kisebb vagy nagyobb bűncselekményekért börtönben. Négy-öt év után mindenki kapott munkát és már senkit nem zártak fegyintézetbe.

Fél évtized elegendő volt ennyi teendő elvégzéséhez?

Nem egészen. Folyamatosan építettünk, fejlesztettük az állattenyésztést, a növénytermesztést, de soha nem feledkeztünk meg a kultúráról sem. *Szécsi Szó* néven újságot adtunk ki, volt két népi zenekarunk, futballcsapatunk, autóversenyzőnk... Csodálatos kulturális napokat szerveztünk. A nyolcvanas évek végén kezdtük el a múzeum kialakítását, amit a rendszerváltás miatt már nem fejezhettünk be...

Ekkor Ön is visszakerült Hanvára.

Igen, ahol másfél évvel később, rajtam kívül még huszonegy földtulajdonossal létrehoztuk a mai is működő *Agrárius kft*-t. Kivettük földünket a közösből és – saját pénzünket befektetve – 340 hektáron mezőgazdasági termelésbe kezdtünk. Így teremtettünk munkahelyeket a vállalkozásban részt vevő családok tagjainak.

De nem maradtak csak a mezőgazdasági termelésnél, az Ön szóhasználatával élve, tovább építkeztek.

Kialakítottuk az üzemi konyhát, ahol ma már nem csak a dolgozóknak főzünk, hanem az időseknek is.

Merthogy?

Merthogy, az Agrárius kft a *Hanvai Református Egyházzal* közösen *Diakóniai Otthont* működtet. Az idősek otthonát gazdaságilag az Agrárius kft irányítja, a lelki gondozást pedig az egyház végzi. Változott a világ, sok az elesett, magára maradt ember, szükség van az ilyen és hasonló otthonokra. A fiatalok a megélhetés reményében külföldön vállalnak munkát, az itthon magukra maradt szülőknél pedig szükségük van támaszra és azt nálunk megkapják.

A Diakóniai Központnak helyet adó kastély és környéke se szokványos.

Öt évvel ezelőtt, amikor úgy határoztunk, hogy létrehozzuk a szeretetotthont, újjáépítettük a Hanvay család kastélyát és átadtuk az egyháznak. Az épület a szövetkezethez tartozott, a telek az egyház tulajdona. A faluval és az egyházzal megegyeztünk és a kastély közelében, az egykori szemétdomb helyén szoborparkot, úgynevezett pihenőparkot alakítottunk ki, Igó Aladár munkáiból. Ennek folytatásaként készült el a jeles hanvaiak emlékét őrző parkrész. A későbbiekben más neves alkotók munkáival is szeretnénk bővíteni a szoborparkot.

Ez, ugye, már a közeli tervei közé tartozik?

Igen, hasonlóképpen a Diakóniai Központ bővítése is. Egy szárnyat szeretnék a kastélyhoz építtetni, amelybe akár családok is beköltözhetnek, illetve menedékhelyként szolgálna egyedülálló anyukák számára, akik gyermekeikkel ellakhatnának ott. A gazdaságba szeretnénk megvásárolni a még a hiányzó csúcstechnológiát, mert a jelenlegi kilátások szerint van jövője a kft.-nek. Azt hiszem, a faluban élőknek is szükség van az üzemre, ha nem alakult volna meg, ma kevesebb munkalehetőség lenne a faluban és nem szerveződhetne ennyi kulturális rendezvény.

Egy francia-szlovák baráti kör három évvel ezelőtt adta át először a kultúra mecénása díjat annak, aki térségünkben a legtöbbet tette a kultúra támogatása terén. 2014-ben Önt tüntették ki ezzel a díjjal. Meglepődött?

Kellemes meglepetésként éltem meg, hogy a baráti kör szlovák tagjai engem terjesztettek fel erre a díjra, amit a francia vezetés elfogadott. Elöttem eddig ketten kapták meg, egy cseh és egy szlovák hegedűművész. A díj hivatalos neve egyébként *Művészet a szívben*. Az életben, mint mindenki másnak, nekem is sokszor kellett döntenem. Az ember rövid életet kapott, de számtalan lehetőséget. Én mindig igyekeztem élni az adott lehetőségekkel. Így, egy bizonyos kort megélve, úgy gondolom, hogy talán erre erre figyeltek fel.

Beszélggett: *Farkas Ottó*

Fischer Ernő: *Niké*, monótipia, 70x33 cm (A Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteménye)